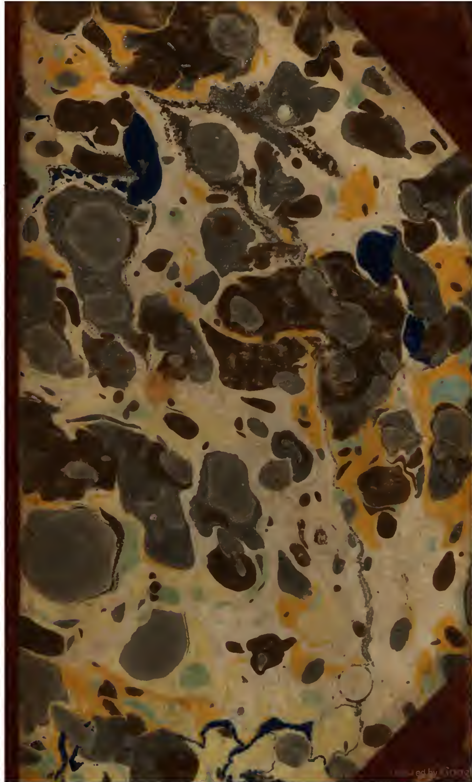
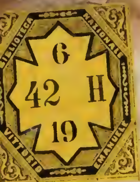

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
42 H
19

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBRI XII.

Eiusdem de Arboribus liber, separatus ab aliis.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM, 1541.

L. IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER PRIMVS.

AD PVB. SYLVINVM PRAEFATIO.

AEPENVMERO ciuitatis nostræ principes audio culpātes modò agrorum infœcunditatem, modò cœli per multa iam tēpora noxiam frugibus intēperiem: quosdā etiam prædictas querimonias uelut ratione certa mitigātes, quòd existiment, ubertate nimia prioris æui defatigatū, & effœtum solū nequire pristina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas ego causas, Publi Siluine, procul à ueritate abesse certum habeo: quòd neq; fas est existimare, humi naturā, quam primus ille mūdi genitor perpetua fœcūditate donauit, quasi quodā morbo sterilitate affectam: neq; prudentis est credere, tellurē, quæ diuinam & æternam iuuentam sortita, cōmunis omnium parens dicta sit, quia & cuncta peperit semper, & deinceps paritura sit, uelut hominē consenuisse. Nec post hæc reor intēperātia cœli nobis ista, sed nostro potius accidere uitio, qui rem rusticam pessimo cuiq; seruorum, uelut carnifici noxiæ dedimus, quam maiorum nostrorum optimus quisque optimè tractauerit. Atqui ego satis mirari non possum, quid ita dicendi cu-

pidi seligant oratorē, cuius imitentur eloquentiam, mensurarum, & numerorū modum rimantes, placitæ disciplinæ consectentur magistrū uocis, & cantus modulatorem: nec minus corporis gesticulatorem scrupulosißimè requirant saltationis, ac musicæ rationis studiosi. Iamq; qui ædificare uelint, fabros et architectos aduocent: qui nauigia mari cō credere, gubernādi peritos: qui bella moliri, armorum & militiæ gnaros: & ne singula persequar, ei studio, quod quis agere uelit, cōsultißimum rectorem adhibeat. Denique animi sibi quisq; formatorē præceptoremq; uirtutis è cœtu sapientium arcessat. Sola res rustica, quæ sine dubitatione proxima, & quasi cōsanguinea sapientiæ est, tam discentibus egeat, quàm magistris. Adhuc enim scholas rhetorum, &, ut dixi, geometrarū, musicorumq;, uel quod magis mirandum est, contēptißimorum uitiorum officinas gulosius cōdiendi cibos, & luxuriosius fercula struendi, capitumq; & capillorum cōcinnatores non solum esse audiui, sed & ipse uidi. Agricolationis neq; doctores, qui se profiterentur, neq; discipulos cognoui. Cùm etiam si prædictarū artium professoribus ciuitas egeret, tamen sicut apud priscos florere posset Resp. Nam sine ludicris artibus, atque etiam sine causidicis olim satis felices fuere futuræq; sunt urbes. At sine agricultoribus nec consistere mortales, nec ali poße manifestū est. Quò magis prodigij simile est, quod accidit, ut res corporibus nostris, uitæq; utilitati maximè conueniens, minimam usq; in hoc tēpus cōsummationē haberet, idq; sperneretur genus amplificādi, retinēdiq; patrimonij, quod omni crimine caret. Nam cætera diuersa, & quasi repugnātia dißident à iustitia. Nisi æquius existimamus cepisse prædam ex militia, quæ nobis nihil sine sanguine & cladibus alienis affert. An bellū perosis, maris & negotia-

tionis

tionis alea sit optabilior, ut rupto naturæ fœdere terrestre animal homo, uentorũ, & maris obiectus iræ, se fluctibus audeat credere, semperq; ritu uolucrũ, lõginqui littoris peregrinus, ignotum pererret orbẽ? An fœneratio probabilior sit, etiã his inuisa, quibus succurrere uidetur? Sed ne caninum quidem, sicut dixere ueteres, studiũ præstantius locupletißimũ quenq; adlatrãdi, & cõtra innocentes, ac pro nocentibus neglectũ à maioribus, à nobis etiã concessum intra mœnia, & in ipso foro latrocinium? An honestius duxerim mercenarij saltatoris mẽdacißimũ aucupiũ circumuolitantis limina potẽtiorum, somnumq; regis sui rumoribus inaugurãtis: neq; enim roganti, quid agatur intus, respondere serui dignantur. An putẽ fortunatius à catenato repulsum ianitore sæpe nocte sera foribus ingratis adiacere, miserrimoq; famulatu per dedecus, fasciũ decus, & imperium, profuso tamen patrimonio, mercari? Nam nec gratuitæ seruituti, sed donis rependitur honor: quæ si & ipsa, & eorum similia bonis fugienda sunt, superest (ut dixi) unum genus liberale, & ingenuum rei familiaris augendæ, quod ex agricolatione cõtingit. Cuius præcepta si uel temere ab indoctis, dum tamen agrorũ possessoribus antiquo more administrarentur, minus iacturæ paterentur res rusticæ: nam industria dominorũ cum ignorantiæ detrimentis multa pensaret. Nec quorum cõmodum ageretur, tota uita uellent imprudentes negotij sui conspici, eoq; discendi cupidiores agricolationẽ pernoscerẽt. Nunc et ipsi prædia nostra colere dedignamur, & nullius momenti ducimus, peritißimum quenq; uillicum facere, uel si nescium, certè uigoris experrecti, quò celerius, quod ignoret, addiscat. Sed siue fundum locuples mercatus est, è turba pedisequorum, lecticariorumq; defectißimum annis, & uiribus,

in agrũ relegat (cũ istud opus nõ solũ sciẽtiã, sed & uiridẽ ætatẽ cũ robore corporis, ad labores sufferẽdos desideret) siue mediarũ facultatũ dominus ex mercenarijs aliquẽ iã recusantẽ quotidianũ illud tributũ, qui uectigalis esse nõ possit, ignarũ rei, cui præfuturus est, magistrũ fieri iubet. Quæ cùm animaduertam, sæpe mecum retractans, ac recogitans, quàm turpi consensu deserta exoluerit disciplina ruris, uereor, ne flagitiosa, & quodãmodo pudenda, aut inhonesta uideatur ingenuis. Verùm cùm plurimis monumentis scriptorum admonear, apud antiquos nostros fuiße gloriæ curam rusticationis (ex qua Quintius Cincinnatus obseßi consulis & exercitus liberator, ab aratro uocatus ad Dictaturam uenerit, ac rursus fascibus depositis, quos festinantius uictor reddiderat, quàm sumpserat Imperator, ad eosdem iuuencos, & quatuor iugerũ auitum hærediolum redierit. Itemq; C. Fabritius, & Curius Dentatus, alter Pyrrho finibus Italiæ pulso, domitis alter Sabinis, accepta quæ uiritim diuidebãtur captiui agri, septem iugera, non minus industriè coluerit, quàm fortiter armis quæsierat. Et ne singulos intempestiuè nunc persequar, cùm tot alios Romani generis intuear memorabiles duces, hoc semper duplici studio floruisse, uel defendendi, uel colẽdi patrios, quæsitos'ue fines) intelligo luxuriæ, et delitijs nostris pristinum morẽ, uirilemq; uitam displicuiße. Omnes enim (sicut M. Varro iam tẽporibus auorũ conquestus est) patresfamiliæ falce, et aratro relictis, intra murum correpsimus, & in circis potius ac theatris, quàm in segetibus & uinetis manus mouemus: attonitiq; miramur gestus effœminatorum, quòd à natura sexũ uiris denegatum, muliebri motu mẽtiantur, decipiantq; oculos spectantium. Mox deinde ut apti ueniamus ad ganeas, quotidianã cruditatem Laconicis excoquimus,

&

& excusso sudore sitim quærimus, noctesq; libidinibus, & ebrietatibus, dies ludo, uel somno consumimus. Ac nosmetipsos ducimus fortunatos, quòd nec orientem Solē uidemus, nec occidentem: itaq; istam uitam socordem persequitur ualetudo. Nam sic iuuenū corpora fluxa & resoluta sunt, ut nihil mors mutatura uideatur. At mehercule uera illa Romuli proles aßiduis uenatibus, nec minus agrestibus operibus exercitata, firmißimis præualuit corporibus, ac militiā belli, cùm res postulauit, facilè sustinuit, durata pacis laboribus, semperq; rusticam plebē præposuit urbanæ. Vt enim qui in uillis intra consepta morarentur, quàm qui foris terram molirentur, ignauiores habitos: sic eos, qui sub umbra ciuitatis intra mœnia desides cunctarentur, quàm qui rura colerent administrarent'ue opera colonorū segniores uisos. Nundinarū etiam conuentus manifestum est propterea usurpatos, ut nonis tantummodo diebus urbanæ res agerentur, reliquis administrarentur rusticæ: illis enim temporibus, ut antè iam diximus, proceres ciuitatis in agris morabantur, & cùm consilium publicum desiderabatur, à uillis arceßebantur in senatum. Ex quo qui eos euocabant, Viatores nominati sunt: is'que mos dum seruatus est perseuerantißimo colendorum agrorum studio, ueteres illi Sabini Quirites, ataui'que Romani, quanquàm inter ferrum, & ignes hosticisq; incursionibus uastatæ fruges, largius tamen condidere, quàm nos, quibus diuturna permittente pace prolatare licuit rem rusticam. Itaque in hoc Latio & Saturnia terra, ubi dij cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc ad hastam locamus, ut nobis ex transmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus: & uindemias condimus ex insulis Cycladibus, ac regionibus Bæticis, Gallicis'que. Nec mirum,

cùm sit publicè cõcepta, & cõfirmata iam uulgaris existimatio, rẽ rusticã sordidũ opus, & id esse negotiũ, quod nullius egeat magisterio præceptoris. At ego, cùm aut magnitudinẽ totius rei, quasi quandã uastitatẽ corporis, aut partium eius, uelut singulorũ membrorũ numerũ recenseo, uereor ne supremus antè me dies occupet, quàm uniuersam disciplinã rursus poßim cognoscere. Nam qui se in hac scientia perfectũ uolet profiteri, sit oportet rerũ naturæ sagacißimus, declinationũ mundi nõ ignarus, ut exploratũ habeat, quid cuique plagæ cõueniat, quid repugnet: syderum ortus & occasus memoria repetat, ne imbribus, uẽtisq; imminentibus opera inchoẽt, laboremq; frustretur. Cœli, & anni præsentes mores intueatur: neq; enim semper eũdem, uelut ex præscripto, habitũ gerunt: nec omnibus annis eodem uultu uenit æstas, aut hyems: nec pluuium semper est uer, aut humidus autumnus. Quæ prænoscere sine lumine animi, & sine exquisitißimis disciplinis non quẽquã posse crediderim. Iam ipsa terræ uarietas, & cuiusq; soli habitus, quid nobis neget, quid promittat, paucorũ est discernere. Contemplatio uerò cunctarũ in ea disciplina partium quãdo cuiq; cõtingit, ut & segetũ, arationumq; perciperet usum, et uarias dißimulimasq; terrarũ species pernosceret, quarũ nõnullæ colore, nonnullæ qualitate fallunt, atq; in alijs regionibus nigra terra, quam pullam uocant, ut in Campania, est laudabilis: in alijs pinguis rubrica melius respondet quibusdam (sicut in Africa Numidia) putres arenæ fœcunditate uel robustißimum solum uincunt. In Asia Mysiaq; densa, & glutinosa terra maximè exuberat. Atq; in his ipsis habere cognitum, quid recuset collis, quid cãpestris positio, quid cultus, quid syluester ager, quid humidus, & graminosus, quid siccus, & spurcus, ratione

tione

tione quoq; diſpicere: & in arboribus, uinetiſq;, quorum infinita ſunt genera, conſerendis, ac tuendis, & in pecoribus parandis, cōſeruandiſq;, quoniam & hanc adſciuimus quaſi agriculturæ partem, cum ſeparata ſit ab agricolatione paſtoralis ſcientia. Nec ea tamen ſimplex: quippe aliud exigit equinum, atq; aliud bubulum armentum, aliud pecus ouillum, & in eo ipſo diſsimilem rationem poſtulat tarentinum, atque hyrtum, aliud caprinum, & id ipſum aliter curatur mutilū, & raripilū, aliter cornutū, et ſetoſum, quale eſt in Cilicia. Porculatoris uerò, & ſubulci diuerſa profeſsio, diuerſæ paſtiones, nec eundē glabræ ſues, dēſæq;, cœli ſtatū nec eandē educationē, cultū'ue quærunt. Et ut à pecoribus recedā, quorū in parte auium cohortaliū, & apium cura poſita eſt, quis tanti ſtudij fuit, ut ſuper iſta, quæ enumerauimus, tot noſſet ſpecies inſitionum? tot putationū? tot pomorū holerūq; cultus exercere? tot generibus ficorū, ſic ut roſarijs impenderet curā, cū à pleriſq; etiā maiora negligantur? quanquā & iſta iam nō minima uectigalia multis eſſe cœperunt. Nā prata & ſalicta, geniſtæq; & arundines, quamuis tenuē, nihilominus aliquam deſiderāt induſtriā. Poſt hanc tam multarū, tamq; multiplicium rerū prædicationē non me præterit, ſi quem deſideramus agricolam, quemq; deſcribimus, exegero à participibus agreſtium operū tardatū iri ſtudia diſcentiū, qui tam uariæ, tamq; uaſtæ ſcientiæ deſperatione cōterriti, nolent experiri, quod ſe aſſequi poſſe diffidēt. Veruntamē quod in oratore iam M. Tul. rectiſsimè dixit, Par eſt eos qui generi humano res utiliſsimas conquirere, & perpenſas, exploratasq; memoriæ tradere cōcupierint, cuncta tentare. Nec ſi uel illa præſtantis ingenij uis, uel inclytarum artium defecerit inſtrumentū, confeſtim debemus ad otiū

& inertiam deuolui, sed quod sapienter sperauimus, perseueranter cõsectari. Summũ enim culmen affectantes, satis honestè uel in secundo fastigio conspiciemur. An Latiæ musæ non solos adytis suis Acciũ et Vergilium recepere, sed eorũ & proximis & procul à secundis sacras cõcessere sedes? Nec Brutũ, aut Cælium, Pollionem'ue cũ Messala, et Catulo deterruere ab eloquẽtiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nam neq; ille ipse Cicero territus cesserat tonãtibus Demostheni, Platoniq;: nec parẽs eloquẽtiæ deus ille Mæonius uastißimis fluminibus fæcũdiæ suæ posteritatis studia restinxerat. Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot iam secula uidemus laborem suum destituisse qui Protogenẽ, Appelleq; cũ Parrhasio mirati sunt. Nec pulchritudine Iouis Olympij, Mineruæq; Phidiacæ sequẽtis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxim, Lysippũ, Praxitelem, Polycletum, quid efficere, aut quousq; progredi possent. Sed in omni genere scientiæ, & summis admiratio, ueneratioq;, & inferioribus merita laus contingit. Accedit huc, quòd ille, quem nos perfectũ esse uolumus agricolam, si quidem artis cõsummatæ non sit, nec in uniuersa rerum natura sagacitatem Democriti, uel Pythagoræ nõ fuerit consecutus, & in motibus astrorum, uentorumq; Metonis prouidentiam, uel Eudoxi, & in pecoris cultu doctrinã Chironis ac Melampodis, & in agrorum soliq; molitione Triptolemi aut Aristei prudẽtiam, multũ tamẽ profecerit, si usu Tremellios, Sasernasq; & Stolones nostros æquauerit. Potest enim nec subtilißima, nec rursus, qd' aiunt, pingui Minerua res agrestis administrari. Nã illud procul uero est, quod pleriq; crediderũt, facilimã esse, nec ullius acuminis rusticationem. De cuius uniuersitate nihil attinet plura nunc disserere, quandoquidẽ cunctæ partes eius

eius destinatis aliquot uoluminibus explicandæ sunt, quas ordine suo tunc demum persequar, cũ præfatus fuero quæ reor ad uniuersam disciplinam maximè pertinere.

Præcepta quæ sequantur qui rusticari uelint. CAP. I.

VI studiũ agricolatiõi dederit, antiquissima sciat hæc sibi aduocanda, prudentiã rei, facultatẽ impendẽdi, uoluntatẽ agẽdi. Nam is demum cultissimũ rus habebit, ut ait Tremellius, qui & colere sciet, & poterit, & uolet: neq; enim scire, aut uelle, cuiquam satis fuerit sine sumptibus, quos exigunt opera. Nec rursus faciendi, aut impendendi uoluntas profuerit sine arte: quia caput est in omni negotio, nosse quid agẽdum sit, maximeq; in agricultura, in qua uolũtas, facultasq; citra sciẽtiã sæpe magnã dominis afferunt iacturam, cum imprudẽter facta opera frustrantur impensas. Itaq; diligens paterfamilias, cui cordi est ex agri cultu certam sequi rationem rei familiaris augendæ, maximè curabit, ut ætatis suæ prudentissimos agricolas de quaq; re consulat, & commentarios antiquorum sedulò scrutetur, atq; æstimet, quid eorũ quisq; senserit, quid præceperit. An uniuersa quæ maiores prodiderunt, huius tẽporis culturæ respondeant, an aliqua dissonent. Multos enim iam memorabiles autores cõperi persuasum habere, longo æui situ qualitatem cœli, statumq; mutari, eorumq; consultissimum astrologiæ professorem Hipparchum prodidisse, tempus fore, quo cardines mundi loco mouerẽtur, idq; etiã non spernendus autor rei rusticæ Saserna uidetur adcredidisse. Nam eo libro, quẽ de agricultura scriptũ reliquit, mutatũ cœli statum sic colligit, quòd quæ regiones antea propter hyemis assiduã uiolentiam

tiam nullam stirpē uitis aut oleæ depositam custodire po-
tuerint, nunc mitigato iam & intepescente pristino frigo
re largißimis oliuitatibus, Liberiq; uindemijs exuberent.
Sed hæc siue falsa, seu uera ratio est, literis astrologiæ con
cedatur. Cætera non dißimulanda erunt agrorum cultori
præcepta rusticationis, quæ cū plurima tradiderint Pœni
ex Africa sciptores, multa tamē ab his falsò prodita coar-
guunt nostri coloni, sicut Tremellius, qui quærēs id ipsum
tamen excusat, quòd Italiæ & Africæ solum, cœlumq; di-
uersæ naturæ, nequeat eosdē prouentus habere. Quæcūq;
sunt autē, quæ propter disciplinam ruris nostrorū tempo-
rum cū priscis discrepent, non deterrere debent à lectione
discentē. Nam multò plura reperiuntur apud ueteres, quæ
nobis probāda sint, quàm quæ repudiāda. Magna porrò
& Græcorū turba est, de rusticis rebus præcipiens, cuius
princeps celeberrimus uates non minimum profeßioni no
stræ cōtulit Hesiodus Bœotius. Magis deinde eam iuuere
fontibus orti sapientiæ Democritus Abderites, Socraticus
Xenophon, Tarētinus Architas, Peripatetici magister ac
discipulus Aristoteles cū Theophrasto. Siculi quoq; non
mediocri cura negotium istud prosecuti sunt. Hieron, &
Epicarmus discipulus, Philometor, et Attalus. Athenæ uerò
scriptorū frquentiā pepererunt, è queis probatißimi auto
res Chæreas, Aristandros, Amphilochus, Euphron, Chre-
stus Euphronis, nō, ut multi putant, Amphipolites qui &
ipse laudabilis habetur agricola, sed indigena soli Attici.
Insulæ quoq; curā istam celebrauerunt, ut testis est Rho-
dius Epigenes, Chius Agathocles, Euagon, & Anaxipo-
lis Thasij. Vnius quoq; de septem Biantis illius populares
Menander, & Diodorus in primis sibi uendicauerunt a-
gricolationis prudentiam. Nec his cessere Milesij Bac-
chius

chius & Mnaſſeas, Antigonus Cymæus Pergamenus, Apollonius, Dion Colophonius, Hegeſias Maronites. Nam quidem Diophanes Bithynius Vticenſem totũ Dionyſiũ Pœni Magonis interpretẽ per multa diffuſum uolumina, ſex epitomis circunſcripſit. Et alij tamen obſcuriores, quorum patrias non accepimus, aliquod ſtipẽdium noſtro ſtudio contulerunt. Hi ſunt Androtion, Aeſchrion, Ariſtomenes, Athenagoras, Crates, Dadis, Dionyſius περὶ φυτῶν, Euphorion. Nec minori fide pro uirili parte tributum nobis intulerunt Lyſimachus, & Cleobolus, Meneſtratus, Pleutiphanes, Perſis, Theophilus. Et ut agricolationẽ Romana tandem ciuitate donemus (nam adhuc iſtis autoribus Græcæ gentis fuit) iam nunc M. Catonem Cenſorium illum memoremus, qui eam Latinè loqui primus inſtituit. Poſt hunc duos Saſernas patrem & filium, qui eam diligentius erudierunt, ac deinde Scrofam Tremellium, qui eã eloquentem reddidit, & M. Terentium, qui expoliuit, mox Vergilium, qui carmine quoq; potentem fecit. Nec poſtremo quaſi pædagogi eius meminiſſe dedignemur Iulij Higinij. Veruntamẽ ut Carthaginienſem Magonem ruſticationis parentem maximè ueneremur. Nam huius octo & uiginti memorabilia illa uolumina ex ſenatuſconſulto in Latinum ſermonẽ conuerſa ſunt. Non minorem tamen laudẽ meruerunt noſtrorũ temporũ uiri Cornelius Celſus, & Iulius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus diſciplinæ quinq; libris cõplexus eſt. Hic de una ſpecie culturæ pertinentis ad uites ſingularem librum edidit. Cuius uelut diſcipulus duo uolumina ſimilium præceptorũ de uineis Iulius Græcinus cõpoſita facetius, eruditius poſteritati tradenda curauit. Hos igitur Publi Siluine prius quàm cum agricolatione contrahas, aduocato in conſilium

lium: nec tamen ſic mente diſpoſitus uelut ſummam totius rei ſententijs eorũ conſecuturus: quippe eiuſmodi ſcriptorum monumenta magis inſtruunt, quàm faciunt artificem. Vſus, & experientia dominantur in artibus: neq; eſt ulla diſciplina, in qua nõ peccãdo diſcatur: nam ubi quid perperam adminiſtratũ ceſſerit improſperè, uitatur quod fefellerat, illuminatq; rectã uiam docẽtis magiſteriũ. Quare noſtra præcepta non conſummare ſcientiam, ſed adiuuare promittunt, nec ſtatim quiſquam compos agricolationis erit his perlectis rationibus: niſi & obire eas uoluerit, & per facultates potuerit. Ideoq; hæc uelut adminicula ſtudioſis promittimus, non profutura per ſe ſola, ſed cũ alijs. Ac ne iſta quidem prædia, ut diximus, non aßiduus labor, & experientia uillici, non facultates, ac uoluntas impendendi tantũ pollent, quantum uel una præſentia domini: quæ niſi frequens operibus interuenerit, ut in exercitu cũ abeſt imperator, cuncta ceßant officia: maximeq; reor hoc ſignificantem Pœnum Magonem ſuorum ſcriptorũ primordium talibus auſpicatum ſententijs. Qui agrum parabit, domum uendat, ne malit urbanum, quàm ruſticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, ruſtico prædio non erit opus: quod ego præceptum, ſi poſſet his temporibus obſeruari, non immutarem. Nunc quoniam pleroſq; noſtrum ciuilis ambitio ſæpe euocat, ac ſæpius detinet euocatos, ſequitur, ut ſuburbanum prædium commodißimum eſſe putem, quò ut occupato quotidianus excurſus facile poſt negotia fori contingat. Nam qui longinqua, ne dicam tranſmarina, rura mercantur, uelut hæredibus patrimonio ſuo, & quod grauius eſt, uiui cedunt ſeruis ſuis, quoniam quidẽ & illi tam longa dominorum diſtantia corrumpuntur, & corrupti poſt flagitia,

tia, quæ commiserunt, sub expectatione successorum rapinis magis quàm culturæ student.

Qualiter dispositus fundus maximè probetur. CAP. II.

CEnseo igitur in propinquo agrum mercari, quò & frequenter dominus ueniat, & frequentius se uenturum, quàm sit uenturus, denunciet. Sub hoc enim metu cũ familia uillicus erit in officio. Quicquid uerò dabitur occasionis ruri moretur, quæ nõ sit mora segnis, nec umbratilis: nam diligentem patremfamiliâs decet agri sui particulas omnes, & omni tempore anni frequentius circumire, quò prudentius naturam soli, siue in frondibus, & herbis, siue iam maturis frugibus cõtempletur: nec ignoret quicquid in eo rectè fieri poterit. Nam illud uetus est, & Catonis, agrum pessimè multari, cuius dominus quid in eo faciendum sit, nõ docet, sed audit uillicum. Quapropter uel à maioribus traditũ, possidenti, uel empturo fundum præcipua cura sit scire, quod maximè regionis genus probetur, ut uel careat inutili, uel mercetur laudabilem. Quòd si uoto fortuna subscripserit, agrũ habebimus salubri cœlo, uberi gleba, parte cãpestri, parte alia collibus uel ad orientem, uel ad meridiem molliter deuexis, terrenisq́;, alijs cultis, atq; alijs syluestribus et asperis, nec procul à mari, aut nauigabili flumine, quo deportari fructus, & per qd' merces inuehi possint. Cãpus in prata, & arua, salictaq́;, & arũdineta digestus, ædificio subiaceat. Colles alij uacui arboribus, ut solis segetibus seruiãt, quæ tamẽ modicè siccis, ac pinguibus cãpis melius, quàm præcipitibus locis proueniunt. Ideoq; etiã celsiores agri frumentarij planicies habere, & quàmollissimè deuexi, ac simillimi debẽt esse cãpestri positioni. Alij deinde colles oliuetis, uinetisq́;, & earũ

futuris

futuris pedamentis uestiantur: materiam, lapidemq́; si necessitas ædificandi coëgerit: nec minus pecudibus pascua præbere poßint. Tum riuos decurrentes in prata, et hortos, & salicta, uiuæ aquæ salientes demittant, nec absint greges armentorum, cæterorumq́; quadrupedum culta, & dumeta pascentium: sed hæc positio, quam desideramus, difficilis & rara paucis contingit. Proxima est huic, quæ plurima ex his habet, tolerabilis, quæ non paucißima.

Quæ præcipuè respiciendo agro, antè, quàm ematur, notanda sunt. CAP. III.

P*Orcius quidē Cato censebat in emendo, inspiciendoq́; agro præcipuè duo esse consideranda, salubritatem cœli, & ubertatem loci: quorum si alterum deesset, ac nihilo minus quis uellet incolere, mente esse captum, atq; eū ad agnatos, & gentiles deducendum. Neminem enim sanum debere facere sumptus in cultura sterilis soli, nec rursus pestilenti quamuis feracißimo, pinguiq́; agro dominū ad fructus peruenire. Nam ubi sit cū orco ratio ponenda, ibi non modo perceptionē fructuum, sed & uitam colonorum esse dubiam, uel potius mortē quæstu certiorem. Post hæc duo principalia, subiungebat illa non minus intuenda, uiam, & aquam, & uicinum. Multum conferre agris iter cōmodum: primum quod est maximū, ipsam præsentiam domini, qui libentius cōmeaturus sit, si uexationem uiæ nō reformidet: deinde ad uehenda & exportāda utensilia, quæ res frugibus conditis auget precium, & minuit impensas rerum inuectarū, quia minoris apportentur eò, quò facili nisu perueniatur. Nec non nihil esse etiā paruo uehi, si cōductis iumentis iter facias, quod magis expedit, q̄ tueri propria. Seruos quoq; qui secuturi patremfamiliâs sint, non ægrè iter pedibus ingredi. De bonitate aquæ ita*

omnibus

omnibus clarum est, ut pluribus non sit disserẽdum. Quis enim dubitet eam maximè probatã haberi, sine qua nemo nostrum uel prosperæ, uel aduersæ ualetudinis uitam proroget? De uicini commodo non est quidem certum, quem nonnunquã mors, aliæq; nobiscum diuersæ causæ mutãt. Et ideo quidam respuunt Catonis sententiam, qui tamen multum uidentur errare: nam quemadmodũ sapientis est, fortuitos casus magno animo sustinere, ita dementis est, ipsum sibi malam facere fortunam: quod facit, qui nequã uicinũ suis numis parat, cùm à primis cunabulis, si modò liberis parentibus est oriundus, audisse potuerit,

Μὴ δ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

quod non solùm de boue dicitur, sed etiã de omnibus partibus rei nostræ familiaris: adeò quidem, ut multi prætulerint carere penatibus, & propter iniurias uicinorũ sedes suas profugerint, nisi aliter existimamus diuersum orbem gẽtes uniuersas petijsse, relicto patrio solo, Achæos dico, & Hiberos, Albanos quoq;, nec minus Siculos: &, ut primordia nostra contingã, Pelasgos, Aborigines, Arcadas, quàm quia malos uicinos ferre non poterãt. Ac ne tantùm de publicis calamitatibus loquar, priuatos quoq; memoria tradidit, & in regionibus Græciæ, & in hac ipsa Hesperia detestabiles fuisse uicinos, nisi Autolicus ille cuiquam potuit tolerabilis esse cõterminus, aut Auẽtini montis incola Palatinis ullum gaudiũ finitimis suis Cacus attulit. Malo enim præteritorũ, quàm præsentiũ meminisse, ne uicinũ meum nominẽ, qui nec arborẽ prolixiorẽ stare nostræ regionis, nec inuiolatum seminariũ, nec pedamenti quicquã adnexum uineæ, nec etiã pecudes negligentius pasci sinit. Iure igitur, quantũ mea fert opinio, M. Portius talem pestẽ uitare cẽsuit. Et in primis futurũ agricolã

præmonuit,ne sua sponte ad eam perueniret. Nos ad cætera præcepta illud adijcimus,quod sapiens unus de septē in perpetuum posteritati pronuntiauit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modum mensuramq; rebus, idq; ut non solum aliud acturis, sed & agrū paraturis dictum intelligatur, ne maiorem quàm ratio calculorū patiatur, emere uelit: nam huc pertinet præclara nostri poëtæ sententia:

–Laudato ingentia rura, Exiguum colito.

Quod uir eruditißimus, ut mea fert opinio,traditū uetus præceptū numeris signauit: quippe acutißimam gentem Pœnos dixisse conuenit, Imbecilliorē agrum,quàm agricolā esse debere:quoniā cùm sit colluctandū cum eo,si fundus præualeat,allidi dominū. Nec dubium quin minus reddat laxus ager nō rectè cultus,q̃ angustus eximiè. Ideoq; post reges exactos Liciniana illa septena iugera,quæ plebis tri.uiritim diuiserat,maiores quæstus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent amplißima ueruacta. tanta quidē Curius Dētatus,quē paulò antè retulimus,prospero ductu parta uictoria ob eximiā uirtutē deferente populo præmij nomine quinquaginta soli iugera,supra cōsularē, triumphalemq; fortunā putauit esse. Repudiatoq; publico munere populari,ac plebeia mensura cōtentus fuit. Mox etiā cùm agrorū uastitatē uictoriæ nostræ,& internitiones hostium fecissent, criminosum tamen senatori fuit supra quīquaginta iugera possedisse. Suaq; lege C.Licinius dānatus est,quòd agri modū,quē in magistratu rogatione tribunitia promulgauerat, immodica poßidendi libidine transcendisset: nec magis quia superbum uidebatur tantū loci detinere, quàm quia flagitiosum quos hostis profugiendo desolasset agros,nouo more ciuem Romanum supra uires patrimonij poßidēdo deserere. Modus ergo qui

in

in omnibus rebus, etiam parandis agris adhibebitur: tantum enim obtinendũ est, quanto est opus, ut emisse uideamur, quo potiremur, nõ quo oneraremur ipsi, atque alijs fruendũ eriperemus, more præpotentiũ, qui poßident fines gentium, quos ne circumire equis quidem ualent, sed proculcandos pecudibus, & uastandos, ac populandos feris derelinquunt, aut occupatos nexu*ciuium, & ergastulis tenent. Modus autem erit sua cuiq; moderata uoluntas, facultasq;. Neq; enim satis est, ut iam prius dixi, poßidere uelle, si colere non poßis. *crurum.

De salubritate regionum. CAP. IIII.

SEquitur deinceps Cæsonianum præceptum, quo fertur usus etiam Cato, mercaturis agrum esse reuisendũ sæpius eum, quem uelint mercari. Nam prima inspectione neq; uitia, neq; uirtutes abditas ostendit, quæ mox retractantibus facilius apparent. Inspectionis quoq; uelut formula nobis à maioribus tradita est. Agri pinguis, ac læti, de cuius qualitate dicemus suo loco, cùm de generibus terræ dissẽremus. In uniuersum tamẽ quasi testificandũ, atq; sæpius prædicandũ habeo, quod primo iam Punico bello dux inclytißimus M. Attilius Regulus dixisse memoratur, fundũ, sicuti ne fœcundißimi quidẽ soli, cùm sit insalubris, ita nec effœti, si uel saluberrimus sit, parandũ: quod Attilius ætatis suæ agricolis, maiore cum autoritate suadebat peritus usu. Nam Pupiniæ pestilentis simul, et exilis agri cultorẽ fuisse eum loquuntur historiæ. Quapropter cùm sit sapientis, non ubiq; emere, nec aut ubertatis illecebris, aut delitiarũ concinnitate decipi: sic uerè industrij patrisfamiliâs est, quicquid aut emerit, aut acceperit, facere fructuosum, atq; utile: quoniam & grauioris cœli multa remedia priores tradiderũt, quibus mitigetur pe-

ſtiſtra lues,& in exili terra cultoris prudētia,ac diligen=tia maciē ſoli uincere poteſt. Hæc autē cōſequemur,ſi ue-riſsimo uati,uelut oraculo crediderimus dicenti,

Ventos,& uarium cœli prædiſcere morem
Cura ſit,ac patrios cultusq;,habitusq; locorum,
Et quid quæq; ferat regio,& quid quæq; recuſet.

Nec cōtenti tamē autoritate uel priorū uel præſentiū co=lonorū,noſtra prætermiſerimus exēpla, nouaq; quæ ten=tauerimus,experimēta. Quod etſi per partes nōnunquam damnoſum eſt,in ſumma tamē fit cōpendioſum,quòd nul=lus ager ſine profectu colitur: ſimul attentando poſſeſſor efficit,ut in id formetur,quod maximè præſtare poſsit, ea res etiā feraciſsimos agros utiliores reddit. Itaq; nuſquā experimentorū uarietas omittenda eſt: Longeq; etiam in pingui ſolo magis audendū,quoniā nec laborē, nec ſum=ptum fruſtratur effectus. Sed quoniā refert qualis fundus, & quomodo colatur,tū uilla qualiter ædificetur,et quàm utiliter diſponatur. Multos enim deerraſſe,memoria pro=didit,ſicut præſtātiſsimos uiros L. Lucullū,& Q. Scæuo=lam,quorū alter maiores,alter minus amplas,quàm poſtu lauit modus agri,uillas extruxit,cùm utrūq; ſit cōtra rem familiarē. Diffuſiora enim cōſepta, nō ſolùm pluris ædifi=camus,ſed etiā impēſis maioribus tuemur: at minora cùm ſunt,quàm poſtulat fundus,dilabitur fructus,nā et humi=dæ res,& ſiccæ,quas terra progenerat,facilè uitiātur, ſi aut nō ſunt,aut ꝑpter anguſtias, īcōmoda ſunt tecta qui=bus inferātur. Pro portione etiā facultatum,quàm optimè paterfamiliâs debet habitare,ut & libētius rus ueniat, et degat in eo. Iucundius utiq; uiro, ſi etiā matrona comuta=bitur,cuius ut ſexus,ita animus eſt delicatior,quamobrem amœnitate aliqua demerenda erit, quo patiētius moretur

cum

cum uiro. Elegāter igitur ædificet agricola, nec sit tamē ædificator, atq; areæ idē tantū cōplectatur, quod ait Cato, quantū ne uilla fundū quærat, ne'ue fundus uillā: cuius uniuersum sitū qualē oporteat esse, nunc explicabimus. Quod inchoatur ædificiū, sicut salubri regione, ita saluberrima parte regionis debet cōstitui: nā circunfusus aër, atq; corruptus plurimas affert corporibus nostris causas offensarū. Sunt quædam loca, quæ solstitijs minus cōcalescunt, sed frigoribus hyemis intolerabiliter horrent, sicut Thebas ferunt Bœotias. Sunt quæ tepēt hyeme, sed æstate sæuissimè candēt, ut affirmāt Euboicam Calcidē. Petatur igitur aër calore, & frigore tēperatus, quem ferè medius obtinet collis, quòd neq; depressus hyeme pruinis torpet, aut torret æstate uaporibus, neq; elatus in summa montiū perexiguis uentorū motibus, aut pluuijs omni tēpore anni sæuit. Hæc igitur est medij collis optima positio, loco tamē ipso paululū intumescente, ne cùm à uertice torrens imbribus conceptus effluxerit, fundamenta conuellat.

De aqua. CAP. V.

SIt autem uel intra uillā, uel extrinsecus inductus fons perennis, lignatio, pabulumq; uicinū. Si deerit fluens unda, putealis quæratur ī uicino, quæ nō sit haustus profundi, nō amari saporis, aut salsi: hæc quoq; si deficiēt, & spes arctior aquæ manātis coëgerit, uastæ cisternæ hominibus, piscinæq; pecoribus instruātur, colligēdæ aquæ tādē pluuiali, quæ salubritati corporis est accōmodatissima: sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in cōtectā cisternā deducatur: huic ꝓxima fluēs aqua è mōtibus oriunda, si ꝑ saxa præceps deuoluitur, ut est in Guarceno Cāpaniæ. Tertia putealis, uel collina, uel quæ nō īfima ualle reperitur. Deterrima palustris, quæ pigro lapsu repit. Pe-

ſtilens, quæ in palude ſemper cõſiſtit. Hic idẽ tamẽ humor quãuis nocẽtis naturæ, temporibus tamẽ hyemis edomitus imbribus mitẽſcit, ex quo cœleſtis aqua maximè ſalubris intelligitur, quòd etiã uenenati liquoris cluit perniciẽ: ſed hãc potui ꝓbatiſſimã diximus. Cæterùm ad æſtuũ tẽperãdos calores, & amœnitatẽ locorũ, plurimũ cõſtrũt ſaliẽtes riui, quos, ſi cõditio loci patietur, qualeſcũq;, dũmodo dulces, utiq; perducẽdos in uillã cẽſeo. Sin ſummotus longius à collibus erit amnis, & loci ſalubritas, editiorq; ſitus ripæ ꝑmittet ſuperponere uillã ꝓfluẽti, cauẽdũ tamen erit, ut à tergo potius, q̃ præ ſe flumẽ habeat, et ut ædificij frons auerſa ſit ab ĩfeſtis eius regiõis uẽtis, et amiciſſimis aduerſa, cùm pleriq; amnes æſtate uaporatis, hyeme frigidis nebulis caligẽt: quæ, niſi ui maiore inſpirãtiũ uẽtorũ ſubmouẽtur, pecudibus, hominibuſq; cõſtrũt peſtem. Optime aũt ſalubribus, ut dixi, locis ad oriẽtẽ, uel ad meridiẽ: grauibus ad ſeptẽtrionem uilla cõuertitur, eademq; ſemꝑ mare rectè cõſpicit, cùm pulſatur, ac fluctu reſpergitur, nũquàm ex ripa, ſed paulùm ſummota à littore. Nã præſtat à mari longo potius interuallo, quàm breui refugiſſe, quia media ſunt ſpatia grauioris halitus: nec paludẽ quidẽ uicinã eſſe oportet ædificijs, nec iũctã militarẽ uiã, quòd illa caloribus noxiũ uirus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos dẽſiſſimis examinibus inuolãt. Tum etiã natricũ, ſerpentiumq; peſtes hyberna deſtitutas uligine, cœno & fermentata colluuie uenenatas emittit, ex quibus ſæpe contrahũtur cæci morbi, quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt. Sed & anni toto tempore ſitus atq; humor inſtrumentum ruſticum, ſupellectilemq;, & inconditos, conditoſq; fructus corrũpit. Hæc autem prætereuntium uiatorum populationibus

bus, & aßiduis diuertentium hoſpitijs infeſtat rem familiarem, propter quæ cenſeo eiuſmodi uitare incommoda, uillamq́; nec in uia, nec peſtilenti loco, ſed procul, & editiore ſitu condere, ut frons eius ad orientem æquinoctialem directa ſit. Nam *eiuſmodi poſitio medium, temperatumq́; libramentum uentorum hyemalium, & æſtiuorum tenet: quantoq́; fuerit ædificij ſolum pronius orienti, tanto & æſtate liberius capere perflatus, & hyemis procellis minus infeſtari, & matutino regelari ortu poterit, ut concreti rores liqueſcant: quoniam ferè peſtilens habetur, quod eſt remotum ac ſiniſtrum ſoli, & apricis flatibus, quibus ſi caret, nulla alia uis poteſt nocturnas pruinas, & quodcunq; rubiginis aut ſpurcitiæ reſedit, ſiccare atq; detergere.* H*æc autẽ cùm hominibus afferant perniciem, tum & armẽtis, & uirẽtibus eorumq́; fructibus. Sed quiſquis ædificia uolet in decliuibus areis extruere, ſemper ab inferiore parte auſpicetur, quia cùm ex depreßiore loco fuerint orſa fundamenta, non ſolùm ſuperficiem ſuam facile ſuſtinebũt, ſed & pro fultura, & ſubſtructione fungentur, aduerſus ea, quæ mox, ſi fortè uillam prolatare libuerit, ad ſuperiorem partem applicabuntur: quippe ab imo præſtructa ualenter reſiſtent contra ea, quæ poſtmodum ſuperpoſita incumbẽt: at ſi ſumma pars cliui fundata, propriã molem ſuſceperit, quidquid ab inferiore mox appoſueris, fißum erit, rimoſumq́;.* N*am nouum cum ueteri adſtruitur, rimoſoq́; recens, ædificium quaſi ſurgenti reluctans oneri cedit, & quod prius extructum imminebit cedenti paulatimq́; degrauatum pondere ſuo præceps attrahetur.* I*gitur id ſtructuræ uitium cùm primùm ſtatim fundamenta iaciuntur euitandum eſt.*

De poſitione uillæ. CAP. VI.

Modus autem, membrorumq; numerus aptetur uniuerso concepto, & diuidatur in tres partes, urbanam, rusticam, & fructuariã. Vrbana rursus in hyberna, & æstiua, sic digeratur, ut spectent hyemalis temporis cubicula brumalẽ orientem: cœnationes, æquinoctialẽ occidentem. Rursus æstiua cubicula spectent meridiẽ æquinoctialẽ, sed cœnationes eiusdem tẽporis prospectent hybernum orientẽ. Balnearia occidenti æstiuo aduertantur, ut sint post meridiẽ, & usq; in uesperũ inlustria. Ambulationes meridiano æquinoctiali subiectæ sint, ut hyeme plurimum solis, & æstate minimum recipiant. At in rustica parte, magna & alta culina ponetur, ut & cõtignatio careat incendij periculo, & in ea commodè familiares omni tempore anni morari queant. Optimè solutis seruis cellæ meridiẽ æquinoctialẽ spectantes fient: uinctis quàm saluberrimũ subterraneũ ergastulum plurimis, sitq; id angustis illustratũ fenestris, atq; à terra sic editis, ne manu contingi poßint. Pecudibus fient stabula, quæ neq; frigore, neq; calore infestentur. Domitis armẽtis duplicia bubilia sint, hyberna, atq; æstiua. Cæteris autẽ pecoribus, quæ intra uillã esse cõuenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio parietibus altis, circunsepta, ut illic per hyemem, hic per æstatẽ sine uiolentia ferarum conquiescãt. Sed omnia stabula sic ordinentur, ne quis humor influere poßit: & ut quisq;, qui ibi cõceptus fuerit, quàm celerrime dilabatur, ut nec fundamẽta parietum corrũpantur, nec ungulæ pecudũ. Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minimè nouẽ: quæ mensura & ad procũbendũ pecori, & iugario ad circumeundum laxa ministeria præbeat. Non altius edita esse præsepia conuenit, quàm ut bos, aut iumentum sine incõmodo stans uesci poßit. Villico iuxta ianuã fiat

habit

habitatio, ut intrantium exeuntiumq; cõſpectum habeat. Procuratori ſupra ianuam ob eaſdem cauſas, & is tamen uillicũ obſeruet ex uicino, ſitq; utriq; proximũ horreum, quo cõferatur omne ruſticũ inſtrumẽtũ, & intra ad ipſum clauſus locus, quo ferramenta cõdantur. Bubulcis, paſtoribusq; cellæ ponantur iuxta ſua pecora, ut ad eorũ curã ſit opportunus excurſus. Omnes tamen quàmproximè alter ab altero debẽt habitare, ne uillici diuerſas partes circũeuntis ſedulitas diſtẽdatur, & ut inter ſe diligẽtiæ, & negligentiæ cuiuſq; teſtes ſint. Pars autem fructuaria diuiditur in cellam oleariam, torculariã, cellam uinariã, defrutariam, fœnilia, paleariaq;, & apothecas, & horrea, ut ex ijs quæ ſunt in plano, cuſtodiã recipiant humidarũ rerum tanquã uini aut olei uenaliũ. Siccæ autẽ res congerantur tabulatis, ut frumẽta, fœnum, frondes, paleæ, cæteraq; pabula. Sed granaria, ut dixi, ſcalis adeãtur, & modicis feneſtellis aquilonibus inſpirẽtur. Nã ea cœli poſitio maximè frigida & minimè humida eſt, quæ utraq; perennitatẽ cõditis frumentis afferunt. Eadem ratio eſt in plano ſitæ uinariæ cellæ, quæ ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, reliquisq; immunditijs tetrũ odorem ſpirãtibus: nec minus à ciſternis, aquis'ue ſalientibus, ex quibus qui extrahitur humor, uinum corrumpit. Neque me præterit ſedem frumẽtis optimã quibuſdã uideri horreũ camera contectum, cuius ſolum terrenum prius quàm conſternatur perfoſſum, & amurca recenti non ſalſa madefactum, uelut signinũ opus pauiculis cõdenſatur. Tum deinde cum exaruit ſimuli modo pauimẽta teſtacea, quæ pro aqua receperint amurcã miſtam calci, & arenæ ſuperſternuntur, & magna ui pauiculis inculcãtur, atq; expoliuntur, omnesq; parietum, & ſoli iuncturæ teſtaceis puluinis

fibulantur. Nam ferè cùm his partibus ædificia rimas egerunt, caua præbent, & latebras subterraneis animalibus. Sed et lacubus distinguũtur granaria, ut separatim quæq; legumina ponantur. Parietes oblinuntur amurca subacto luto, cui pro paleis admista sunt arida oleastri, uel si ea nõ sunt, oleæ folia. Deinde cum prædictũ tectiorum inaruit, rursus amurca respergitur, qua siccata frumentum infertur. Ea res ab noxa curculionũ, & similium animaliũ cõmodißimè uidetur conditas fruges defendere, quæ nisi diligenter repositæ sint, celeriter ab ijs consumuntur. Sed id genus horrei, quod scripsimus, nisi sit in sicca positione uillæ, quamuis granum robustißimũ corrumpit situ: qui si nullus adsit, possunt etiam defossa frumenta seruari, sicut transmarinis quibusdã prouincijs, ubi puteorũ in modum, quos appellant Syros, exhausta humus, editos à se fructus recipit. Sed nos in nostris regionibus, quæ redundant uligine, magis illam positionẽ pensilis horrei, & hanc curã pauimentorũ, & parietũ probamus, quoniã, ut retuli, sic emunita sola, & latera horreorũ prohibent curculionẽ, quod genus exitij cùm incidit, multi opinantur arceri posse, si excisæ fruges in horreo uentilentur, & quasi refrigerẽtur. Id autem falsißimũ est: neq; enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscentur totis aceruis: qui si maneant immoti, summis tantũ partibus infestantur, quoniam infra mensurã palmi non nascitur curculio, longeq; præstat id solũ, quod iam uitiatũ est, quàm totũ periculo subijcere: nam cùm exiget usus, facilè est eo sublato, quod uitiatum erit, integro inferiore uti: sed hæc, etsi extrinsecus, non tamẽ intempestiuè uideor hoc loco retulisse. Torcularia præcipuè, cellæq; oleariæ calidæ esse debent, quia commodius omnis liquor uapore soluitur, ac frigoribus

magis

magis constringitur. Oleum, quod minus prouenit, si congelatur, fracescet: sed ut calore naturali est opus, qui contingit positione cœli, et declinatione, ita nō est opus ignibus, aut flammis, quoniā fumo & fuligine sapor olei corrūpitur. Propter quod torcular debet à meridiana parte illustrari, necesse ne habeamus ignes lucernāq; adhibere, cùm premetur olea. Cortinale ubi defrutum fiat, nec angustum, nec obscurum sit, ut sine incōmodo minister, qui sapam decoquet, uersari poßit. Fumariū quoq;, quo materia, si nō sit iampridē cæsa, festinato siccetur, in parte rusticæ uillæ fieri potest iunctum rusticis balneis, nam eas quoq; refert esse, in quibus familia, sed tātū ferijs, lauetur. Neq; enim corporis robori cōuenit frequēs usus earum. Apothecæ recte superponētur his locis, unde plerūq; fumus earū exoritur, quoniā uina celerius uetustescunt, quæ fumi quodā tenore præcocem maturitatē trahūt. Propter quod & aliud tabulatū esse debebit, quo admoueantur, ne rursus nimia suffitione medicata sint. Quod ad uillæ pertinet sitū, partiumq; eius dispositionē, satis dictū est. Circa uillā deinceps hæc esse oportebit, furnū & pistrinum, quantū futurus numerus colonorū postulauerit. Piscinas minimū duas, alterā, quæ anseribus, ac pecoribus seruiat: alterā in qua lupinū, uimina, et uirgas, atq; alia quæ sunt usibus nostris apta, maceremus. Sterquilinia quoq; duo sint, unū, quod noua purgamēta recipiat, & in annū conseruet: alterum ex quo uetera uehantur: sed utrunq; more piscinarum deuexum leni cliuo, et extructum pauitumq; solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adsiccato succo fimum uires continere, et aßiduo macerari liquore, ut siqua interiecta sint stramentis aut paleis, spinarum, uel graminum semina, intereant, nec

in

in agrũ exportata segetes herbidas reddant. Ideoq; periti rustici quidquid ouilibus, stabulisq; cõuersum progesserunt, superpositis uirgeis cratibus tegunt, nec arescere uentis sinunt, aut solis incursu patiũtur exuri. Area, *si cõpetit, ita cõstituenda est, ut uel à domino, uel certè à procuratore despici poßit.* Eaq; *optima est silice constrata, quòd & celeriter frumenta deterũtur, nõ cedẽte solo pulsibus ungularũ, tribularumq́;, & eadẽ euentilata mũdiora sunt, lapillisq; carẽt, & glebulis, quas per triturã fere terrena remittit area.* Huic aũt *nubilariũ applicari debet, maximeq; in* Italia *propter incõstantiã cœli, quò collata semitrita frumẽta protegãtur, si subitaneus imber incesserit.* Nam *in trãsmarinis quibusdam regionibus, ubi æstas pluuia caret, superuacuum est.* Pomaria *quoq; & hortos oportet septo circundari, & esse in propinquo, atq; in ea parte, quò poßit omnis stercorata colluuies cortis, balineorumq́;, & oleis expressa amurcæ sanies influere: nam eiusmodi quoq; lætatur alimentis, & olus & arbor.*

De officijs patrisfamilias. CAP. VII.

H*Is omnibus ita uel acceptis, uel compositis præcipua cura domini requiritur, cùm in cæteris rebus, tum maximè in hominibus.* Atque *hi uel coloni, uel serui sunt soluti, aut uincti.* Comiter *agat cum colonis, facilemq́; se præbeat, & auarius opus exigat, quàm pensiones, quoniam & minus id offendit, & tamen in uniuersum magis prodest.* Nam *ubi sedulò colitur ager, plerunq; cõpendiũ, nũquam (nisi si cœli maior uis, aut prædonis inceßit) detrimentum affert, eoq; remißionẽ colonus petere non audet.* Sed *nec dominus in unaquaque re, cui colonum obligauerit, tenax esse iuris sui debet, sicut in diebus pecuniarum, ut lignis, & cæteris paruis acceßionibus exigendis,*

quarum

quarum cura maiorem molestiam, quàm impensam rusticis affert. Nec sanè est uindicandum nobis quicquid licet. Nam summum ius antiqui summam putabāt crucem. Nec rursus in totum remittendum, quoniam uel optima nomina non appellando fieri mala, fœnerator Alphius dixisse uerißime fertur. Sed & ipse nostra memoria ueterem consularem, uirumq́; opulentißimum L. Volusium asseuerātem audiui, patrisfamilias felicißimum fundum esse, qui colonos indigenas haberet, & tanquam in paterna posseßione natos, iam inde à cunabulis longa familiaritate retineret. Ita certè mea fert opinio, rem malam esse frequentem locationem fundi, peiorem tamen urbanum colonum, qui per familiam mauult agrum, quàm per se colere. Saserna dicebat ab eiusmodi homine ferè pro mercede litem reddi. Propter quod operam dandam esse, ut & rusticos, & eosdem aßiduos colonos retineamus, cùm aut nobismetipsis non licuerit, aut per domesticos colere nō expedierit, quod tamen non euenit, nisi in his regionibus, quæ grauitate cœli, soliq́; sterilitate uastantur. Cæterum cùm mediocris adest & salubritas, & terræ bonitas, nunquàm non ex agro plus sua cuiq; cura reddidit, quàm coloni: nunquàm non etiam uillici, nisi si maxima uel negligētia serui, uel rapacitas interuenit. Quæ utraq; peccata plerunq; uitio domini uel cōmitti, uel foueri, nihil dubiū est: cum liceat, aut cauere, ne talis præficiatur negotio: aut iam præpositus, ut submoueatur, curare. In lōginquis tamen fundis, in quos nō est facilis excursus patrisfamilias, cùm omne genus agri tolerabilius sit sub liberis colonis, quàm sub uillicis seruis habere, tum precipuè frumentarium, quem minime (sicut uineas aut arbustum) colonus euertere potest, & maximè uexant serui, qui boues elocant

cant

cant,eosdemq́;, & cætera pecora male pascunt, nec industriè terram uertunt, longeq́; plus imputant seminis iacti, quàm quod seuerint: sed nec quod terræ mandauerint sic adiuuant, ut rectè proueniat: idq́; cùm in aream contulerunt, per trituram quotidie minuunt uel fraude, uel negligentia. Nam & ipsi diripiunt, & ab alijs furibus nō custodiunt. Sed nec conditum cum fide, rationibus inferunt: ita fit, ut & actor, & familia peccent, & ager sæpius infametur: quare talis generis prædium, si, ut dixi, domini præsentia cariturum est, censeo locandum.

De pecore, & pecorum magistris. CAP. VIII.

PRoxima est cura de seruis, cui quenq́; officio præponere conueniat, quosq́; & qualibus operibus destinare. Igitur præmoneo, ne uillicum ex eo genere seruorum, qui corpore placuerunt, instituamus: ne ex eo quidē ordine, qui urbanas, ac delicatas arteis exercuerit. Socors & somniculosum genus id mācipiorum, otijs, campo, circo, theatris, aleæ, popinæ, lupanaribus consuetum, nunquàm non easdem ineptias somniat, quas cùm in agriculturā transtulit, non tantum in ipso seruo, quantū in uniuersa re detrimenti dominus capit. Eligendus est rusticis operibus ab infante duratus & inspectus experimētis: Si tamē is nō erit, de ijs præficiatur, qui seruitutē laboriosam tolerauerunt. Iamq́; is transcenderit ætatem primæ iuuētæ, necdum senectutis attigerit: illa ne & autoritatem detrahat ad imperiū, cùm maiores dedignentur parêre adolescētulo: hæc ne laboriosissimo succumbat operi. Mediæ igitur sit ætatis, & firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certè maximè curæ, quò celerius addiscat. Nam non est nostri negotij alterum imperare, & alterum docere: neque enim rectè opus exigere ualet, qui quid, aut

aut qualiter faciendum sit, ab subiecto discit. Potest etiã illiteratus, dũmodo tenacißimæ sit memoriæ, rem satis commodè administrare. Eiusmodi uillicũ Cornelius Celsus ait, sæpius numos domino, quàm librum afferre, quia nescius literarũ uel ipse minus poßit rationes confingere, uel per alium propter conscientiã fraudis timere. Sed qualicunq; uillico contubernalis mulier aßignanda est, quæ cõtineat eum, & in quibusdam rebus tamen adiuuet. Idemq́; actori præcipiendum est, ne conuictum cum domestico, multoq́; minus cum extero habeat. Nonnũquam tamen eum, quem aßiduè sedulum, & fortem in operibus administrandis cognouerit, honoris causa mensæ suæ die festo dignetur adhibere. Sacrificia, nisi ex præcepto domini, ne fecerit. Aruspices, sagasq́;, quæ utraq; genera uana superstitione rudeis animos ad impensas, ac deinceps ad flagitia compellunt, ne admiserit: neq; urbem, neq; ullas nundinas nouerit, nisi emendæ, uendendæ'ue pertinentis ad se rei causa. Villicus enim, quod ait Cato, ambulator esse nõ debet, nec egredi terminos, nisi ut addiscat aliquã culturã, & hoc si ita in uicino est, ut citò remeare poßit. Semitas, nouosq́; limites in agro fieri ne patiatur, ne'ue hospitem, nisi amicum, familiaremq́; domini necessarium receperit. Vt ab his arcẽdus, ita exhortãdus est ad instrumẽtorũ, ferramentorumq́; curam, ut duplicia quàm numerus seruorũ exigit, refecta, & reposita custodiat, nequid à uicino petendũ sit, quia plus in operis seruorũ, quàm in pretio rerum eiusmodi cõsumitur. Cultam uestitamq́; familiã magis utiliter quàm delicatè habeat, munitamq́; diligẽter à uento, frigore, pluuiaq́;, quæ cuncta prohibẽtur pellibus manicatis, centonibus cõfectis, uel sagis cucullis. Id si fiat, nullus dies tam intolerabilis est, quo non sub diuo moliri aliquid

quid

quid poßit. Nec tantum operis agrestis sit artifex, sed & animi, quantũ seruile patitur ingenium, uirtutibus instructus, ut neq; remiße, neq; crudeliter imperet. Semperq; aliquos ex melioribus foueat, parcat tamen etiam minus bonis, ita ut potius timeant eius seueritatẽ, quàm crudelitatẽ detestẽtur. Id cõtingere poterit, si maluerit custodire subiectos, ne peccent, quàm negligentia sua cõmittere, ut puniat delinquentes. Nulla est autẽ maior uel nequißimi hominis custodia, quàm operis exactio: ut iusta reddãtur, ut uillicus semper se repræsentet. Sic enim & magistri singulorum officiorum sedulò munia sua exequẽtur, & cæteri post defatigationem operis quieti, ac somno potius, quàm delitijs operam dabunt. Iam illa uetera, sed optimi moris, quæ nunc exoleuerunt, utinam poßint obtineri: ne conseruo ministro quoquam, nisi in re domini, utatur: ne cibum, nisi in conspectu familiæ, capiat: neúe alium, quàm qui cæteris præbetur: sic enim curabit, ut & panis diligenter confiat, & reliqua salubriter apparẽtur. Ne extra fines, nisi à se missum, progredi sinat: sed nec ipse mittat, nisi magna neceßitate cogẽte. Neúe negotietur sibi, pecuniamq; domini, aut animalibus, aut rebus alijs promercalibus occupet. Hæc enim negotiatio curam uillici auocat, nec unquã patitur eum cum rationibus domini paria facere. Sed ubi numeratio exigetur, rem pro nummis ostendit. In uniuersum tamen hoc maximè obtinendum ab eo est, ne quid se putet scire, quod nesciat, quæratq; semper addiscere quod ignorat. Nam cùm multũ prodest peritè quid facere, tum plus obest perperã fecisse. Vnum enim ac solùm dominatur in rusticatione, quicquid exigit ratio culturæ semel facere, quippe cùm emendatur uel imprudentia, uel negligentia, iam res ipsa decoxit. Nec in tantum postmodum

dum exuberat, ut & rem amissam restituat, & quæstum temporum præteritorum resarciat. In cæteris seruis hæc ferè præcepta seruanda sunt, quæ me custodisse non pœnitet, ut rusticos, qui modò non incommodè se gessissent, sæpius quàm urbanos, familiariusq; alloquerer, & cum comitate domini leuari perpetuum laborum eorum intelligerem. Nonnunquam etiam iocarer, & plus ipsis iocari permitterem. Iam illud sæpe facio, ut quasi cum peritioribus de aliquibus operibus nouis deliberem, & per hoc cognoscam cuiusq; ingenium, quale, quamq; sit prudens. Tum etiam lubentius eos id opus aggredi uideo, de quo secum deliberatum, & consilio ipsorum susceptum putant: nam illa solennia sunt omnibus circumspectis, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorent, an diligenter uincta sint, an ipsæ sedes custodiæ satis tutæ, munitæq; sint: num uillicus aut alligauerit quempiam domino nesciente, aut reuinxerit: nam utrunque maximè seruare debet, ut & quem paterfamiliâs tali pœna multauerit, uillicus nisi eiusdem permissu compedibus non eximat: & quem ipse sua sponte uinxerit, antè, quàm sciat dominus, non resoluat: tantoq; curiosior inquisitio patrisfamiliâs debet esse pro tali genere seruorum, ne aut in uestiarijs, aut in cæteris præbitis iniuriosè tractentur, quanto & pluribus subiecti, ut uillicis operum magistris, ut ergastularijs, magis obnoxij perpetiendis iniurijs, & rursus sæuitia atque auaritia læsi magis timendi sunt. Itaque diligens dominus, cùm & ab ipsis, tum & absolutis, quibus maior est fides, quærat an ex sua constitutione iusta percipiant. Atque ipse panis, potionisq; bonitatem gustu suo exploret, uestem, manicas, pedumq; tegmina recognoscat. Sæpe etiam querendi potestatem faciat, de ijs, qui aut cru

deliter eos, aut fraudulenter infestent. Nos quidem aliquanto iustè dolentes, tam uindicamus, quàm animaduertimus in eos, qui seditionibus familiam concitant, qui calumniantur magistros suos: ac rursus præmio prosequimur eos, qui strenuè, atque industriè se gerunt. Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in sobole certus fuerit numerus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus, cùm complures natos educassent: nam cui tres erant filij, uacatio: cui plures, libertas quoq; contingebat. Hæc enim iustitia, & cura patrisfamiliâs multum confert augendo patrimonio. Sed & illa meminerit, cùm è ciuitate remeauerit, deos penates adorare: deinde si tempestiuum erit, confestim: si minus, postero die fines oculis perlustrare, & omnes partes agri reuisere atq; æstimare, nunquid absentia sua de disciplina, & custodia remiserit. Num aliqua uitis, num arbor, num fruges absint: tum etiam pecus & familiam recenseat, fundiq; instrumentum, & suppellectilem: quæ cuncta si per pluréis annos facere instituerit, bene moratam disciplinam, cùm senectus aduenerit, obtinebit. Nec erit ulla eius ætas annis ita confecta, ut spernatur à seruis.

Qualis corporaturæ mancipia, cuiq; operi contribuenda sunt. CAP. III.

D*Icendum etiam est, quibus operibus quenq; habitum corporis aut animi contribuendum putemus. Magistros pecoribus oportet præponere sedulos, ac frugalissimos, ea res utraq; plus quàm corporis statura, roburq; confert huic negotio, quoniam id ministerium custodiæ diligentis & artis officium est. Bubulco quamuis necessaria, non tamen satis est indoles mentis, nisi eum uastitas uocis, & habitus metuendum pecudibus efficit. Sed tempe*ret

ret uires clementia, quoniam terribilior debet esse, quàm sæuior, ut & obsequãtur eius imperijs, & diutius perenent boues non confecti uexatione simul operum, uerberumq́;. Sed quæ sint magistrorum munia, quæq́; bubulcorum, suo loco repetam. Nunc admonuisse satis est, nihil in his, in illis plurimum referre uires & proceritatem. Nam longissimum quenq; aratorem, sicut dixi, faciemus, & propter id, quod paulò antè retuli, & quòd in re rustica nullo minus opere fatigatur prolixior, quia in arando stiuæ penè rectus innititur: mediastinus qualiscũq; status potest esse, dummodo perpetiendo labori sit idoneus. Vineæ non sic altos, quemadmodum latos, & lacertosos uiros exigunt: Nam is habitus fossuris, & putationibus, cæterisq́; earum culturis magis aptus. Minus in hoc officio, quàm in cæteris agricolatio frugalitatem requirit, quia & in turba, & sub monitore uinitor opus facere debet. Ac plerunque uelocior animus est improborum hominum, quàm desiderat huius operis conditio: non solùm enim fortem, sed & acuminis strenui ministrum postulat. Ideoq́; uineta plurimum per alligatos excoluntur. Nihil tamen eiusdem agilitatis homo frugi non melius, quàm nequam faciet. Hoc interposui, nequis existimet in ea me opinione uersari, qua malim per noxios, quàm per innocentes rura colere. Sed & illud censeo, ne confundantur opera familiæ, sic ut omnes omnia exequãtur. Nam id minimè conducit agricolæ, seu quia nemo suum propriũ aliquod esse opus credit, seu quia cùm enixus est, non suo, sed communi officio proficit, ideoq́; labori multum se subtrahit: nec tamen uiritim malefactum deprehenditur, quod fit à multis: propter quod separandi sunt aratores à uinitoribus, & uinitores ab aratori-

bus, iisq; à mediastinis. Classes etiã nõ maiores, quàm denũm hominũ faciundæ, quas decurias appellauerunt antiqui, & maximè ꝓbauerũt, quòd is numeri modus in opere cõmodissimè custodiretur, nec præeuntis monitoris diligentiã multitudo cõfunderet. Itaq; si latior est ager, in regiones deducẽdæ sunt eæ classes, diuidũdumq; ita opus, ut neq; singuli, bini'ue sint, quoniã dispersi nõ facilè custodiũtur. Nec tamẽ supra decẽ, ne rursus ubi nimia turba sit, id opus ad se pertinere singuli nõ existiment: hæc ordinatio nõ solùm cõcitat æmulationẽ, sed & deprehendit ignauos. Nam cum certamine opus excitetur, tum in cessanteis animaduersio iusta, & sine querela uidetur adhiberi. Sed nimirũ dum quæ maximè prouidenda sunt agricolæ futuro præcipimus, de salubritate, de uia, de uicino, de aqua, situ uillæ, fundi modo, colonorum, & seruorum generibus, officiorum, operumq; distributione, tempestiuè per hæc ad ipsum iam terræ cultum peruenimus, de quo pluribus libro insequente mox disseremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA

LIB. II.

Terram nec senescere, nec fatigari, si stercoretur. CAP. I.

VAERIS ex me Publi Siluine, *quod ego sine cunctatione nõ recuso docere, cur priore libro ueterũ opinionẽ ferè omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, à principio confestim repulerim, falsamq; sentẽtiã repudiauerim,*

censentium

consentium longo æui situ, longiq́; iam temporis exercitatione fatigatam, & effœtam humum consenuisse. Nec te ignoro cùm & aliorum illustrium scriptorum, tum præcipuè Tremellij autoritatem uereri, qui cùm plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter, & scitè memoriæ prodiderit, uidelicet illectus nimio fauore priscorum de simuli materia differentium, falsò credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum ætate anili iam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem. Quod ipse quoque confiterer, si in totum nullæ fruges prouenirēt. Nam & hominis tum demum declaratur sterile senium, non cùm desinit mulier trigeminos, aut geminos parere, sed cùm omnino nullum conceptum edere ualet. Itaque transactis iuuentæ temporibus, etiam si longa uita superest, partus tamen annis denegatus, non restituitur. At è contrario seu sponte, seu quolibet casu destituta humus, cùm est repetita cultu, magno fœnore cessationis colono respondet. Non ergo est exiguarum frugum causa terræ uetustas, si modò cùm semel inuasit senectus, regressum non habet, nec reuirescere, aut repubescere potest: sed ne laßitudo quidem soli minuit agricolæ fructum. Neque enim prudentis est adduci tanquam in hominibus nimia corporis exercitatione, aut oneris alicuius pondere, sic cultibus, & agitationibus agrorum fatigationem succedere. Quid ergo est, inquis, quod asseuerat Tremellius intacta, & syluestria loca, cùm primùm cœperint cultu exuberare, mox deinde non ita respondere labori colonorum? Videt sine dubio quid eueniat, sed cur id accidat, non peruidet: neque enim idcirco rudis, & modò ex syluestri habitu in aruum transducta fœcundior haberi terra debet, quòd sit requietior & iunior,

ſed quòd multorum annorum frondibus, & herbis, quas ſuapte natura progenerabat, uelut ſaginata largioribus pabulis facilius edendis educandisq; frugibus ſufficit. At cum perruptæ raſtris, & aratris radices herbarum, ferroq; ſucciſa nemora frondibus ſuis deſierunt alere matrem, quæq; temporibus autumni frutetis & arboribus delapſa folia ſuperiaciebantur, mox conuerſa uomeribus, & inferiori ſolo, quod plerunque eſt exilius, permiſta, atque abſumpta ſunt, ſequitur, ut deſtituta priſtinis alimentis macreſcat humus. Non igitur fatigatione, *quemadmodum plurimi crediderunt, nec ſenio, ſed noſtra ſcilicet inertia minus benignè nobis arua reſpondent.* Li*cet enim maiorem fructum percipere, ſi frequenti & tempeſtiua & modica ſtercoratione terra refoueatur. De cuius cultu dicturos nos priori uolumine polliciti, iam nunc diſſeremus.*

Quot ſint genera terreni, quot deinde ſpecies generibus ſubiungantur: quod ſolum maxime probetur. CAP. II.

C*Allidiſsimi ruſticarum rerum Siluine genera terreni tria eſſe dixerunt: campeſtre, collinum, montanum. Campum non æquiſsima ſitum planicie, nec perlibrata, ſed exiguè prona. Collem clementer, & molliter aſſurgẽtem. Montem non ſublimem & aſperum, ſed nemoroſum & herbidum maximè probauerunt. His autem generibus ſingulis ſenæ ſpecies contribuuntur: ſoli pinguis uel macri, ſoluti uel ſpiſsi, humidi uel ſicci: quæ qualitates inter ſe miſtæ uicibus, & alternatæ, plurimas efficiunt agrorũ uarietates: eas enumerare non eſt artificis agricolæ. Neq; enim artis officium eſt, per ſpecies, quæ ſunt innumerabiles, euagari: ſed ingredi per genera, quæ poſſunt cogitatione*

tatione mentis, & ambitu uerborum facilè copulari. Recurrendum est igitur ad qualitatum inter se dißidentium, quasi quasdam coniunctiones, quas Græci συζυγίας ἐναντιοτήτων, nos discordantium comparationes tolerabiliter dixerimus. Atque etiam significandum est ex omnibus quæ terra progeneret, plura campo magis quàm colle, plura pingui solo quàm macro lætari. De siccaneis & riguis non comperimus utra numero uincant, cum utique penè infinita sint, quæ siccis, quæq; humidis locis gaudēt, sed ex his nihil non melius resoluta humo, quàm densa prouenit. Quod noster quoq; Vergilius cum & alias fœcundi arui laudes retulißet, adiecit,

Et cui putre solum, nanq; hoc imitamur arando.

Neq; enim aliud est colere, quàm resoluere, & fermētare terram, ideóq; maximos quæstus ager præbet. Idem pinguis ac putris, quia cum plurimū reddat, minimū poscit: & quod postulat, exiguo labore atq; impensa conficitur. Præstantißimū igitur tale solum iure dicatur. Proximum deinde huic pinguiter densum, quod impensam coloni, laboremq; magno fœtu remuneratur. Tertia est ratio loci rigui, quia sine impēsa fructum reddere potest. Hanc primam Cato esse dicebat, qui maximè redditum pratorum cæteris anteponebat: sed nos de agitatione terræ nunc loquimur, non de situ. Nullum deterius habetur genus, quàm quod est siccum, pariter & densum, & macrum, quia cum difficulter tractetur, tum ne tractatum quidem gratiam refert: nec relictum pratis, uel pascuis abundè sufficit. Itaque hic ager siue exercetur, seu cessat, colono est pœnitendus, ac tanquam pestilens refugiendus. Nam ille mortem facit, hic teterrimam comitem mortis famem. Si tamen Græcis camœnis habemus fidem clamitantibus,

λιμῷ δ' οἴκτιστον θανέειν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν. Sed nunc potius uberioris soli meminerimus, cuius demonstranda est duplex ratio, culti & syluestris: de syluestri regione in aruorum formam redigenda prius dicemus, quoniam est antiquius facere agrum, quàm colere. Incultum igitur locum consideremus, siccus, an humidus, nemorosus arboribus, an lapidibus confragosus, iunco'ne sit, an gramine uestitus, ac filictis alijs'ue frutetis impeditus: si humidus erit, abundantia uliginis ante siccetur fossis. Earum duo genera cognouimus, cæcarum & patentium, spissis atque cretosis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi solutior humus est, aliquæ fiunt patentes, quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant: sed & patentes latius, & apertas summa parte decliuesq;, & ad solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conueniet: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis uitiantur, & superioris soli lapsibus replentur. Opertæ rursus obcæcari debebunt, sulcis in altitudinem trepidaneam depressis, qui cùm parte dimidia lapides minutos, uel nudam glaream receperint, æquentur superiecta terra, quæ fuerat effossa. Vel si nec lapis erit, nec glarea, sarmentis connexus uelut funis informabitur in eam crassitudinem, quam solum fossæ possit angustè, quasi accommodatam coarctatámque capere. Tum per imum contendetur, ut super calcatis cupressinis, uel pineis, aut si eæ non erunt, alijs frondibus terra contegatur, in principio atque exitu fossæ more ponticulorum binis saxis tantummodo pilarum uice constitutis, & singulis superpositis, ut eiusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsu atque exitu. Nemorosi, frutetosiq; tractus duplex cura est, uel extirpandis radicitus

citus arboribus & remouendis, uel, si raræ sint, tantum succidendis, incendendisq́; & inarandis. At saxosum facile est expedire lectione lapidum, quorum si magna est abundantia, uelut quibusdã substructionibus partes agri sunt occupandæ, ut reliquæ emundentur: uel in altitudinem sulco depresso lapides obruendi, quod tamen ita faciendum erit, si suadebit operarum uilitas. Iunci & graminis pernicies, repastinatio est: filicis frequens extirpatio, quæ uel aratro fieri potest, quoniam intra biennium sæpius conuulsæ moriuntur: celerius etiam, si eodem tempore stercores, & lupino uel faba cõseras, ut cum aliquo reditu medearis agri uitio. Nanque constat filicem sationibus & stercoratione facilius interimi. Verum & si subinde nascentem falce decidas, quod uel puerile opus est, intra prædictum tempus uiuacitas eius absumitur. Sed iam expedienti rudis agri rationem sequitur cultorum noualium cura, de qua mox quid censeam profitebor, si quæ antè discenda sunt aruorum studiosis præcepero. Plurimos antiquorum, qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis, ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam herbarum & arborum prouentum, nigrum colorem uel cinereum. De cæteris ambigo, de colore satis admirari non possum cum alios, tum Cornelium Celsum, non solum agricolationis, sed uniuersæ naturæ prudentem uirum, sic & sententia, & uisu deerrasse, ut oculis eius tot paludes, tot etiam campi salinarum non occurrerent, quibus ferè contribuuntur prædicti colores. Nullum enim temerè uidemus locum, qui modò pigrum contineat humorem, non eundem uel nigri, uel cinerei coloris, nisi fortè in eo fallor ipse, quòd non putem aut in

solo limosæ paludis, & uliginis amare, aut in maritimis areis salinarum gigni posse iacta frumenta: sed est manifestior hic antiquorum error, quàm ut pluribus argumentis conuincendus sit: non ergo color, tanquam certus autor, testis est bonitatis aruorum. Et ideo frumentarius ager, id est pinguis magis alijs qualitatibus æstimandus est. Nam ut fortißimæ pecudes diuersos ac penè innumerabiles, sic etiam robustißimæ terræ plurimos & uarios colores sortitæ sunt. Itaq; considerandum erit, ut solum, quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine caret, quod utrũq; satis expedita nobis ratione cõtingit discere: nam perexigua cõspergitur aqua gleba, manuq; subigitur, ac si glutinosa est, & quouis leuißimo tactu pressa inhærescit, & picis in morem ad digitos lentescit habendo, ut ait Vergilius. Eademq; illisa humo non dißipatur, ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum, & pinguitudinem. Sed & si uelis scrobibus egestam humum recõdere, & recalcare, cùm aliquo quasi fermento abundauerit, certum erit esse eam pinguem: cùm defuerit, exilem: cùm æquauerit, mediocrem: quanquàm ista quæ nunc retuli, non tam uera possunt uideri, quàm si sit pullula terra, quæ melius prouentu frugũ approbatur. Sapore quoque sic dignoscemus, si ex ea parte agri, quæ maximè displicebit, effossæ glebæ, & in fictili uase madefactæ, dulci aqua permisceãtur, ac more feculenti uini diligenter colatæ gustu explorentur: nam qualem traditũ ab eis retulerit humor saporem, talem esse dicemus eius soli: sed citra hoc experimentum multa sunt, quæ & dulcem terram, & frumentis habilem significent, ut iuncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi pruni syluestres, & alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarũ

nota,

nota, non nisi dulcibus terræ uenis educantur. Nec contentos esse nos oportet prima specie summi soli, sed diligenter exploranda est inferioris materiæ qualitas, terrena nec'ne sit. Frumentis autem sat erit, si æquè bona suberit bipedana humus: arboribus altitudo quatuor pedũ abundè est. Hæc cum ita explorauerimus, agrum sationibus faciundis expediemus. Is autem non minimum exuberat, si curiosè & scitè subigitur: quare antiquißimi ferè omnes formam huius operis conscripsere, quam uelut scita legemq; in proscindendis agris sequantur agricolæ. Igitur in opere boues arctè iunctos habere conuenit, quò speciosius ingrediantur sublimes, & elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, iugumq; melius aptum ceruicibus insidat. Hoc enim genus iuncturæ maximè probatum est. Nam illud, quod in quibusdã prouincijs usurpatur, ut cornibus illigetur iugum, ferè repudiatum est ab omnibus, qui præcepta rusticis conscripserũt, neq; immeritò: plus enim queunt pecudes collo & pectore conari, quàm cornibus. Atque hoc modo tota mole corporis, totoq; pondere nituntur: at illo, retractis & resupinis capitibus excruciantur, ægreq; terræ summam partem leui admodum uomere sauciant. Et ideo minoribus aratris moliuntur, qui non ualent altè perfossam noualium terram rescindere: quod cum fit, omnibus uirentibus plurimum confert: nam penitus aruis sulcatis maiore incremento segetum, arborumq; fœtus grandescunt. Et in hoc igitur à Celso dissentio, qui reformidans impensam, quæ scilicet largior est in amplioribus armẽtis, censet exiguis uomeribus & dentalibus terrã subigere, quò minoris formæ bubus administrari id poßit, ignorans plus esse reditus in ubertate frugum, quàm impendij, si maiora mercemur

mur armenta, præsertim in Italia, ubi arbustis atq; oleis consitus ager altius resolui ac subigi desiderat, ut et summæ radices uitium, olearumq; uomeribus rescindantur: quæ si maneant, frugibus obsint, et inferiores penitus subacto solo facilius capiant humoris alimentum. Potest tamen illa Celsi ratio Numidiæ, & Aegypto cōuenire, ubi plerunque arboribus uiduum solum frumentis seminatur. Atq; eiusmodi terrā pinguibus arenis putrem ueluti cinerem solutam, quamuis leuißimo dente moueri satis est. Bubulcum autem per proscissum ingredi oportet, alternisq; uersibus obliquum tenere aratrum, & alternis recto plenoq; sulcare, sed ita necubi crudum solum, & immotum relinquat, quod agricolæ scamnum uocant. Boues, cùm ad arborem uenerint, fortiter retinere ac retardere, ne in radicem maiore nisu uomis impactus colla commoueat, ne'ue aut cornu bos ad stipitem uehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet, ramumq; deplantet, uoce potius quàm uerberibus terreat. Vltimaq; sint opus recusantibus remedia, plagæ. nunquàm stimulo lacessat iuuencum, quod retrectantem, calcitrosumq; eum reddit, nonnunquam tamen admoneat flagello. Sed nec in media parte uersuræ consistat, detq; requiem in summa, ut spe cessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quàm pedum centumuiginti, contrarium pecori est, quoniā plus æquo fatigatur, ubi hunc modum exceßit. Cùm uentum erit ad uersuram, in priorē partem iugū propellat, & boues inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflagrant (nisi aßiduè refrigerētur) & ex eo tumor, ac deinde ulcera inuadunt. Nec minus dolabra, quàm uomere bubulcus utatur, & præfractas stirpes, summasq; radices, quibus ager arbusto consitus

tus implicatur, omnes refodiat, ac persequatur.

Quæ cura adhibenda sit bubus ab opere disiunctis. CAP. III.

Boues cùm ab opere disiunxerit, substrictos cõfricet, manibusq; comprimat dorsum, & pellem reuellat, nec patiatur corpori adhærere, quia id genus morbi maximè est armẽtis noxiũ. Colla subigat, merumq; faucibus, si æstuauerint, infundat. Satis autẽ est singulis binos sextarios præbere: sed antè ad præsepia boues religari non expedit, quàm sudare, atq; anhelare desierint: cùm deinde tempestiuè potuerint uesci, non multum, nec uniuersum cibum, sed partibus, & paulatim præbere conuenit. Quem cùm absumpserint, ad aquam duci oportet, sibiloq; allectari, quò libentius bibant, tum demum reductos largiori pabulo satiari. Hactenus de officio bubulci dixisse abunde est. Sequitur, ut tempora quoque subigendi arui præcipiamus.

Quo tempore campi arandi sint, & quomodo. CAP. IIII.

Pingues campi, qui diutius continent aquam, proscindendi sunt anni tempore iam incalescente, cùm omneis herbas ediderint, neq; adhuc earum semina maturuerint, sed tam frequentibus densisq; sulcis arandi sunt, ut uix dignoscatur in utram partẽ uomer actus sit, quoniam sic omnes radices herbarum perruptæ necãtur. Sed & compluribus iterationibus sic resoluatur ueruactum in puluerem, ut, uel nullam, uel exiguam desideret occationem, cùm seminauerimus. Nam ueteres Romani dixerunt malè subactum agrum, qui satis frugibus occandus sit: eum porrò an rectè aretur, frequenter explorare debet agricola. Nec tantùm uisu, qui fallitur nonnunquã,

super

superfusa terra latentibus scamnis, uerumetiam tactu, qui minus decipitur, cùm solidi rigoris admota pertica transuersis sulcis inseritur: ea si æqualiter, ac sine offensione penetrauit, manifestum est totum solum deinceps esse motum: sin autem subeunti durior aliqua pars obstitit, crudum ueruactum esse demonstrat. Hoc cùm sæpius bubulci fieri uident, non committunt scamna facere. Igitur uliginosi campi proscindi debent post Idus mensis Aprilis. Quo tempore cùm arati fuerint diebus interpositis circa solstitium, quod est nonum, uel octauum Calendas Iulias, iteratos esse oportebit, ac deinde circa Septembris Calendas tertiatos. Cùm id tempus ab æstiuo solstitio conuenit inter peritos rei rusticæ nòn esse arandum, nisi si magnis, ut fit nonnunquam, ac subitaneis imbribus, quasi hybernis pluuijs terra permaduerit. Quod cùm accidit, nihil prohibet, quò minus mense Iulio ueruacta subigantur: sed quandocunque arabitur, obseruabimus, ne lutosus ager tractetur, ne'ue exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici uariam cariosamq́; appellant. Ea est cùm post longas siccitates leuis pluuia superiorem partem glebarum madefecit, inferiorẽ non attingit. Nam quæ limosa uersantur arua, toto anno desinunt posse tractari, nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi. At rursus, quæ uaria subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur. Medium igitur temperamentum maximè sequamur in arandis agris, ut neq; succo careant, nec abundent uligine. Quippe nimius humor, ut dixi, limosos, lutososq́; reddit: at quæ siccitatibus aruerunt, expediri probè non possunt: nam uel respuitur duritia soli dens aratri, uel si qua parte penetrauit, non minutè diffindit humum, sed uastos cespites cõuellit, qui-

bus

bus obiacētibus impeditum aruum minus rectè poteſt iterari, quia ponderibus glebarū, ſicut aliquibus obſtantibus fundamētis uomis à ſulco repellitur: quo euenit, ut in iteratione quoque ſcamna fiant, & boues iniquitate operis maximè multentur. Accedit huc, quòd omnis humus quãuis lętiſsima, tamen inferiorem partem ieiuniorem habet, eamq́; attrahunt excitatę maiores glebę. Quò euenit, ut infœcundior materia miſta pinguiori ſegetem minus uberem reddat, tum etiam ratio ruſtici aggrauatur exiguo profectu operis. Iuſta enim fieri nequeunt, cùm induruit ager. Itaque ſiccitatibus cenſeo quod iam proſciſſum eſt, iterare, pluuiamq́; opperiri, quę madefacta terra, facilem nobis culturam prębeat. Sed iugerum talis agri quatuor operis expeditur: nam commode proſcinditur duabus, una iteratur, tertiatur dodrante, in lirã ſtatim redigitur quadrante opere. Liras autem ruſtici uocant eaſdem porcas, cùm ſic aratum eſt, ut inter duos latius diſtantes ſulcos medius cumulus ſiccam ſedem frumentis prębeat. Colles pinguis ſoli peracta ſatione trimeſtri menſe Martio, ſi uerò tepor cœli, ſiccitaſq́; regionis ſuadebit, Februario ſtatim proſcindendi ſunt. Deinde de Aprili medio uſq; in ſolſtitium iterandi, tertiandiq́;. Septembri, circa ęquinoctium ac totidem operis, quot uliginoſi campi excolitur iugerum talis agri. Sed in arãdo maximè eſt obſeruandũ, ſemper ut tranſuerſus mons ſulcetur. Nam hac ratione difficultas accliuitatis infringitur, laborq́; pecudum, & hominum cõmodiſsimè ſic minuitur. Paulùm tamen quotieſcũq; iterabitur, modò in elatiora, modò in depreſsiora cliui obliquum agi ſulcum oportebit, ut in utranque partem reſcindamus, nec eodem ueſtigio terram moliamur. Exilis ager planus, qui aquis abundat, primùm aretur,

ultima

ultima in parte mensis Augusti. Subinde Septembri sit iteratus, paratusq; sementi circa æquinoctium. Expeditior autem labor eiusmodi solo est, eò quòd pauciores impenduntur operæ, nam tres uni iugero sufficiunt. Item graciles cliui non sunt æstate arandi, sed circa Septēbres Calendas: quoniam si ante hoc tempus proscinditur, effœta, & sine succo humus æstiuo sole peruritur, nullasq; uirium reliquias habet. Itaq; optime inter Calendas, & Idus Septembris aratur, ac subinde iteratur, ut primis pluuijs æquinoctialibus conseri poßit: neque in lira, sed sub sulco talis ager seminandus est.

Exilis terra quomodo stercoretur. CAP. V.

P*Rius tamen, quàm exilem terram iteremus, stercorare conueniet, nam eo quasi pabulo gliscit. In campo rarius, in colle spißius, aceruï stercoris instar quinque modiorum disponentur, atque in plano pedes interualli quoquo uersus octo, in cliuo duobus minus relinqui sat erit, sed id nobis decrescente luna fieri placet, nam ea res herbis liberat segetes. Iugerum autem desiderat, quod spißius stercoratur, uehes quatuor & uiginti, quod rarius, duodeuiginti. Disiectum deinde protinus fimum inarari, & obrui conuenit, ne solis halitu uires amittat, & ut permista humus prædicto alimento pinguescat. Itaque cùm in agro disponentur aceruï stercoris, non debet maior modus eorum dißipari, quàm quem bubulci eodem die poßint obruere.*

De generibus seminum. CAP. VI.

Q*Voniam semēti terram docuimus præparare, nunc seminum genera persequemur. Prima, et utilißima sunt hominibus frumenta, triticum, & semen adoreū. Tritici genera complura cognouimus. Verum ex his maximè*

serendum

serendum est, quod robus dicitur, quoniam & pondere, & nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cuius species in pane præcipua pondere deficitur. Tertium erit trimestre, cuius usus agricolis gratißimus. Nam ubi propter aquas, aliam'ue causam matura satio est omissa, præsidium ab hoc petitur. Id genus est siliginis. Reliquæ tritici species, nisi si quos multiplex uarietas frugum, & inanis delectat gloria, superuacuæ sunt. Adorei autem plerunque uidimus in usu genera quatuor. Far, quod appellatur clusinum, candoris nitidi. Far, quod uocatur uennuculum rutilum, atq; alterum candidum, sed utrunque maioris ponderis, quàm clusinum. Semen trimestre, quod dicitur halicastrum, idq; pondere, & bonitate est præcipuum. Sed hæc genera tritici, & adorei, propterea custodienda sunt agricolis, quòd raró quisquam ager ita situs est, ut uno semine contenti esse poßimus, interueniente parte aliqua uel uliginosa, uel arida. Triticum autem sicco loco melius coalescit. Adoreum minus infestatur humore.

De generibus leguminum. CAP. VII.

Leguminum genera cum sint complura, maximè grata, & in usu hominum uidentur, faba, lenticula, pisum, phasellus, cicer, cannabis, milium, panicum, sesama, lupinum, linum etiam, & ordeum, quia ex eo ptisana est. Item pabulorum optima sunt medica, & fœnum Græcũ, nec minus uicia. Proxima deinde cicera, & eruum, & farrago, quæ est ex ordeo: sed de his prius dißeremus, quæ nostra causa seminantur, memores antiquißimi præcepti, quo monemur, ut locis frigidis nouißimè, tepidis celerius, calidis ocyßimè seramus. Nunc autem proinde, ac si temperatæ regioni præcepta dabimus.

Quod sit seminandi tempus. CAP. VIII.

Placet nostro poëtæ adoreum, atque etiam triticum non antè seminare, quàm occiderint Vergiliæ, quod ipsum numeris sic edisserit:

At si triticeam in messem, robustaq; farra
Exercebis humum, solisq; instabis aristis,
Antè tibi eoæ Atlantides abscondantur.

Absconduntur autem altero & trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod ferè conficitur nono Calend. Octobris, propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex & quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Calend. Nouemb. ad Brumæ tempora. Sic enim seruant prudentes agricolæ, ut quindecim diebus prius, quàm conficiatur bruma, totidemq; post eam confectam neque arent, neque uitem, aut arborem putent. Nos quoque non ambigimus in agro temperato, & minimè humido sementem sic fieri debere. Cæterum locis uliginosis, atq; exilibus, aut frigidis, aut etiam opacis plerunq; citra Calendas Octobris seminare conuenire, dum sicca tellure licet, dum nubila pendent, ut prius conualescant radices frumentorum, quàm hybernis imbribus, aut gelicidijs, pruinis'ue infestentur. Sed quamuis tempestiuè sementis confecta erit, cauebitur tamen, ut patenteis liras, crebrosq; sulcos aquarios, quos nonnulli elices uocant, faciamus, & omnem humorē in colliquias, atq; inde extra segetes deriuemus. Nec ignoro quosdam ueteres autores præcepisse, ne seminarentur agri, nisi cùm terra pluuijs permaduisset. Quod ego, si tempestiuè competat, magis cōducere agricolæ non dubito. Sed si, quod euenit nonnunquam, seri sunt imbres, quamuis sitienti solo rectè semen committitur, idq; etiam in quibusdam prouincijs, ubi status cœli talis est, usurpatur. Nam quod sicco loco ingestum, & inoccatum

occatum est, perinde ac si repositum in horreo non corrumpitur: atq; ubi uenit imber multorum dierum sementis uno die surgit. Tremellius quidē asseuerat, prius quàm impleuerit, ab auibus, aut formicis sata edi, ubi æstiuis serenitatibus ager aret. Idq́; etiam sæpius non experti, uerum adhuc esse comperimus. Magis aptè tamen in eiusmodi agris adoreum, quàm triticum seritur, quoniam folliculum, quo continetur, firmum & durabilem aduersus longioris temporis humorem habet.

Quot seminum modios iugerum postulet, & medicinæ seminum. CAP. IX.

IVgerum agri pinguis plerunq; modios tritici quatuor, mediocris quinq; postulat: adorei modios nouem, si est lætum solum, si mediocre, decem desiderat. Nam quamuis de mensura minus autoribus conuenit, hanc tamen uideri commodissimam docuit noster usus, quem siquis sequi recusat, utatur præceptis eorum, qui bene uberem campum in singula iugera tritici quinq;, & adorei octo modijs obserere præcipiunt. Atque hac portione mediocribus agris semina præbēda censent. Nobis ne istam quidem, quam prædiximus, mensuram semper placet seruari, quòd eam uariat aut loci, aut temporis, aut cœli conditio. Loci, cùm uel in campis, uel collibus frumentum seritur, atq; his uel pinguibus, uel mediocribus, uel macris. Temporis, cùm autumno, aut etiam ingruente hyeme frumenta iacimus. Nam prima sementis rarius serere permittit, nouissima spissius postulat. Cœli, cùm aut pluuium, aut siccum est. Nam illud idem quod prima sementis, hoc quoque ultima desiderat. Omne autem frumentum maximè campo patente, & ad solem prono, apricóque & soluto lætatur. Collis enim quamuis

granum robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit. Densa, cretosa'que & uliginosa humus siliginem, & far adoreum non incommodè alit. Ordeum nisi solutum, & siccum locum non patitur. Atque illa uicibus annorum requietum, agitatum'que alternis, & quàm lætißimum uolunt aruum. Hoc nullam mediocritatem postulat: nam uel pinguißima, uel macerrima humo iaciatur, perit: illa post continuos imbres, si necessitas exigat, quamuis adhuc limoso & madente sole sparseris, iniuriam sustinent. Hoc si lutoso commiseris, emoritur. Siliginis autem, uel tritici, si mediocriter cretosus uliginosus'ue ager est, etiam paulò plus, quàm ut prius iam dixi, quinque modijs ad sationem opus est. At si siccus, & resolutus locus, idemq; uel pinguis, uel exilis est, quatuor: quoniam & è contrario macer tantundem seminis poscit. Nam nisi rarè conseritur, uanam, & minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis fruticauit, etiam ex rara segete densam facit. Inter cætera quoque non ignorare debemus, quintam partem seminis amplius occupare agrum consitum arbusto, quàm uacuum, & apertum. Atque adhuc de satione autumnali loquimur, hanc enim potißimam ducimus. Sed & est altera, cum cogit necessitas, trimestrem uocant agricolæ. Ea locis prægelidis ac uinosis, ubi æstas est humida, & sine uaporibus, rectè committitur. Cæteris admodum rarò respondent, quam tamen ipsam celeriter, & utiq; ante æquinoctium uernum conueniet peragere. Si uerò locorum, & cœli conditio patietur, quantò maturius seuerimus, tantò commodius proueniet. Neque enim est ullum, sicut multi crediderunt, natura trimestre semen, quippe idem iactum autumno melius respondet. Sed sunt nihilo minus quædam alijs potiora, quæ sustinent ueris

tepores,

tepores,ut siligo,& ordeum galaticum, & halicastrum, granum'que fabæ marsicæ. Nam *cætera robusta frumenta semper ante hyemem seri debent in regionibus tempera- tis.* Solet *autem salsam nonnunquam & amaram uligi- nem uomere terra, quæ quamuis natura iam sata manan- te noxio humore corrumpit, & locis glabrentibus sine ulla stirpe seminum areas reddit.* Ea *glabreta signis adhi- bitis notari conuenit,ut suo tempore uitijs eiusmodi me- deamur.* Nam *ubi uel uligo,uel aliqua pestis segetem ene- cat,ibi columbinum stercus, uel si id non est,folia cupreßi conuenit spargi,& inarari.* Sed *antiquißimum est,omnem inde humorem, facto sulco, deducere, aliter uana erunt prædicta remedia.* Nonnulli *pelle hyænæ satoriam trimo diam uestiunt,atque ita ex ea,cum paulum immorata sunt semina iaciunt,non dubitantes prouentura, quæ sic sata sint.* Quædam *etiam subterraneæ pestes adultas segetes radicibus subsectis enecant.* Id *ne fiat,remedio est, aquæ mistus succus herbæ,quam rustici sedum appellant: nam hoc medicamine una nocte semina macerata iaciuntur.* Quidam *cucumeris anguinei humorẽ expressum,& eius- dem tritam radicem diluunt aqua,similiq; ratione madefa- cta semina terræ mandant.* Alij *hac eadem aqua uel amur- ca insulsa,cum cœpit infestari seges,perfundunt sulcos,& ita noxia animalia summouent.* Illud *deinceps præcipien- dum habeo,ut demeßis segetibus iam in area futuro semi- ni cõsulamus.* Nam *quod ait* Celsus,*ubi mediocris est fru- ctus,optimã quanq; spicã legere oportet, separatimq; ex ea semen reponere: cum rursus amplior meßis prouene- rit,quidquid exteretur,capisterio expurgandum erit, & semper quod propter magnitudinẽ ac pondus in imo sub- sederit,ad semen reseruandum: nam id plurimum prodest,*

 quia

quia quamuis celerius locis humidis, tamen etiam siccis frumenta degenerant, nisi cura talis adhibeatur. Neque enim *dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod uerò protinus exile natum sit, nunquàm robur accipere manifestum est.* Ideoq; Vergilius *cum & alia tum & hoc de seminibus præclarè sic disseruit:*

Vidi ego lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret. sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Granum *autem rutilum si cum diffissum est, eundem colorem interiorem habet, integrum esse non dubitamus.* Quod *extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leue, ac uanum intelligi debet: nec nos tanquam optabilis agricolis fallat siligo.* Nam *hoc tritici uitium est, & quamuis candore præstet, pondere tamen uincitur.* Verum *in humido statu cœli rectè prouenit, & ideo locis manantibus magis apta est.* Nec *tamen ea longè nobis, aut magna difficultate requirenda est.* Nam *omne triticum solo uliginoso post tertiam sationem conuertitur in siliginem.* Proximus *est his frumentis usus ordei, quod rustici hexastichum, quidam etiam cantherinum appellant, quoniam & alia animalia, quæ ruri sunt, melius quàm triticum: & hominem salubrius quàm malum triticum pascit.* Nec *aliud in egenis rebus magis inopiam defendit. Seritur soluta, siccáque terra, & uel præualida uel exili, quia constat arua segetibus eius macescere: propter quod pinguissimo agro, cuius nimijs uiribus noceri non possit, aut macro, cui nihil aliud committitur.* Altero *sulco seminari debet post æquinoctium media ferè sementi, si læto solo: si gracili, maturius.* Iugerum *quinque modij occupabunt*

pabunt. Id'que ubi paulum maturuerit, festinantius, quàm ullum aliud frumentum demetendum erit. Nam & fragili culmo, & nulla uestitum palea granum eius celeriter decidit, iisdem'que de causis facilius teritur, quàm cætera. Sed cum eius messem sustuleris, optimum est noualia pati anno cessare: si minus, stercore saturare, & omne uirus, quod adhuc inest terræ, propulsare. Alterum quoque genus ordei est, quod alij distichum, galaticum nonnulli uocant, ponderis, & candoris eximij, adeò ut tritico mistum egregia cibaria familiæ præbeat. Seritur quàm pinguißimis, sed frigidis locis circa Martium mensem. Melius tamen respondet, si clementia hyemis permittit, cùm seminatur circa Idus Ianuarias. Iugerum sex modios postulat. Inter frumenta etiam panicum & milium ponenda sunt, quamuis iam leguminibus ea contribuerim: nam multis regionibus cibarijs eorum coloni sustinentur. Leuem, solutam'que humum desiderant. Nec in sabuloso solo, sed in arena quoque proueniunt, modò humido cœlo, uel riguo solo, nam siccum cretosum'que reformidant. Ante uer seri non possunt, quoniam teporibus maximè lætantur: ultima tamẽ parte Martij mensis cõmodißimè terræ committuntur. Nec impensa graui sationem cultoris onerant, quippe sextarijs ferè quatuor iugerum implent. Frequentem tamen exigunt sarritionem, & runcationem, ut herbis liberentur. Ea cum spicas ediderunt, prius quàm semina hient æstibus, manu carpuntur, & suspensa in sole cum aßiccata fuerint, recõdun tur, atq; ita reposita perennat diutius quàm cætera. Panis ex milio conficitur, qui antè quàm refrigescat, sine fastidio potest absumi. Panicum pinsitum, & euolutum furfure, sed & milium quoque pultem, quauis inopia, maximè

cum lacte non fastidiendam præbet.

Quod solum cuiq; legumini conueniat. CAP. X.

QVoniam de frumentis abunde præcepimus, de leguminibus deinceps disseramus. Lupini prima ratio est, quòd & minimum operarum absumit, & uilißimè emitur, & maximè ex ijs, quæ seruntur, iuuat agrum. Nam uineis iam emaciatis, & aruis optimum stercus præbet, ac uel effœto solo prouenit, uel repositum in granario patitur æuum. Boues per hyemem coctum maceratumq; probè alit. Famem quoq;, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commodè propulsat. Spargitur statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, siue Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus à calendis Octobris crudis noualibus ingeras. Et qualitercunque obruas, sustinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hyemem conualuerit, frigoribus affligitur. Reliquum quod seminis superest, in tabulatum, quò fumus peruenit, optime reponis. quoniam si humor inuasit, uermes gignit, qui simulatq; oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars enasci non potest. Id ut dixi, exilem amat terram, & rubricam præcipuè. Nam cretam reformidat, limosoq; non exit agro. Iugerum decem modij occupant. Ab hoc rectè phaselus terræ mandabitur, uel in ueruacto, uel melius pingui, & restibili agro. Nec amplius quatuor modijs iugerum obseritur. Similis quoque ratio est pisi, quod tamen facilem, & solutam terram desiderat, tepidumq; locum & cœlum frequentis humoris. Eadem mensura iugerum, uel modio minus quàm phaselum, licet obserere primo tempore sementis ab

tis ab æquinoctio autumnali. Fabæ pinguißimus locus, uel stercoratus destinatur, & si ueruactum erit in ualle situm, quod à superiore parte succum accipit, prius tamen iaciemus semina, deinde proscindemus terrã, proscissamq; in liram reuocabimus, occabimusq;, quo altius largiore humo contegatur. Nam id plurimũ refert, ut radices enatorum seminum penitus demersæ sint. Sint autem proximæ meßis, occupandum erit restibile, desectis stramentis quatuor & uiginti uehes stercoris in iugerum disponemus, dißipabimusq;. Et similiter cum semen crudo solo ingesserimus, inarabimus, imporcatum'que occabimus, quamuis sint, qui negent locis frigidis oportere occari fabam, quia extantes glebæ à gelicidijs adhuc eam teneram uindicent, & aliquem teporem frigore laboranti præbeant. Sunt etiam qui putent in aruis hanc eandem uice stercoris fungi, quod sic ego interpretor, ut existimem nõ sationibus eius pinguescere humum, sed minus hanc quàm cætera semina uim terræ consumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum esse, qui nihil, quàm qui istam siliquam proximo anno tulerit. Iugerum agri, ut Tremellio, quatuor, ut nobis uidetur, fabæ sex occupant modij, si solum pingue sit: si mediocre paulò amplius. Ea'que nec macrum, nec nebulosum locum patitur. Densa tamen humo sæpe commodè respondet. Media sementi pars seri, & pars ultima debet, quæ septimuncialis satio dicitur. Tempestiua frequentius, nonnunquam tamen sera, melior est. Post brumam parum rectè seritur, peßimè uere, quamuis sit etiam trimestris faba, quæ mense Februario seratur. quinta parte amplius, quàm matura, sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit. Veteres itaq; rusticos plerunque dicenteis audio, malle se matura fabalia

quàm fructum trimestrem. Sed quocunque tempore anni ſeretur, opera danda erit, ut quantum destinauerimus in ſationẽ, tantum quintadecima luna, ſi tamen ea non tranſcurret eo die ſolis radios, quòd Græci ἀπόκρουσιν *uocant. Si minus, quartadecima utiq; adhuc creſcente lumine ſpargatur, etiam ſi confeſtim totum ſemen operiri non poterit. Nihil enim nocebitur ei nocturnis roribus, alijs'ue ex cauſis, dum à pecore & auibus uindicetur. Priſcis autem rusticis, nec minus Vergilio prius amurca, uel nitro macerari eam, & ita ſeri placuit:*

Lætior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet.

Et quamuis igni exiguo properata maderent.

Nos quoq; ſic medicatam cõperimus, cùm ad maturitatem perducta ſit, minus à curculione infeſtari. Sed & illud quod deinceps dicturi ſumus, experti præcipimus, ſilente luna fabam uellito ante lucẽ. Deinde cũ in area exaruerit, confeſtim prius quàm luna incrementum capiat, excuſſam refrigeratamq; in granarium conferto. Sic condita à curculionibus erit innoxia. Maximeq; ex leguminibus ea, & ſine iumentis teri, & ſine uento purgari expeditiſsimè ſic poterit. Modicus faſciculorum numerus reſolutus in extrema parte areæ collocetur, quem per longiſsimum eius, mediumq; ſpatium tres uel quatuor homines promoueant pedibus, & baculis furcillis'ue contundant: deinde cum ad alteram partem areæ peruenerint, in aceruum culmos regerant. Nam ſemina excuſſa in area iacebunt, ſuperq; ea paulatim eodem modo reliqui faſciculi excutientur. Ac duriſsimæ quidem acus reſectæ, ſeparatæq; erunt à cudentibus: minutæ uerò, quæ de ſiliquis cum faba reſederunt, aliter ſecernentur. Nam cum aceruus paleis, granisq; mistus in unum fuerit coniectus, paulatim ex eo uentilabris per

longius

longius spatium iactetur, quo facto, palea, quæ leuior est, citra decidet: faba, quæ longius emittetur, pura eò perueniet, quò uentilator eam iaculabitur. Lentem sementi media, crescenti luna usq; in duodecimam, solo tenui & resoluto, uel pingui & sicco maximè loco seri conuenit: nam in flore facilè luxuria & humore corrumpitur, quæ ut celeriter prodeat, & ingrandescat, antequam seratur, fimo arido permisceri debet, & cum ita quatuor, aut quinque diebus requieuerit, spargi. Sationes eius duas seruamus, alteram maturam per mediam sementim, seriorem alteram mense Februario. Iugerum agri paulò plus quàm modius occupat. Ea ne curculionibus absumatur (nam etiam dum est in siliqua, estur) curandum erit, ut cùm extrita sit, in aquam demittatur, & ab inani, quæ protinus innatat, separetur solida: tum in sole siccetur, & radice silphij trita cum aceto aspergatur, defricetur q;, atque ita rursus in sole siccata, & mox refrigerata recondatur, si maior est modus, in horreo: si minor, in uasis olearijs, salsamentarijs'que, quæ repleta cum confestim gypsata sint, quandocunq; in usus prompserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem cineri mista commodè seruari. Lini semen, nisi magnus est eius in ea regione quam colis prouentus, & pretium prorritat, serendum non est: agris enim præcipuè noxium est: itaq; pinguissimum locum, & modicè humidum poscit. Seritur à Calend. Octob. in ortum Aquilæ, qui est VII. Idus Decemb. Iugerum agri octo modijs obseritur. Nonnullis placet macro solo quàm spississimũ semen eius committi, quo tenuè linum proueniat. Idem etiam si læto solo seratur mense Februario, X. modios in iugerum iaci oportere dicunt. Sesama, quæ rigantur maturius, quæ carent

rent humore, ab æquinoctio autumnali ferenda sunt, in Idus Octob. putre solum, quod Campani pullum uocant, plerunq; desiderant: non deterius tamen etiam pinguibus harenis, uel congestitia humo proueniunt: tantumq; seminis, quantum milium panicumq;, interdum etiam duobus sextarijs amplius in iugerum spargitur. Sed hoc quidem semen Ciliciæ Syriæq; regionibus ipse uidi mense Iunio Iulioq; conseri, & per autumnum cùm permaturuerit, tolli. Cicercula quæ piso est similis, mense Ianuario, aut Februario seri debet læto loco, cœlo humido. Quibusdam tamen Italiæ locis ante Calend. Nouemb. seritur. Tres modij iugerum implent. Nec ullum legumen minus agro nocet, sed rarò respondet, quoniam nec siccitates, nec austros in flore sustinet, quæ utraq; incommoda ferè eo tempore anni sunt quo deflorescit. Cicer quod arietinum uocatur, itemq; alterius generis quod punicum, seri mense Martio toto potest, cœlo humido, loco quàm lætissimo. Nam etiã id terram lædit: atq; ideo improbatur à callidioribus agricolis, quod tamen si seri debeat, pridie macerãdum erit, ut celerius enascatur. Iugero modij tres abũde sunt. Cãnabis solum pingue stercoratumq;, & riguum, uel planum, atq; humidum, & altè subactum, deposcit. In quadratum pedem seruntur grana sex eius seminis Arcturo exoriente, quod est ultimo mense Februario circa sextum aut quintum Calend. Mart. Nec tamen usq; in æquinoctium uernum, si sit pluuius cœli status, improbè seretur. Ab his leguminibus ratio est habenda naporum raporumq;, nam utraque rusticos implent. Magis tamen utilia rapa sunt, quia & maiore incremento proueniunt, & nõ hominem solùm, uerum etiam boues pascũt, præcipuè in Gallia, ubi hyberna cibaria prædictis pecudibus id olus præbet. So-

lum

lum putre, & solutum res utraq; desiderat, nec densa nascitur humo. Sed rapa campis & locis humidis lætantur. Napus deuexam amat, & siccã, tenuiq; propiorem terram. Itaque glareosis, sabulosisq; aruis melior exit, lociq; proprietas utriusque semen commutat. Nanq; in alio solo rapa biennio sata conuertuntur in napum, in alio napus raporum accipit speciem. Riguis locis utrunque rectè ab solstitio seritur, siccis ultima parte mensis Augusti, uel prima Septembris. Subactum solum pluribus iterationibus aratri uel rastri, largoq; stercore satiatum postulãt. Nam id plurimum refert, nõ solùm quòd melius ea proueniunt, sed quòd etiam post fructum eorum sic tractatum solum segetes opimas facit. Iugerum agri non amplius quatuor sextarijs raporũ seminis obserendum est, quarta parte amplius napis spargendum, quia non in uentrem latescunt, sed tenuem radicem deorsum agunt. Atque hæc hominum caussa serenda censemus, illa deinde pecudum.

De genere pabulorum, & de medica, uicia, farragine, auena, fœno græco, eruo, & cicera. CAP. XI.

P*Abulorum genera complura, sicut medicam, & uiciam, farraginem quoque ordeaceam, & auenam, fœnum græcum, nec minus eruum, & cicera. Nam cætera neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in ijs libris, quos de generibus surculorũ conscripsimus. Sed ex ijs, quæ placent, eximia est herba medica, quòd cùm semel seritur, decem annis durat: quòd per annum, deinde rectè quater, interdum etiam sexies demetitur, quòd agrum stercorat, quòd omne emaciatum armentum ex ea pinguescit, quòd ægrotanti pecori remedium est, quòd iugerum eius toto anno*

tribus

tribus equis abunde sufficit. Seritur, ut deinceps præcipiemus. Locum in quo medicam proximo uere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, & eum tota hyeme putrescere sinito. Deinde Calendis Februarijs diligenter iterato, & lapides omnes egerito, glebasq; effringito. Posteà circa Martium mensem tertiato, & occato. Cùm sic terram subegeris, in morem horti areas latas pedum denûm, longas pedum quinquagenûm facito, ut per semitas aqua ministrari poßit. Aditus'que utraque parte runcantibus pateat: deinde uetus stercus inijcito, atque ita mense ultimo Aprilis serito tantum, quantum ut singuli cyathi seminis locum occupent decem pedum longum, & quinq; latum: quod ubi feceris, ligneis rastris, id enim multum cōfert, statim iacta semina obruantur, nam celerrimè sole aduruntur. Post sationem ferro tangi locus non debet. Atq;, ut dixi, ligneis rastris sariendus, & identidē runcandus est, ne alterius generis herba inualidam medicam perimat. Tardius meßem primam eius facere oportebit, cum iam seminum aliquam partem eiecerit. Posteaquam uoles teneram, cum prosiluerit, deseces licet, & iumentis præbeas. Sed inter initia parcius, dum cōsuescant, ne nouitas pabuli noceat. Inflat enim, & multum creat sanguinem. Cum secueris autem, sæpius eam rigato. Paucos deinde post dies, ut cœperit fruticare, omneis alterius generis herbas eruncato. Sic culta, sexies in anno demeti poterit, & permanebit annis decem. Viciæ autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios eius in unum iugerum. Secunda, qua sex modios mense Ianuario, uel etiam serius iacimus semini progenerando. Vtraque satio potest cruda terra fieri, sed melius proscissa, id'que genus

præcipuè

præcipuè non amat rores, cum seritur. Itaque post secundam diei horam, uel tertiam spargendum est, cum iam omnis humor sole uento'ue detersus est: neque amplius proijci debet, quàm quod eodem die possit operiri. Nam si nox incessit, quantulocunq; humore prius, quàm obruatur, corrumpitur. Obseruandum erit, ne ante quintam & uigesimam lunam terræ mandetur. Aliter satæ ferè limacem nocere comperimus. Farraginem in restibili stercoratissimo loco, & altero sulco serere conuenit. Ea fit optima cum cantherini ordei decem modijs iugerum obseritur circa æquinoctium autumnale, sed impendentibus pluuijs, ut consita, rigata'que imbribus celeriter prodeat, & confirmetur ante hyemis uiolentiam. Nam frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus cæterisq; pecudibus optimè desecta præbetur, & si depascere sæpius uoles, usq; in mensem Maium sufficit. Quòd si etiam semen uoles ex ea percipere, à Calend. Martijs pecora depellenda, & ab omni noxa defendenda est, ut sit idonea frugibus. Similis satio auenæ, quæ autumno sata, partim cæditur in fœnum, uel pabulum, dum adhuc uiret, partim semini custoditur. Fœnum Græcum, quod siliquam uocant rustici, duo tempora sationum habet, quorum alterum est Septembris mensis (cum pabuli causa seritur) iisdem diebus quibus uicia circa æquinoctium: alterum autem mensis Ianuarij ultimo, uel primo Februarij, cum in messem seminatur: sed hac ratione iugerum sex modijs, illa septem occupamus: utraque cruda terra non incommodè fit: datur'que opera, ut spissè aretur, nec tamen altè: nam si plus quatuor digitis adobrutũ est, semen eius non facilè prodit: propter quod nonnulli prius quàm serant, minimis aratris proscindunt, atque ita iaciunt semina, & sarculis ad

lis adobruunt. Eruum autem lætatur loco macro, nec humido, quia luxuria plerunque corrumpitur. Poteſt & autumno ſeri, nec minus poſt brumam Ianuarij parte nouiſsima, uel toto Februario, dum ante Calendas Martias: quem menſem uniuerſum negant agricolæ huic legumini conuenire, quòd eo tempore ſatum pecori ſit noxium, & præcipuè bubus, quos pabulo ſuo cerebroſos reddat. quinque modijs iugerum obſeritur. Cicera bubus erui loco, freſa datur in Hiſpania bætica, quæ cum ſuſpenſa mola diuiſa eſt, paulum aqua maceratur, dum lenteſcat. Atque ita muſta paleis ſubtritis pecori præbetur. Sed erui duodecim libræ ſatisfaciunt uni iugo, ciceræ ſexdecim: eadem hominibus non inutilis, neque iniucunda eſt. Sapore certè nihilo differt à cicercula, colore tantum diſcernitur: nam eſt obſoletior, & nigro propior: ſeritur primo uel altero ſulco, menſe Martio, ita ut poſtulat ſoli lætitia: quòd eadem quatuor modijs, nonnunquam & tribus, interdum etiam duobus ac ſemodio iugerum occupat.

Quemadmodum, & quot operis unumquodque legumen colatur. CAP. XII.

QVoniam quando quidque ſerendum ſit perſecuti ſumus, nunc quemadmodum quotque operis ſingula eorum, quæ retulimus colenda ſint, demonſtrabimus. Peracta ſementi, ſequens cura eſt ſarritionis, de qua non conuenit inter autores. Quidam negant eam quicquam proficere, quòd frumenti radices ſarculo detegantur, aliquæ etiam ſuccidantur, ac ſi frigora inceſſerint, poſt ſarritionem gelu frumenta enecentur. Satius autem eſſe ea tempeſtiuè runcari & purgari. Pluribus tamen ſarriri placet, ſed neque eodem modo, neque iiſdem temporibus uſquequaque fieri. Nam in agris ſiccis & apricis, ſimulac primum

mùm sarritionem pati queant segetes, debere eas permota terra adobrui, ut fruticare poßint: quod ipsum ante hyemem fieri oportere, deinde post hyemem iterari. In locis autem frigidis, & palustribus plerunq; transacta hyeme sarriri, nec adobrui, sed plana sarritione terram permoueri. Multis tamen nos regionibus aptam esse hyemalem sarritionem comperimus, duntaxat ubi & siccitas cœli, & tepores permittunt. Sed nec istud ubique fieri censemus, uerum incolarum consuetudine uti: sunt enim regionum propria munera, sicut Aegypti & Africæ, quibus agricola post sementem, ante messem segetem non attingit, quoniam cœli conditio, & terræ bonitas ea est, ut uix ulla herba exeat, nisi ex semine iacto, siue quia rari sunt imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet. In ijs autem locis, ubi desideratur sarritio, non antè sunt attingendæ segetes, etiam si cœli status permittit, quàm cùm sata sulcos cõtexerint. Triticumq; & adoreum cùm quatuor fibras habere cœperint, ordeum cùm quinque, faba & cætera legumina cùm quatuor digitis à terra extiterit, rectè sarrientur. Excepto tamen lupino, cuius semini contraria est sarritio, quoniam unam radicem habet, quæ siue ferro succisa est, seu uulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiam si non fieret, superuacuus tamen esset cultus, cùm sola hæc res adeò non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat. At aliæ segetes uel quæ humidæ moueri possunt, melius tamen siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine, hordeum uerò nisi siccißimum tangi non debet. Fabam multi ne sarriendam quidem putant, quòd & manibus, cùm maturuerit, ducta secernatur à cætera runcatione, & internatæ herbæ fœno reseruentur. Cuius opinionis etiam Cor-

nelius Celsus est, qui inter cæteras dotes leguminis hanc quoq; enumerat, quòd sublata faba fœnum ex eodem loco secari posse dicat. Sed mihi uidetur pessimi agricolæ, committere, ut satis herba proueniat. Frugibus enim plurimũ detrahitur, si relinquitur runcatio. Neq; enim est rustici prudentis magis pabulis studere pecudum, quàm cibis hominum, cùm præsertim liceat illa quoque cultu pratorum consequi: adeoq; fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarriri, nam sic cultam comperimus non solùm multiplicare fructum, sed exiguã portionẽ in ualuulis habere. Fresæq; eius & expurgatæ modium penè tam plenum esse, quàm integræ, cùm uix minuatur mẽsura detractis putaminibus. Atq; in totũ, sicut antè iam diximus, hyberna sarritio plurimũ iuuat diebus serenis, ac siccis post brumam confectam mense Ianuario, si gelicidia non sint. Ea porrò sic debet fieri, ne radices satorum lædantur, & ut potius adobruantur, cumulisq; exaggerentur, ut latius se frutex humi diffundat. Id prima sarritione fecisse proderit, secunda oberit, quia cùm pullulare desijt frumentũ, putrescit si adobrutum est. Nihil itaq; amplius in iteratione, quàm remoliri terra debet æqualiter: eamq; transacto æquinoctio uerno statim peragi oportet intra dies uiginti antè, quàm seges in articulum eat, quoniam serius sarrita corrumpitur insequentibus æstiuis siccitatibus, & caloribus. Subiungenda deinde est sarritioni runcatio, curandumq; ne florentem segetem tangamus, sed aut anteà, aut mox cùm defloruerit. Omne autem frumentum, & hordeum, quicquid deniq; non duplici semine est, spicam à tertio ad quartum nodum emittit, & cùm totam edidit, octo diebus deflorescit, ac deinde grandescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatẽ deuenit. Rursus

sus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus XL. *florent, simulq́; grandescunt.*

Pro modo cuiusq; agri quot operæ designentur. CAP. XIII.

ET *ut iam percenseamus quot operis in aream perducantur ea, quæ terræ credidimus.* Tritici *modij quatuor, uel quinq;, bubulcorum operas occupant quatuor, occatoris unam, sarritoris duas primũ, & unã cum iterum sarriuntur, runcatoris unam, messoris unam & dimidiam: in totum summa operarum decem & dimidia.* Siliginis *modij quinq;, totidẽ operas desiderant.* Sesami *modij nouem, uel decem, totidem operas quot tritici modij quinq; postulant.* Hordei *modij quinq; bubulci operas tres exigunt, occatoriam unam, sarritoriã unam & dimidiã, messoriam unam. Summa operarum sex & dimidia.* Fabæ *modij quatuor, uel sex, in ueruacto duas operas bubulcorum detinent, at in restibili unam.* Occantur *sesquiopera, sarriuntur sesquiopera, iterum sarriuntur una opera, & tertio una, metuntur una. Summa fit operarum octo, uel septem.* Viciæ *modij sex, uel septẽ, in ueruacto bubulcorum duas operas uolunt, in restibili unam: item, occantur una opera, metuntur una. Summa fit operarum quatuor uel trium.* Erui *modij quinque totidem operis conseruntur, occantur una: item singulis sarriuntur, runcantur, metunturq́;: cuncta sex operas occupant.* Siliquæ *modij sex, uel septem totidem operis obruuntur, metuntur una.* Phaseoli *modij quatuor obruuntur totidem operis, occãtur una, metuntur una.* Ciceræ, *uel cicerculæ modij quatuor, operas bubulcorum tres postulant, occantur opera una, runcantur una, uelluntur una. Summa fit sex operarum.* Lentis *sesquimodius totidẽ operas desiderat, occatur*

una, sarritur duabus, rūcatur una, uellitur una. Summa fit operarū octo. Lupini modij decē, obruūtur una, occantur una, metūtur una. Milij sextarij quatuor, totidemq; panici, bubulcorū operas occupāt quatuor, occātur operis tribus, sarriūtur tribus: quot operis carpātur incertū est. Ciceris modij tres, operis totidē seminātur, occātur duabus, sarriūtur una, runcantur una, uelluntur tribus. Summa fit decē operarū. Lini decē modij, uel octo, quatuor iugis cōseruntur, occātur operis tribus, runcātur una, uellūtur tribus. Sūma fit undecim operarū. Sesami sextarij sex, tribus iugis à proscißione colūtur, occātur operis quatuor, sarriuntur quatuor, & sarriūtur iterū duabus, metūtur duabus. Summa fit operarū quindecim. Cannabis seritur, ut suprà docuimus: sed incertū est quantā impēsam, curamq; desideret. At medica obruitur non aratro, sed ut dixi, ligneis rastellis. Iugerum agri eius occatur duabus, sarritur una, metitur una. Hac consummatione operarum colligitur posse agrum ducentorum iugerum subigi duobus iugis boum, totidemq; bubulcis, & sex mediastinis, si tamen uacet arboribus: at si sit arbustum, eundem modum Saserna tribus hominibus adiectis asseuerat probè satis excoli: quæ nos ratio docet sufficere posse iugū boum tritici centū uigintiquinq; modijs totidemq; leguminum, ut sit in assem autumnalis satio modiorum ducentorū quinquaginta: & post hanc nihilominus conserat trimestrium modios quinq; & septuaginta. Hoc deinde sic probatur. Semina, quæ quarto sulco seruntur in iugeribus uigintiquinq;, desiderāt bubulcorū operas CXV. Nā proscinditur is agri modus, quāuis durißimi, quinquaginta operis, iteratur quinq; & uiginti, tertiatur & conseritur XL. Cætera legumina occupāt operas LX. id est mēses duos.

Pluuiales

Pluuiales quoq; & feriarum computãtur, quibus nõ aratur, dies quinq; & XL. item peracta sementi, quibus requiescũt, dies XXX. Sic in asse fiunt octo mẽses, et dies X. Superfunt tamẽ de anno tres reliqui menses, et dies V. & XX. quos absumamus aut in satione trimestriũ, aut in uecturis fœni, et pabulorũ, et stercorũ, aliorumq; utensiliũ.

Quæ legumina aruis noceant, quæq; prosint. CAP. XIIII.

SEd ex ijs, quæ retuli, seminibus, idem Sacerna putat alijs stercorari & iuuari agros, alijs rursus peruri, & emaciari. Stercorari lupino, faba, uicia, eruo, lente, cicercula, piso. De lupino nihil dubito, atq; etiã depabulari uicia, si tamẽ eã uiridẽ desectã cõfestim aratrũ subsequatur, & quod falx reliquerit prius quàm inarescat, uomis rescindat, atq; obruat: id enim cedit pro stercore: nam si radices eius desecto pabulo relictæ inaruerint, succũ omnem solo auferẽt, uimq; terræ absument. Quod etiam in faba, cæterisq; leguminibus, qbus terra gliscere uidetur, uerisimile est accidere, ut nisi protinus sublata messe eorũ proscindatur, nihil ijs segetibus, quæ deinceps in eo loco seminari debent, profuturum sit. Ac de ijs quoq; leguminibus, quæ uellũtur, Tremellius obesse maximè ait solo uirus ciceris, & lini: alterum quia sit salsæ, alterum quia sit feruidæ naturæ, quod etiã Vergilius significat dicendo,

Vrit enim lini campum seges, urit auenæ,
Vrunt letheo perfusa papauera somno.

Neq; enim dubiũ, quin & ijs seminibus infestetur ager, sicut etiã milio, et panico. Sed omni solo, quod prædictorum leguminum segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adiuues, & absumptas uires hoc uelut pabulo refoueas. Nec tantũ propter semina, quæ sulcis aratri

committuntur, uerumetiam propter arbores, ac uirgulta, quæ maiorem in modũ lætantur eiusmodi alimento. Quare si est, ut uidetur agricolis utilissimum, diligentius de eo dicendum existimo cum priscis autoribus, quamuis non omissa res, leui tamen admodum cura sit prodita.

De generibus stercoris. CAP. XV.

TRia igitur stercoris genera sunt præcipua, quod ex auibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus constit. Auium primũ habetur, quod ex columbarijs egeritur. Deinde quod gallinæ, ceteræq; uolucres edunt, exceptis tamẽ palustribus, aut nantibus, ut anatis & anseris: nã id noxiũ quoq; est. Maximè tamè columbinũ probamus, qđ modicè sparsum terrã fermẽtare cõperimus. Secundũ deinde qđ homines faciũt, si et alijs uillæ purgamẽtis immisceatur, quoniã per se naturæ est feruentioris, & idcirco terrã perurit. Aptior est tamẽ surculis hominis urina, quã sex mensibus passus fueris ueterascere, si uitibus aut pomorũ arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solũ ea res maiorẽ facit prouentũ, sed etiã saporem, & odorẽ uini, pomorumq; reddit meliorẽ. Potest & uetus amurca, quæ salem nõ habet, permista huic cõmodè frugiferas arbores, & præcipuè oleas rigare. Nam per se quoque adhibita multum iuuat. Sed usus utriusq; maximè per hyemem est: & adhuc uere ante æstiuos uapores, dum etiam uites, & arbores ablaqueatæ sunt. Tertium locum obtinet pecudum stercus, atq; in eo quoque discrimen est, nam optimum existimatur, quod asinus facit, quoniam id animal lentissime mandit, ideoq; facilius concoquit, & bene cõfectum, atq; idoneum protinus aruo fimum reddit. Post hæc quæ diximus, ouillũ, & ab hoc caprinum est, mox cæterorum iumẽtorum, armentorumq;.

Deterri

Deterrimum ex omnibus suillum habetur. Quinetiam satus profuit cineris usus & fauillæ. Frutex uerò lupini succisus optimi stercoris uim præbet. Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora neque aues haberi possint, attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet è uepribus compitisq; congesta colligere. Licet filicem sine iniuria uicini, etiam cum officio decidere, & permiscere cum purgamentis cortis. Licet depressa fossa, qualem stercori reponendo primo uolumine fieri præcipimus, cinerem, cœnumq; cloacarum, & culmos, cæteraq; quæ euerrũtur, in unum congerere, sed eodem medio loco robustam materiam defigere conuenit: nãq; ea res serpentum noxam latere in stercore prohibet. Hæc ubi uiduus pecudibus ager, nam ubi greges quadrupedum uersantur, quædam quotidie, ut culina, & caseale, quædam pluuijs diebus, ut bubilia, & ouilia debent emundari. At si tantum frumentarius ager est, nihil refert genera stercoris separari, sin autem surculo, & segetibus, atq; etiam pratis fundus est dispositus, generatim quoque reponendum est, sicut caprarum & auium. Reliqua deinde in prædictum locum cõcauum congerenda, & assiduo humore satienda sunt, ut herbarum semina culmis, cæterisq; rebus immista putrescãt. Aestiuis deinde mensibus non aliter, ac si repastines, totum sterquilinium rastris permisceri oportet, quo facilius putrescat, & sit aruis idoneũ. Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus quàm singulas, itẽq; maiores denas uehes stercoris efficiunt, totidemq; singuli homines, qui non solum ea purgamenta quæ ipsi corporibus edunt, sed & quæ colluuies cortis & ædificij quotidie gignit, con-

trahere & cõgerere possunt. Illud quoq; præcipiendũ habeo, stercus omne quod tempestiuè repositũ anno requieuerit, segetibus esse maximè utile. Nam & uires adhuc solidas habet, & herbas non creat. Quanto autem uetustius sit, minus prodesse, quoniam minus ualeat. Itaque pratis quàm recentißimum debere inijci, quòd plus herbarum progeneret: idq; mense Februario luna crescente fieri oportere: nam ea quoq; res aliquãtum fœni fructum adiuuat. De cætero usus stercoris qualis in quaq; re debeat esse, tum dicemus, cum singula persequemur.

Quibus temporibus agri stercorandi sunt. CAP. XVI.

INterim qui frumentis arua præparare uolet, si autũno sementẽ facturus est, mense Septembri, si uere, qualibet parte hyemis modicos aceruos luna decrescẽte disponat, ita ut plani loci iugerũ duodeuiginti, cliuosi quatuor & uiginti uehes stercoris teneãt: &, ut paulò prius dixi, nõ antea dißipet cumulos, quàm erit saturus. Si tamen aliqua causa tempestiuã stercorationẽ facere prohibuerit, secũda ratio est, antè quàm sarrias more seminantis ex auiarijs puluerem stercoris per segetem spargere. Si & is nõ erit, caprinũ manu iacere, atq; ita terram sarculis permiscere, ea res lætas segetes reddit. Nec ignorare colonos oportet, sicuti refrigescere agrũ, qui nõ stercoretur, ita peruri si nimium stercoretur, magisq; conducere agricolæ, frequẽter id potius, quàm immodicè facere. Nec dubiũ, quin aquosus ager maiorem eius copiam, siccus minorem desideret. Alter quòd aßiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur. Alter quòd per se tepens siccitatibus, hoc assumpto largiore torretur, propter quod nec deesse ei talẽ materiã, nec superesse oportet. Si tamen nullũ genus stercoris

supp

suppetet, ei multum proderit sciisse, quod M. Columellam patruum meum doctißimum & diligentißimũ agricolam sæpenumero usurpasse memoria repeto, ut sabulosis locis cretam ingereret: cretosis ac nimium densis, sabulum: atq; ita non solum segetes lætas excitaret, uerumetiã pulcherrimas uineas efficeret. Nam idem negabat stercus uitibus ingerendum, quòd saporem uini corrũperet: melioremq́; censebat esse materiã uindemijs exuberãdis, congestitiã, uel de uepribus, uel deniq; aliam quamlibet arceßitam, & aduectã humũ. Iam uero, ut ego reor, si deficiatur omnibus rebus agricola, lupini certè expeditißimũ præsidium non deesse, quod cùm exili loco circa Idus Septẽbris sparserit, & inarauerit, idq́; tẽpestiuè uomere uel ligone succiderit, uim optimæ stercorationis exhibebit. Succidi autem lupinũ sabulosis locis oportet, cũ secundũ florem: rubricosis, cũ tertiũ egerit. Illic dum tenerũ est conuertitur, ut celeriter ipsum putrescat, permisceaturq; gracili solo: hic iã robustius, quòd solidiores glebas diutius sustineat, & suspendat, ut eæ solibus æstiuis uaporatæ resoluantur.

Quẽadmodũ ex aruo prata fiãt. CAP. XVII.

ATque hæc arator exequi poterit, si non solùm, quæ retuli genera pabulorum, prouiderit, uerumetiam copiam fœni, quò melius armenta tueatur, sine quibus terrã commodè moliri difficile est: & ideo necessarius ei cultus est etiã prati, cui ueteres Romani primas in agricolatione tribuerũt. Nomen quoq; indiderunt ab eo, quòd protinus esset paratum, nec magnũ laborem desideraret. M. quidem Porcius & illa cõmemorauit, quòd nec tempestatibus affligeretur, ut aliæ partes ruris, minimiq́; sumptus egens, per omneis annos præberet reditũ: neq; eum simplicem, cum etiam in pabulo non minus redderet, quàm

statis obducta ueteri uel crasso musco, quibus mederi solent agricolæ seminibus de tabulato superiectis, uel ingesto stercore, quorũ neutrũ tantùm prodest, quantùm si cinerem sæpius ingeras, ea res muscum enecat. At tamẽ pigriora sunt ista remedia, cùm sit efficacißimũ de integro locum exarare. Sed hoc si prata cœpimus, facere debemus: sin autẽ noua fuerint instituenda, uel antiqua renouanda (nam multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exolescant, & fiant sterilia) ea expedit interdũ etiã frumẽti caussa exarare, quia talis ager post lõgã desidiã lætas segetes affert. Igitur eum locum, quẽ prato destinauerimus, æstate proscissum, subactumq́; sæpius per autumnum rapis, uel napis, uel etiam faba cõseremus: insequẽte deinde anno, frumento: tertio diligẽter arabimus, omnesq́; ualidiores herbas, & rubos, & arbores, quæ interueniunt radicitus extirpabimus: nisi, si fructus arbusti id facere nos prohibuerit: deinde uiciam permistam seminibus fœni seremus, tum glebas sarculis resoluemus, & inducta crate coæquabimus, grumosq́;, quos ad uersurã plerunq; tractæ faciunt crates, dißipabimus ita, ut necubi ferramentum fœnisecæ poßit offendere. Sed eam uiciã nõ cõuenit antè desecare, quàm permaturuerit, & aliqua semina subiacẽti solo iecerit. Tum fœnisecã messorẽ oportet inducere, & desectam herbam religare, & exportare, deinde locũ rigare, si fuerit facultas aquæ, si tamen terra densior est, nam in resoluta humo non expedit inducere maiorẽ uim riuorũ, prius quàm cõspissatum, & herbis colligatum sit solum, quoniã impetus aquarũ proluit terram, nudatisq́; radicibus gramina nõ patitur coalescere, ꝑpter quod nec pecora quidem oportet teneris adhuc & subsidẽtibus pratis immittere, sed quoties herba prosiluerit falcibus desecare. Nam

pecudes

pecudes,ut antè iam dixi,molli solo infigũt ungulas, atq; interruptas nõ sinunt herbarũ radices serpere,& cõdensare.altero tunc anno minora pecora post fœnisicia permittemus admitti,si modò siccitas, & cõditio loci patietur. Tertio deinde cùm pratũ solidius,ac durius erit, poterit etiã maiores recipere pecudes:sed in totũ curandũ est, ut secundũ Fauonij exortum,mense Februario,circa Idus immistis seminibus fœni,macriora loca, & utiq; celsiora stercorẽtur:nã editior cliuus præbet etiã subiectis alimẽtum,cùm superueniẽs imber, aut manu riuus perductus, succũ stercoris in inferiorẽ partem secum trahit: atq; ideo ferè prudentes agricolæ etiã in aratis collem magis,quàm uallem stercorant,quoniam,ut dixi, pluuiæ semper omnẽ pinguiorem materiam in ima deducunt.

Quemadmodum succisum fœnum tractari,& condi debeat. CAP. XIX.

F*Oenum autẽ demetitur optimè antè,quàm inarescat, nam & largius percipitur,& iucundiorẽ cibum pecudibus præbet. Est autẽ modus in siccãdo, ut neq; peraridum,neq; rursus uiride colligatur: alterũ quòd omnem succũ si amisit,stramẽti uicẽ obtinet:alterũ quòd si nimiũ retinuit,in tabulato putrescit: ac sæpe concaluit, ignem creat,& incendiũ:nõnunquã etiã cùm fœnum cecidimus, imber oppreßit,quòd si permaduit, inutile est udũ mouere:meliusq; patiemur superiorem partẽ sole siccari. tunc demum cõuertemus, & utrunq; siccatum coartabimus in striam,atq; ita manipulos uinciemus:nec omnino cunctabimur,quò minus sub tectũ cõgeratur,uel si nõ competit, ut aut in uillã fœnum portetur,aut in manipulos colligatur.Certè quicquid ad eum modum,quo debet, siccatum erit,in metas extrui cõueniet,easq; ipsas in angustißimos*

uertices

uertices exacui. Sic enim cõmodißimè fœnum defenditur à pluuijs, quæ etiã si non sint, non alienum tamẽ est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exudet, atq; excoquatur in aceruis, propter quod prudẽtes agricolæ, quamuis iam illatam tecto non antè cõponunt, quàm per paucos dies tenuere congestum, ut in se concoqui, & defferuescere patiantur. Sed & iam fœnisicia sequitur cura meßis, quam ut rectè poßimus percipere, prius instrumenta præparanda sunt, quibus fruges coguntur.

De area constituenda. CAP. XX.

AREA quoq; si terrena erit, ut sit ad trituram satis habilis, primùm radatur, deinde cõfodiatur, permistisq; paleis cum amurca, quæ salem non accepit, extergatur: nam ea res à populatione murium, formicarumq; frumẽta defendit: tum æquata pauiculis, uel molari lapide condensetur, & rursus subiectis paleis inculcetur, atq; ita solibus siccanda relinquatur. Sunt tamen qui potius adiacẽtium fabalium partem trituræ destinãt, areamq; demessa faba & lecta expoliunt, nam dum à pecudibus legumina proculcantur, herbæ etiam ungulis atteruntur, atque ita glabrescit, & fit idonea trituris area.

De messe facienda, & de tritura. CAP. XXI.

SED cùm matura fuerit seges, antè, quàm torreatur uaporibus æstiui sideris, qui sunt uastißimi per ortũ Caniculæ celeriter demetatur. Nam dispẽdiosa est cunctatio. Primùm, quòd auibus prædam, cæterisq; animalibus præbet: deinde quòd grana, & ipsæ spicæ culmis arentibus & aristis celeriter decidunt. si uerò procellæ uentorum, aut turbines incesserint, maior pars ad terrã defluit: propter quæ recrastinari non debet: sed æqualiter flauẽtibus iam satis, antè, quàm ex toto grana indurescãt, cùm rubi-

cundum

cundum colorem traxerunt, meßis facienda est, ut potius in area, & in aceruo, quàm in agro grandescāt frumēta: cōstat enim si tempestiuè decisa sint, posteà capere incrementū. Sunt autē metendi genera cōplura, multi falcibus uerriculatis, atq; ijs uel rostratis, uel denticulatis medium culmū secant, multi mergis, alij pectinibus spicam ipsam legūt, idq; in rara segete facilimū, in densa difficilimū est. Quòd si falcibus seges cum parte culmi demessa sit, protinus in aceruū, uel in nubilarium cōgeritur, & subinde opportunis solibus torrefacta proteritur. Sin autem spicæ tantūmodo recisæ sunt, poßunt in horreum conferri, & deinde per hyemē, uel baculis excuti, uel exteri pecudibus. At si competit, ut in area teratur frumentū, nihil dubium est, quin equis melius, quàm bubus ea res cōficiatur, & si pauca iuga sunt, adijcere tribulā & trabam poßis, quæ res utraq; culmos facilimè cōminuit. Ipsæ autē spicæ melius fustibus tunduntur, uannisq; expurgantur. At ubi paleis immista sunt frumenta, uento separentur: ad eā rem Fauonius habetur eximius, qui lenis, æqualisq; æstiuis mēsibus perflat, quem tamē opperiri lenti est agricolæ: quia dum expectatur, sæua nos hyems deprehendit. Itaque in area detrita frumenta sic sunt aggerenda, ut omni flatu poßint excerni. At si compluribus diebus undique silebit aura, uannis expurgentur, ne post nimiam uentorum segnitiem uasta tempestas irritum faciat totius anni laborem. Pura deinde frumenta, si in annos recōdūtur, repurgari debent: nā quāto sunt expolitiora, minus à curculionibus exeduntur: sin protinus usui destinantur, nihil attinet repoliri, satisq; est in umbra refrigerari, & ita granario inferri. Leguminū quoq; nō alia cura est, quàm reliquorū frumentorū: nam ea quoq; uel statim absumuntur, uel

uel reconduntur, atq; hoc supremum est aratoris emolumentum percipiendorum seminum quæ terræ crediderat.

Quæ per ferias liceat agricolæ, & quæ non liceat facere. CAP. XXII.

SEd cùm tam otij, quàm negotij rationem reddere maiores nostri censuerint, nos quoq; monẽdos esse agricolas existimamus, quæ ferijs facere, quæq; non facere debeant. Sunt enim, ut ait poëta, quæ festis exercere diebus,

Fas, & iura sinunt. riuos deducere nulla
Relligio uetuit, segeti prætendere sepem,
Insidias auibus moliri, incendere uepres,
Balantumq; gregem fluuio mersare salubri.

Quanquàm Pontifices negent segetem ferijs sepiri debere. Vetant quoq; lanarum causa lauari oues, nisi propter medicinam. Verg. quòd liceat ferijs flumine abluere gregem, præcepit, & idcircò adiecit, fluuio mersare salubri. Sunt enim uitia, quorũ causa pecus utile sit lauare. Ferijs autem ritus maiorũ etiam illa permittit, far pinsere, faces incidere, candelas sebare, uineam cõductam colere, piscinas, lacus, fossas ueteres tergere, et purgare, prata sicilire, stercora æquare, fœnum in tabulata componere, fructus olìueti conductos cogere, mala, pyra, ficos pandere, caseũ facere, arbores serendi causa, collo uel mulo clitellario afferre, sed iuncto aduehere non permittitur, nec apportata serere, neq; terram aperire, neq; arborem collucare: sed ne sementem quidem administrare, nisi prius catulo feceris: nec fœnum secare, aut uincire, aut uehere, ac ne uindemiam quidem cogi per religiones pontificum ferijs licet: nec oues tondere, nisi prius catulo feceris. Defrutũ quoq; facere, & defrutare uinum licet. Vuas, itemq; oliuas cõditui legere licet. Pellibus oues uestiri non licet. In horto quicq

quicquid olerum causa facias, omne licet. Ferijs publicis hominem mortuum sepelire nõ licet. M. Porcius Cato mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit. Idemq; boues permittit coniungere lignorum, & frumentorũ aduehendorum causa, nos apud Pontifices legimus ferijs tantũ denicalibus mulos iungere non licere, cæteris licere. Hoc loco certum habeo quosdam cùm solennia festorum percẽsuerim, desideraturos lustrationũ, cæterorumq; sacrificiorũ, quæ pro frugibus fiunt, morem priscis usurpatũ. nec ego abnuo docendi curã: sed differo in eum librum, quem componere in animo est, cùm agricolationis totam disciplinã præscripsero. Finem interim præsentis disputationis faciam, dicturus exordio sequente, quæ de uineis, arbustisq; prodidere ueteres autores, quæq; ipse mox comperi.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. III.

Quod genus uitis conueniat cuiq; solo, & statui cœli. CAP. I.

HACTENVS *aruorum cultus, ut ait præstantißimus poëta. Nihil enim prohibet nos, P. Siluine, de ijsdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspicari principia. Sequitur arborum cura, quæ pars rei rusticæ uel maxima est. Earum species diuersæ, & multiformes sunt, quippe uarij generis (sicut autor idem refert) nullis hominum cogentibus ipsæ sponte sua ueniunt: multæ etiam nostra manu satæ procedunt. Sed quæ non ope humana gignuntur,*

tur, sylvestres, ac feræ, sui cuiusque ingenij semina gerunt. At quibus labor adhibetur, magis aptæ sunt frugibus. De *eo igitur prius genere dicendum est, quod nobis alimenta præbet.* Idq; *tripartitò diuiditur.* Nam *ex surculo uel arbor procedit, ut olea: uel frutex, ut palma campestris: uel tertium quiddam, quod nec arborem nec fruticem propriè dixerim, ut est uitis.* Hanc *nos cæteris stirpibus iure præponimus, non tantum fructus dulcedine, sed etiam facilitate, per quam omni penè regione, & omni declinatione mundi, nisi tamen glaciali, uel prærferuida, curæ mortalium respondet.* Tamq; *felix campis, quàm collibus prouenit, & in densa non minus, quàm in resoluta, sæpe etiam gracili, atq; pingui terra; siccaq; & uliginosa.* Tum *sola maximè utranque patitur intemperiē cœli, uel sub axe frigido, æstiuo, procellosoq;.* Refert *tamen cuius generis, aut quo habitu uitem pro regionis statu colere censeas: neque enim omni cœlo solo'ue cultus idem: neque est idem stirpis eius genus: quod'que præcipuum est, ex omnibus non facile dictu est, cùm suum cuique regioni magis aut minus aptum esse doceat usus.* Exploratum *tamen habebit prudens agricola genus uitis habile campo, quod nebulas pruinamq; sine noxa perfert, cœli'que siccitatem, uentos'que patitur. Pingui & uberi dabit agro gracilem uitem, nec natura nimis fœcundam: macro feracem: terræ densæ uehementem, multa'que materia frondentem: resoluto, & læto solo rari sarmenti: humido loco sciet non rectè mandari fructus teneri, & amplioris acini, sed callosi, & angusti, frequentisq; uinacei: sicco rectè contribui diuersæ quoque naturæ semina.* Sed *& post hæc non ignorabit dominus loci, plus posse qualitatem cœli frigidam, uel calidam, siccam, uel rosidam, grandinosam, uentosam'que, uel*

placidam, serenam, uel nebulosam. Frigidæq; aut nebulosæ duorum generum uites aptabit, seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hyemem: seu firmi, duri'que acini, quarum inter caligines uuæ deflorescunt, & mox gelicidijs ac pruinis, ut aliæ, caloribus mitescunt: uentoso quoq; & tumultuoso statu cœli fidentes easdem tenaces, ac duri acini committet. rursus calido teneriores uberioresq; cõcredet: sicco destinabit eas, quæ pluuijs aut continuis roribus putrescũt: rosido, quæ siccitatibus laborant: grandinoso, quæ folijs duris latisq; sunt, quo melius protegant fructum: nam placida & serena regio nullam non recipit: commodißime tamen eam, cuius uel uuæ uel acini celeriter decidunt. At si noto est eligendus uineis locus, & status cœli, sicut censet uerißime Celsus, optimum est solum, nec densum nimis, nec resolutum, soluto tamen propius: nec exile, nec lætißimum, proximum tamen uberi: nec campestre nec præceps, simile tamen edito campo: nec siccum, nec uliginosum, modicè tamen rosidum: quod fontibus non in summo, non in profundo terræ scaturiat, sed ut uicinum radicibus humorem subministret, eumq; nec amarum, nec salsum, ne saporem uini corrumpat, & incrementa uirentium ueluti quadam scabra rubigine coërceat, si modò credimus Vergilio dicenti,

Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infœlix, ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat.

Cœlum porrò neq; glaciale, uinea, sicut prædixi, nec rursus æstuosum desiderat. Calido tamen potius quàm frigido lætatur, imbribus magis quàm serenitatibus offenditur, & solo sicco quàm nimis pluuio est amicior: perflatu modico leniq; gaudet, procellis obnoxia est, atque hæc

maximè

maximè probabilis est cœli & soli qualitas.

Quæ uites suburbanis regionibus ad escam conserendæ sunt. CAP. II.

Vitis autem uel ad escam, uel ad effusionem deponitur. Ad escam non expedit instituere uineta, nisi cum tam suburbanus est ager, ut ratio postulet inconditum fructum mercantibus uelut promum uendere, quæ cum talis est conditio, maximè præcoques, & duracinæ, tum deniq; purpureæ, & bumasti, dactyliq; & rhodiæ, libycæ quoque & ceraunia. Nec solum quæ iucunditate saporis, uerumetiam quæ specie commendari poßint, conseri debent, ut stephanitæ, ut tripedaneæ, ut unciariæ, ut cydonitæ. Item quarum uuæ temporibus hyemis durabiles uasis conduntur, ut uenuculæ, ut nuper in hos usus exploratæ, numisianæ. At ubi uino consulimus, uitis eligitur, quæ & in fructu ualet, & in materia: quòd alterum ad redditus coloni, alterum ad diuturnitatem stirpis plurimum cõfert. Sed ea tum præcipua est, si nec nimis celeriter spondet, & primo quoque tempore deflorescit, nec nimis tarde mitescit: quinetiam pruinas, & caliginem, & carbunculum facilè propulsat, eademq; nec imbribus putrescit, siccitatibus abolescit. Talis nobis eligatur uel mediocriter fœcunda, si modò is locus habetur, in quo gustus nobilis pretiosus'que fluit: nam si sordidus aut uilis est, feraciβimam quanque serere conducit, ut multiplicatione frugum redditus augeatur. Fere autem omni statu locorum campestria largius uinum, sed iucundius afferunt collina: quæ tamen ipsa modico statu cœli magis exuberant Aquiloni prona, sed sunt generosiora sub Austro. Nec dubium quin sit ea nonnullarum uitium natura, ut pro locorum situ bonitate uini modò uincat, modò superetur. Solæ traduntur amineæ ex-

cepto cœli statu nimis frigido, ubicunq; sint etiam si degenerent, sibi comparatæ magis aut minus probi gustus uina præbere, & cæteras omneis sapore præcedere. Eæ, cũ sint unius nominis, non unam speciem gerunt. Duas germanas cognouimus, quarũ minor ocyus & melius deflorescit, habilis arbori, nec non iugo: illic pinguẽ terram, hic mediocrem desiderat, longeq́; præcedit maiorem, quia & imbres & uentos fortius patitur: nam maior celeriter in flore corrumpitur, & magis in iugis, quàm in arboribus. ideoq́; nõ est uineis apta, uix etiam arbusto, nisi præpingui & uuida terra: nam nec mediocri ualet, multoq́; minus in exili: prolixarum frequentia materiarũ, foliorumq́;, & uuarum, & acinorum magnitudine dignoscitur: internodius quoq; rarior, largis fructibus à minore superatur, gustu non uincitur, & hæ quidẽ utranq; amineæ. Verum & aliæ duæ geminæ, quæ ab eo quòd duplices uuas exigunt gemellæ uocantur, austerioris uini, sed æquè perennis: Earum minor uulgo notißima: quippe Campaniæ celeberrimos Vesuuij colles, Surrentinosq́; uestit. Hilaris inter æstiuos Fauonij flatus, Austris affligitur. Cæteris itaq; partibus Italiæ non tam uineis, quàm arbusto est idonea, cum prædictis regionibus cõmodißime iugum sustineat materiam, fructumq́;, nisi quòd duplicẽ non absimilẽ minori germanæ egerit, sicut maior gemina minori germanæ; quæ tamen minor hoc melior est, quòd fœcundior etiã mediocri solo: nam illã nisi præpingui non respõdere iam dictũ est. Lanatam quoque amineã quidam maximè probant, quæ hoc uocabulum nõ ideo usurpat, quòd sola ex omnibus amineis, uerum quòd præcipuè canescit lanugine. Sanè boni uini, sed leuioris, quàm superioris, crebrã quoq; materiã fundit, atque ideo propter pampini densitatẽ sæpe parũ rectè deflorescit, eademq́;

demq; maturo fructu celeriter putrescit. Super hunc nume rum, quē retulimus, singularis habetur aminea maiori geminæ non dissimilis, primùm specie pāpini & trunci, sed uini sapore aliquāto inferior, quamuis generosissimus sit, proximæ præferenda etiā proprijs uirtutibus: nam & feracior est, & flore melius exuitur, spissáq; et albidas uuas, ac tumidioris acini gerit, gracili aruo non desciscit: atque ideo inter uberrimas uites numeratur. Nomentanæ uini nobilitate subsequuntur amineas, fœcunditate uerò etiā præueniunt: quippe cùm se frequenter impleant, & id, quod ediderunt, optime tueantur. Sed earum quoq; feracior est minor, cuius & folium parcius scinditur, & materia nō ita rubet, ut amineis, à quo colore rubellianæ nuncupātur: eædemq; fecinie, quòd plus quàm cæteræ fecis afferunt. Id tamen incōmodum repensant uuarum multitudine, quas & in iugo, sed & in arbore melius exhibent. Ventos & imbres ualenter sufferunt, & celeriter deflorescunt, & ideo citius mitescunt, omnis incōmodi patientes, præter caloris: nam quia minuti acini, & duræ cutis uuas habent, æstibus cōtrahuntur. Pingui aruo maximè gaudent, quòd ubertatem aliquam natura gracilibus & exilibus uuis præbere ualet. Frigidum ac rosidum solum, & cœlum cōmodissime sustinent eugeniæ, dum sunt in Albano colle: nam mutato loco uix nomini suo respōdent. nec minus Allobrogicæ, quarum uini iucunditas cum regione mutatur. Magnis etiam dotibus tres apianæ cōmendantur, omnes feraces, iugoq; & arboribus satis idoneæ generosior tamen una, quæ nudis folijs est: nam duæ lanatæ quamuis frondibus & palmitum pari facie fluxuræ, qualitate sunt dispariles, cum tardius altera recipiat cariem uetustatis. Pingui solo feracissimæ, medioeri quoq; fœcundæ, præcoquis fructus.

Ideoq; frigidis locis aptißimæ, uini dulcis, sed capiti, neruis, uenisq; non aptæ, nisi maturè lectæ: pluuijs, uentis' que, & apibus afferunt prædam, quarum uocabulo propter hanc expopulationem cognominantur: atque hæ pretiosi gustus celeberrimæ. Poßunt tamen etiam secundæ notæ uites prouentu & ubertate commendari, qualis est biturica, qualis basilica, quarum minorem cocolubem uocant Hispani, longe omnium primis utræq; proximæ: nam & uetustatem uinum earum patitur, & ad bonitatem aliquam per annos uenit. Iam uerò ipsæ fœcunditate præstant omnibus quas antè retuli, tum etiam patientia: quippe turbines, imbresq; fortißimè sustinent, & cõmodè fluunt nec deficiunt macro solo. Frigora melius quàm humores sustinẽt, humores commodius quàm siccitates, nec caloribus tamen contristantur. Visulæ deinde ab his & minor argitis terræ mediocritate lætantur: nam in pingui nimijs uiribus luxuriant, in macra tenues & uacuæ fructu ueniunt. Amiciores iugo quàm arboribus, sed argitis etiam in sublimibus fertilis uastis materijs & uuis exuberat, humilimis tabulatis aptior. Visula breuem materiam & latum folium exigit, cuius amplitudine fructus suos optime aduersus grandinem tuetur: qui tamen nisi primo quoq; tẽpori maturi legantur, ad terram decidunt: humoribus etiam prius quàm defluant putrescunt. Sunt & heluolæ quas nonnulli uarias appellant, neq; purpureæ, neq; nigræ, ab heluo (nisi fallor) colore uocitatæ: melior est nigrior abundantia uini, sed hæc sapore pretiosior: color acinorum in neutra conspicitur æqualis, utraq; candidi musti alterna uice annorum plus aut minus afferunt: melius arborẽ, sed & iugum commodè uestiunt: mediocri quoq; solo fœcũdæ, sicut pretiæ minor, & maior: sed eæ generositate uini magis commendantur.

mendantur, & frequentibus materijs frondent, & cito maturescunt. Albuelis utilior, ut ait Celsus, in colle, quàm in campo: in arbore, quàm in iugo: in summa arbore, quàm in ima, ferax & materiæ frequētis, & uuæ: nam quæ Græculæ uites sunt, ut mareoticæ, thasiæ, psithiæ, sophortiæ sicut habent probabilem gustum, ita nostris regionibus & raritate uuarum, & acinorum exiguitate minus fluunt. Inerticula tamen nigra, quam quidam Græci amethystòn appellant, potest in secunda quasi tribu esse, quòd & boni uini est, & innoxia, unde etiam nomen traxit, quòd iners habetur in tentandis neruis, quamuis gustu non sit hebes. Tertium gradum facit earum Celsus, quæ fœcunditate sola commēdantur, ut tres heluenaciæ, quarum duæ maiores nequaquam minori bonitate & abundantia musti pares habentur: earum altera, quam Galliarum incolæ emarcum uocant, mediocris uini: & altera, quam longam appellant, eandemq; auaram sordidi, nec tam largi quàm ex numero uuarum, quas prima spes promittit. Minima & optima è tribus facillime folio dignoscitur: nam rotundißimum omnium id gerit, atque est laudabilis, quòd siccitates maximè perfert, quòd frigora sustinet, dum tamē sine imbribus sit, quòd nonnullis locis etiam uinum eius in uetustatem diffunditur, quòd præcipuè sola acerrimum quoq; solum fertilitate sua commendat. At spionia dapsilis musto & amplitudine magis uuarum, quàm numero fertilis, ut oleaginia, ut murgentina, eademq; pompeiana, ut numisiana, ut uenucula eademq; scirpula, atque sticula ut nigra fregellana, ut merica, ut retica, ut omnium quas cognouimus copiosißima arcelaca maior, à multis argitis falsò existimata. Nam has nuper mihi cognitas pergulanam dico, & irtiolam, fereolamq; non facilè asseuerem

quo gradu habendæ ſint: quòd & ſi ſatis fœcundas ſcio, nondum tamen de bonitate uini, quod afferunt, iudicare potui: unam etiam præcocem uitem nobis ante hoc tempus incognitā in Græca cōſuetudine dracontion uocitari com perimus, quæ fœcunditate iucunditate'ue arcelacæ baſilicæq; & bituricæ comparari poßit, generoſitate uini amineæ. Multa præterea ſunt genera uitium, quarū nec numerum, nec appellationes cum certa fide referre poſſumus. Neque enim, ut ait poëta, numero comprehendere refert:

Quem qui ſcire uelit, Libyci uelit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephyro uerſentur harenæ.

Quippe uniuerſæ regiones, regionumq; pene ſingulæ partes habent propria uitium genera, quæ conſuetudine ſua nominant: quædam etiam ſtirpes cum locis uocabula mutauerunt, quædam propter mutationes locorū, ſicut ſuprà diximus, etiā à qualitate ſua diſceſſerunt, ita ut dignoſci non poßint: ideoq; in hac ipſa Italia, ne dicā in tam diffuſo terrarum orbe, uicinæ etiā nationes nominibus eorum diſcrepant, uariantq; uocabula: quare prudētis magiſtri eſt eiuſmodi nomenclationis aucupio quo potiri nequeant, ſtudioſos nō demorari: ſed illud in totum præcipere, quod et Celſus ait, & ante eum M. Cato, Nullum genus uitium conſerendum eſſe niſi fama, nullum diutius conſeruandum niſi experimēto probatum: atq; ubi multa inuitabunt regionis commoda, ut nobilem uitem conſeramus, generoſam requiremus, inquit Iulius Græcinus, ubi nihil erit, aut non multum, quod proritet, feracitatem potius ſequemur: quæ non eadē portione uincitur pretio quàm uincit abundantia: Sed de hac ſententia, quanquam & ipſe paulò antè id cenſuerim, quid tamen arcanius iudicem, ſuo loco mox dicam. Propoſitum eſt enim docere qua ratione uineæ pariter

ter straces & preciosæ, fluxuræ poßint constitui.

Nihil magis rusticis conuenire, quàm uitem colere. CAP. III.

NVnc prius quàm de satione uitium differam, non alienum puto, uelut quoddam fundamentum iacere disputationi futuræ, ut ante perpensum & exploratum habeamus, an locupletet patremfamiliâs uinearum cultus: est enim penè adhuc superuacuum de his cõferendis præcipere, dum quod prius est nondũ concedatur, an omnino sint habendæ. Idq; adeò plurimi dubitent, ut multi refugiant, & reformident talem positionem ruris, atque optabiliorem pratorum poßeßionem, pascuorum'que uel sylue cæduæ iudicent: nam de arbusto etiam inter autores non exigua pugna fuit; abnuente Sacerna genus id ruris, Tremellio maximè probante, sed & hanc sententiam suo loco æstimabimus. interim studiosi agricolationis hoc primum docendi sunt, uberrimum esse reditum uinearum, atq; ut omittam ueterem illam felicitatem aruorum, quibus & ante iam M. Cato, & mox Terẽtius Varro prodidit singula iugera uinearum sexcenas urnas uini præbuisse: id enim maximè aßeuerat in primo libro rerum rusticarum Varro: nec una regione prouenire solitum, uerùm & in Fauẽtino agro, & in Gallico, qui nunc Pyceno contribuitur: hæc ijs certè temporibus. Sed Nomentana regio nunc celeberrima fama est illustris, & præcipuè quam poßidet Seneca, uir excellentis ingenij, atq; doctrinæ, cuius in prædijs uinearũ iugera singula culleos octonos reddidiße plerunq; compertum est: nam illa uidentur prodigialiter in nostris Ceretanis accidiße, ut aliqua uitis apud te excederet uuarum numerum duorum millium, & apud me octogenæ stirpes insitæ intra bienniũ septe-

nos culleos peræquarent, ut primæ uineæ centenas amphoras iugeratim præberent, cum prata, & pascua, & syluæ, si centenos sestertios in singula iugera efficiant, optime domino consulere uideantur: nam frumenta maiore quidem parte Italiæ quando cum quarto responderint, uix meminisse possumus. Cur ergo res infamis est? nō quidem suo, sed hominū inquit uitio Græcinus. Primum, quòd in explorandis seminibus nemo adhibet diligentiam, & ideo pessimi generis pleriq; uineta conserunt, deinde sata non ita enutriunt, ut antè coualescant, ac prosiliant, quàm retorrescant, sed & si fortè adoleuerint, negligenter colunt. Iam illud à principio nihil referre censent, quem locum conserant, immo etiam seligunt deterrimam partem agrorum, tanquam sola sit huic stirpi maximè terra idonea, quæ nihil aliud ferre possit. Sed ne ponendi quidem rationem, aut perspiciunt, aut perspectam exequuntur: tum etiam dotem, id est, instrumentum rarò uineis præparant, cum ea res si omissa sit, plurimas operas, nec minus arcam patrisfamiliâs semper exhauriat. Fructum uerò plerique quàm uberrimum præsentem consectantur, nec prouident futuro tempori, sed quasi planè in diem uiuant, sic imperant uitibus, & eas multis palmitibus onerant, ut posteritati non consulant. Hæc omnia uel certè plurima ex his cum commiserint, quiduis malunt quàm suam culpam confiteri: queruntúrq; nō respondere sibi uineta, quæ uel per auaritiam, uel inscitiam, uel per negligentiam perdiderunt. At si qui cum scientia sociauerint diligentiam, non ut ego existimo tricenas uel quadragenas certè, sed ut Græcinus minimum computans, licet, inquit, amphoras uicenas percipient ex singulis iugeribus, omneis istos, qui fœnum suum, et olera amplexantur, incremēto patrimonij

monij facilè superabunt: nec in hoc errat, quippe ut diligens ratiocinator calculo posito uidet id genus agricolationis maximè rei familiari conducere. Nam ut amplißimas impensas uineæ poscant, non tamen excedunt septem iugera unius operam uinitoris, quem uulgus quidem parui æris, uel de lapide noxium posse comparari putat: sed ego plurimorum opinioni dissentiens, pretiosum uinitorem in primis esse censeo, isq; licet sit emptus sex, uel potius sestertijs octo milibus, cũ ipsum solum septẽ iugerum totidem milibus numorum partum, uineas'que cum sua dote, id est, cũ pedamentis, & uiminibus binis milibus in singula iugera positas duco: fit tum in assem consummatum pretium sestertiorum x x i x. milium. Huc accedunt semisses usurarum sestertia tria milia, & quadringenti octoginta numi biennij temporis, quo uelut infantia uinearum cessat à fructu. Fit in assem summa sortis, & usurarum x x x i i. milium quadringentorum l x x x. numorum. quod quasi nomen si, ut fœnerator cum debitore, ita rusticus cum uineis suis fecerit, eius summæ, ut in perpetuum prædictam usuram semißium dominus constituat, percipere debet in annos singulos mille septingentos quadraginta sestertios numos, qua computatione uincit tamen reditus v i i. iugerum secundum opinionem Græcini, usuram trium milium quadringentorum octoginta numorum. Quippe, ut deterrimi generis sint uineæ, tamen si cultæ singulos utiq; culleos uini, singula earum iugera peræquabunt: utq; trecentis numis quadragenæ urnæ ueneant, quod minimum pretium est annonæ, consumant tamen septem cullei sestertia duo milia, & centum numos: ea porrò summa excedit usuram semißium: atq; hic calculus quem posuimus, Græcini rationem continet: sed nos

extirp

extirpanda uineta censemus, quorum singula iugera minus, quàm ternos culleos præbent, & adhuc tamẽ sic computauimus, quasi nullæ sint uiuiradices, quæ de pastinato eximantur: cum sola ea res omnem impẽsam terreni pretio suo liberet, si modo non prouincialis, sed Italicus ager est: neque id cuiquam dubium esse debet, cum & nostram, & Iulij Attici rationem dispexerit. Nos iam enim uicena milia malleolorum per uineæ iugerum inter ordines pãgimus. Ille minus quatuor milibus deponit, cuius ut uincat ratio, nullus tamen uel iniquißimus locus nõ maiorem quæstũ reddet, quàm acceperit impensam. Sit quidẽ, ut cultoris negligentia sex milia seminum intereant, reliqua tamen decem milia tribus milibus nummorum libẽter, & cum lucro redemptor emerit, quæ summa tertia parte superat duo milia sestertia, quanti cõstare iugerum uinearum prædiximus: quanquam nostra cura in tantum iam proceßit, ut nõ inuiti sestertijs sexcẽtis numis, singula milia uiuiradicis à me rustici mercentur. Sed uix istud alius præstiterit: nam nec quisquam nobis facilè crediderit, tantam in agellis esse nostris abundantiã uini, quãtam tu Syluine nouisti. Mediocre itaq; uulgatumq; pretiũ uiuiradicis posui, quò celerius nullo dissentiente perduci possent in nostram sententiam, qui propter ignorantiam genus hoc agricolationis reformidãt. Siue ergo pastinatiõis reditus, seu futurarum spes uindemiarum cohortari nos debet ad positionẽ uinearum, quas cum docuimus rationis esse conserere, nunc institutionis earum præcepta dabimus.

Quæ obseruare debet, qui uineas instituit. CAP. IIII.

CVi uineta facere cordi est, præcipuè caueat, ne alienæ potius curæ, quàm suæ credere uelit, ne'ue mercetur

cetur uiuiradicem. Sed genus surculi probatißimum domi conserat, faciatq; uitiarium, ex quo poßit agrũ uineis uestire: nam quæ peregrina ex diuersa regione semina transferuntur, minus sunt familiaria nostro solo, quàm uernacula: eoq; uelut alienigena reformidant mutatum cœli loci q; positionem. Sed nec certam generositatis fidem pollicentur, cum sit incertum, an is, qui conseruerit ea, diligenter exploratum, probatumq; genus surculi deposuerit. Quamobrem biennij spatium longum esse minimè existimandum est, intra quod utique tempestiuitas seminum respondet, cum semper, ut dixi, plurimum retulerit exquisiti generis stirpem deposuisse. Post hæc deinde meminerit accuratè locum uineis eligere, de quo cum iudicauerit, maximam diligentiam sciat adhibendam pastinationi: quam cum peregerit, non minore cura uitem conserat: & cum seruerit, summa sedulitate culturæ seruiat: id enim quasi caput & columen est impensarum, quoniam in eo consistit, melius an segnius terræ mandauerit pàterfamiliâs pecuniam, quàm in otio tractare. Igitur unumquodq; eorum, quæ præposui, suo iam prosequar ordine.

Quali solo, & quomodo uitiarium faciendum sit. CAP. V.

V*Itiarium neq; ieiuna terra, neq; uliginosa faciendum est: succosa tamen, & mediocri potius, quàm pingui, tametsi ferè omnes autores huic rei lætißimum locum destinauerũt. Quod ego minimè reor esse pro agricola: nam depositæ stirpes ualido solo, quamuis celeriter cõprehendant, atq; prosiliant, tamen cũ sint uiuiradices factæ prius quàm transferantur, retorrescunt, nec adolescere queunt. Prudentis autẽ coloni est ex deteriori terra potius in meliorem, quàm ex meliore in deteriorem transferre. Propter*

quod

quod mediocritas in electione loci maximè probatur, quoniam in confinio boni maliq; posita est. Siue enim postmodum necessitas postulauerit tempestiua semina ieiuno solo committere, non magnam sentient differentiam, cum ex mediocri terra in exilem translata sunt, siue lætior ager conserendus est, longè celerius in ubertate coalescunt. Rursus tenuissimo solo uitiarium facere minimè rationis est, quoniam malleolorũ pars maior deperit, & quæ superest tardè fit idonea translationi. Ergo mediocris, & modicè siccus ager uitiario est aptissimus, isq; bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis, cum in duos pedes, & semissem conuertitur humus, ac deinde tripedaneis relictis spatijs, per quæ semina excolantur, in singulis ordinibus, qui ducenos quadragenos pedes obtinent, sexcẽteni malleoli pangendi sunt: is numerus consumat per totũ iugerum seminum milia quatuor & uiginti. Verum hanc curam præuenit inquisitio, & electio malleolorum: nam ut sæpe iam retuli, quasi fundamentum est prædictæ rei, probatissimum genus stirpis deponere.

Qualis, & ex quibus partibus uitis malleolus legendus sit. CAP. VI.

SEd electio dupliciter facienda est: non enim solùm fœcundam esse matrem satis est, ex qua semina petuntur, sed adhibenda ratio est subtilior, ut ex his partibus trunci sumantur, quæ & genitales sunt, & maximè fertiles. Vitis autem fœcunda, cuius progeniem studemus submittere, non tantum debet eò æstimari, quòd uuas complures exigit: potest enim trunci uastitate id accidere, & frequentia palmitum, nec tamen eam feracem dixerim, cuius singulæ uuæ in singulis sarmentis conspiciuntur, sed si per unumquenq; pampinum maior numerus uuarum dependet, si ex sing

ex singulis gemmis compluribus materijs cum fructu germinat: si deniq; etiam è duro uirgam cum aliquibus racemis citat, si etiam nepotum fructu, grauida est, ea sine dubitatione ferax destinari debet legendo malleolo. Malleolus autē nouellus est, palmes innatus prioris anni flagello, cognominatusq; à similitudine rei, quòd in ea parte, quæ deciditur ex uetere sarmento prominens utrinq; malleoli speciem præbet. Hunc ex fœcundißima stirpe legendū censemus omni tempore, quo uineæ putantur, ac super terram gemmis tribus, uel quatuor extantibus diligenter obruendum loco modice humido non uliginoso, dum tamen antiquißimū sit cōsiderare, ne uitis ex qua is sumitur, ancipitē floris habeat euentum, ne difficulter acinus ingrandescat, ne aut præcoquē, aut seræ maturitatis fructū afferat: nam illa uolucribus, hæc etiam tempestatibus hyemis infestatur. Tale porrò genus non una cōprobatur uindemia: potest enim uel anni prouentu, uel alijs de causis etiam naturaliter infœcunda uitis semel exuberare. Sed ubi plurium uelut emeritis annorum stipendijs fides surculo cōstitit, nihil dubitandum est de fœcunditate: nec tamen ultra quadriennum talis extenditur inquisitio: id enim tempus ferè uirentium generositatē declarat, quo sol in eandem partē signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat, quem circuitū meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexagintaunius ἀποκατάστασιν uocant studiosi rerum cœlestium.

Quomodo fœcunditatem uitis explores. CAP. VII.

SEd certum habeo, P. Siluine, iamdudum te tacitum requirere, cuius generis sit ista fœcunda uitis, quam nos tam accurate describimus, ac ne de ijs aliqua significetur

cetur, quæ uulgò non habentur feraciſsimæ: plurimi nanq; bituricam, multi ſpioniam, quidam baſilicam, nonnulli arcelacam laudibus efferunt. Nos quoque hæc genera non fraudamus teſtimonio noſtro, ſunt enim largiſsimi uini: ſed propoſuimus docere uineas eiuſmodi conſerere, quæ nec minus uberes fructus prædictis generibus afferant, & ſint pretioſi ſaporis, uelut aminei, uel certè non procul ab eo guſtu: cui noſtræ ſententiæ ſcio pene omnium agricolarum diuerſam eſſe opinionem, quæ de amineis inueterata longo iam tempore conualuit, tanquam natali & ingenita ſterilitate laborantibus, quo magis nobis ex alto repetita compluribus exemplis firmanda ratio eſt, quæ deſidia, nec minus imprudentia colonorũ damnata, & uelut ignorantiæ tenebris obcæcata luce ueritatis caruit. Quare non intempeſtiuum eſt nos ad ea præuerti, quæ uidentur hunc publicum errorem corrigere poſſe.

Quæ ſpectanda ſit qualitas in eo ſolo, quod uineis deſtinaueris. CAP. VIII.

IGitur ſi rerum naturam P. Siluine, uelut acrioribus mentis oculis intueri uelimus, reperiemus parem legem fœcunditatis eam dixiſſe uirentibus, atque hominibus, cæteriſq; animalibus, nec ſic alijs nationibus, regionibus'ue proprias tribuiſſe dotes, ut alijs in totum ſimilia manera denegaret: quibuſdam gentibus numeroſam progenerandi ſobolem dedit, ut Aegyptijs, & Afris, quibus gemini partus familiares, ac penè ſolennes ſunt: ſed & Italici generis eſſe uoluit eximiæ fœcunditatis Albanas Curiatiæ familiæ trigeminorum matres. Germaniam decorauit altiſsimorum hominum exercitibus, ſed & alias gentes non in totum fraudauit præcipuæ ſtaturæ uiris. Nam & M. Tullius Cicero teſtis eſt Romanum fuiſſe ciuem

Næuium

Næuium Pollionem pede longiorem quàm quenquã lon-gißimũ: & nuper ipsi uidere potuimus in apparatu pompæ Circensium ludorũ Iudææ gentis hominem procerio-rem celsißimo Germano. Transeo ad pecudes. Armentis sublimibus insignis Meuania est, Liguria paruis. Sed & Meuaniæ bos humilis, & Liguriæ nonnunquam taurus eminentis staturæ conspicitur. India perhibetur molibus ferarũ mirabilis, pari tamen in hac terra uastitate beluas progenerari quis neget? cum intra mœnia nostra natos animaduertamus elephantos. Ad genera frugum redeo. Mysiam, Libyamq; largis aiunt abundare frumentis, nec tamen Appulos, Campanosq; agros opimis defici segetibus. Tmolon, & Corycion florere croco. Iudæam & Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi, sed nec nostram ciuitatem prædictis egere stirpibus, quippe cum pluribus locis urbis, iam casiam frondentem conspicimus, iam turcam plantam, florentesq; hortos myrrha & croco. His tamẽ exemplis nimirum admonemur curæ mortalium obsequentißimã esse Italiam, quæ penè totius orbis fruges, adhibito studio colonorum, ferre didicerit: quo minus addubitamus de eo fructu, qui uelut indigena, peculiarisq; & uernaculus est huius soli. Neq; enim dubiũ est maßici, surrentiniq;, & albani, atque cecubi agri uites omnium, quas terra sustinet, in nobilitate uini principes esse.

Quomodo Amineas feraces facias. CAP. IX.

FOecunditas ab his forsan desideratur, sed & hæc adiuuari potest cultoris industria: nam si, ut paulò antè retuli, benignißima rerum omnium parens natura quasq; genteis atq; terras ita muneribus proprijs ditauit, ut tamen cæteras non in uniuersum similibus dotibus fraudaret: cur eam dubitemus etiam in uitibus prædictam legem

 seruasse?

seruasse? ut quamuis earum genus aliquod præcipuè fœcundum esse uoluerit, tanquam bituricũ, aut basilicũ, non tamen sic amineũ sterile reddiderit, ut ex multis millibus eius ne paucissimæ quidem uites fœcundæ, tanquã in Italicis hominibus Albanæ illæ sorores reperiri posint. Id autem cum sit uerisimile, tum etiam uerũ esse nos docuit experimentum, cum & in Ardeatino agro, quem multis tẽporibus ipsi antè possedimus, & in Carseolano, itemq; in Albano generis aminei uites huiusmodi notæ habuerimus, numero quidem perpaucas, uerum ita fertiles, ut in iugo singulæ ternas urnas præberent, in pergulis autem singulæ denas amphoras peræquarent. Nec incredibilis debet in amineis hæc fœcũditas uideri: nam quemadmodũ Terentius Varro, & ante eum M. Cato possent affirmare, sexcentenas urnas priscis cultoribus singula uinearum iugera fudisse, si fœcunditas amineis defuisset? quas plerunq; solas antiqui nouerant, nisi putamus ea quæ nuper, ac modò planè longinquis regionibus accersita notitiæ nostræ sunt tradita, biturici generis, aut basilici uineta eos coluisse, cum uetustissimas quasq; uineas adhuc existimemus amineas. Siquis ergo tales, quales paulò antè possedisse me retuli, amineas pluribus uindemijs exploratas no tet, ut ex his malleolos feracissimos eligat, posset is pariter generosas uineas & uberes efficere: nihil enim dubiũ est, quin ipsa natura sobolem matri similem esse uoluerit. Vnde etiam pastor ille in Bucolicis ait,

Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Noram.

Vnde sacrorum certaminum studiosi pernicissimarũ quadrigarum semina, diligenti obseruatione custodiunt, & spem futurarum uictoriarũ concipiunt propagata sobole

gener

generosi armẽti: nos quoq; pari ratione uelut olympionicarum equarum, ita feracißimarum aminearum seminibus electis largæ uindemiæ spem capiamus: neq; est quod temporis tarditas quenquã deterreat, nam quidquid moræ est, in exploratione surculi absumitur. Cæterum cum fœcunditas uitis comprobata est, celerrime insitionibus ad maximum numerum perducitur. eius rei testimonium tu præcipuè Publi Siluine perhibere nobis potes, cũ pulchre memineris à me duo iugera uinearum intra tempus biennij ex una præcoque uite, quam in Ceretano tuo poßides, insitione facta consummata. Quemnam igitur existimas uitium numerum intra tantundem temporis interseri posse duorum iugerum malleolis, cum sint ipsa duo iugera unius uitis progenies? quare si, ut dixi, laborem & curam uelimus adhibere, facilè prædicta ratione tam feraces aminei generis uineas cõstituemus, quàm biturici, aut basilici: tantum retulerit, ut in transferendis seminibus similem statum cœli, lociq;, & ipsius uitis habitum obseruemus, quoniã plerũq; degenerat surculus, si aut situs agri, aut aëris qualitas repugnent, aut etiã si ex arbore in iugum desertur. Itaq; de frigidis in frigida, de calidis in similia, de uineis in uineas transferemus: magis tamẽ ex frigido statu stirps aminea potest calidũ sustinere, quàm ex calido frigidum, quoniam omne uitis genus, tum maxime prædictũ, naturaliter lætatur tepore potius, quàm frigore. Sed & qualitas soli plurimum iuuat, ut ex macro aut mediocri trãsducatur in melius: nam quod assuetũ est pingui, nullo modo maciẽ terræ patitur, nisi sæpius stercores. Atq; hæc de cura eligẽdi malleoli generatim præcepimus: nunc illud propriè specialiter, ut nõ solũ ex fœcũdißima uite, sed etiam è uitis parte feracißima semina eligantur.

Ex qua uitis parte semina eligenda sunt. CAP. X.

Feracißima autē semina sunt, non ut ueteres autores tradiderunt, extrema pars eius quod caput uitis appellant, id est ultimū & productißimū flagellū: nam in eo quoq; falluntur agricolæ. Sed erroris est causa prima species, & numerus uuarū, qui plerūq; conspicitur in productißimo sarmento, quæ res nos decipere non debet: id enim accidit nō palmitis ingenita fertilitate, sed loci opportunitate, quia reliquas trunci partes humor omnis & alimentū, quod à solo ministratur trāscurrit, dum ad ultimum perueniat: naturali enim spiritu omne alimentum, uirētis quasi quædā anima per medullā trunci ueluti per siphonē, quē diabeten uocāt mechanici, trahitur in summum. Quò cùm peruenerit, ibi consistit, atq; consumitur. Vnde etiam materiæ uehementißimæ reperiuntur aut in capite uitis, aut in crure uicino radicibus: sed & eæ stirpes, quæ è duro citantur, duplici ex causa probatæ sunt, quòd à fœtu uacant, quodq́; ex proximo terræ integro atq; illibato succo aluntur: & illæ fertiles ac firmæ, quia è tenero prorepunt, & quidquid, ut suprà dixi, ad eas alimenti peruenit, indiuiduum est. Mediæ sunt macerrimæ, quia transcurrit hinc parte aliqua interceptus, illinc à se tractus humor. Non debet igitur ultimū flagellum quasi fœcundū obseruari, etiam si plurimū afferat, siquidē loci ubertate in fructū cogitur: sed id sarmentum quod media uite situm, nō importuna quidē parte deficit, ac numeroso fœtu benignitatem suā ostendit. Hic surculus translatus rarius degenerat, cum ex deteriore statu meliorē sortitur: siue enim pastinato deponitur, siue trūco inseritur, largioribus satiatur alimentis, quàm prius, cum esset in

egeno. Itaque custodiemus, ut à prædictis locis, quos humorosos rustici uocant, semina legamus, tamē quæ attulisse fructū antea animaduerterimus: nā si fœtu uacua sint, quamuis laudabilē partē uitis nihil censemus ad feracitatem conferre malleolo: quare uitiosissima est eorum agricolarum opinio, qui minimum referre credunt, quot uuas sarmentū habuerit, dum ex uite fertili legatur, & non ex duro trunco enatum, quod pampinariū uocant. Hæc autē opinio, quæ orta est ex inscitia seminum eligendorum, primum parum fœcundas uineas, deinde etiam nimis steriles reddit. Quis enim omnino iam per tam longam seriem annorum agricolæ malleolum legenti præcepit ea quæ paulò antè retulimus? Immo quis non imprudentissimum quenque, et eum, qui nihil aliud operis facere ualeat, huic negotio delegat? Itaque ex hac consuetudine ueniunt imprudentissimi ad rem maximè necessariam, deinde etiam infirmissimi: nam & inutilissimus quisque, ut dixi, qui nullum alium laborem ferre queat, huic officio applicatur. Is porrò etiam si quam scientiam eligendi malleoli habet, eam propter infirmitatem dissimulat, aut seponit: & ut numerum, quem uillicus imperauit, explere possit, nihil curiose, nihil religiose administrat: unūq; est ei propositū peragere operis sui pensum, cum tamē & ut sciat, & quod scit exequatur, hoc solum præceptum à magistris accepit, ne pampinariam uirgam deplantet, cætera omnia ut seminibus contribuat. Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili lætum, robustumq; sine fœtu processit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec

ullam generandi uim poßidet. Id procul dubio uerum esse ratio nos admonet, si modò ut in corporibus nostris propria sunt officia cuiusq; membri, sic & frugiferarũ stirpium partibus propria munia. Videmus hominibus inspiratam uelut aurigam rectricemq; membrorum animã, sensusq; iniectos ad ea discernenda, quæ tactu, naribus, auribusq;, & oculis indagãtur, pedes ad gressum cõpositos, brachia ad complexum: ac ne per omnes uices ministeriorum uagetur insolenter oratio, nihil aures agere ualēt quod est oculorum, nihil oculi quod aurium, nec generãdi quidem data est facultas manibus aut plantis, sed quod hominibus ignotũ uoluit esse genitor uniuersi uẽtre protexit, ut diuina præditus ratione rerum æternus opifex, quasi quibusdam secretis corporis in arcano atq; operto sacra illa spiritus clemẽta cum terrenis primordijs misceret, atq; hanc animãtis machinæ speciẽ effingeret. Hac lege pecudes, ac uirgulta progenuit, hac uitium genera figurauit, quibus eadem ipsa mater ac parens primum radices uelut fundamenta quædam iecit, ut ijs quasi pedibus insisteret. Truncum deinde superposuit uelut quandam staturam corporis, & habitus: mox ramis diffudit quasi brachijs. Tum caules & pampinos elicuit, uelut palmas, eorumq; alios fructu donauit, alios fronde sola uestiuit ad protegẽdos tutandosq; partus. Ex his igitur, ut suprà diximus, si non ipsa membra genitalia cõceptu atq; fœtu grauida, sed tanquam tegmina & umbracula eorũ, quæ fructibus uidua sunt, legerimus, umbræ scilicet nõ uindemiæ laborabimus. Quid ergo est cur quamuis nõ sit è duro pampinus, sed è tenero natus, si tamen orbus est, etiam in futurum quasi sterilis damnatur à nobis? Modò enim disputatio nostra colligebat unicuiq; corporis parti proprium

prium esse attributũ officium, quod scilicet ei cõuenit, ut malleolo quoq;, qui opportuno loco natus est, fœcũditatis uis adsit, etiam si interim cesset à partu. Nec ego abnuerim in hoc me instituisse argumentari: sed & illud maximè profiteor, palmitem, quamuis frugifera parte enatum, si fructũ non attulerit, ne uim quidem fœcunditatis habere: nec hoc illi sententiæ repugnat. Nam & homines quosdã non posse generare, quamuis omnium membrorũ numero constante, manifestũ est, ne sit incredibile, si genitali loco uirga nata fructu careat, carituram quoq; esse fœtu. Itaq; ut ad cõsuetudinẽ agricolarũ reuertar, eiusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellãt, quod non facerẽt, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus, quæ & ipsa appellatio rationem mihi subiecit non eligendi malleolos, quamuis probabili parte uitis enatos, si fructũ non tulissent: quanquàm & hos sciam non in totum sterilitate affectos: nam cõfiteor pampinarios quoq; cum è duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere fœcunditatem, & ideo in resecem submitti, ut progenerare poßit. Verũ eiusmodi partum cõperimus, non tam ipsius resecis, quàm materni esse muneris. Nam quia inhæret stirpi suæ, quæ est natura ferax, mistus adhuc parentis alimentis, & fœcundi partus seminibus, ac uelut altricis uberibus eductus, paulatim fructum ferre condiscit. At quæ citra naturæ quandam pubertatem, immatura atq; intempestiua planta direpta trunco, uel terræ, uel etiam stirpi recisæ inseritur, quasi puerilis ætas, ne ad coitum quidem, nedum ad conceptũ habilis uim generandi uel in totum perdit, uel certè minuit. Quare magnopere censeo in eligendis seminibus adhibere curam, uti fructuosa parte uitis palmites legamus eos, qui futuram fœcunditatem iam toto fructu pro-

mittunt. Nec tamen contenti simus singulis uuis, maximeq; probemus eos, qui numerosissimis fœtibus conspiciuntur. An non opilionem laudabimus ex ea matre sobolem propagantem, quæ geminos enixa sit, & caprarium summittentē fœtus earum pecudum, quæ trigemino partu commendantur? uidelicet quasi semper sit parentum fœcunditati proles responsura, & nos sequamur in uitibus hanc ipsam rationem, tanto quidem magis, quòd compertum habeamus naturali quadam malignitate desciscere interdum, quamuis diligenter probata semina, idq; nobis poëta uelut surdis ueritatis indulget dicendo,

Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni uis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri.

Quod non tantùm de seminibus leguminum, sed in totam agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Si modò longi temporis obseruatione cōperimus, quod certè comperimus, eum malleolum, qui quatuor uuas tulerit, deputatum, & in terram depositum à fœcūditate materna sic degenerare, ut interdum singulis, nonnunquam etiam binis uuis minus afferat. Inquantum autem censemus defecturos eos, qui binos, aut ferè singulos fœtus in matre tulerint, cum etiam feracissimi translationē sæpe reformident: itaq; huius rationis demonstratorem magis esse me, quàm inuentorē, libenter profiteor, nequis existimet fraudari maiores nostros laude merita: nam id ipsum censuisse eos non dubium est, quāuis nullo alio sit scripto proditū, exceptis quæ retulimus metris Vergilij. Et hic tamē ut de seminibus leguminū præcipiatur. Cur enim aut è duro natam uirgam, aut etiā ex fœcūdo malleolo, quem ipsi probassent,

bassent, decisam sagittã repudiabãt, si nihil interesse dicebant, ex quo loco semina legerentur? Nunc quia uim fœcunditatis certis quasi membris inesse non dubitabant, idcirco pampinarium, & sagittam uelut inutiles ad deponendum prudentissimè damnauerunt. Quod si ita est, nihil dubium est multo magis ab his improbatum esse etiam illum palmitem, qui frugifero loco natus, fructum non attulisset. Nam, si sagittam, id est, superiorem partem malleoli, uituperandam censebant, cùm esset eadem pars surculi frugiferi, quanto magis uel ex optima uitis parte natum flagellum, si est sterile improbatum ab his, ratio ipsa declarat? Nisi tamen (quod est absurdum) crediderunt id translatum, & abscissum à sua stirpe, destitutumq; materno alimento, frugiferum, quod in ipsa matre nequam fuisset. Atq; hæc & forsitan pluribus dicta sunt, quàm exigebat ratio ueritatis, minus tamen multis, quàm postulabat prauè detorta, & inueterata opinio rusticorum.

Quæ spectandæ qualitates in eo solo, quod uineæ destinaueris. CAP. XI.

NVnc ad reliquum ordinem propositæ disputationis redeo. Sequitur hanc eligendi malleoli curam pastinationis officiũ, si tamen antè de qualitate soli cõstiterit; nam eum quoq; plurimum & bonitati, & largitati frugum cõferre nihil dubium est, ac prius, quàm ipsum perspiciamus, illud antiquissimũ censemus, rudẽ potius eligendum agrum, si sit facultas, quàm ubi fuerit seges, aut arbustum: nã de uinetis, quæ lõgo situ exoleuerũt, inter omnes autores constitit, pessima esse si referere uelimus, quòd & inferius solum pluribus radicibus sit impeditum, ac uelut irretitũ, & adhuc non amiserit uirus, & cariem illã uetustatis, quibus hebetata quasi aliquibus uenenis humus tor-

pedt. Quam ob causam syluestris ager præcipuè est eligẽdus, qui etiã si frutetis, aut arboribus obsessus est, facilè extricatur, quòd suapte natura quæcunq; gignuntur, non penitus, nec in profundum radices agunt, sed per summũ terræ dispergunt, atq; deducunt, quibus ferro recisis, atq; extirpatis, parum, quod superest, inferioris soli rastris licet effodere, & in fermentum cõgerere, atq; componere: si tamen rudis terra non sit, proximũ est uacuum arboribus aruum: si nec hoc est, rarißimũ arbustum, uel oliuetũ quod non fuerit maritum, uineis destinatur. Vltima est, ut dixi, conditio restibilis uineæ: nã si necessitas facere cogit, prius quicquid est residuæ uitis extirpari debet: deinde totum solum sicco fimo, aut, si id non fit, alterius generis quamrecentißimo stercorari, atq; ita conuerti, & diligentißimè refossas omnes radices in summũ regeri, atq; comburi. Tunc rursus uel stercore uetusto, quia nõ gignit herbas, uel de uepribus egesta humo pastinatũ largè cõtegi. At ubi pura noualia arboribus sunt libera, consyderandũ est antè, quàm pastinemus, surcularis, necne sit terra: idq; facilimè exploratur per stirpes, quæ sua spõte proueniũt. Neq; enim est ullum tandiu uiduũ solum uirgultis, ut non aliquos surculos progeneret tanquam pyros syluestres, & prunos, uel rubos certè. Nam hæc quãuis genera spinarũ sint, solent tamen fortia, & læta, & grauida fructu consurgere. Igitur si non retorrida, & scabra, sed leuia, & nitida, & prolixa, fœcundaq; uiderimus, eam intelligemus esse terram surcularem. Sed hoc in totum ad illud, quod uineis præcipuè est idoneum, propriè consyderandum, ut prius retuli, si facilis est humus, & modicè resoluta, quam diximus pullam uocitari, nec quia sola ea, sed quia sit habilis maximè uinetis. Quis enim uel mediocris

agric

agricola nesciat etiam durißimum tophum, uel carbunculum, simulatq; sunt confracti, & in summo regesti tempestatibus, gelu'ue, nec minus æstiuis putrescere caloribus, ac resolui, eosq; pulcherrimè radices uitium per æstatem refrigerare, succumq; retinere? quæ res alendo surculo sunt accommodatißimæ. Simuli quoque de causa probari solutam glaream, calculosumq; agrum, & mobilem lapidem, si tamen hæc pingui glebæ permista sunt, nam eadem ieiuna maximè culpantur. Est autem (ut mea fert opinio) uineis amicus etiam silex, cui superpositum est modicum terrenum, quia frigidus, & tenax humoris per ortum caniculæ non patitur sitire radices. Higinius quidem secutus Tremellium præcipuè montium ima, quæ à uerticibus defluentem humum receperint, uel etiam ualles, quæ fluminum alluuie, & inundationibus concreuerint, aptas esse uineis asseuerat, me non dissentiente. Cretosa humus utilis habetur uiti, nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamq; nonnulli argillam uocant, inimicißima est: nec minus ieiunus sabulo, & quicquid, ut ait Iulius Atticus, retorridum surculum facit. Id autem solum uel uliginosum est, uel salsum, uel amarum, & uel siticulosum, & peraridum. Nigrum tamē, & rutilum sabulonem, qui sit humidæ terræ permistus, probauerūt antiqui, nam carbūculosum agrum, nisi stercore iuues, macras uineas efficere dixerunt. Grauis est rubrica, ut idem Atticus dit, & ad comprehendendum radicibus iniqua. Sed alit eadem uitem, cùm tenuit, uerùm est in opere difficilior, quòd neq; humentē fodere poßis, quòd sit glutinosißima, nec nimium siccam, quia ultra modum prædura.

Quæ Iulius Græcinus tradiderit de terra uineali. CAP. XII.

Sed

SEd ne nunc per infinitas terreni species euagemur, non intempestiuè cõmemorabimus Iulij Græcini conscriptam uelut formulam, ad quam posita est limitatio terræ uinealis. Idem enim Græcinus sic ait: Esse aliquã terram calidam, uel frigidam, humidam, uel siccam, raram, uel densam, leuem, aut grauem, pinguem, aut macram: sed neque nimium calidum solum posse tolerare uitem, quia inurat, neq; prægelidum, quoniam uelut stupentes, & congelatas radices nimio frigore moueri non sinat, neque humidum, quoniam cùm se promunt uites, modico tepore euocant humorem terræ iusto maiorẽ, qui putrefacit deposita semina. Rursus nimiam siccitatem destituere plantas dicit naturali alimento, aut in totum necare, aut scabras, & retorridas facere. Perdensam humum cœlesteis aquas non sorbere, nec facilè perflari, facilimè perrumpi, & præbere rimas, quibus sol ad radices stirpium penetret: eademq; uelut conclausa, & coarctata semina comprimere, atq; strangulare. Raram supra modum uelut per infundibulũ transmittere imbres, & sole, ac uento penitus siccari, atq; exarescere. Grauẽ terram uix ulla cultura uincibilem, leuem uix ulla sustineri, pinguissimã, & lætissimam luxúria, macram, ac tenuem ieiunio laborare. Opus est, inquit, inter has tam diuersas inæqualitates magno temperamẽto, quod in corporibus quoq; nostris desideratur, quorum bona ualetudo calidi, & frigidi, humidi, & aridi, dẽsi, & rari, certo, & quasi examinato modo continetur. Nec tamẽ hoc temperamentum in terra, quæ uineis destinetur, pari momento libratum esse debere ait, sed in alteram partẽ propẽsius, ut calidior terra sit, quàm frigidior, siccior quàm humidior, rarior quàm dẽsior, & siqua sunt his similia, ad quæ cõtemplationem suam dirigat

gat

gat, qui uineas instituet: quæ cuncta (sicut ego reor) magis prosunt, cùm suffragatur etiã status cœli, cuius regionem, quã spectare debeãt uineæ, uetus est dissensio, Saserna maximè probante solis ortũ, mox deinde meridiẽ, tum occasum, Tremellio Scrofa præcipuã positionẽ meridianã censente, Vergilio de industria occasum sic repudiante,

Ne'ue tibi ad solem uergant uineta cadentem.

Democrito, & Magone laudãtibus cœli plagam septentrionalem, quia existimẽt ei subiectas feracißimas fieri uineas, quæ tamẽ bonitate uini superentur. Nobis in uniuersum præcipere optimũ uisum est, ut in locis frigidis meridiano uineta subijciãtur, tepidis orienti aduertantur, si tamen nõ infestabũtur austris, eurisq́;, uelut oræ maritimæ in Bætica. Sin autem regiones prædictis uẽtis fuerint obnoxiæ, melius aquiloni, uel fauonio cõmittentur, nam feruentibus prouincijs, ut Aegypto, & Numidia, uni septẽtrioni rectius opponẽtur, quibus omnibus diligenter exploratis, tum demum pastinationem suscipiemus.

Quomodo terra pastinetur. CAP. XIII.

Eius autem ratio cum Italici generis futuris agricolis, tum etiam prouincialibus tradenda est, quoniam in longinquis, & remotis regionibus istud genus uertendi, & subigendi agri minimè usurpatur, sed aut scrobibus, aut sulcis uineæ plerunq; cõseruntur. Scrobibus uineta sic ponuntur. Quibus uitem mos est scrobibus deponere, ferè per tres longitudinis pedes, perq́; duos in altitudinẽ, cauato solo quantum latitudo ferramenti patitur, malleolos utrinq; iuxta latera fossarum cõsternunt, & aduersis scrobium frontibus curuatos erigũt. duabusq́; gemmis supra terram eminere paßi reposita humo cætera coæquãt, quæ faciunt in eadẽ linea intermißis totidem pedum scamnis, dum

dum peragant ordinem. Tum deinde relicto ſpatio prout cuiq; mos eſt uineas colenti, uel aratro, uel bidēte, perſequentes ordinem inſiſtunt. Et ſi foſſore tantū terra uerſetur, minimum eſt quinq; pedum interordinium, ſeptē maximum: ſin bubus, & aratro, minimū eſt ſeptē pedum, ſatis amplū decem. Nonnulli tamē omnem uitem per denos pedes in quincuncem diſponūt, ut more noualiū terra trāſuerſis, aduerſiſq; ſulcis proſcindātur. Id genus uineti non conducit agricolæ, niſi ubi lætiſsimo ſolo uitis amplo incremento cōſurgit. At qui paſtinationis impenſam reformidant, ſed aliqua tamē parte paſtinationē imitari ſtudēt, paribus alternis omiſsis ſpatijs, ſenum pedum latitudinis ſulcos dirigūt: fodiuntq; & exaltant in tres pedes, ac per latera foſſarum uitem, uel malleolum diſponunt. Auarius quidam dupondio, & dodrante altum ſulcum, latum pedum quinq; faciunt: deinde ter tanto amplius ſpatiū crudum relinquunt: atq; ita ſequentem ſulcum infodiūt: quod cùm per definitum uinetis locum fecerint in lateribus ſulcorum uiuiradices, uel deciſos quàm recentiſsimos palmites nouellos erigunt, cōſitis compluribus inter ordinaria ſemina malleolis, quos poſteaquàm conualuerint crudo ſolo quod emiſſum eſt, tranſuerſis ſcrobibus propagent, atq; ordinēt uineā paribus interuallis: ſed eæ, quas retulimus, uinearū ſationes, pro natura, & benignitate cuiuſq; regionis aut uſurpādæ, aut repudiādæ ſunt nobis. Nunc paſtinandi agri propoſitum eſt rationem tradere. Ac primùm ex omni ſiue arbuſtiuo, ſiue ſylueſtri loco, quem uineis deſtinauerimus, omnis frutex, atq; arbor erui, et ſummoueri debet, ne poſteà foſſorē moretur, neúe iam paſtinatū ſolū iacentibus mollibus imprimatur, & exportātiū ramos, atq; trūcos ingreſſu proculcetur. Neq; enim parū

refert

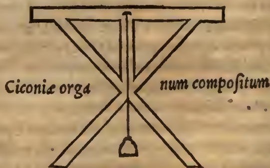
refert suspensissimũ esse pastinatum, & si fieri possit, uestigio quoq; inuiolatũ, ut mota æqualiter humus nouelli seminis radicibus quancũq; in partẽ prorepserint, molliter cedat, ne incrementa duritia sua reuerberet, sed tenero uelut nutritio sinu recipiat, & cœlestes admittat imbres: eosq; alendis seminibus dispẽset: ac suis omnibus partibus ad educandã prolem nouam conspiret. Campestris locus altè duos pedes, & semissem infodiẽdus est, accliuis regio treis. Præruptior uerò collis uel in quatuor pedes uertendus, quoniã cùm à superiore parte in inferiorẽ detrahitur humus, uix iustum pastinationi præbet regestũ: nisi multo editiorem ripam, quàm in plano feceris. Rursus depressis uallibus minus altè duobus pedibus deponi uineã non placet. Nam præstat non conserere, quàm in summa terra suspendere. Nisi tamen si scaturigo palustris obuia (sicut in agro Rauennate) plus quàm sesquipedẽ prohibeat infodere. Primum autem prædicti operis exordiũ est, non ut huius temporis pleriq; faciunt agricolæ, sulcum paulatim exaltare, & ita secũdo, uel tertio gradu peruenire ad destinatã pastionis altitudinẽ. Sed protinus æqualiter linea posita rectis lateribus perpetuam fossam educere, & post tergum motam humũ cõponere, atq; in tantũ deprimere, donec altitudinis mensurã datam ceperit: tum per omne spatiũ gradus æqualiter mouenda linea est: obtinendumq; ut eadem latitudo in imo reddatur, quæ cœpta est in summo: opus est autem perito, ac uigilante exactore, qui ripã erigi iubeat, sulcumq; uacuari, ac totum spatiũ crudi soli cum emota iam terra committi, sicut præcepi superiore libro, cum arandi rationẽ traderem, monendo necubi scãna omittantur, & quod est durum, summis glebis obtegatur: sed huic operi exigẽdo quasi quandã machinã commenti

maio

maiores nostri, regulam fabricauerũt, in cuius latere uirgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam uocant rustici.

Sed ea quoq; fraudem recipit, quoniam plurimum interest, utrum eam pronam, an rectam ponas: nos itaque huic machinæ quasdam partes adiecimus, quæ contendentium litem, disputationemq́; dirimerent. Nam duas regulas eius latitudinis, qua pastinator sulcum facturus est in speciem Græcæ literæ x decussauimus, atque ita mediæ parti, qua regulæ cõmittuntur, antiquam illam ciconiam infiximus, ut tanquam suppositæ basi ad perpendiculum normata insisteret: deinde transuersæ quæ est in latere uirgulæ, fabrilem libellam supposuimus.

Sic compositum organum, cum in sulcem demißum est, litem

tem domini, & conductoris sine iniuria deducit. Nam stella, quam diximus Græcæ literæ faciem obtinere, pariter imæ fossæ solum metitur, atq; perlibrat, quia siue pronum, seu resupinũ est, positione machinæ deprehenditur: quippe prædictæ uirgulæ superposita libella alterutrum ostendit, nec patitur exactorem operis decipi: sic permensum, & perlibratum opus in similitudinem ueruacti semper procedit: tantumq; spatij linea promota occupatur, quantum effossus sulcus longitudinis, ac latitudinis obtinet, atq; id genus præparandi soli probatissimum est.

Quot modis uitis ponatur aut in prouincijs, aut in Italia.

CAP. XIIII.

SEquitur opus uineæ cõserendæ, quæ uel uere, uel autũno tempestiuè deponitur. Vere melius, si aut pluuius, aut frigidus status cœli est, aut ager pinguis, aut cãpestris, & uliginosa planicies: rursus autũno si sicca, si calida est aëris qualitas, si exilis, atq; aridus campus, si macer præruptus'ue collis: uernæq; positiõis dies ferè quadraginta sunt ab Idibus Februarijs usq; in æquinoctium: rursus autũnalis ab Idibus Octob. in Cal. Decẽbres. Sationis autem duo genera malleoli, uel uiuiradicis, quod utrunq; ab agricolis usurpatur, & in prouincijs magis malleoli: neq; enim seminarijs student, nec usum habent faciendæ uiuiradicis: hanc sationem cultores Italiæ pleriq; iure improbauerunt, cum plurimis dotibus præstet uiuiradix. Nam minus interit, cũ & calorẽ, & frigus, & cæteras tempestates propter firmitatem facilius sustineat: deinde adolescit maturius, ex quo euenit, ut celerius quoq; sit tẽpestiua edẽdis fructibus, tum etiam nihil dubium est sæpius translatũ: potest tamen malleolus protinus in uicem uiuiradicis conseri soluta, & facili

terra: cæterum densa, & grauis utiq; uitem desyderat.

Meliorem esse positionem pastinato solo quàm nouali. CAP. XV.

SEritur ergo prius in emundata, inoccatáq;, & æquata pastinatione, macro solo quinis pedibus inter ordines omißis: mediocri, senis: in pingui uerò septenûm pedum spatia danda sunt, quò largiora uacent interualla, per quæ frequentes, prolixæq; materiæ diffundantur: hæc in quincuncem uinearum metatio expeditißima ratione conficitur: quippe linea per totidem pedes, quot destinaueris interordiniorum spatijs purpura, uel quolibet alio conspicuo colore insuitur: eáq; sic denotata per repastinatum intenditur, & iuxta purpuram calamus defigitur: atque ita paribus spatijs ordines diriguntur: quod deinde cum est factum, fossor insequitur, scrobemq; alternis omißis per ordinem spatijs à calamo ad proximum calamum non minus altum quàm duos pedes & semussem planis locis refodit, accliuibus in dupondium & dodrantem, præcipitibus etiam in tres pedes: in hāc mensuram scrobibus depreßis uiuiradices ita deponuntur, ut à media scrobe singulæ & in diuersum sternantur, & contrarijs frondibus fossarum ad calamos erigantur. Satoris autem officium est primum quàm recentißimam, & si fieri poßit, eodem momento, quo serere uelit, de seminario transferre plantam diligenter exemptam & integram: deinde eam uelut ueteranam uitem totam exputare, & ad unā materiam firmißimam redigere, nodosque, & cicatrices alleuare: si quæ etiam radices (quod maximè cauendum est, ne fiat in eximēdo) laborauerint, eas amputare, sic deinde curuatam deponere, ne duarum uitium radices implicentur: id enim uitare facile est per imū solum iuxta diuersa latera fossarū

dispositis

dispositis paucis lapidibus, qui singuli nō excedant quinq; librale pondus. Hi uidentur (ut Mago prodit) & aquas hyemis, & uapores æstatis propulsare radicibus: quē secutus Vergilius tutari semina, & muniri sic præcipit:

Aut lapidem bibulum, aut squallētes infode conchas:
& paulo pòst: —Iamq; reperti
Qui saxo super, atq; ingentis pondere testæ
Vrgerent: hoc effusos munimen ad imbres;
Hoc ubi hiulca siti findit canis æstifer arua.

Idemq; Pœnus autor probat uinacea permista stercori depositis seminibus in scrobem uires mouere, quòd illa prouocent, & eliciant nouas radiculas: hoc per hyemem frigentem, & humidā scrobibus inferre calorē tempestiuum, ac per æstatē uirentibus alimentū, & humorē præbere. Si uerò solū, cui uitis committitur, uidetur exile, longius accersitam pinguē humum scrobibus inferre censet: quod an expediat, regionis annona, operarumq; ratio nos docebit.

Quæ mensura pastinandi soli abunde sit uineis. CAP. XVI.

EXiguè humidum pastinatum sationi conuenit: melius tamen uel arido, quàm lutoso semen committitur: idq; cum supra summā scrobem cōpluribus internodijs productum est, quod de cacumine superest, duabus gemmis tantum suprà terrā relictis amputatur, & ingesta humo scrobis completur. Coæquato, deinceps pastinato malleolus ordinarijs uitibus interserendus est: cumq; sat erit medio spatio, quod uacat inter uites per imam lineam depangere. Sic enim melius & ipse cōualescit, & ordinarijs seminibus modicè uacuum solum ad culturam præbebit iter: in eadem deinde linea, in qua uiuiradix obtinebit ordinem suum, præsidij causa quorum ex numero propagare pos-

sit in locũ demortuæ uitis, quinq; malleoli pangendi sunt, per spatium pedis, isq; pes à medio interordinio sumitur, ut ab utraque parte paribus interuallis distent: tali consitioni Iulius Atticus abunde putat esse malleorum sexdecim millia. Nos tamen plus quatuor millibus conserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, & interitu seminum cætera, quæ uirent, rarescunt.

Quemadmodum, & quo tempore uitis serenda sit. CAP. XVII.

De positione surculi non minima disputatio fuit inter autores: quidam totum flagellum sicut erat matri detractum crediderunt sationi conuenire: idq; per gemmas quinas, uel etiam senas partiti complurcis taleolas terræ mandauerunt. Quod ego minime probo, magisq; aßentior his autoribus, qui negauerunt esse idoneam frugibus superiorem partẽ materiæ, solamq; eam, quæ est iuncta cum uetere sarmento, probauerunt. Cæterum omnem sagittam repudiauerunt. Sagittam rustici uocant nouißimam partem surculi, siue quia longius receßit à matre, & quasi micuit, atq; prosiluit, seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit. Hanc ergo prudentißimi agricolæ negauerunt conseri debere: nec tamẽ sententiæ suæ rationem nobis prodiderũt, uidelicet quæ ipsis in re rustica multum callẽtibus prompta erat, & ante oculos penè exposita: omnis enim fœcundus pampinus intra quintam, aut sextam gemmam fructu exuberat, reliqua parte quãuis longißima uel cessat, uel perexiguos ostẽdit racemos: quam ob causam sterilitas cacuminis iure ab antiquis incusata est. Malleolus autẽ sic ab iisdẽ pangebatur, ut nouello sarmẽto pars aliqua ueteris hæreret: sed hanc positionẽ dãnauit usus. Nam quicquid ex uetere materia relictum erat, depressum, atq;

obrutum

obrutum celeriter humore putrescebat, proximasq; radices teneras, & uixdum prorũpentes uitio suo enecabat: quod cum acciderat, superior pars seminis retorrescebat. Mox Iulius Atticus, & Cornelius Celsus *ætatis nostræ celeberrimi autores patrem, atque filium Sacernam secuti, quicquid residui fuit ex uetere palma per ipsam commissuram, qua nascitur materia noua, resecuerunt, atq; ita cum suo capitulo sarmentum depresserunt.*

Quæ obseruare debet qui uitem ponit.

CAP. XVIII.

SEd Iulius Atticus *prætorto capite, & recuruato, ne pastinum effugiat, prædictum semen demersit.* Pastinũ *uocant agricolæ ferramentum bifurcum, quo semina panguntur: unde etiam repastinatæ dictæ fuere uineæ ueteres, quæ refodiebantur: hæc enim propria appellatio restibilis uineti erat: nunc antiquitatis imprudens consuetudo quicquid emoti soli uineis præparetur, repastinatum uocat: sed redeamus ad propositum, uitiosa est (ut mea fert opinio)* Iulij Attici *satio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: eiusq; rei uitandæ non una ratio est. Primum, quòd nulla stirps antè quàm deponatur, uexata, & infracta melius prouenit, quàm quæ integra, & inuiolata sine iniuria deposita est: deinde quicquid recuruum, & sursum uersus spectans, demersum est: cum tempestiuum eximitur, in modum hami repugnat obluctanti fossori: & uelut uncus infixus solo antè quàm extrahatur, prærumpitur.* Nam *fragilis est ea parte materia, qua torta, & recuruata cum deponeretur, cœperat uitium, propter quod perfractam maiorem partem radicum amittit. Sed ut incommoda ista præteream, certè illud, quod est inimicissimum, dissimulare nequeo.* Nam *paulò antè cum de summa parte sarmenti di-*

ſputarem, quam ſagittam dixeram uocitari, colligebam fore intra quintam, uel ſextam gemmam, quæ ſint proximæ ueteri ſarmento fructus medij. Hanc ergo fœcundam partem conſumit, qui contorquet malleolum, quoniam & ea pars, quæ duplicatur, tres gemmas uel quatuor obtinet, & reliqui duo, uel tres fructuarij oculi penitus in terram deprimantur, merſiq́; non materias, ſed radices creant: ita euenit, ut quod in ſalicto cōſerendo uitaueramus, id ſequamur in eiuſmodi malleolo, quem neceſſe eſt facere longiorem, ſi uolumus detortum depangere: nec dubiū, quin gemmæ cacumini proximæ, quæ ſunt infœcundæ, in eo relinquantur, ex quibus pampini pullulant uel ſteriles, uel certè minus feraces, quos ruſtici uocāt racemarios: quid quod plurimum intereſt, ut malleolus, qui deponitur ea parte, qua eſt à matre deciſus, coaleſcat, & celeriter cicatricē ducat. Nam ſi id factū non eſt, uelut per fiſtulā, ita per apertam uitis medullam nimius humor trahitur, idemq́; trūcum cauat: unde formicis, alijsq́; animalibus, quæ putrefaciunt crura uitium, latebræ præbentur: hoc autem euenit retortis ſeminibus: cum enim per exemptionem imæ partes eorū perfractæ ſunt, apertæ medullæ deponuntur: atq; irrepentibus aquis, prædictiſq́ue animalibus celeriter ſeneſcunt, quare pāgendi optima eſt ratio recti malleoli, cuius imum caput, cum conſertū eſt bifurco paſtini, anguſtis faucibus ferramenti facilè continetur, ac deprimitur: idq́; ſarmentū ſic depreſſum citius coaleſcit. Nam & radices è capite, qua reciſum eſt, æquè mittit: quæ cùm excreuerunt, cicatricem obducunt, & alioquin plaga ipſa deorſum ſpectans nō tantum recipit humorem, quantū illa, quæ reflexa, et reſupina more infundibuli per medullam tranſmittit quicquid aquarum cœleſtium ſuperfluit.

Quàm

Quàm longus debet esse malleolus.

CAPVT XIX.

LOngitudo, quæ debeat esse malleoli, parum certa est, quoniam siue crebras gemmas habet, breuior faciendus est: seu raras, longior: attamen nec maior pede, nec dodrante minor esse debet. hic ne per summa terræ sitiat æstatibus: ille ne depressius altius cùm adoleuerit, exemptionem difficilem præbeat. sed hæc in plano. Nam in cliuosis, ubi terra decurrit, potest palmipedalis deponi. Vallis & uliginosi campi situ serimus etiam trigēmem, qui est paulò minor dodrante, longior utique semipede, is'que non ab eo trigēmis dictus est, quòd omnino trium oculorum est, cùm ferè circa plagam, qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum, sed quòd his exceptis, quibus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemq; gemmas habet. Super cætera illud quoq; siue malleolum, siue uiuiradicem serentem præmoneo, ne semina exarescant, immodicũ uentum, solemq; uitare, qui uterq; non incõmodè arcetur obiectu uestis, aut cuiuslibet densi tegminis. Veruntamen præstat eligere sationi silentis, uel certè placidi spiritus diem. Nam sol umbraculis facilè depellitur. Sed illud etiã, quod nondum tradidimus, antè quàm disputationi clausulam imponamus, dicendum est, an plurium generum uites habendæ sint, eæq; separatæ, & distinctæ specialiter, an confusæ, & mistæ cateruatim. Prius differemus de eo, quod primùm proposuimus.

Quot genera uitium ponenda sint.

CAPVT XX.

PRudentis igitur agricolæ est uitem, quam præcipuè probauerit, nulla interueniente alterius notæ stirpe conserere, numerumq; quammaximum eius semper auge-

re. Sed prouidentis est diuersa quoq; genera deponere: neque enim unquam sic mitis, ac temperatus est annus, ut nullo incommodo uexet aliquod uitis genus: siue enim siccus est, id, quod humore proficit, contristatur, seu pluuius, quod siccitatibus gaudet, seu frigidus, & pruinosus, quod non est patiens uredinis, seu feruens, quod uaporem non sustinet. Ac ne nunc mille tempestatum iniurias persequar, semper est aliquid, quod uineas offendat: igitur si unum genus seuerimus, cùm id acciderit, quod ei noxium est, tota uindemia priuabimur. Neq; enim ullum erit subsidium, cui diuersarum notarum stirpes non fuerint: at si uarij generis uineta fecerimus, aliquid ex ijs inuiolatum erit, quod fructum perferat: nec tamen ea causa nos debet compellere ad multas uitium uarietates, sed quod iudicauerimus eximium genus, id, quantæ multitudinis possumus, efficiamus: quod deinde proximum à primo, tum quod est tertiæ notæ, uel quartæ, quodq; eatenus uelut lectarum quoddam contenti simus tetartæo, satis est enim per quatuor, uel summum quinq; genera uindemiæ fortunam opperiri: de altero quod mox proposueram, nihil dubito, quin per species digerendæ uites, deponendæq; sint in proprios hortos senatis, ac decumanis distinguendæ: nec quod ipse potueram à meis familiaribus obtinere, ut ante me quisquam eorum, qui quammaximè id probauerit, effecerit. Est enim omnium rusticorum operum difficilimum, quia, & summam diligentiam legendis desyderat seminibus, & nonnihil discernendis, in quo maxima plerunq; felicitate, & prudentia opus est, sed interdum (quod ait diuinus autor Plato) rei nos pulchritudo trahit, uel ea consectandi, quæ propter infirmitatem commortalis naturæ consequi nequeamus. Istud tamen, si ætas suppetat, & scientia,

tia, facultasq́; cũ uoluntate congruant, non ægerrimè perficiemus, quamuis non omnino minimè ætatis spacio perſeuerandũ ſit, ut magnus numerus per aliquot annos diſcernatur: neq; enim omne tempus permittit eius rei iudicium: nam uites, quæ propter ſimilitudinẽ coloris, aut trunci, flagellorum'ue dignoſci nequeũt, maturo fructu, folijsq́; declarantur, quã tamen diligentiã niſi per ipſum patremfamiliâs exhiberi poſſe nõ affirmauerim: nã credidiſſe uillico, uel etiã uinitori ſecordis eſt, cũ qđ lõgè ſit facilius, adhuc ꝑpauciſsimis agricolis cõtigerit, ut nigri uini ſtirpe careãt quãuis color uuæ poſsit uel ab imprudẽtiſsimo deprehẽdi.

Vtrum diſtinctis generibus uitium horti conſerendi ſint. CAP. XXI.

I*Lla tamen una mihi ratio ſuppetit, celerrimè quod propoſuimus efficiendi, ſi ſint ueteranæ uineæ, ut ſeparatorum ſurculorũ cuiuſque generis ſingulos hortos inſeramus, ſic paucis annis multa nos milia malleolorum ex inſitis percepturos: atque ita diſcreta ſemina per regiones conſituros, nihil dubito: eius porrò faciendæ rei nos utilitas multis de cauſis compellere poteſt: & ut à leuioribus incipiam, primum quòd ad omnem rationem uitæ, non ſolum agricolationis, ſed cuiuſq́; diſciplinæ, prudentem delectant impenſius ea, quæ proprijs generibus diſtinguntur, quàm quæ paſsim uelut abiecta, & quodã aceruo confuſa ſunt.* Deinde *quòd uel alieniſsimus ruſticæ uitæ, ſi in agrũ tempeſtiuè cõſitum ueniat, ſumma cum uoluptate naturæ benignitatẽ miretur, cum iſtinc bituricæ fructibus opimæ, hinc pares ijs heluolæ reſpondent.* Illinc *arcellæ, rurſus illinc ſpioniæ, baſilicæ'ue cõueniant, quibus alma tellus annua uice (uelut æterno quodã puerperio) læta, mortalibus diſtenta muſto demittit ubera.* Inter *quæ fauẽte libero fœ*-

h 5 tis palmi

tis palmitibus, uel generis albi, uel flauentis, ac rutili, uel purpureo nitore micātis, undiq; uersicoloribus pomis grauidus collucet autumnus. Sed hæc quāuis plurimum delectent, utilitas tamen uincit uoluptatē. Nam & paterfamiliâs libētius ad spectaculū rei suæ quāto est ea luculentior descendit, & quod de sacro numine poëta dicit,

Et quocunq; deus circum caput egit honestum.

Verùm quocunq; domini præsentis oculi frequēter accessere, in ea parte maiorem in modum fructus exuberat. Sed omitto illud, quod in descriptis etiā uitibus cōtingere potest, illa, quæ sunt maximè spectanda, persequar. Diuersæ notæ stirpes nec pariter deflorescunt, nec ad maturitatem simul perueniunt. Quā ob causam, qui separata generibus uineta nō habet, patiatur alterum incōmodum necesse est, ut aut serum fructum cum præcoque eleuet, quæ res mox acorē facit, aut si maturitatē serotini expectet, amittat uindemiam præcoquem, quæ plerunq; populationibus uolucrum, pluuijsq;, aut uētis lacessita dilabitur. Si uerò interiectibus capere cuiusq; generis fructū aueat, primùm necesse est, ut uindemiatorū aleam subeat, neq; enim singulis totidem antistites dare potest, quī obseruent, quiq; præcipiant, ne acerbæ uuæ cū maturis demetantur: deinde etiam quarum uitium maturitas cōpetit, cum diuersæ notæ sint, melioris gustus ab deteriore corrumpitur, confususq́ue in unum multarū sapor, uetustatis impatiēs fit: atq; ideo necessitas cogit agricolam musti annonam expedire, cū plurimum pretio accedat, si uenditio uel in annū, uel in æstatem certè deferri poßit. Iam illa generū separatio summā cōmoditatem habet, quòd uinitor suam cuiq; faciliùs putationē reddet, cum scit cuius notæ sit hortus, quē deputet: idq; in uineis non consemineis obseruari difficile est, quia

maior

maior pars putationis per id tempus administratur, quo uitis neq; foliū notabile gerit, ac multū interest plures'ne an pauciores materias pro natura cuiusq; stirpis uinitor summittat prolixis'ue flagellis incitet, an angusta putatione uitem coërceat. Quin etiam quā cœli partē spectat genus quodq; uineti plurimum refert, neq; enim omni calido statu, nec rursus frigido lætatur, sed est proprietas in surculis, ut alij meridiano axe conualescant, quia rigore uitiantur: alij septentrionem desiderent, quia cōtristentur æstu, quidam temperamento lætentur orientis, uel occidentis. Has differentias seruat pro situ, & positione locorum, qui genera per hortos separat. Illam quoq; non exiguam sequitur utilitatem, quòd & laborem uindemiæ minorem patitur, & sumptum. Nam & quæ maturescere incipiunt, tempestiuè leguntur, & quæ nondum maturitatem cœperunt uuæ, sine dispendio differuntur. Nec pariter uetus, atq; tēpestiuus fructus præcipitat uindemiam, cogitq; plureis operas quantocunque pretio conducere. Iam & illud magnæ dotis est posse gustum cuiusq; generis nō mustum, sed uere merum condere, ac separatim reponere, siue est ille bituricus, seu basilicus, seu spionicus, quæ genera cum sic diuisa sunt, quia nihil interuenit diuersæ naturæ, quod repugnet, per potus tamen nobilitantur: neq; enim post annos quindecim, uel paulò plures deprehendi potest ignobilitas in gustu, quoniam ferè omne uinum post id tēpus eam qualitatem sortitur, ut uetustate acquirat bonitatem. Quare, ut dicere instituimus, utilissima est generum dispositio, quam si tamen obtinere non possis, secunda est ratio, ut diuersæ notæ non alias conseras uites, quàm quæ saporem consimilem, fructumq; maturitatis eiusdem præbeant. Potes iam (si te cura pomo-

rum

rum tangit) ultimis ordinibus in ea uineti fine, quæ subiacet septentrionibus, ne cum increuerint, obumbrent, cacumina ficorum, pirorum'ue, & malorum depangere, quæ uel inseras interposito biennij spatio, uel si generosa sint, adulta transferas. Hæc de positione uinearũ. Superest pars antiquissima, ut præcipiamus etiam cultus earũ, de quibus sequenti uolumine pluribus disseremus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. IIII.

Contra opinionem Attici, & Celsi non esse satis altos scrobes bipedaneos uineaticis seminibus. CAP. I.

VM de uineis conserendis librum à me scriptum Publi Siluine compluribus agricolationis studiosis relegisses, quosdam repertos esse ais, qui cætera quidem nostra præcepta laudassent, unum tamen atque alterum reprehendissent, quippe seminibus uineaticis nimium me profundos censuisse fieri scrobes adiecto dodrante super altitudinem bipedaneam, quam Celsus, & Atticus prodiderant, singulasq; uiuiradices singulis adminiculis parum prudenter contribuisse, cum permiserint ijdem illi autores minore sumptu gemmis diductis duo continua per ordinem uestire pedamẽta, quæ utraque ambiguam magis habent æstimationem, quàm ueram. Etenim (ut quod prius proposui, prius refellam) si contenti bipedanea scrobe futuri sumus, quid ita censemus altius pastinare tam humili mensura

uitem

uitem posituri? Dicet aliquis, ut sit inferior tenera subiacens terra, quæ non arceat, nec duricie sua repellat nouas irrepentes radiculas. Istud quidẽ contingere potest etiam si ager bipalio moueatur, & deprimantur semina in regesto, quod est fermentatum, plus dupondio semisse: nam semper in plano refusius egesta humus tumidior est, quàm gradus soli crudi: nec sanè positio seminum sibi altum cubile substerni desiderat. Verum abunde est semipedaneam consitis resolutam uitibus terram subijcere, quæ uelut hospitali, atque etiam materno sinu recipiat incrementa uirentium. Exemplum eius rei capiamus in arbusto, ubi cum scrobes defodimus, admodum exigui pulueris uiuiradici subijcimus. Verior igitur causa est depreßius pastinandi, quoniam iugata uineta melius consurgunt altioribus demissa scrobibus, nam bipedanei uix etiam prouincialibus agricolis approbari possunt, apud quos humili statu uitis plerunque iuxta terram coërcetur. Cumq́; iugo destinatur, altiore fundamento stabilienda sit, & si modo scandit excelsius, plus alimenti, terræq́; desyderat. Et ideo in maritandis arboribus nemo minorem bipedanea scrobem uitibus comparat. Cæterum illa parum prosunt agricolarum studio præcipua commoda humilis positionis, quòd & celeriter adolescant semina, quæ non fatigantur multo soli pressa pondere, fiantq́; uberiora, quæ leniter suspensa sunt. Nam utraque ista Iulij Attici ratio conuincitur exemplo arbustiuæ positionis, quæ scilicet multo ualidiorem, fertilioremq́; stirpem reddit, quod non facerent si non laborarent altius demersa semina. Quid quòd repastinata humus, dum est recens soluta, laxaq́; uelut fermento quodam intumescit? cum deinde non longißimam cepit uetustatem, cõdensata subsidit, ac uelut innatantes radices

uitium

uitium summo solo destituit? Hoc autem minus accidit nostræ sationi, in qua maiore mensura uitis demittitur. Nam quòd in profundo semina frigore laborare dicuntur, nos quoq; non diffitemur. Sed non est dupondij, & dodrantis altitudo, quæ istud efficere poßit, cum præsertim, quod paulò autè retulimus, depreßior arbustiuæ uitis satio tamen effugiat prædictum incommodum.

Non oportere unius uiuiradicis duos palos uestire, sed singula semina singulis adminiculis esse contribuenda. CAP. II.

Alterum illud, quòd minori impensa duos palos unius seminis flagellis censent maritari, falsum est. Siue enim caput ipsum demortuum est, duo uideantur statumina, & mox uiuiradices totidem substituendæ sunt, quæ numero suo rationem cultoris onerant. Siue uiuit, & ut sæpe uenit, uel nigri est generis, uel parum fertilis, non in uno, sed in pluribus pedamentis fructus claudicat, quanquam etiam generosæ stirpis uitem sic in duos palos diuisam rerum rusticarum prudentiores existimant minus fertilem fore, quia cratem factura sit. Et idcirco ueteres uineas mergis propagare potius, quàm totas sternere idem ipse Atticus præcipit, quòd mergi mox facilè radicantur, ita ut quæq; uitis suis radicibus tanquam proprijs fundamentis innitatur. Hæc autē, quæ toto prostrata corpore cū inferius solum quasi cancellauit, atq; irretiuit, cratem facit, & pluribus radicibus inter se connexis angitur, nec aliter quàm si multis palmitibus grauata deficit. Quare per omnia prætulerim duobus potius seminibus depositis, quàm unico periclitari, nec id uelut compendiū consectari, quod in utranque partem longe maius afferre poßit dispendium. Sed iam prioris libri disputatio repetit à nobis promissum

promissum sequentis exordium.

Nouam consitionem uineæ, nisi magna, & asſidua cultura adiuuetur, celeriter interire. CAP. III.

IN *omni genere impensarum (sicut ait Græcinus) pleriq; noua opera fortius auspicantur, quàm tuentur perfecta. Nam quidã, ut inquit, ab inchoato domos extruunt, nec peræ dificatis cultum adhibent. Nõnulli strenuè fabricant nauigia, nec cõsummata perinde instruunt armamentis, ministrisq;: quosdã emacitas in armentis, quosdã exercet in cõparandis mancipijs, sed ijsdem tuendis nulla cura tangit. Multi etiam beneficia quæ in amicos contulerunt, leuitate destruunt. Ac ne ista Siluine miremur, liberos suos nonnulli nuptijs, uotis'que quæsitos auarè nutriunt, nec disciplinis, aut cæteris corporis excolunt instrumentis. Quid ijs colligitur? scilicet plerunque simili genere peccari etiam ab agricolis, qui pulcherrime positas uineas ante quàm pubescãt, uarijs ex causis destituunt. Alij sumptum annuum refugientes, & hunc primum reditum certißimum existimantes impendere nihil, quasi planè fuerit necesse uineas facere, quas mox auaritia desererent. Nonnulli magna potius, quàm culta uineta poßidere pulchrum esse ducunt. Cognoui iam plurimos, qui persuasum haberent, agrum bonis, ac malis rationibus colendum. At ego, cum omne genus ruris, nisi diligenti cura, sciteq; exerceatur, fructuosum esse non posse iudicem, tum uel maximè uineas. Res enim est tenera, infirma, iniuriæ maximè impatiens, quæ plerunq; nimio labore, & ubertate consumitur, peritq; si modum non adhibeas, fœcunditate sua. Cum tamen aliquatenus se confirmauit: & ueluti iuuenile robur accepit, negligentiam sustinet. Nouella uerò*

uerò, dum adolescit, nisi omnia iusta perceperit, ad ultimam redigitur maciem, et sic intabescit, ut nullis deinceps impensis recreari poßit. Igitur summa cura ponenda sunt quasi fundamenta, & ut membra infantium à primo statim die consitionis formanda, quod nisi fecerimus, omnis impensa incassum recidat, nec prætermissa cuiusq; rei tempestiuitas reuocari queat. Experto mihi crede Siluine, bene positam uineã boniq; generis, et bono cultore nunquã non cum magno fœnore gratiam reddidisse. Idq; non solum ratione, sed etiam exẽplo nobis idem Græcinus declarat eo libro, quem de uineis scripsit, cum refert ex patre suo sæpe se audire solitum Paridium quendam Veterensem uicinum suum duas filias, & uineis consitum habuisse fundum, cuius partem tertiam nubenti maiori filiæ dedisse in dotem, ac nihilo minus æquè magnos fructus ex duabus partibus eiusdem fundi percipere solitum. Minorem deinde filiã nuptui collocasse in dimidia parte reliqui agri. Nec sic ex pristino reditu detraxisse. Quo quid conijcit? nisi melius scilicet postea cultam esse tertiam illam fundi partem, quàm antea uniuersam.

Prosterni uitem in scrobem, & recuruatam usque ab imo solo rectam calamo applicari oportere. CAP. IIII.

ET *nos igitur Publi Siluine magno animo uineas ponamus, ac maiore studio colamus. quarum consitionis sola illa commodißima ratio est, quam priore tradidimus exordio, ut facta in pastinato scrobe, tota uitis à media ferè parte sulci prosternatur, et ad frontem eius ab imo usq; recta materies erigatur, calamo'que applicetur, id enim præcipuè obseruandum est, ne similis sit alueo scrobs, sed ut expreßis angulis uelut ad perpendiculum frontes eius*

dirig

dirigantur. Nam uitis supina, & uelut recũbens in alueo deposita, posteaquã ablaqueatur uulneribus obnoxia est. Nam dum exaltare fortius orbẽ ablaqueationis fossor studet, obliquã uitem plerũq; sauciat, & nonnunquã præcidit. Meminerimus ergo usq; ab imo scrobis solo rectũ adminiculo sarmentum applicare, & ita in summum perducere. Tum cætera, ut priore libro præcepimus, ac deinde duabus gemmis super extantibus terrã coæquare. Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resoluere, atq; in puluerẽ redigere. Sic enim malleoli, & uiuiradices, & reliqua semina, quæ deposuerimus, conualescent, si mollis, ac tenera humus nullis herbis irrepentibus humorẽ stirpibus præbuerit, nec duritia soli nouellas adhuc plantas uelut arcto uinculo compresserit.

A' consitione omnibus mensibus fodiendũ, & curandũ, ne herbæ nascantur. CAP. V.

NVmerus autem uertendi soli bidentibus (ut uerum fatear) definiendus non est, cùm quanto crebrior sit, plus prodesse fossionẽ conueniat. Sed quoniã impensarum ratio modũ postulat, satis plerisq; uisum est, ex Calendis Martijs usq; in Octobres trigesimo quoq; die nouella uineta cõfodere, omnesq́; herbas, & præcipuè gramina extirpare, quæ nisi manu eligũtur, & in summũ reijciũtur, quantulacũq; parte adobruta sunt, reuiuiscunt, & uitium semina ita perurunt, ut scabra, atq; retorrida efficiant.

De pampinatione malleolis, & uiuiradicibus facienda. CAP. VI.

EA porrò siue malleolo, seu uiuiradice deposuimus, optimũ est ab initio sic formare, ut frequenti pampinatione superuacua detrahãtur: nec patiamur plus quàm in unam materiam uires, & omne alimentũ conferre, pri-

mò tamẽ bini pampini summittũtur, ut sit alter subsidio, si alter fortè deciderit. Cum deinde paulũ induruere uirgæ, tum deteriores singulæ detrahũtur. Ac ne quæ relictæ sunt procellis uentorũ decutiãtur, molli, & laxo uinculo adsurgentes subsequi conueniet, dum clauiculis suis quasi quibusdã manibus adminicula comprehendãt. Hoc si operarum penuria facere prohibet in malleolo, quẽ & ipsum pampinare censemus: at certè in ordinarijs uitibus utique obtinendũ est, ne pluribus flagellis emaciẽtur, nisi si propaginibus futuris prospiciemus. Sed ut singulis materijs seruiant, quarũ incrementa eligere debebimus, applicato longiore adminiculo, per quod prorepãt in tantum, ut sequentis anni iugum exuperent, & in fructũ curuari possint. Ad quam mensurã cum increuerint, cacumina infringenda sunt, ut potius craßitudine conualescant, quàm superuacua longitudine attenuẽtur. Idem tamen sarmentũ, quod in materiam submittimus, ab imo usq; in tres pedes, & semissem pampinabimus, & omnes eius intra id spatium nepotes enatos sæpius decerpemus. Quicquid deinde suprà germinauerit, intactum relinqui oportebit. magis enim cõueniet proximo autumno falce deputari superiorẽ partem, quàm æstiuo tẽpore pampinari, quoniã ex eo loco, unde nepotem ademeris, confestim alterum fundit, quo enato, nullus relinquitur oculus in ipsa materia, qui sequenti anno cum fructu germinet.

Tempestiuam esse pampinationem, qua digito palmites deijciuntur. CAP. VII.

OMnis autẽ pampinationis ea est tempestiuitas, dum adeò teneri palmites sunt, ut leui tactu digiti decutiantur. Nam si uehemẽtius induruerint, aut maiore nisu conuellendi sunt, aut falce deputandi, quod utrunq; uitandum

dum est. Alterũ quia lacerat matrem, si reuellere coneris. Alterũ quia sauciat, quod in uiridi, & adhuc stirpe immatura fieri noxiũ est. Neq; *enim eatenus plaga cõsistit, qua uestigiũ fecit acies: sed æstiuis caloribus falce uulnus penitus impressum, latius inarescit ita, ut nõ minimã partem de ipso matris corpore enecet.* Atq; *ideo si iam caulibus duris falcem adhibere necesse est, ij paululum ab ipsa matre recidẽdi, & uelut reseces relinquendi sunt, qui caloris excipiant iniuriam, eatenus qua nascuntur à latere palmitis.* Vltrà *enim non serpit uaporis uiolentia.* In *malleolo similis ratio est pampinãdi, & in longitudinem eliciẽdi materiã, si eo uelimus adminiculo uti, quod ego sæpe feci: sed si propositum est utiq; recidere, ut bino potius utamur, cum ad unum pampinum iam redegeris, & ipse excesserit pedalẽ longitudinem, decacuminare conueniet, ut in ceruicem potius confirmetur, & sit robustior.* Atq; *hæc positorum seminum prima cultura est.*

Per autumnum ablaqueandam esse uineam. CAP. VIII.

S*Equens deinde tempus (ut prodidit Celsus, & Atticus, quos in re rustica maximè nostra ætas probauit) ampliorẽ curam deposcit.* Nam *post* Idus *Octobris priusquam frigora inuadant, uitis ablaqueanda est, quod opus adopertas ostendit æstiuas radiculas, easq; prudens agricola ferro decidit.* Nam *si passus est conualescere, inferiores deficiunt, atque euenit, ut uinea summa parte terreni radices agat, quæ & frigore infestentur, & caloribus maiorem in modum æstuent, ac uehemẽter sitire matrem in ortu caniculæ cogant.* Quare *quicquid intra sesquipedem natum est, cum ablaqueaueris, recidendũ est.* Sed *huius non eadem ratio est, quæ amputandi, quæ traditur in*

superiori parte uitis. Nam minime adleuanda plaga est, minimeq; applicãdum ferramentum ipsi matri, quoniam si iuxta truncum radicem praeciderit, aut ex cicatrice plures enascentur, aut hyemalis, quae ex pluuijs cõsistit in lacusculis ablaqueationis aqua brumae cõgelationibus noua uulnera peruret, & ad medullam penetrabit, quod ne fiat, recidere ab ipso codice instar unius digiti spatio cõuenict, atq; ita radiculas praecidere, quae sic ademptae nõ amplius pullulant, & à caetera noxa truncum defendunt. Hoc opere cõsummato, *si est hyẽs in ea regione placida, patens uitis relinquenda est, sin uiolentior, id facere nos prohibet, ante Idus Decembris praedicti lacusculi aequãdi sunt. Si uerò etiã praegelida frigora regionis eius suspecta erunt, aliquid fimi, uel, si est cõmodius, colũbini stercoris, aut in hũc usum praeparatae ueteris urinae senos sextarios, antè quàm uitẽ adobruas, radicibus superfundes. Sed ablaqueare omnibus autũnis oportebit, primo quinquennio, dum uitis cõualescat: ubi uerò truncus adoleuerit, ferè triennio intermittendus est eius operis labor. Nã & minus ferro crura uitium laeduntur, nec tam celeriter radiculae inueterato iam codice enascuntur.*

Quemadmodum ablaqueata uinea putetur. CAP. IX.

A*Blaqueationem deinde sequitur talis putatio, ut ex praecepto ueterũ autorũ uitis ad unã uirgulã reuocetur, eaq; recidatur duabus gemmis iuxta terrã relictis. Quae putatio nõ debet secundũ articulũ fieri, ne reformidet oculus, sed medio ferè internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si trãsuersa fuerit cicatrix, caelestẽ superincidentẽ aquã cõtineat. Sed nec ad eam partẽ, qua est gẽma, uerùm ad posteriorem declinatur, ut in terram potius de-*

uexa

uexa, quàm in germen delacrymet. Namq; defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere.

Quod sit optimũ tempus putãdi. CAP. X.

PVtandi autem duo sunt tempora, melius autem (ut ait Mago) uernum, antè quàm surculus progerminet, quoniam humoris plenus facilem plagam, & leuem, & æqualem accipit, nec falci repugnat. Hunc autem secuti sunt Celsus, & Atticus. Nobis neq; angusta putatione coërcenda semina uidentur, nisi si admodum inualida sunt, neq; utiq; uerno recidenda. Sed primo quidẽ anno, quo sunt posita, frequentibus fossionibus, omnibus mensibus dum frondent, ac pampinationibus adiuuãda sunt, ut robur accipiant. Nec plus quàm uni materiæ seruiãt, quã ut educauerint, autumno, uel uere si magis cõpetit, abradenda, & nepotibus, quos pampinator in superiore parte omiserat, liberãda censemus, atq; ita in iugũ imponenda. Ea enim leuis, & recta sine cicatrice uinea est, quæ se primi anni flagello supra iugũ extulit. Quod tamen apud paucos agricolas, & raro contingit. Ideoq; prædicti autores primitias uitis resecare censuerunt. Sed nec utique uerno omnibus regionibus melior putatio est: nã ubi cœlũ frigidum est, ea sine dubio eligenda est. Vbi uerò aprica loca sunt, mollesq; hyemes, optima, & maximè naturalis est autumnalis, quo tempore diuina quadã lege, & æterna fructum cum fronde stirpes deponunt.

Quomodo malleolus resecandus sit. CAP. XI.

HOc facere siue uiuiradicem, siue malleolum conseueris, censeo: nam illam ueterem opinionem damnauit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quòd aciem reformident: quod frustra Vergilius, & Saserna, Stolonesq;, & Catones timuerunt, qui non solùm

in eo errabant, quòd primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed & post biennium cùm uiuiradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus iuxta ipsum articulum, ut è duro pullularet: nos autẽ magister artium docuit usus primi anni malleolorum formare incrementa, nec pati uitem superuacuis frondibus luxuriantem syluescere: nec rursus in tantum coërcere, quantum antiqui præcipiebant, ut totam superficiem amputemus: nam id quidem maximè contrarium est. Primùm quòd cùm ad terram decideris, semina (uelut intolerabili affecta uulnere) pleraq; intereunt, & nonnulla etiã, quæ pertinaciter uixerunt, minus fœcundas materias afferunt: siquidẽ è duro quæ pullulant, omnium confeßione, pãpinaria sæpißimè fructu carent. Media igitur ratio sequẽda est, ut neq; solo tenus malleolũ recidamus, nec rursus in longiorẽ materiã ꝑuocemus: sed annotato superioris anni pollice supra ipsam cõmissuram ueteris sarmenti unã, uel duas gemmas relinquemus, ex quibus germinet.

Quemadmodum pedanda sit uinea, & de canterio. CAP. XII.

PVtationem sequitur iam pedandæ uineæ cura: uerùm hic annus nondum uehementer palum, aut ridicam desiderat: notatum est enim à me plerunq; tenerã uineam melius adminiculo modico, quàm uehemẽti palo adquiescere: itaq; aut ueteres (ne nouæ radicem agant) arũdines binas singulis uitibus applicabimus, aut si regionis cõditio permittit, uetera deponemus hastilia, quibus adnectãtur singulæ trãsuersæ perticæ in imã partẽ ordinis, quod genus iugi canteriũ uocant rustici: plurimum id refert esse, quod paulùm infra curuationem uitis prorepens pampinus statim apprehendat, & in transuersa potius

se fundat

se fundat, quàm in edita, uentosq; facilius sustineat subnixus canterio. Idq; iugum intra quartum pedem cōueniet alleuari, dum se uinea corroboret in pedationem.

Quomodo uitis alliganda sit. CAP. XIII.

DEinde *sequitur alligator, cuius officiū est, ut rectam uitem producat in iugum, quæ siue iuxta palum est posita, ut quibusdā placuit autoribus, obseruare debebit, qui adnectit, ne in alliganda materia flexum pali (si fortè curuus est) sequendum putet, nam ea res uncam uitem facit, siue (ut* Attico, *& nonnullis alijs agricolis uisum est) inter uitem & palum spatium relinquetur, quod nec mihi displicet.* Re*cta arundo adiungenda stirpi est, & ita per crebra retinacula in iugum perducenda.* V*inculi genus quale sit, quo religantur semina, plurimum refert.* N*am dum nouella uinea est, quàm mollißimo nectenda est, quia si uiminibus salicis, aut ulmi ligaueris, increscens uitis seipsam præcidit. Optima est ergo genista, uel paludibus desectus iuncus, aut ulua. non pessime tamen in umbra siccata faciunt in hunc usum arundinum quoq; folia.*

Malleolis iugum imponendum, & quàm altè canterius alleuandus sit. CAP. XIIII.

SEd *& malleorum similis cura agenda est, ut ad unam aut duas gemmas deputatis autumno, uel uere prius quàm germinēt, iungentur. is, ut dixi canterius propius à terra, quàm uitibus ordinarijs submittendus est: neq; enim editior esse debet pedali altitudine, ut sit quo teneri adhuc pāpini se capreolis illigent suis, ne uentis explantentur. insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus æqualiter & minutim soli terga cōuertat: hanc planam fossurā maximè nos probamus: nam illa, quā in* Hispania *hybernam appellant, cum terra uitibus detrahitur, & in media*

ſpatia interordiniorum cōſertur, ſuperuacua nobis uidetur, quia iam præceßit autumnalis ablaqueatio, quæ & nudauit ſummas, & ad inferiores peruenit radiculas, & hybernos tranſmiſit imbres: numerus autem foßionis, aut idem debet eſſe, qui primi anni, aut una minus: nam utiq; frequenter ſolum exercendum eſt, dum id incremento ſuo uites inumbrent, nec patiantur herbam ſubcreſcere. Pampinationis eadem debet eſſe ratio huius anni, atq; prioris. adhuc enim compeſcenda, quaſi pueritia ſeminum eſt, nec plus quàm in unum flagellum eſt ſubmittenda: tanto quidem magis, quòd tenera eius ætas non ſuſtinet, & fœtu, & materijs onerari.

Quemadmodum nouella uinea frequentanda eſt, & propagines faciendæ ſint. CAP. XV.

SEd cùm annicula, menſiumq; ſex ad uindemiam perducta eſt, ſublato fructu protinus frequentanda eſt, & præſidiarij malleoli propagandi ſunt, qui in hunc uſum fuerant depoſiti: uel ſi ne hi quidē ſunt, ex ordinaria uite in alterum palum mergus eſt attrahendus: nam plurimum intereſt, adhuc noua conſitione, pedamen omne ueſtiri: nec mox uineam tum ſubſeri, cum fructus capiendus eſt: mergi genus eſt, ubi ſupra terram iuxta adminiculū uitis curuatur, atq; ex alto ſcrobe ſummerſa perducitur ad uacantem palum: tum ex arcu uehementer citat materiam, quæ protinus applicata ſuo pedamēto ad iugū euocatur. Sequēte deinde anno inſecatur ſuperior pars curuaturæ, uſq; ad medullam, ne totas uires matris propagatum flagellum in ſe trahat, & ut paulatim condiſcat ſuis radicibus ali, bima deinde præciditur proximè palmam, quæ ex arcu ſummiſſa eſt: & id, quod à matre abſciſſum recens erit, confeſtim altè circunfoditur, & ſcrobiculo facto ad

imum

imum solum præciditur, adobruiturq́;, ut & radices deorsum agat, nec ex propinquo negligenter in summa terra resectum progerminet: tempus autē non aliud magis idoneum est hunc mergum amputandi, quàm ab Idib. Octob. in Idus Nouemb. ut hybernis mensibus suas radices confirmet, nam si uere id fecerimus, quo gemmare palmites incipiunt, matris alimentis subitò destitutus languescit.

Quo tempore uiuiradix transferenda sit.

CAP. XVI.

EAdem ratio est in transferendo malleolo: nam in secundo autumno, si cœli, & loci qualitas patitur, commodißime post Idus Octob. exemptus conseritur: sin autem aliqua terræ, uel aëris repugnat iniuria, tempestiuitas eius in proximum uer differtur: neque diutius in uineis relinquendus est, ne soli uires absumat: & ordinaria semina infestet: quæ quanto celerius liberata sunt consortio uiuiradicum, tanto facilius conualescunt: at in seminario licet trimam, atq; etiam quadrimam uitem resectam, uel angustè putatam custodire, quoniam non consulitur uindemiæ: cum mensem trigesimum excesserit posita uinea, id est tertio autumno uehementioribus statuminibus statim impedanda est, idq́; non ut libet, aut fortuitò faciendum: nam siue prope truncum defigitur palus, pedali tamen spatio recedendum est, ne aut premat, aut radicem uulneret, & ut fossor ab omni parte semina circunfodiat: isq; palus sic ponendus est, ut frigorum, & Aquilonum excipiat uiolentiam, uitemq́; protegat, siue medio interordinio pangetur, uel defodiendus est, uel prius paxillo perforato solo, altius adigendus, quò facilius & iugum, & fructum sustineat. Nam quanto propius truncus cum ridica statuitur, etiam leuiter defixa stabilior est, quoniā

 conting

contingens uitem mutua uice sustinetur, & sustinet. Staminibus deinde firmiora iuga sunt alliganda, eaq; uel saligneis perticis, uel compluribus quasi fasciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuũ: nam binæ iam materiæ singulis seminibus summittẽdæ erunt, nisi si tamẽ gracilitas uitis alicuius angustiorem putationem desyderabit, cuius unus palmes, atque idem paucorum oculorum erit relinquendus.

Quomodo iugum faciendum sit. CAP. XVII.

PErticæ iugum firmius faciut, minusq; operosum, arundines pluribus operis iugantur, quoniã & pluribus locis nectuntur: eæq; inter se conuersis cacuminibus uinciendæ sunt, ut æqualis craßitudo totius iugi sit: nam si cacumina in unum competunt, imbecillitas eius partis grauata pondere iam maturũ fructum prosternit, & canibus, ferisq; reddit obnoxiũ. At cum iugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum uice ordinatum est, ferè quinquẽnij præbet usum: neq; enim est alia ratio putationis, aut cæteræ culturæ, quàm quæ primi biẽnij: nam & autumnalis ablaqueatio sedulò facienda, nec minus uacantibus palis propagines applicandæ: hoc enim opus nunquam intermittendũ est, quin omnibus instauretur annis. Neq; enim ea, quæ seruntur à nobis, immortalia esse possunt, attamen æternitati eorũ sic consulimus, ut demortuis seminibus alia substituamus: nec ad occidionẽ uniuersum genus perduci patimur compluriũ annorum negligẽtia: quinetiã crebræ foßiones dandæ, quamuis poßit una detrahi culturæ prioris anni: pãpinationes quoq; sæpe adhibẽdæ: neq; enim satis est semel, aut iterũ tota æstate uiti detrahere frondẽ superuacuã. Præcipuè autẽ decutienda sunt omnia, quæ infra trunci caput egerminauerint: item

si oculi

si oculi singuli sub iugo binos pampinos emiserint, quãuis largos fructus ostendãt, detrahẽdi sunt eis singuli palmites, quò lætior, quæ superest materia cõsurgat, & reliquum melius educet fructũ: post quadragesimũ & alterũ mẽsem pfectã uindemia, sic instituẽda est putatio, ut submißis pluribus flagellis, uitis in stellam diuidatur. Sed putatoris officium est pedali ferè spatio circa iugum uitem compescere, ut è capite quicquid tenerum est, per brachia emissum prouocetur, & per iugum inflexũ præcipitetur, ad eam mensuram, quæ terram non poßit contingere: sed modus pro uiribus trunci seruandus est, ne plures palmites submittantur, quàm quibus uitis sufficere queat: ferè autem prædicta ætas læto solo, truncoq; tres materias, raro quatuor desyderat, quæ per totidem partes ab alligatore diuidi debent: nihil enim refert iugum in stellam decussari, atque diduci, nisi & palmites adiugentur: quam tamen formam non omnes agricolæ probauerunt, nam multi simplici ordine fuere contenti: uerùm stabilior est uinea, & oneri sarmentorum, & fructui ferendo, quæ ex utraq; parte iugo deuincta pari libramento uelut anchoris quibusdam distinetur: tum etiam per plura brachia materias diffundit, & facilius eas explicat undique subnixa, quàm quæ in simplici canterio frequentibus palmitibus stipatur: potest tamen, si uel parum latè disposita uinea, uel parum fructuosa, cœlumq; non turbidum, nec procellosum habeat, uno iugo contenta esse: nam ubi magna uis, & incursus est pluuiarum, procellarumq;, ubi frequentibus aquis uitis labefactatur, ubi præcipitibus cliuis uelut pendens plurima præsidia desyderat, ibi quasi quadrato circunfirmanda est agmine: calidis uerò, & siccioribus locis in omnem partem iugum porrigendum est, ut pro-

repentes

repentes undiq; pampini iungantur, & condēsati cameræ more, terram sitientem obumbrent: contrà frigidis, & pruinosis regionibus simplices ordines instituendi, nam & sic facilius insolatur humus, & fructus percoquitur, perflatumq́; salubriorem habet: fossores quoq; liberius, & aptius iactant bidentes, meliusq; perspicitur à custodibus fructus, & commodius legitur à uindemiatore.

Quomodo in hortulos uineæ diuidendæ sint. CAP. XVIII.

SEd *quando uineta placuerit ordinare, centenæ stirpes per singulos hortos semitis distinguantur: uel (ut quibusdā placet) in semiiugera omnis modus dirimatur, quæ distinctio præter illud commodum, quòd plus solis, & uenti uitibus præbet, tum etiam oculos, & uestigia domini (res agro saluberrima) facilius admittit, certamq́; æstimationē in exigendis operibus præbet: neq; enim falli possumus per paria interualla iugeribus diuisis. Quinetiam ipsa hortulorum descriptio quanto est minoribus modulis consita, fatigationem ueluti minuit, & simul eos, qui opera moliuntur, ad festinādum inuitat: nam ferè uastitas instantis laboris animos debilitat: nonnihil etiam prodest uires, & prouētum cuiusq; partis uinearū nosse, ut æstimemus, quæ magis, aut minus colenda sint. Vindemiatoribus quoq; hæ semitæ, & iugum, pedamentaq́; sarrientibus opportunam laxitatem præbent, per quam uel fructus, uel statumina portentur.*

De positione iugi, & quatenus à terra leuandum. CAP. XIX.

DE *positione iugi quatenus à terra leuandum sit, hoc dixisse abunde est, humilimam esse quatuor pedum, celsißimam septem. Quæ tamen in nouellis seminibus uitanda*

tanda est. Neq; enim hæc prima constitutio uinearum esse debet, sed per annorum longam seriem ad hanc altitudinem uitis perducenda est. Cæterum quanto humidius est solum, & cœlũ, humidioresq́; uenti, tanto est altius attollendũ iugum. Nam lætitia uitium patitur se celsius euagari, fructusq́; summotus à terra minus putrescit: & hoc uno modo perflatur uentis, qui nebulam, & rorem pestiferum celeriter adsiccant, multumq́; ad deflorescendum, & ad bonitatem uini conferunt. Rursus exilis terra, & accliuis, torrensq́; æstu, uel quæ uehementibus procellis obnoxia est, humilius iugum poscit. At si cuncta competunt uoto, iusta est altitudo uineæ pedum quinq;, nec tamen dubium, quin uites tanto melioris saporis præbeant mustum, quanto in editiora iuga consurgunt.

De cura, & modo alligandarum uitium.

CAP. XX.

PEdatam uineam, iugatamq́; sequitur alligatoris cura, cui antiquißimum esse debet, ut suprà dixi, rectam conseruare stirpem, nec flexum ridicæ persequi, ne prauitas statuminum ad similitudinem sui uitem configuret. Id non solùm ad speciem plurimum refert, sed ad ubertatem, & ad firmitatẽ, perpetuitatemq́;. Nam rectus truncus similem sui medullam gerit, per quam uelut quodam itinere sine flexu, atq; impedimẽto facilius terræ matris alimenta meant, & ad summum perueniunt. At quæ curuæ sunt, & distortæ, nõ æqualiter alligantur, inhibẽtibus nodis, & ipso flexu incursum terreni humoris ueluti salebris, retardante. quare cùm ad summum palum recta uitis extenta est, capistro cõstringitur, ne fœtu grauata subsidat, curueturq́;. tum ex eo loco quod proximũ iugo ligatum est, brachia disponuntur in diuersas partes,

palmæq́;

palmæq; superpositæ deorsum uersus curuantur à uinculo: itaq; id quod iugo dependet, fructu impletur: rursusq; curuatura iuxta uinculum materiā exprimit. Quidā eam partem, quam nos præcipitamus, supra iugum porrigūt, & crebris uiminibus innexis continent, quos ego minimè probandos puto. Nam dependentibus palmitibus, neque pluuiæ, neq; pruinæ, grandines'ue tantum nocent, quantum religatis, & quasi tempestatibus oppositis. ijdē tamē palmites prius quàm fructus mitescāt, uariantibus adhuc, & acerbis uuis religari debent, quo minus roribus queāt putrescere, aut uentis, ferisq; deuastentur. Iuxta decumanum, atq; semitas palmites intrinsecus flectendi sunt, ne prætereuntium incursu lædantur. & hac quidem ratione tempestiua uitis ad iugū perducitur. Nam quæ uel infirma, uel breuis est, ad duas gemmas recidēda est, quo uehementiorē fundat materiam, quæ protinus emicet in iugū.

Nouella uinea quomodo putanda sit.

CAP. XXI.

QVinquennis uineæ nō alia est putatio, quàm ut figuretur, quemadmodum suprà instituimus, ne'ue superuagetur. Sed ut caput trunci pedali ferè spatio sit inferius iugo, quaternisq; brachijs, quæ duramēta quidam uocant, diuidatur in totidem partes. Hæc brachia sat erit interim singulis palmitibus in fructū summitti, donec uineæ iusti sint roboris. cū aliquot deinde annis, quasi iuuenilem ætatem ceperint, quot palmites relinqui debeāt, incertum est. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores desiderat. Siquidem luxuriosa uitis nisi fructu compescitur, male deflorescit, & in materiam, frondemq; effunditur: infirma rursus, cum onerata est, affligitur. Itaque pingui terra singulis brachijs licebit bina iungere flagella,

nec

nec tamen numerosius onerare, quàm ut una uitis octo seruiat palmitibus, nisi si admodum nimia ubertas plureis postulabit. illa enim pergulæ magis, quàm uineæ figurã obtinet, quæ supra hunc modũ materijs distenditur: nec debemus cõmittere, ut brachia pleniora trunco sint: uerum aßiduè, cum è lateribus eorũ flagella licuerit summittere, amputanda erunt superiora duramẽta, ne iugum excedãt, sed nouellis palmis semper uitis renouetur, quæ si satis excreuerint, iugo superponãtur: sin aliqua earũ uel perfracta, uel parum procera fuerit, locumq́; idoneũ obtinebit, unde uitis anno sequẽti renouari debeat, in pollicem tõdeatur, quem quidã custodem, alij resecem, nonnulli præsidiariũ appellant, id est, sarmentũ gemmarum duarum, uel trium, ex quo cum processere fructiferæ materiæ, quicquid est supra ueteris brachij amputatur, & ita ex nouello palmite uitis pullulascit. Atq; hæc ratio bene institutarum uinearum in perpetuum custodienda erit.

Quemadmodum ueteranæ uíneæ restituantur. CAP. XXII.

SI *uerò aliter formatas acceperimus uineas, & multorum annorum negligentia superuenerint iugum, consyderandum erit, cuius longitudinis sint duramina, quia excedunt prædictam mensurã. Nam si duorũ pedum, aut paulò amplius fuerint, poterit adhuc uniuersa uinea sub iugum mitti. Si autem palus trunco est applicitus, is à uite summouetur, & in medio spatio duorum duraminum ad lineam pangitur, trãsuersa deinde uitis ad statumen perducitur, atq; ita iugo subijcitur. At si duramenta eius longius excesserint, aut in quartum, uel etiam in quintum statumen prorepserint, maiore sumptu restituentur mergis. His nanque, quod nobis maximè placet, propagata celerrime*

rime prouenit. Hoc tamen si uetus, & excesa est superficies trunci, maiorem, at si robusta, & integra, minorem operam desyderat. Quippe hyberno tempore ablaqueata fimo satiatur, angusteq; deputatur, & inter quartum, ac tertium pedem à terra uiridissima parte corticis acuto mucrone ferramenti uulneratur. Frequētibus deinde fossuris terra permiscetur, ut incitari uitis possit, & ab ea maximè parte, quæ uulnerata est, pampinum fundere. Plerunq; autem germen de cicatrice procedit, quod siue longius prosiluerit, in flagellum summittitur, siue breuius, in pollicem, siue admodum exiguum in furunculum, is ex quolibet uel minimo capillamento fieri potest. Nam ubi unius, aut alterius folij pampinus prorepsit è duro, dūmodo ad maturitatem proueniat, sequente uere si non abnodatus, neq; abrasus est, uehementem fundit materiam: quæ cum conualuit, & quasi brachium fecit, licet tunc superuagatā partem duramenti recidere, & ita reliquam iugo subijcere. Multi sequētes compendium temporis, tales uineas supra quartū pedem detruncant, nihil reformidantes eiusmodi resectionem, quoniam ferè plurimarum stirpium natura sic se commodat, ut iuxta cicatricem nouellis frondibus repullulescant. Sed hæc quidem ratio minime nobis placet, siquidē uastior plaga nisi habeat superpositam ualentem materiam, qua possit inolescere, solis halitu torretur: mox deinde roribus putrescit, & imbribus. Attamen cum est utique uinea recidenda, prius ablaqueare, deinde paulùm infra terram cōuenit amputare, ut superiecta humus uim solis arceat, & è radicibus nouellos prorumpentes caules transmittat, qui possint uel sua maritare statumina, uel siqua sunt uidua in propinquo propaginibus uestire. Hæc autem ita fieri debebunt, si uineæ altius positæ,

sitæ, nec in summo labenteis radicees habebunt, & si boni generis erunt, nanque aliter incaßum dependitur opera, quoniam degeneres etiam renouatæ pristinum seruabunt ingenium, atque summa parte terræ uix adhærebunt, & deficient antè, quàm conualescant. Altera ergo uinea fructuosis potius surculis inserenda erit, altera funditus extirpanda & resferenda, si modo soli bonitas suadebit, at si cum eius uitio consenuit, nullo modo restituendam censemus. Loci porrò uitia sunt, quæ ferè ad internitionem uineta perducunt, macies, & sterilitas, terra salsa, uel amara, uligo, præceps, & prærupta positio, nimium opaca, & soli auersa, ualles arenosæ, arenosus etiam tofus, & plus iusto ieiunus sabulo, nec minus terreno carens, ac nuda glarea, & siqua est proprietas similis, quæ uitem non alit: Cæterum si uacat ijs, & horũ similibus incommodis, potest ea ratione fieri restibilis uinea, quam priore libro præcepimus. Illa rursus mali generis uineta, quæ quamuis robusta sint, propter sterilitatem fructu carent, ut diximus, emendantur insitione facta, de qua suo loco disseremus, cum ad eam disputationem peruenerimus.

Quemadmodum eædem putentur.

CAPVT XXIII.

NVnc quoniam parum uidemur de putatione uinearum locuti, maximè necessariam partem propositi operis diligentius persequemur. Placet ergo si mitis, ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, cœli clementia, facta uindemia secundum Idus Octobris auspicari putationem, cum tamen æquinoctiales pluuiæ præcesserint, & sarmenta iustam maturitatem cœperint, nam siccitas seriorem putationem facit. Sin autem cœli status frigidus, & pruinosus hyemis uiolentiam denuntiat,

in Idus Febr. hanc curam differemus. Atq; id licebit facere, si erit exiguus possessionis modus. Nam ubi ruris uastitas electionem nobis temporis negat, ualentissimam quanque partem uineti frigoribus, macerrimam uere, uel autumno, quin etiam per brumam meridiano axi oppositas uites, aquiloni per uer, & autumnum deputari conueniet. Nec dubium, quin sit horũ uirgultorum natura talis, ut quanto maturius detonsa sint, plus materiæ, quanto serius, plus fructus afferant.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare aut sequi debeat. CAP. XXIIII.

QVandocunque igitur uinitor hoc opus obibit, tria præcipuè custodiat. Primum, ut quammaxime fructui consulat. deinde, ut in annum sequentem quamlætissimas iam hinc eligat materias. tum etiam, ut quamlongissimam perennitatem stirpi acquirat. Nam quicquid ex his omittitur, magnum affert domino dispendium. Vitis autem cùm sit per quatuor diuisa parteis, totidem cœli regiones aspicit. Quæ declinationes cùm contrarias inter se qualitates habeant, uariam quoque postulant ordinationem pro conditione suæ constitutionis à parte uitium. Igitur ea brachia, quæ septentrionibus obiecta sunt, paucissimas plagas accipere debent, & magis si putabuntur ingruentibus iam frigoribus, quibus cicatrices inuruntur. Itaque una tantummodo materia iugo proxima, & unus infra eam custos erit summittendus, qui uitem mox in annum renouet. At è contrario per meridiem plures palmites submittantur, qui laborantem matrem feruoribus æstiuis opacent, nec patiantur ante maturitatem fructum inarescere. Orientis, atque occidentis haud sanè magna est in putatione differentia, quoniam solem pari horarum

rarum numero sub utroque axe uitis accipit. Modus itaque materiarum is erit, quem dictabit humi, atque ipsius stirpis lætitia. Hæc in uniuersum, illa per parteis custodienda sunt. Nam ut ab una uite quasi à quibusdã fundamentis incipiam, semper circa crus dolabella dimouenda terra est. Et si soboles, quam rustici suffraginem uocant, radicibus adhæret, diligenter explãtanda, ferroq́; alleuanda est, ut hybernas aquas respuat. Nam præstat ex uulnere sobolem repullescentem uellere, quàm nodosam, & scabram plagam relinquere. Hoc enim modo celeriter cicatricem ducit, illo cauatur, atq; putrescit. Percuratis deinde quasi pedibus crura ipsa, trunciq́; circũspiciẽdi sunt, ne aut pampinarius palmes internatus, aut uerucæ similis surunculus relinquatur, nisi si iugo superiecta uitis, desyderabit ab inferiore parte reuocari. Si uerò trunci pars secta solis afflatu peraruit, aut aquis, noxijs'ue animalibus, quæ per medullas irrepunt, cauata uitis est, dolabella conueniet expurgare, quicquid emortuum est: deinde falce eradi uiuo tenus, ut à uiridi codice ducat cicatricem. Neque est difficile, mox alleuatas plagas terra, quam prius amurca madefeceris, linire: nam & teredinem, formicamq́; prohibet. Solem etiam, & pluuias arcet eiusmodi litura, propter quæ celerius coalescit, & fructum uiridem conseruat. Cortex quoq; aridus, fissusq́; per summa trunci dependens corpore tenus delibrãdus est, quòd & melius uitis quasi sordibus liberata conualescit, & minus uino fecis affert. Iam uerò muscus, qui more compedis crura uitium deuincta comprimit, situq́; & ueterno macerat, ferro distringendus, & eradendus est. Atque hæc in ima parte uitis. Nec minus ea, quæ in capite seruanda sint, deinceps præcipiantur. Plagæ, quas in duro uitis accipit, obliquæ, ro-

tundæq; fieri debent, nam citius conualescunt, & quandiu cicatricem non obduxerint, commodius aquam fundunt. Transuersæ plus humoris & excipiunt, & cotinent. Eam culpam maximè uinitor fugito. Sarmenta læta, uetera, male nata, contorta, deorsum spectantia recidito. Nouella, & fructuaria recta summittito. Brachia tenera, & uiridia seruato. Arida, & uetera falce amputato. Vngues custodum annotinos resecato. In quatuor fermè pedes supra terram uitem elatam totidem brachijs componito, quorum singula spectent decussati iugi partes. tum uel unum flagellum, si macrior uitis erit, uel duo, si plenior, brachio cuiq; summittito, ea'que iugo superposita præcipitato. Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoq; latere brachij esse duas materias, plures'ue patiamur. Nanq; id maximè uitē infestat, ubi nō omnis pars brachij pari uice laborat, atq; æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exugitur. Quo fit ut ea uena, cuius omnis humor assumitur, uelut icta fulgure arescat. Vocatur etiā focaneus palmes, qui solet in bifurco medius prorepere, & idcirco cum prædicto uocabulo rustici appellant, quòd inter duo brachia, quà se diuidit uitis, enatus uelut fauces obsidet, atq; utriusq; duramenti alimēta præripit. Hunc ergo tāquā æmulū diligēter ijdē amputant, & abnodāt, priusquam corroboretur. Si tamen ita præualuit, ut alterutrum brachium affiixerit, id quod imbecillius est, tollitur, & ipse focaneus summittitur. Reciso enim brachio, æqualiter utrique parti uires mater subministrat. Igitur caput uitis pendens infra iugum constituito, unde se pandant quatuor (ut dixi) brachia, in quibus quotannis uitis renouetur, amputatis ueteribus, et summißis nouis palmitibus, quarū delectus scitè faciendus est. Nā ubi magna materiarū facultas est, putator

putator custodire debet, ne aut proximas duro, id est, à trũco, et capite uitis relinquat, aut rursus extremas. Nam illæ minimum uindemiæ conferunt, cùm exiguum fructũ præbent, similes scilicet pampinarijs, hæ uitẽ exhauriunt, quia nimio fœtu onerant, & usq; in alterum, ac tertiũ palum, quod uitiosum esse diximus, se extendunt. Quare medio in brachio cõmodissimè palmæ summittentur, quæ nec spem uindemiæ destituant, nec emacient stirpem suam, nonnulli fructus auidius eliciunt, extrema & media flagella summittendo, nec minus proximum duro sarmentum in custodem resecando, quod faciendũ, nisi permittentibus soli, & trũci uiribus minimè censeo. Nam ita se induũt uuis, ut nequeãt maturitatem capere, si benignitas terræ, atq; ipsius trunci lætitia non adsit, subsidiarius, idem'que custos in pollicem resecari non debet, cùm palmæ, ex quibus proximũ fructus sperantur, idoneo loco sitæ sunt. Nam ubi ligaueris eas, & in terrã spectantes deflexeris, infra uinculum materias exprimes. At si longius, quàm ritus agricolarum permittit, & à capite uitis emicuerit, & brachijs in aliena iugorum compluuia perrepserit, custodem ualidum, & quàm maximum iuxta truncum duorum articulorum, uel trium relinquemus, ex quo quasi pollice, proximo anno citata materia formetur in brachium, ut sic recisa uitis, ac renouata intra iugum contineatur. Sed in summittendo custode hæc maximè sunt obseruanda. Primùm, ne resupina cœlum, sed prona potius plaga terram spectet: sic enim & gelicidijs ipsa se protegit, & ab sole obumbratur: deinde ne sagittæ, sed ungulæ quidem similis fiat resectio: nam illa celerius, & latius emoritur, hæc tardius, & angustius reformidat. Quodq; etiam usurpari uitiosissimè animaduerto, maximè uitandum est. Nam dum seruiunt decori, quo

sit breuior custos,& similis pollici,iuxta articulū sarmentum recidunt. Id autē plurimum officit, quoniā secundum plagam posita gemma pruinis,et frigore, tum deinde æstu laborat. Optimum est igitur medio ferè internodio subsidiarium tondere palmitem, deuexamq; resectionem facere post gemmam,ne (ut iam anteà diximus) superlachrymet,& gemmantem cæcet oculum. Sed si resecis facultas nō erit,circunspiciēdus est furunculus, qui quamuis angustißime præcisus in modum uerrucæ proximo uere materiam exigat,quam uel in brachium, uel in fructuarium remittamus: si neque is reperiatur, saucianda ferro est, atque exulceranda uitis in ea parte, quà pampinum studemus elicere. Iam uerò ipsos palmites, quos uindemiæ præparamus, clauiculis, ac nepotibus liberandos magnopere censeo. Sed in ijs recidendis alia conditio est, atque alia in ijs, quæ procedunt è trunco, nam quicquid est, quod è duro prominet, uehementius applicata falce abnodatur, atque eraditur quò celerius obducat cicatricem. Rursus quicquid è tenero processit, sicut nepos, parcius detondetur, quoniam ferè coniunctam gerit ab latere gemmam, cui consulendum est, ne falce destringatur, preßius enim si abnodes applicato ferro, aut tota tollitur, aut cōuulneratur:propter quod palmes, quem mox in germinatione citauerit, imbecillis, ac minus fructuosus erit:tum etiam magis obnoxius uentis,scilicet, quia infirmus de cicatrice prorepserit. Ipsius autem materiæ, quam summittemus longitudini modum difficile est imponere. Pleriq; tamē in tantū prouocant,ut curuata, et præcipitata per iugū nequeat terrā contingere. Nos subtilius dispiciēda illa censemus: primùm uitis habitū,nam si robusta est, ampliores materias sustinet:deinde soli quoq; pinguitudinem

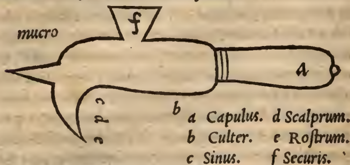
nem

nem, quæ nisi adest, quãuis ualidißimã uitem celeriter necabimus procerioribus emaciatam flagellis. Sed longi palmites non mensura, uerum gemmarũ numero æstimantur: nam ubi maiora sunt spatia inter articulos, licet eousq; materiam producere, dum penè terrã contingat: nihilo minus enim paucis frondescet pampinis. At ubi spißa internodia, frequentesq; oculi sunt, quamuis breue sarmentum, multis palmitibus uirescit, & numeroso fœtu exuberat. Quare modus talis generis necessariò maximè est adhibendus, ne procerioribus fructuarijs oneretur. Et ut consyderet uinitor proximi anni magna, necńe fuerit uindemia. Nã post largos fructus parcendũ est uitibus, et ideo angustè putandum, post exiguos, imperandum. Super cætera illud etiam censemus, ut duris, tenuißimisq; et acutißimis ferramentis totũ istud opus exequamur: obtusa enim, & hebes, & mollis falx putatorẽ moratur, eoq; minus operis efficit, et plus laboris affert uinitori. Nam siue curuatur acies, quod accidit molli, siue tardius penetrat, quod euenit in retuso, & crasso ferramento, maiore nisu est opus. Tum etiam plagæ asperæ, atq; inæquales, uites lacerãt. Neq; enim uno, sed sæpius repetito ictu res transigitur. Quo plerũq; fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur, et sic uitis laniata, scabrataq; putrescat humoribus, nec plagæ consanentur. Quare magnopere monendus putator est, ut prolixet aciem ferramẽti, et quantum poßit, nouaculæ similem reddat. Nec ignoret in quaq; re, qua parte falcis utendum sit. Nam plurimos per hanc inscitiam uastãre uineta comperi.

Figura falcis. CAP. XXV.

Est autẽ sic dispositæ uinitoriæ falcis figura, ut capulo pars proxima, quæ rectam gerit aciem, culter ob similitudinem nominetur. Quæ flectitur, sinus: quæ à flexu

procurrit, scalprum. Quæ deinde adunca est, rostrũ appellatur. Cui superposita semiformis Lunæ species, securis dicitur. Eiusq; uelut apex pronus imminens, mucro uocatur. Harum partium quæque suis muneribus fungitur, si modò uinitor gnarus est. Nam cum in aduersum pressa manu desecare quid debet, cultro utitur: cum autem retrahere, sinu, cum alleuare, scalpro: cum incauare, rostro: cum ictu cædere, securi: cum in angusto aliquid expurgare, mucrone. Maior autem pars operis in uineam ductim potius, quàm cæsim facienda est. Nam ea plaga, quæ sic efficitur, uno uestigio alleuatur. Prius enim putator applicat ferrũ, atque ita quæ destinauit præcidit. Qui cæsim uitem petit, si frustratus est (quod sæpe euenit) pluribus ictibus stirpem uulnerat. Tutior igitur, & utilior putatio est: quæ (ut retuli) ductu falcis non ictu conficitur.

De cura adminiculandæ, iugandæq́ uineæ. CAP. XXVI.

HIs peractis, sequitur (ut antè iam diximus) adminiculandæ, iugandæ'que uineæ cura, cui stabiliendæ melior est ridica palo, neq; ea quælibet: nam est præcipua cuneus fissa olea, quercus, & suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres: id'que maxime probatur ex iunipero, & lauru, & cupressu. Rectè

etiam

etiam faciunt ad eam rem syluestres pinus, atq; etiam sambuci probabilis usus: tamen in his hæc, eorumq; similia pedamenta post putationem retractanda sunt, partesq; eorum putres dedolandæ. Atq; alia conuertenda, quæ syncerıtatem habent, alia summouenda, quæ uel cariosa, uel iusto breuiora sunt, eorumq; in uicem idonea reponenda, iacentia statuenda, declinata corrigenda. Iugo si non erit opus noua sartura, recentia uincula inserātur. Si restituendum uidebitur ante quàm uitis palo applicetur, perticis, uel arundinibus connectatur, ac tum demum (sicut in nouella præcipimus) uitem iuxta caput, infraq; brachia colligemus cum radica, idq; facere nō oportebit omnibus annis eodem loco, ne uinculum incidat, & truncum strangulet. Brachia deinde sub stella quadripartitò locabimus, tenerosq; palmites super iugum ligabimus nihil repugnātes naturæ, sed ut quisquis obsequetur, leuiter curuabitur, ne de flexu frangatur, ne'ue iam tumentes gemmæ detergeantur: atq; ubi duæ materiæ per unam partē iugi mittentur, media pertica interueniat, directæq; palmæ per iugorum compluuia decurrant, & uelut mersæ cacuminibus in terram despiciant. Id ut scitè fiat, meminerit alligator, ne retorqueat sarmētum, sed tantū inflexū deuinciat, & ut omnis materia, quæ nihil potest præcipitari, iugo superponatur, ut potius innixa perticæ, quàm è uinculo pendeat. Sæpe enim notaui per imprudentiā rusticos subijcere iugo palmā, et ita colligare, ut solo uimine suppēdeat. quæ uinea cū accipit pampini, & uuarū pondus, infringitur.

Quæ bonus uinitor in constituta iam uinea uitare, aut sequi debeat. CAP. XXVII.

SIc deinde ordinata uinea festinabimus emundare, sarmentisq;, & calametis liberare. Quæ sicco tamen solo

legenda sunt, ne lutosa humus inculcata maiorem fossori laborem præbeat, qui protinus adhuc silentibus uineis inducendus est. Nam si palmis incipientibus, progemmãtibusq; fossorem immiseris, magnam partem uindemiæ decusseris. Igitur antè, quàm gemment, per diuortium ueris, atq; hyemis quamaltißimè fodiendæ uineæ sunt, quo lætius, atq; hilarius pullulent. Eæq; ubi se frondibus, & uuis uestierint, teneris caulibus necdum adultis modus adhibendus est. Idemq; uinitor, qui antè ferro, nunc manu decutiet, umbrasq; compescet, ac superuacuos pampinos deturbabit. Nam id plurimum refert, non inscitè facere, siquidem uel magis pampinatio, quàm putatio uitibus consulit. Nam illa quamuis multum iuuat, sauciat tamen, & resecat: hæc clementius sine uulnere medetur, & anni sequentis expeditiorem putationem facit. Tum etiam uitem minus cicatricosam reddit, quoniam id ex quo uiride, & tenerum decerptum est, celeriter consanescit. Super hæc materiæ, quæ fructum habent, melius conualescunt, & uuæ commodius insolatæ percoquuntur. Quare prudentis est, ac maximè callentis uinitoris æstimare, ac dispicere, quibus locis in annum debeat materias summittere, nec orbos tantũ detrahere palmites, uerum etiam frugiferos, si supra modum se numerus eorũ profuderit: siquidem euenit, ut quidam oculi trigeminis palmis egerminent, quibus binos detrahere oportet, quò commodius singulos alumnos educent. Est enim sapientis rustici reputare, num maiore fructu uitis se induerit, quàm ut perferre eũ poßit. Itaq; non solùm frondem superuacuam debet decerpere, quod semper faciendũ est, uerùm interdum partẽ aliquam fœtus decutere, ut ubere suo grauatam uitem leuet. Idq; faciet uarijs de causis pampinator industrius, etiam si non

erit

erit maior fructus, quàm ut maturescere queat. Si autem cõtinuis superioribus annis dapsili prouentu fatigata uitis fuerit, requiescere, ac refici par erit, & sic futuræ materiæ consulendum. Nam cacumina flagellorum confringere luxuriæ comprimendæ causa uel è dura parte, aut à trunco surgẽtes pampinos submouere oportebit, nisi ad renouandam uitem unus, atque alter seruandus est. Tum è capite quicquid inter brachia uiret explantare: atq; eos, qui per ipsa duramenta steriles, nequicquam matrẽ occupant, palmites detergere, cuiuslibet uel pueri est officium.

Quomodo pampinari, & quot fossuris uinea excoli debeat. CAP. XXVIII.

Tempus autem pampinationis antè, quàm florem uitis ostendat, maximè est eligendũ, sed & postea licet eandem repetere. Medium igitur eorum dierum spatium, quo acini formantur uinearum, nobis aditum negat, quippe florentem fructum mouere non expedit, pubescentem uerò, & quasi adolescentem cõuenit religare, folijsq; omnibus nudare, tum & crebris foßionibus implere, nam fit uberior puluerationibus. Nec inficior plerosq; ante me rusticarum rerũ magistros tribus foßuris cõtentos fuisse: ex quibus Græcinus, qui sic refert, Potest uideri satis esse constitutam uineam ter fodere. Celsus quoque, & Atticus consentiunt tres esse motus in uite, seu potius in omni surculo naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent foßionibus concitari. Non enim natura, quod uult satis efficit, nisi eam labore cum studio iuueris. Atque hæc colendarum uinearum cura est, quæ finitur uindemia.

De inserendis uitibus, & insitione tuenda. CAP. XXIX.

Redeo

REdeo nunc ad eam partem disputationis, qua sum professus uitium inserendarum, tuendarumq; insitionum præcepta. Tempus inserendi Iulius Atticus tradidit ex Calend. Nouemb. in Calendas Iunias quoad posse custodiri surculum, siue gemmā affirmat. Eoq; debemus intelligere nullam partē anni excipi, si sit sarmentis alendis facultas. Id porrò in alijs stirpium generibus, quæ firmioris, & succosioris libri sunt, posse fieri sanè cōcesserim. In uitibus nimis temere tot mensium rusticis insitionē permissam dißimulare non est fidei meæ, non quòd ignorem brumæ temporibus aliquādo insitam uitem cōprehendere: sed non quid in uno uel altero experimento casu fiat: uerùm quid certa ratione plerunq; proueniat discentibus, præcipere debemus. Etenim si exiguo numero periclitandū sit, in quo maior cura temeritati medetur, possum aliquatenus conniuere. Cum uerò uastitas operis etiam diligentißimi agricolæ curam distendat, omnem scrupulum summouere debemus. Est enim contrariū quod Atticus præcipit. Nam idem per brumam negat rectè putari uineam. Quæ res, quamuis minus lædat uitem, merito tamē fieri prohibetur, quòd frigoribus omnis surculus rigore torpet, nec propter gelicidia corticem mouet, ut cicatricem consanet. Atque idem Atticus non prohibet eodem ipso tempore inserere, quod tum, & totius obtruncatione uitis, & cum eiusdem resectionis fissura præcipit fieri. Verior itaq; ratio est inserendi tepentibus iam diebus post hyemem, cum & gemmas, & corticem naturaliter mouent, nec frigus ingruit, quod poßit aut surculū insitū, aut fissuræ plagā inurere. Permiserim tamen festinantibus autumno uitem inserere, quia non dißimilis est eius aëris qualitas uernæ: sed quocunq; quis tempore destinauerit inserere, non aliam sciat

esse

esse curam surculis explorandis, quàm quæ tradita est prio re libro, cùm de malleolis eligendis præcepimus, quos ubi generosos, & fœcundos, & quàm maturißimos uiti detraxerit, diem quoq; tepidum, silentemq́; à uentis eligat. Tum consideret surculum teretem, solidiq́; corporis, nec fungosæ medullæ crebris etiam gemmis, & breuibus inter nodijs: nam plurimum interest non esse longum sarmentum, quod inseratur, & rursus plures oculos, quibus egerminet, inesse. Itaq; si sunt longa internodia, necesse est ad unam, uel summum duas gemmas recidere surculum, ne proceriorem faciamus, quàm ut tempestates, & uentos, & imbres immobilis pati poßit. Inseritur autem uitis uel rescissa, uel integra perforata terebra: sed illa frequentior, & penè omnibus agricolis cognita insitio: hæc rarior, & paucis usurpata: de ea igitur prius disseram, quæ magis in consuetudine est. Reciditur uitis plerunq; supra terram, nonnunquam tamen & infrà, quò loco magis solida est, atq; enodis: cum iuxta terram insita est, surculus adobruitur cacumine tenus: at cum editior est à terra, fissura diligenter subacto luto linitur, atq; superposito musco ligatur, quòd & calores, & pluuias arceat: tẽperatur ita surculus, ut calamo nõ absimilis, coagmentet fissurã, sub qua nodus in uite desideratur, qui quasi alliget eam fissuram, nec rimam patiatur ultrà procedere. Is nodus etiã si quatuor digitis à resectione abfuerit, illigari tamen eum prius quàm uitis findatur, conueniet, ne cum scalpro factum fue rit iter surculo, plus iusto plaga hiet: calamus autem non amplius tribus digitis debet alleuari: æqualiter ex ea parte, qua raditur, ut sit leuis, eáque rasura ita deducitur, ut medullam contingat uno latere, atque altero paulò ultra corticem distringatur, figureturq́; in speciem cunei, sic ut

sic ut ab ima parte acutus surculus, latere altero sit tenuior, atque altero plenior, perq; tenuiorem partem insertus eo latere arctetur quo est plenior, & utrinque contingat fissuram. Nam nisi cortex cortici sic applicetur, ut nullo loco trāsluceat, nequit coalescere. Vinculi genus ad insitionem non unum est: alij uiminibus obstringunt: nonnulli circundant libro fissuram: plurimi ligant iunco, quod est aptissimum. Nam uimen, cum inaruit, penetrat, & insecat corticē, propter quod molliora uincula magis probamus, quæ cū circunuenere truncum, adactis arundineis cuneolis arctantur: sed antiquissimum est, & ante hæc ablaqueari uitem, radices'que summas, uel soboles amputari, & post hæc adobrui truncum: is'que cum comprehendit, aliam rursus exigit curam, nam sæpius pampinandus est, cum germinat, frequentius'que detrahendæ sunt soboles, quæ à lateribus, radicibusq; prorepunt: tum quod ex insito profundit subligandum, ne uento surculus motus labefactetur, aut explantetur tener pampinus, qui cum excreuit, nepotibus orbandus est, nisi si propter penuriam, & caluitium loci sumitur in propagines autumnus: deinde falcem maturis palmitibus admouet: sed putationis insitis custoditur ea ratio, ut ubi nulla desideratur propago, unus surculus euocetur in iugū: alter ita recidatur, ut adæquetur plaga trunco, sic tamē nequid radatur è duro: pampinandum non aliter est, quàm in nouella uiuiradice: putandum uerò sic, ut usq; in quartum annum parcius imperetur, dum plaga trunci ducat cicatricem: atq; hæc per fissuram insitarum est ordinatio, in illa autem quæ fit per terebrationē, primū ex uicino fructuosissimā oportet cōsiderare uitem, ex qua (uelut traducē inhærentē matri) palmitē attrahas, et per foramē transmittas: hæc enim tutior, & cer

& certior est insitio, quoniã & si proximo uere nõ comprehendit, sequente certè, cũ increuit, coniungi cogitur, et mox à matre reciditur, atq; ita superficies insitæ uitis usq; ad receptũ surculũ obtrũcatur: huius traducis si nõ est facultas, tum detractũ uiti quàm recentißimũ eligitur sarmẽtum, & leuiter circumrasum, ut cortex tantũ detrahatur, aptatur foramini, atq; ita luto circumlinitur resecta uitis, ut totus truncus alieni generis uiti seruiat: quod quidẽ nõ fit in traduce, qui à materno sustinetur ubere, dum inolescat: sed aliud est ferramentũ, quo priores uitẽ perforabãt: aliud, quod ipse usu nunc magis aptum cõperi. Nam antiqua terebra, quã solam ueteres agricolæ nouerãt, scobem faciebat, perurebatq; eam partẽ, quam perforauerat, deusta porrò raro reuirescebat, uel cum priore coalescebat, in eaq; nec insitus surculus cõprehendebat: tum etiam scobis nunquam sic eximebatur, ut nõ inhæreret foramini: ea porrò interuentu suo prohibebat corpus surculi corpori uitis applicari: nos terebram, quàm gallicam dicimus, ad hanc insitionem cõmenti longè habiliorẽ, utilioremq; comperimus, nam sic excauat truncum, ne foramen inurat: quippe non scobem, sed ramenta facit, quibus exẽptis, plaga leuis relinquitur, quæ facilius omni parte sedentẽ surculũ contingat, nulla interueniente lanugine, quam excitabat antiqua terebra: igitur secũdum uernum æquinoctium perfectam uitium insitionem habeto, locisq; aridis, & siccis nigram uitem inserito, humidis albam: neque est ulla eius propagandi neceßitas, si modo tam medioeris est craßitudo trunci, ut incrementum insiti plagam poßit cõtegere, & nisi tamen uacuus locus demortui capitis uitem reposcit: quod cũ ita est, alter ex duobus surculis mergitur, alter eductus ad iugum in fructum summittitur: neq; inutile ex

tile ex

tile ex ea uite, quam merseris, enascentes in arcu propaginis pampinos educare, quos possis mox, si ita competet, uel propagare, uel ad fructum relinquere.

De ratione pedaminum, uiminum, & de salicto. CAP. XXX.

QVoniam constituendis, colendisq; uineis, quæ uidebantur utiliter præcipi posse, disseruimus, pedaminum, iugorumq; & uiminū prospiciendorū tradenda ratio est: hæc enim quasi quædam dotes uineis ante præparantur, quibus si deficitur agricola, causam faciēdi uineta non habet, cum omnia, quæ sunt necessaria extra fundum quærenda sint: nec emptionis tantum (sicut ait Atticus) precium onerat uitis rationē, sed est etiam cōparatio molestißima: conuehenda sunt enim tempore iniquißimo hyberno, quare salices uiminales, atq; arūdineta, uulgaresq; syluæ uel cōsultò consitæ è castaneis prius facienda sunt. Viminaliū (ut Atticus pctat) singula iugera, sufficere possunt quinis, & uigenis iugeribus ligandæ uineæ: arundineti singula iugera, uigenis iugandis: castaneti iugerum, totidem palandis, quot arundineti iugandis: salicē uel riguus ager, uel uliginosus optimè, nec incōmodè tamen alit planus, et pinguis, atq; is debet conuerti bipalio (ita enim præcipiunt ueteres) in duos pedes & semissem salicto destinatū solum: nec refert cuius generis uimen feras, dum sit lentißimū, putant tamen tria esse genera præcipuè salicis, Græcæ, Gallicæ, Sabinæ, quam plurimi uocant amerinam. Græca flaui coloris est, Gallica obsoleti purpurei, & tenuißimi uiminis. Amerina salix gracilē uirgam, & rutilā gerit. Atq; hæ uel cacuminibus, uel taleis deponūtur, perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarij orbiculi craßitudinem non excedant, optimè panguntur

guntur, eousq; dum ad solidũ demittantur, taleæ sesquipedales terreno immersæ paululũ obruuntur. Riguus locus spatia laxiora desyderat, eaq; senum pedum per quincuncem rectè faciũt, siccaneus spißiora sic, ut sit facilis accessus colẽtibus ea, quinũ pedũ interordinia esse abunde est, ut tamen in ipsa linea cõsitionis alterna uacuis intermissis bipedaneis spatijs consistant semina. Satio est eorum prius, quàm germinent, dum silent uirgæ, quas arboribus detrahi siccas conueniet. Nam rosidas si recideris, parum prosperè prouenient: ideo pluuij dies in exputanda salice uitantur: fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nouella uineta, cum deinde cõualuerint, tribus fossuris contenta sunt, aliter culta celeriter deficiunt. Nam quamuis adhibeatur cura, plurimæ salices intereunt, quarum in loco ex propinquo mergis propagari debent, curuatis, & defoßis cacuminibus, quibus restituatur quicquid intercidit: anniculus deinde mergus decidatur à stirpe, ut suis radicibus tanquam uitis ali poßit.

De genista. CAP. XXXI.

PEr arida loca, quæ genus id uirgultorum non recipiunt, genistam postulant, eius cùm sit satis firmum, tum etiam lentißimũ est uinculum. Seritur autem semine, quod cùm est natũ, uel defertur bima uiuiradix, uel relicta cùm id tempus exceßit, omnibus annis more segetis iuxta terrã demeti potest: cætera uincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam exigunt: perticalis ferè salix eundem agrum, quem uiminalis, desyderat, melior tamen riguo prouenit, atq; ea taleis conseritur, & cùm germinauit ad unam perticam summittitur, crebroq; foditur, atq; exherbatur, nec minus, quàm uinea pampinatur, ut in longitudinẽ ramorum potius, quàm in

latitudinem euocetur: sic culta quarto demum anno cedi-tur. Nam quæ uinculis præparatur, potest annicula præcidi ad semissem supra duos pedes, ut è trunco fruticet, & in brachia uelut humilis uinea disponatur: si tamē siccior fuerit ager, bima potius resecabitur.

De arundinetis. CAP. XXXII.

ARundo minus altè pastinatur, melius tamen bipalio *seritur: ea cùm sit uiuacißima, nec recuset ullum locū, prosperius resoluto, quàm denso, humido, quàm sicco, uallibus, quàm cliuis, fluminū ripis, & limitibus, ac uepretis commodius, quàm medijs agris deponitur: seritur bulbus radicis, seritur & talea calami, nec minus toto prosternitur corpore: bulbus tripedaneis interuacātibus spatijs obrutus anno celerius maturam perticam præbet: talea, & tota arundo serius prædicto tempore euenit: sed siue recisa in dupondium, & semissem talea, siue totæ arundines prostratæ deponātur, extent earum cacumina oportet, quòd si obruta sunt, totæ putrescūt: sed cultus arundinetis primo triēnio non alius est, quàm cæteris: cùm deinde consenuit, repastinādum est: ea est autem senectus, cùm uel exaruit situ, & inertia plurium annorū, uel ita densatum est, ut gracilis, & cannæ similis arundo prodeat. Sed illud deintegro refodi debet, hoc potest intercidi, & disrarari, quod opus rustici castrationem uocant: quæ tamen resectio arundineti cæca est, quia non apparet in terra quid aut tollendum sit, aut relinquendum: tolerabilius tamen arūdo castratur antè, quàm cæditur: quatenus calami uelut indices demonstrant, quid eruendum sit: tempus repastinandi, & conserendi est prius, quàm oculi arundinū egerminent: cæditur deinde post brumam. Nam usq; in id tempus incrementum capit, ac tum compescitur, cùm obrigant*

rigant hyberno frigore, fodiendum quoties & uineta: sed & macies eius, cinere, uel alio stercore iuuanda est, propter quod cæsum pleriq; incendunt arundinetum.

De castaneis, & castanetis. CAP. XXXIII.

CAstanea roboribus proxima est, & ideo stabiliendis uineis habilis, eius enim in repastinato nux posita celeriter emicat, & post quinquenniũ cæsa more salicti recreatur, atq; in palũ formata ferè usq; in alterã cæsionem perẽnat: ea pullã terrã, et resolutã desiderat, sabulonẽ humidũ, uel refractum tofum nõ respuit: opaco, & septentrionali cliuo lætatur, spissum solũ, & rubricosum reformidat: seritur ab Nouẽbri mẽse per totã hymẽ sicca terra, & repastinata in altitudinẽ dupondij, & semißis: nuces in ordinẽ semipedalibus: ordines autẽ quinûm pedum spatijs dirimũtur: in altitudinẽ dodrãtis castanea depressis sulcis committitur, qui ubi nucibus sunt consiti prius, quàm cõplanẽtur, breues arundines ab latere castanearũ panguntur, ut per hos sationis indices cautius fodi, & runcari poßint: simul atq; semina stillauerint, & iam bima transferri queunt, interuellũtur, ac bini pedes arbuscu lis uacui relinquũtur, ne densitas plantas emaciet: spißius autẽ semen propter uarios casus deponitur: nam interdũ prius quàm enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarũ abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus sicuti muribus, & talpis infestatur: propter quæ sæpe nouella castaneta caluescunt: atq; ubi frequentanda sunt, melius ex uicino, si cõpetit (mergi more) pertica declinata, ꝑpagatur, quàm exẽpta reseritur: hæc enim uelut immota sua sede uehementer germinat, at quæ radicitus exẽpta, & deposita est, biennio reformidat, propter quod compertum est commodius nucibus, quàm uiuiradicibus

eiuſmodi ſyluas inſtitui: ſpatia huiuſce ſationis, quæ ſuprà ſcripta ſunt, capita caſtanearum recipiunt M. M. D. CCCLXXX. cuius ſummæ (ſicut ait Atticus) ex facili iugera ſingula præbebũt ſtatuminũ duodena millia: etenim taleæ propius ſtirpem reciſæ quadrifidas plerunq;, ac deinde ſecũdæ taleæ eiuſdem arboris bifidas ridicas ſumminiſtrant: qđ genus fiſsilis adminiculi manet diutius, quàm teres palus. Cultus eiuſdẽ eſt foſsionis, poſitionisq;, qui uineæ ſupputari debet bima, quinetiam trima, nam bis ferro repetenda eſt ueris principio, ut incitetur eius proceritas: poteſt etiã quercus ſimili ratione ſeri, uerum biennio tardius, quàm caſtanea deciditur: propter quod ratio poſtulat tempus potius lucrari, niſi ſi dumoſi, glareoſiq; montes, atq; ea genera terræ, quæ ſuprà diximus, glandẽ magis, quàm caſtaneam poſtulabunt. Hæc de uineis Italicis, uinearumq; inſtrumentis, quantum reor, nõ inutiliter, & abunde diſſerui, mox agricolarũ prouincialiũ uineaticos, nec minus noſtratis, & Gallici arbuſti cultus traditurus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. V.

Quemadmodum datas formas agrorum metiri debeas. CAP. I.

SVPERIORIBVS libris, quos ad te de conſtituẽdis, colẽdisq; uineis Siluine ſcripſerã, nonnulla defuiſſe dixiſti, quæ agreſtiũ operũ ſtudioſi deſiderarẽt: neq; inficior aliqua me præteriiſſe, quãuis inquirentẽ ſedulò, quæ noſtri

ſeculi

seculi cultores, quæq; ueteres literarum monumētis prodiderunt: sed cum sim professus rusticæ rei præcepta, nisi fallor, nō asseuerauerā, quæ uastitas eius sciētiæ cōtineret, cuncta me dicturū, sed plurima: nam illud in unius hominis prudentiā cadere nō poterat: neq; enim est ulla disciplina, aut ars, quæ singulari cōsummata sit ingenio: quapropter ut in magna sylua boni uenatoris est indagāter feras quamplurimas capere, nec cuiquam culpæ fuit non omnes cepisse, ita nobis satis, abundeq́; est, tam diffusæ materiæ, quam suscepimus, maximā partem tradidisse: quippe cum in ea uelut omissa desiderentur, quæ nō sunt propria nostræ professionis, ut proxime cum de commetiendis agris rationem M. Trebellius noster à me requireret, uicinum adeò atq; coniunctum esse censebat demonstranti quemadmodum agrum pastinaremus, præcipere etiam pastinatum quemadmodum metiri debeamus, quod ego non agricolæ, sed mensoris officium esse dicebam, cum præsertim ne architecti quidem, quibus necesse est mensurarum nosse rationem, dignentur cōsummatorum ædificiorum, quæ ipsi disposuerint, modū comprehēdere, sed aliud existiment professioni suæ conuenire, aliud eorum, qui iam extructa metiuntur, & imposito calculo perfecti operis rationē computant, quo magis ueniam tribuēdam esse nostræ disciplinæ censeo, si eatenus progreditur, ut dicat, qua quidq; ratione faciendum, non quantum id sit, quod effecerit. Verū quoniā familiariter à nobis tu quoq; Siluine præcepta mensurarū desideras, obsequar uoluntati tuæ, cum eo, ne dubites id opus geometrarū magis esse quàm rusticorum, desq́; ueniam, siquid in eo fuerit erratum, cuius scientiā mihi non uindico: sed ut ad rem redeā, modus omnis areæ pedali mensura comprehenditur, qui

digitorum est x v i. *pes multiplicatus in passus, & actus, & climata, & iugera, & stadia, centuriasq́; , mox etiam in maiora spatia procedit. Passus pedes habet quinq; : actus minimus (ut ait M. Varro) latitudinis pedes quatuor, longitudinis habet pedes* c x x. *Clima quoquouersus pedum est* l x. *actus quadratus undiq; finitur pedibus* c x x. *hoc duplicatum facit iugerum, & ab eo, quod erat iunctum, nomen iugeri usurpauit: sed hunc actum prouinciæ Bæticæ rustici agnam uocant: ijdemq́; triginta pedum latitudinem, &* c l x x x. *longitudinem porcam ducunt: at Galli candetum appellant in areis urbanis, spatium centum pedum, in agrestibus autem pedum* c l. *quod aratores cadetum nominant: semiiugerum quoq; arepennem uocant: ergo (ut dixi) duo actus iugerum efficiunt longitudine pedum* c c x l. *latitudine pedũ* c x x. *quæ utræque summæ inter se multiplicatæ quadratorũ faciũt pedum uigintioctomillia & octingentos: stadiũ deinde habet passus* c x x v. *id est pedes* d c x x v. *quæ octies multiplicata efficit mille passus, sic ueniunt quinquemillia pedum. Centuriam nunc dicimus (ut idem Varro ait) ducentorum iugerũ modum: olim autẽ ab centum iugeribus uocabatur cẽturia, sed mox duplicata nomen retinuit: sicuti tribus dictæ primum à partibus populi tripartito diuisi, quæ tamen nunc multiplicatæ pristinum nomen possident: hæc non aliena, nec procul à ratiocinio, quod tradituri sumus, breuiter præfari oportuit: nunc ueniamus ad propositum. Iugeri partes non omnes posuimus, sed eas, quæ cadunt in æstimationem facti operis, nam minores persequi superuacuũ fuit pro quibus nulla merces dependitur. Igitur (ut diximus) iugerum habet quadratorum pedum uigintioctomillia & octingentos, qui*

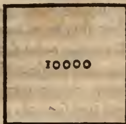
pedes

pedes efficiũt ſcrupula CCLXXXVIII. ut autem à minima parte, id eſt ab dimidio ſcrupulo incipiam, pars quingenteſimaſeptuageſimaſexta pedes efficit quinquaginta: id eſt iugeri dimidium ſcrupulũ: pars ducenteſimaoctogeſimaoctaua pedes centũ: hoc eſt ſcrupulũ: pars CXLIIII. pedes CC. hoc eſt ſcrupula duo: pars ſeptuageſimaſecunda, pedes CCCC. hoc eſt ſextula, in qua ſunt ſcrupula quatuor. Pars quadrageſimaocta, pedes DC. hoc eſt ſicilicus, in quo ſunt ſcrupula ſex. Pars uigeſimaquarta, pedes milleducẽtos, hoc eſt ſemũcia, in qua ſunt ſcrupula XII. pars duodecima duomillia & quadringentos, hoc eſt uncia, in qua ſunt ſcrupula XXIIII. pars ſexta, pedes quatuormillia & octingentos, hoc eſt Sextans, in quo ſunt ſcrupula XLVIII. pars quarta pedes ſeptẽmillia et ducẽtos, hoc eſt Quadrans, in quo ſunt ſcrupula LXXII. Pars tertia pedes nouemmillia & ſexcentos, hoc eſt Triens, in quo ſunt ſcrupula XCVI. Pars tertia & unaduodecima, ped. duodecimmillia, hoc eſt Quincunx, in quo ſunt ſcrupula CXX. pars dimidia pedes quatuordecim millia & quadringentos, hoc eſt Semis, in quo ſunt ſcrupula CXLIIII. Pars dimidia & unaduodecima, pedes ſexdecim millia & octingentos, hoc eſt Septunx, in quo ſunt ſcrupula CLXVIII. Partes duæ tertiæ, pedes decemnouẽ millia & ducẽtos, hoc eſt Bes, in quo ſunt ſcrupula CXCII. Partes treſquartæ, pedes unum & uiginti millia & ſexcentos, hoc eſt Dodrãs, in quo ſunt ſcrupula CCXVI. pars dimidia & tertia. ped. uigintiquatuormillia, hoc eſt Dextans, in quo ſunt ſcrupula CCXL. Partes duæ tertiæ & una quarta, pedes uigintiſexmillia & quadringentos, hoc eſt Deunx, in quo ſunt ſcrupula CCLXIIII. Iugerum pedes uigintioctomillia & octingentos, hoc eſt As, in quo ſunt

ſcrupula CCLXXXVIII. *Iugeri autem modus ſi ſemper quadraret, & in agendis menſuris in longitudinem haberet pedes* CCXL. *in latitudinē pedes* CXX. *expeditiſsimū eſſet eius ratiocinium, ſed quoniam diuerſæ agrorum formæ ueniunt in diſputationē, cuiuſq; generis ſpecies ſubijciemus, quibus quaſi formulis utemur.*

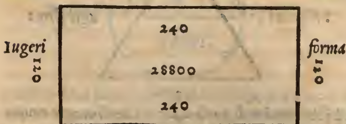
De uarijs agrorum formis, & eorum dimenſionibus. CAP. II.

O*Mnis ager aut quadratus, aut longus, aut cuneatus, aut triquetrus, aut rotundus, aut etiā ſemicirculi, uel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibet. Quadrati menſura facillima eſt: nam cùm ſit undiq; pedum totidem, multiplicantur in ſe duo latera, & quæ ſumma ex multiplicatione effecta eſt, eā dicemus eſſe quadratorum pedum: tanquam eſt locus quoquouerſus* C. *pedum: ducimus centies centenos, fiunt decemmillia.* Dicemus *igitur eum locum habere decemmillia pedum quadratorum, quæ efficiunt iugeri trientem, & ſextulā, pro qua portione operis effecti numerationem facere oportebit.*

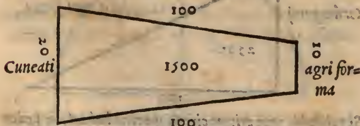

At ſi lōgior fuerit, quàm latior, ut exēpli cauſa iugeri forma pedes habeat longitudinis C C X L. *latitudinis pedes* CXX. *ita ut paulò antè dixi, latitudinis pedes cū longitudinis pedibus ſic multiplicabis centies uicies duceni quadrag*

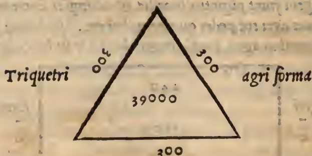
drageni fiunt uigintioctomillia, & octingēti. Dicemus iugerum agri tot pedes quadratos habere. Similiterq; fiet de omnibus agris, quorū longitudo maior sit latitudine.

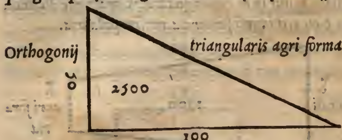
Sin autē cuneatus ager fuerit, ut puta lōgus pedes centū: latus ex una parte pedes XX. *& ex altera pedes decem, tunc duas latitudines componemus, fiet utraq; summa pedes* XXX. *Huius dimidia pars est quindecim, quā cum longitudine multiplicādo efficiemus pedes mille & quingentos. Hos igitur in eo cuneo quadratos pedes esse dicemus, quæ pars erit iugeri semuncia, & scrupula tria.*

At si tribus paribus lateribus triquetrum metiri debueris, hanc formā sequēris. Esto ager triāgulus pedum quoquò uersus tricentorū. Hunc numerū in se multiplicato, fiunt ped. nonagintamillia. Huius summæ partē tertiā sumito, id est, trigintamilia: item sumito decumā, id est, nouemmillia. Vtranq; summā cōponito, fiunt pedes trigintanouēmillia. Dicemus hāc summā pedum quadratorū esse in eo triquetro. Quæ mēsura efficit iugerū, & trientem, & siciliců.

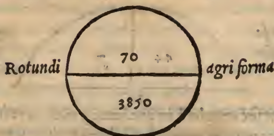

Sed si triangulus disparibus fuerit lateribus ager tanquã in subiecta forma, quæ habet rectum angulum, aliter ratiocinium ordinabitur. Esto unius lateris linea, quæ facit angulum rectum pedum quinquaginta, & alterius pedũ centũ. Has duas summas in se multiplicato, quinquagies cẽteni fiunt quinquemillia. Horũ pars dimidia duomillia quingeni: quæ pars iugeri unciam, & scrupulum efficit.

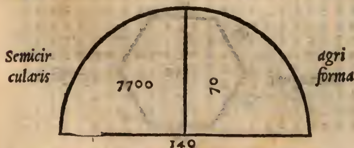

Si rotundus ager erit, ut circuli speciem habeat, sic pedes sumito. Esto area rotunda, cuius diametros habeat pedes LXX. *Hoc in se multiplicato, septuagies septuageni fiũt quatuormillia & noningenti. Hanc summã undecies multiplicato, fiunt pedes quinquagintatriamillia nongenti. Huius summæ quartamdecimam subduco, scilicet pedes triamillia octingẽti, & quinquaginta. Hos esse quadratos in eo circulo dico. Quæ summa efficit iugeri sexcunciã, scrupula duo & dimidium.*

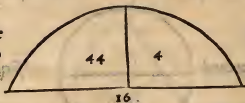
Rotun

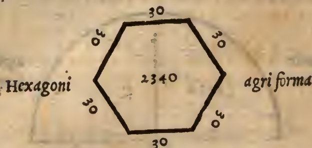
Si semicirculus fuerit ager, cuius basis habeat pedes CXL. *curuaturæ autẽ latitudo pedes* LXX. *oportebit multiplicare latitudinẽ cũ basi, septuagies cẽteni quadrageni fiũt nouẽmillia et octingẽti. Hæc undecies multiplicata fiunt cẽtũ septẽmillia et octingẽti. Huius summæ quartadecima est septẽmillia & septingẽti. hos pedes esse dicemus in semicirculo, qui efficiũt iugeri quadrantẽ scrupula quinq;.*

Si autẽ minus, quàm semicirculus erit, arcũ sic metiemur. Esto arcus, cuius basis habeat pedes XVI. *latitudo autem pedes* IIII. *Latitudinẽ cum basi pono. Fit utrunq; pedes* XX. *Hoc duco quater, fiunt* LXXX. *horũ pars dimidia est* XL. *Itẽ sexdecim pedũ, qui sunt basis pars dimidia* VIII. *hi* VIII. *in se multiplicati fiũt* LXIIII. *Quartamdecimã partẽ duco, ea efficit pedes* IIII. *paulò amplius, hoc adijcies ad quadraginta. Fit utraque summa pedes* XLIIII. *hos in arcu quadratos esse dico, qui faciunt iugeri dimidium scrupulum quinta, & uigesima parte minus.*

Si fuerit sex angulorũ in quadratos pedes, sic redigitur. Esto hexagonum quoquouersus lineis pedum XXX. *Latus unũ in se multiplico tricies triceni fiunt* DCCCC. *Huius summæ tertiam partem statuo* CCC. *eiusdem partem decumam* XC. *Fiunt* CCCXC. *Hoc sexies ducẽdum est, quoniã sex latera sunt, quæ consummata efficiũt duomiliatricenteni & quadraginta. Tot igitur pedes quadratos esse dicemus. Itaq; erit iugeri uncia dimidio scrupulo, & decima parte scrupuli minus.*

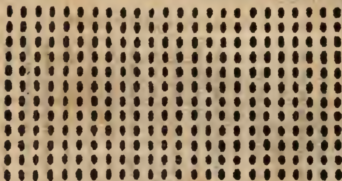

Inter uites pangendas quot pedes relinquendi sint. CAP. III.

His igitur uelut primordijs talis ratiocinij perceptis non difficiliter mensuras inibimus agrorum, quorũ nunc omneis persequi species & longum, & arduum est. Duas etiam nunc formulas præpositis adijciã, quibus frequenter utuntur agricolæ in disponendis seminibus. Esto ager longus pedes milleducentos, latus pedes CXX. *in eo uites disponẽdæ sunt ita, ut quini pedes inter ordines relin*

linquantur. Quæro quot ſeminibus opus ſit, cum quinum pedum ſpatia inter ſemina deſiderantur. Duco quintam partem longitudinis, fiunt CCXL. *& quintam partem latitudinis, hoc eſt* XXIIII. *his utriſq; ſummis ſemper ſingulos aſſes adijcio, qui efficiunt extremos ordines, quos uocant angulares. Fit ergo altera ſumma ducentorum quadraginta unius, altera uigintiquinque. Has ſummas ſic multiplicato, quinquies & uicies ducenìquadrageni ſinguli. fiunt ſex millia & uigintiquinque. Totidem dices opus eſſe ſeminibus.*

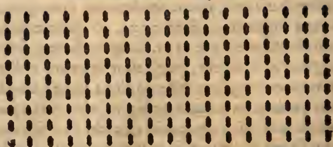
Semina inter quinos pedes.

Similiter inter ſenos pedes ſi uoles ponere, duces ſextam partem longitudinis milleducentorum, fiunt CC. *& ſextam latitudinis* CXX. *id eſt* XX. *His ſummis ſingulos aſſes adijcies, quos dixi angulares eſſe. Fiunt* CCI. *&* XXI. *Has ſummas inter ſe multiplicabis uicies, & ſemel ducentos & unum, atque ita efficies quatuormillia ducentos & uigintiunum. Totidem ſeminibus opus eſſe dices.*

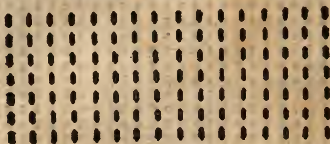
Semina

Semina inter ſenos pedes.

Similiter ſi inter ſeptenos pedes ponere uoles ſeptimam partem longitudinis, & latitudinis duces, & adijcies aſſes angulares, eodem modo, eodemq; ordine conſummabis numerum ſeminum.

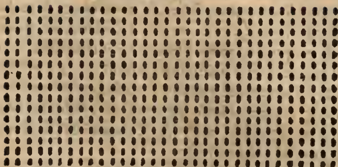
Semina inter ſeptenos pedes.

Denique quotcunque pedum ſpatia facienda cenſueris, totam partem longitudinis, & latitudinis duces, & prædictos aſſes adijcies. Hæc cum ita ſint, ſequitur uti iugerũ agri, qui habet pedes CCXL. *longitudinis, & latitudinis pedes* CXX. *recipiat inter pedes ternos (hoc enim ſpatium minimum eſſe placet uitibus ponendis) per longitudinem ſemina* LXXXI. *per latitudinem inter quinos pedes ſemina* XXV. *Qui numeri inter ſe multiplicati fiunt ſeminum duomillia & uigintiquinque.*

Semina

Semina inter ternos pedes.

Vel si quoquouersus inter quaternos pedes uinea erit disposita, longitudinis ordo habebit semina LXI. *latitudinis* XXXI. *qui numeri efficiūt in iugero uites milleoctingentas & nonagintaunā, uel si in longitudinem per quaternos pedes, in latitudinē per quinos pedes fuerit disposita, ordo longitudinis habebit semina* LXI. *latitudinis* XXV. *quòd si inter quinos pedes consitio fuerit, per longitudinem ordinis habebit semina* XLIX. *& rursus per latitudinem semina* XXV. *qui numeri duo inter se multiplicati efficiūt milleducentū & uigintiquinq;. At si per senos pedes eundē uitibus locum placuerit ordinare, nihil dubium est, quin longitudini dandæ sint* XLI. *uites, latitudini autem uigintiuna. Quæ inter se multiplicatæ efficiūt numerum* DCCCLXI. *Sin autem inter septenos pedes uinea fuerit constituenda, ordo per longitudinem recipiet capita trigintaquinque, per latitudinem* XVIII. *qui numeri inter se multiplicati efficiunt* DCXXX. *Totidem dicemus semina præparanda. At si inter octonos pedes uinea conseretur, ordo per longitudinem recipiet semina* XXXI. *per latitudinem autem* XVI. *qui numeri inter se multiplicati efficiunt* CCCCXCVI. *At si inter nouenos pedes, ordo*

ordo in longitudinem recipiet ſemina uigintiſeptem, & in latitudinem quatuordecim, hi numeri inter ſe multiplicati faciunt CCCLXXVIII. *At ſi inter denos pedes, ordo longitudinis recipiet ſemina* XXV. *latitudinis* XIII. *Hi numeri inter ſe multiplicati faciunt* CCCXXV. *& ne in infinitum procedat diſputatio noſtra, eadem portione, ut cuiq; placuerint laxiora ſpatia, ſemina faciemus. Ac de menſuris agrorum, numeriſq; ſeminum dixiſſe abunde ſit, nunc ad ordinem redeo.*

De cultura prouincialium uinearũ. CAP. IIII.

VInearum prouincialium plura genera eſſe comperi. Sed ex ijs, quas ipſe cognoui, maximè probantur, uelut arbuſculæ, breui curæ ſine adminiculo per ſe ſtãtes: deinde quæ pedaminibus adnixæ ſingulis iugis imponuntur, eas ruſtici canteriatas appellant. Mox quæ defixis arundinibus circũmunitæ per ſtatumina calamorum materijs ligatis in orbiculos, gyroſq; flectũtur, eas nonnulli characatas uocant. Vltima eſt conditio ſtratarũ uitium, quæ ab enata ſtirpe confeſtim uelut proiectæ per humum porriguntur. Omnium autem ſationis ferè eadem eſt conditio. Nam uel ſcrobe, uel ſulco ſemina deponuntur, quoniam paſtinationis expertes ſunt externarũ gentiũ agricolæ: quæ tamen ipſa penè ſuperuacua eſt ijs locis, quibus ſolum putre, & per ſe reſolutum eſt: nanq; hoc imitamur arando (ut ait Vergilius) quod etiam paſtinando: itaque Campania, quoniã uicinum ex nobis capere poteſt exemplum, non utitur hac molitione terræ, quia facilitas eius ſoli minorẽ operam deſyderat: ſicubi autem denſior ager prouincialis ruſtici maiorem poſcit impenſam, quod nos paſtinãdo efficimus, ille ſulco facto conſequitur, ut laxius ſubacto ſolo deponat ſemina.

Repet

Repetitio eorum, quæ dicta sunt, per singula genera. CAP. V.

SEd ut singula earum, quæ proposui, uinearum genera persequar, prædictũ ordinem repetam. Vitis, quæ sine adminiculo suis uiribus consistit, solutiore terræ scrobe, densiore sulco ponenda est. Sed & scrobes, & sulci plurimum prosunt, si in locis temperatis, in quibus æstas non est perferuida, ante annum fiant, quàm uineta conserantur: soli tamen antè bonitas exploranda est. Nam si ieiuno, atq; exili agro semina deponentur, sub ipsum tempus sationis scrobs, aut sulcus faciendus est. Si ante annum fiant, quàm uinea conseratur, scrobs in longitudinem, altitudinemq; defossus tripedaneus abunde est, latitudine tamen bipedanea: uel si quaternûm pedum spatia inter ordines relicturi sumus, commodius habemus eandem quoquouersus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen quàm in tres pedes altitudinis depreßis. Cæterũ quatuor angulis semina applicabuntur subiecta minuta terra, & ita scrobes adobruentur. Sed de spatijs ordinum eatenus præcipiendum habemus, ut intelligant agricolæ siue aratro uineas culturi sint, laxiora interordinia relinquenda, siue bidentibus angustiora: sed neque spatiosiora, quàm decem pedum, neque contractiora quàm quatuor. Multi tamen ordines ita disponunt, ut per rectam lineam binos pedes, aut ut plurimum, ternos inter semina relinquant. Trãsuersa rursus laxiora spatia faciãt, per quæ uel fossor, uel arator incedat. Sationis autem cura nõ alia debet esse, quàm quæ tradita est à me tertio uolumine. Vnum tamen huic consitioni Mago Carthaginiensis adijcit, ut semina ita deponantur, ne protinus totus scrobs terra compleatur, sed dimidia ferè pars eius sequente biennio paulatim

adæquetur. Sic enim putat uitem cogi deorsum agere radices. Hoc ego siccis locis fieri utiliter non negauerim, sed ubi aut uliginosa regio est, aut cœli status imbrifer, minimè faciundū censeo. Nam consistens in semiplenis scrobibus nimius humor antè, quàm cōualescāt, semina necat. Quare utilius existimo repleri quidem scrobes stirpe deposita, & cùm semina comprehēderint, statim post æquinoctium autūnale debere diligenter, atq; altè ablaqueari, & recisis radiculis, si quas in summo solo citauerint, post paucos dies adobrui: sic enim utrunq; incommodum uitabitur, ut neque radices in superiorē partem euocentur, neq; immodicis pluuijs parum ualida uexētur semina: ubi uerò iam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cœlestibus aquis plurimū iuuentur. Itaque locis, quibus clemētia hyemis permittit, adapertas uites relinquere, & tota hyeme ablaqueatas habere eas cōueniet. De qualitate autem seminū inter autores non cōuenit. Alij malleolo protinus conseri uineam melius existimant, alij uiuiradice: de qua re quid sentiam, iam superioribus uoluminibus professus sum. Et nunc tamē hoc adijcio, esse quosdā agros, in quibus nō æquè bene trāslata semina, quàm immota respōdeant, sed istud rarißimè accidere. Notandū itaq; & diligēter explorandū esse, & quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset: depositam ergo stirpem, id est, malleolū, uel uiuiradicem formare sic conuenit, ut uitis sine pedamine consistat: hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculū teneræ uiti, atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit: itaque posito semini arundo adnectitur, quæ uelut infantiam eius tueatur, atque educet, producatq; in tantam staturam, quantam permittit agricola: ea porrò non debet esse sublimis: nam

usque

usq; in sexquipedem coërcendũ est: cùm deinde robur accipit, et iam sine adiumẽto cõsistere ualet, aut capitis, aut brachiorum incremẽtis adolescit: nam duæ species huius quoq; culturæ sunt: alij capitatas uineas, alij brachiatas magis probãt, quibus cordi est in brachia uitẽ cõponere, conuenit ut à summa parte, qua decisa nouella uitis est, quicqd iuxta cicatricẽ citauerit, cõseruari, & in quatuor brachia pedalis mẽsuræ diuidere, ita ut omnẽ partẽ cœli singula aspiciãt: sed hæc brachia non statim primo anno procera summittũtur, ne oneretur exilitas uitis, sed cõpluribus putationibus in prædictã mẽsurã educuntur: deinde ex brachijs, quasi quædã cornua, pminẽtia relinqui oportet, atq; ita totã uitẽ omni parte in orbẽ diffundi: putationis autẽ ratio eadẽ est, quæ in iugatis uitibus: uno tantum differt, quòd pro materijs longioribus pollices quaternũ, aut quinũ gẽmarũ relinquũtur. pro custodibus autẽ bigẽmes resecces fiunt: in ea deinde uinea quam capitatã diximus, iuxta ipsam matrẽ usq; ad corpus sarmentũ detrahitur, una aut altera tantummodò gemma relicta, quæ ipsi trũco adhæret: hæc autẽ riguis, aut pinguißimis locis fieri tutò potest, cum uires terræ, & fructũ, et materias ualent præbere: maximè autẽ aratris excolũt, qui sic formatas uineas habẽt, & eam rationẽ sequũtur detrahẽdi uitibus brachia, quod ipsa capita sine ulla extantia neq; aratro, neq; bubus obnoxia sunt: nam in brachiatis plerunq; fit, ut aut crure, aut cornibus boum ramuli uitiũ defringantur, sæpe etiam & stiua, dum sedulus arator uomere perstringere ordinem, & quàm proximã partem uitium excolere studet: atque hæc quidem cultura uel brachiatis, uel capitatis uitibus antè, quàm gemment, adhibetur: cum deinde germinauerint, fossor insequitur, ac bi-

dentibus eas partes subigit, quas bubulcus nō potuit pertingere: mox ubi materias uitis exigit, insequitur pampinator, & superuacuos deterget, fructuosósq; palmites submittit, qui cum indurauerunt, uelut in coronā religantur: hoc duabus ex causis fit, una, ne libero excursu in luxuriā prorepant, omniáq; alimēta pampini absumant, altera ut religata uitis rursus aditū bubulco, fossoriq; in excolēda se præbeat. Pampinādi autē modus is erit, ut opacis locis, humidisq;, et frigidis æstate uitis nudetur, foliáq; palmitibus detrahātur, ut maturitatē fructus capere possit, & ne situ putrescat: locis autē siccis, calidisq;, & apricis, ut è cōtrario palmitibus uuæ contegantur, etsi parum pampinosa uitis est, aduectis frondibus, & interdū stramentis fructus muniatur. M. quidem Columella patruus meus uir illustribus disciplinis eruditus, ac diligentißimus agricola Bæticæ prouinciæ sub ortu caniculæ palmeis tegetibus uineas adumbrabat, quoniā plerunq; dicti syderis tempore quædam partes eius regionis sic infestantur Euro, quem incolæ Vulturnum appellāt, ut nisi tegminibus uites opacētur, uelut halitu flammeo fructus uratur: atq; hæc capitatæ, brachiatǽq; uitis cultura est. nam illa, quæ uno iugo superponitur, aut quæ materijs summißis arundinum statuminibus per orbem cōnectitur, ferè eandem curam exigit, quam iugata: nonnullos tamen in uineis characatis animaduerti, & maximè eluenaci generis prolixos palmites, quasi ꝓpagines summo solo adobruere, deinde rursus ad arundines erigere, & in fructū summittere, quos nostri agricolæ mergos, Galli candosoccos uocāt: eosq; adobruūt simplici ex causa, quòd existiment plus alimēti terrā præbere fructuarijs flagellis: itaq; post uindemiā uelut inutilia sarmenta decidunt, & à stir-

pe

pe summouēt: nos autem præcipimus easdem uirgas, cum à matre fuerint præcisæ, sicubi demortuis uitibus ordines uacent, aut si nouellam quis uineā instituere uelit, pro uiuiradice ponere, quoniā quidem partes sarmentorū quæ fuerāt obrutæ, satis multas habent radices, quæ depositæ scrobibus, confestim comprehendant. Superest reliqua illa cultura prostratæ uineæ, quæ nisi uiolētißimo cœli statu suscipi nō debet: nam & difficilē laborem colonis exhibet, nec unquā generosi saporis uinum præbet: atq; ubi regionis cōditio solam eam culturam recipit, bipedaneis scrobibus malleolus deponitur, qui cum egerminauit, ad unam materiā reuocatur: eaq; primo anno cōpescitur in duas gemmas: sequēte deinde, cū palmites profudit, unus summittitur, cæteri decutiuntur: at ille, qui summissus est, cum fructum edidit, in eam longitudinem deputatur, uti iacens non excedat interordinij spatium: nec magna est putationis differētia cubantis, & stantis rectæ uineæ, nisi quòd iacenti uiti breuiores materiæ summitti debent, reseces quoq; angustius in modum furunculorum relinqui, sed post putationem: quam utique autumno in eiusmodi uinea fieri oportet, ut uitis tota deflectatur in alterum interordinium, atq; ita pars ea, quæ fuerat occupata, uel foditur, uel aratur, & cum exculta est, eandem uitem recipit, ut altera quoq; pars excoli poßit: de pampinatione talis uineæ parum inter autores conuenit: alij negant esse nudandam uitem, quo melius contra iniuriam uentorum, ferarumq; fructum abscondat, alijs placet parcius pampinari, ut et uitis non in totum superuacuis frondibus oneretur, & tamen fructum uestire, aut protegere poßit, quæ ratio mihi quoq; commodior uidetur.

De ulmarijs faciendis. CAP. VI.

 Sed

SEd iam de uineis satis diximus, nunc de arboribus præcipiendũ est: qui uolet frequens, & dispositum arbustum paribus spatijs, fructuosumq; habere, operã dabit ne emortuis arboribus rarescat, ac primam quanq; senio, aut tempestate afflictam summoueat, et in uicẽ nouellam sobolem substituat: id autem facilè consequi poterit, si ulmorum seminarium paratum habuerit: quod, & quomodo, & qualis generis faciendum sit, non pigebit deinceps præcipere: ulmorum duo esse genera conuenit: gallicum, & uernaculum: illud atinia, hoc nostrâs dicitur. Atiniam ulmum Tremelleius Scrofa non ferre sameram (quod est semen eius arboris) falsò est opinatus: nam rariorem sine dubio creat, & idcirco plerisq; & sterilis uidetur, seminibus inter frondem, quam prima germinatione edit, latentibus: itaq; nemo iam serit ex samera, sed ex sobolibus: est autem ulmus longè lætior, & procerior, quàm nostras, frondemq; iucundiorem bubus præbet: qua cum aßiduè pecus alueris, & posteà generis alterius frondem dare institueris, fastidium bubus affert: itaq; si fieri poterit, totum agrum genere uno atiniæ ulmi conseremus: si minus, dabimus operam, ut in ordinibus disponendis pari numero uernaculas, & atinias alternemus, ita semper mista fronde utemur, & quasi hoc condimento illectæ pecudes fortius iusta cibariorum conficient: sed uitem maximè opulus uidetur alere, deinde ulmus, pòst etiam fraxinus. Opulus, quia raram, neq; idoneam frondẽ pecori præbet, à plerisq; repudiata est. Fraxinus, quæ capris, & ouibus gratißima est, nec inutilis bubus, locis asperis, montosis, quibus minus lætatur ulmus, rectè seritur: ulmus, quòd & uitem commodißimè patitur, & iucundißimum pabulum bubus affert, uarijsq; generibus

soli

soli prouenit, à plerisq; refertur: itaq; cui arbustum nouum instituere cordi est, seminaria ulmorum, uel fraxinorum parentur ea ratione, quam deinceps subscripsimus: nam opuli melius cacuminibus, in arbusto protinus deponuntur. igitur pingui solo, & modicè humido bipalio terrã pastinabimus, ac diligenter occatam, & resolutam, uerno tempore in aream componemus, sameram deinde, quæ iam rubicundi coloris erit, & compluribus insolata diebus iacuerit, ut aliquem tamen succũ, et lentorẽ habeat, inijciemus areis, & eas totas seminibus spißè contegemus, atq; ita cribro putrem terram duos altè digitos incernemus, & modicè rigabimus, stramentisq; areas cooperiemus, ne prodeuntia cacumina seminum ab auibus prærodantur: ubi deinde prorepserint plantæ, stramenta colligemus, & manibus herbas carpemus: idq; leuiter, & curiosè faciendum est, ne adhuc teneræ, breuesq; radiculæ ulmorum conuellantur, atq; ipsas quidem areas ita angustè compositas habebimus, ut qui runcaturi sunt medias partes earum facilè manu contingant: nam si latiores fuerint ipsis seminibus, quæ proculcata erunt, noxam capiẽt. Aestate deinde prius quàm sol oriatur, aut ad uesperũ, seminaria conspergi potius, quàm rigari debent: & cùm ternũm pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri, ac ne radices altius agant (quæ res postmodum in eximendo magnum laborem affert, cùm plantas in aliud seminarium transferre uolumus) oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distãtes fodere: deinde radices in nodum si breues, uel in orbẽ coronæ similem, si longiores erunt, inflecti, & oblitas fimo bubulo scrobiculis deponi, ac diligenter circũculcari: possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in atinia ul-

mo fieri necesse est, quæ non seritur è samera, sed hæc ulmus autũni tẽpore melius, quàm uere disponitur, paulatimq́; ramuli eius manu detorquentur, quoniam primo biennio, ferri reformidat ictum, tertio demũ anno acuta falce abraditur, atque ubi translationi iam idonea est, ex eo tempore autumni, quo terra imbribus permaduerit, usq; in uernũ tempus antè, quàm radix ulmi in eximendo delibretur, rectè seritur. igitur in resoluta terra ternûm pedũ quoquò uersus faciendi scrobes: at in densa, sulci eiusdem altitudinis, qui arbores recipiant præparandi: sed deinde in solo rosido, & nebuloso conserendæ sunt ulmi, ut earum rami ad orientem, & in occidentem dirigantur, quo plus solis mediæ arbores, quibus uitis applicata, & religata innititur, accipiant. Quòd si etiam frumentis consulemus, uberi solo intra quadraginta pedes, exili ubi nihil seritur, intra uiginti arbores disponantur: cùm deinde adolescere incipient, falce formandæ, & tabulata instituenda sunt: hoc enim nomine usurpant agricolæ ramos, truncosq́; prominentes, eosq; uel propius ferro compescunt, uel longius promittunt, ut uites laxius diffundantur: hoc in solo pingui, melius illud in gracili: tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint, atq; ita formẽtur, ne superior ramus in eadem linea sit, qua inferior: nã demissũ ex eo palmitem germinantem inferior atteret, & fructum decutiet: sed quacunque arborem seueris, eam biennio proximo putare non oportet: pòst deinde si ulmus exiguum incrementũ recipit, uerno tempore, antè quàm librum demittat, decacuminanda est iuxta ramulum, qui uidebitur esse nitidissimus, ita tamen uti supra eum trunco stirpem dodrantalem relinquas, ad quam ductus, & applicatus ramus alligetur, & correptus cacumen arbori præbeat.

beat. Deinde stirpem post annũ praecidi, & alleuari oportet: quòd si nullum ramulum arbor idoneum habuerit, sat erit nouẽ pedes à terra relinqui, & superiorẽ partem detruncari, ut nouae uirgae, quas emiserit, ab iniuria pecoris tutae sint: sed si fieri poterit, uno ictu arborẽ praecidi, si minus, serra desecari, & plagã falce alleuari oportebit, eáq; plagam luto paleato contegi, ne sole, aut pluuijs infestetur. Post annum, aut bienniũ, cùm enati ramuli rectè conualuerint, superuacuos deputari, & idoneos in ordinem summitti conueniet: quae ulmus à positione bene prouenerit, eius summae uirgae falce debent enodari. At si robusti ramuli erunt, ita ferro amputẽtur, ut exiguam stirpem prominentem trunco relinquas. Cùm deinde arbor conualuerit, quicquid falce contingi poterit, exputandũ est, alleuandumq; eatenus, ne plaga corpori matris applicetur. Vlmum autem nouellam sic formare conueniet: loco pingui octo pedes à terra, sine ramo relinquendi, uel in arùo gracili sẽptẽ pedes: supra quod spatiũ deinde per circuitum in tres partes arbor diuidenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli submittendi, primo tabulato aßignentur. mox de ternis pedibus superpositis, alij rami summittendi sunt, ita ne ijsdem lineis, quibus in superiore positi sint. in eademq; ratione usq; in cacumẽ ordinãda erit arbor, atq; in frõdatione cauendũ, ne aut prolixiores pollices fiant, qui ex amputatis uirgis relinquũtur, aut rursus ita alleuentur, ne ipse trũcus laedatur, aut delibretur, nam parũ gaudet ulmus, quae in corpus nudatur: uitandumq; ne de duabus plagis una fiat, cùm talem cicatricẽ non facilè cortex comprehendat. Arboris autem perpetua cultura est, non solùm antè diligẽter eadem disponere, sed etiam truncum circunfodere, & quicquid frondis enatum fuerit, alternis

annis aut ferro amputare, aut astringere, ne æmula umbra uiti noceat. cùm deinde arbor uetustatē fuerit adepta, propter ramū uulnerabitur ita, ut excauetur usq; in medullā, quà sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit. uitē quoq; ante quam ex toto arbor præualescat, conserere cōuenit. At si tenerā ulmum maritaueris, nouā sufferet, si uetustam uitem applicueris, cōiugem necabit: ita sibi pares esse ætate, & uiribus arbores, uitesq; conuenit. Sed arboris maritandæ causa scrobis uiuiradici fieri debet, latus pedū duorū, altus leui terra: totidem pedum, graui, du pondio, & dodrāte, longius pedū sex, aut minimū quinq;: absit autem hic ab arbore ne minus sesquipedali spatio. Nam si radicibus ulmi iunxeris, male uitis cōprehendet, & cùm tenuerit, incremento arboris opprimetur. Hunc scrobem, si res permittit, autūno facito, ut pluuijs, & gelicidijs maceretur. Circa uernum deinde æquinoctiū binæ uites, quo celerius ulmū uestiant, pedem inter se distantes scrobibus deponēdæ: cauendumq; ne aut septētrionalibus uentis, aut rorulentæ, sed siccæ serātur. Hanc obseruationem nō solùm in uitium positione, sed in ulmorū, cæterarumq; arborū præcipio, & uti cùm de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores cōstituamus, quàm quemadmodū in seminario steterint. plurimum enim refert, ut eam partem cœli spectent, cui ab tenero consueuerūt: melius autem locis apricis, ubi cœli status neq; prægelidus, neq; nimium pluuius est, autūni tempore, & arbores, & uites post æquinoctiū deponuntur. Sed eæ ita cōserendæ sunt, ut summā terram, quæ aratro subacta sit, semipedem altè substernamus, radicesq; omnes explicemus, & depositas stercoremus (ut ego existimo) si minus terra subacta operiamus, & circū-

calc

calcemus ipsum seminis codicem, uites in ultimo scrobe deponi oportet, materiasq; earum per scrobem porrigi, deinde ad arborem erigi, atque ab iniuria pecoris caueis emuniri. Locis autẽ feruidis semina septentrionali parte arbori applicanda sunt: locis frigidis à meridie, temperato statu cœli, aut ab oriente, aut ab occidente, ne toto die solem, uel umbram patiantur. Proxima deinde putatione melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosq; coles in modum coronæ contortos arbori circundari, ut flexura materias profundat, quarum ualidißimam sequente anno caput uitis faciamus. Me autem longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem uitibus admouere, nec superuacuis sarmentis pati syluescere. Sed eam quoque, quæ primo summittetur, materiam ferro coërcendam censeo usq; in alteram, uel tertiam gemmam, quo robustiores palmites agat: qui cum primum tabulatũ apprehenderint, proxima putatione disponetur omnibus annis, alioquin in superius tabulatum: excitabitur relicta sẽper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris spectet. Iãq; uiti cõstitutæ certa lex ab agricolis imponitur: pleriq; ima tabulata materijs frequentant: uberiorem fructum, & magis facilem cultum sequentes. At qui bonitati uini student, in summas arbores uitẽ promouent, ut quæq; materiæ se deuectæ in celsißimũ quenq; ramum extendũt sic, ut summa uitis summã arborem sequatur, id est ut duo palmites extremi trunco arboris applicentur, qui cacumẽ eius spectent, & prout quisq; ramus conualuit, uitem accipiat. Plenioribus ramis plures palmites alius ab alio separati imponantur, gracilioribus pauciores. Vitisq; nouella tribus toris ad arborẽ religetur, uno qui est in crure arboris à terra quatuor pedibus distans: altero, qui summa

ma parte uitem capit:tertio, qui mediam uitem complectitur. Torum imum imponi tum oportet, cum uires uiti adimut, interdum enim necessarius habetur, cum aut arbor sine ramis truncata est, aut uitis præualens in luxuriã euagatur. Cætera putationis ratio talis est, ut ueteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, noui circuncisis undique capreolis, & nepotibus, qui ex his nati sunt, amputati committantur. & si læta uitis est, ultimi potius palmites per cacumina ramorum præcipitentur: si gracilis, trunco proximis: si mediocris, medijs: quoniam ultimus palmes plurimũ fructum affert, proximus nimium, uitemq; exhaurit, atque attenuat: maximè autem prodest uitibus, omnibus annis resolui. Nam & commodius enodantur, & refrigerantur, cum alio loco alligatæ sunt, minusq; lædũtur, ac melius cõualescunt, atque ipsos palmites ita tabulatis superponi conuenit, ut à tertia gemma, uel quarta religati dependeant, eosq; nõ constringi, ne sarmentum uimine præcidatur. Quòd si ita longe tabulatum est, uti materia parũ cõmodè in id perduci poßit, palmitem ipsum uiti alligatum supra ternam gemmã religabimus: hoc ideo fieri præcipimus, quia quæ pars palmitis præcipitata est, fructu induitur. At quæ uinculo adnexa sursum tendit, ea materias sequente anno præbet. Sed ipsorum palmitum duo genera sunt. Alterũ, quod ex duro prouenit, quod quia primo anno plerunq; frondem sine fructu affert, pampinarium uocant. Alterũ, quod ex anniculo palmite procreatur, quod quia protinus creat, fructuarium appellant, cuius ut semper habeamus copiã in uinea, palmitis partes ad tres gemmas relingandæ sunt, ut quicquid intra uinculum est, materias exigat. Cum deinde annis, & robore uitis conualuit, tradu-

ces

ces in proximã quanq; arborẽ mittendæ, easq́; post biennium amputare, simulatq; alias teneriores transmittere conuenit: nam uetustate uitem fatigant. nõnunquã etiam cum arborem totam uitis comprehendere nequit, ex usu fuit partem aliquam eius deflexam terræ immergere, & rursus ad eandẽ arborem duas, uel tres propagines excitare, quò pluribus uitibus circumuenta celerius uestiatur. Viti *nouellæ pampinarium dimitti non oportet, nisi necessario loco natus est, ut uiduũ ramum maritet. ueteribus uitibus loco nati palmites pampinarij utiles sunt, & pleriq; ad tertiã gemmam resecti optimè submittũtur.* Nam *in sequenti anno materias fundunt.* Quisquis *autẽ pampinus loco natus in exputando, uel alligando fractus est, modò ut aliquam gemmam habuerit, extolli non oportet, quoniam proximo anno uel ualidiorem materiam ex una creabit.* Præcipites *palmites dicuntur, qui de hornotinis uirgis enati in duro alligantur.* Hi *plurimum fructus afferunt, sed plurimũ matri nocẽt.* Itaq; *nisi extremis ramis, aut si uitis arboris cacumen superauerit, præcipitari palmitem non oportet.* Quòd *si tamẽ id genus colis propter fructum summittere quis uelit, palmitem intorqueat.* Deinde *alliget, & præcipitet.* Nam *& post eum locũ, quem intorseris, lætam materiam citabit, & præcipitata minus uirium in se trahet, quamuis fructu exuberet.* Præcipitem *uerò plus anno pati non oportet. Alterum est genus palmitis, quod de nouello nascitur, & in tenero alligatũ dependet: (materiam uocamus) ea & fructũ & noua flagella bene procreat, & iam si ex uno capite duæ uirgæ summittantur, tamen utraq; materia dicitur.* Nam *pampinarius quam uim habeat, suprà docui.* Focaneus *est, qui inter duo brachia uelut in furca de medio nascitur.* Eum

colem

colem deterrimum esse comperi, quòd neq; fructum ferat, & utraq; brachia inter quæ natus est, attenuet: itaq; tollendus est. Pleriq; uitem ualidam, & luxuriosam falsò crediderunt fertiliorem fieri, si multis palmitibus submißis oneretur. Nã ex pluribus uirgis plures pampinos creat, & cum se multa fronde cooperit, peius defloret, nebulasq;, & rores diutius continet, omnemq; uuam perdit. Validam ergo uitem in ramos diducere censeo, & traducibus dispergere, atque diradiare, cæterosq; uinearios coles præcipitare, & si nimis luxuriabitur, solutas materias relinquere, ea ratione uitem feraciorem facere. Sed ut densum arbustum commendabile fructu, & decore est, sic ubi uetustate rarescit, pariter inutile, & inuenustum est. Quod ne fiat, diligentis patrisfamiliàs est, primam quãque arborem senio defectam tollere, ut in eius locum nouellam restituere uitem queat, nec tam uiuiradice frequentare (ea & si sit facultas) quàm (quod est longè melius) ex proximo propagare. Cuius utriusque ratio consimilis est ei, quam tradidimus. Atque hæc de Italico arbusto satis præcepimus.

De arbusto Gallico. CAP. VI.

Est & alterum genus arbusti Gallici, quod uocatur rumpotinum. Id desiderat arborẽ humilem, nec frondosam. Cui rei maximè uidetur idonea opulus. Ea est arbor corno similis, quinetiam cornus, & carpinus, & ornus, nonnunquam & salix à plerisque in hoc ipsum disponitur. Sed salix nisi in aquosis locis, ubi aliæ arbores difficiliter comprehendunt, ponẽda non est, quia uini saporem infestat. Potest etiã ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem quindecim pedũ excedat. Nam ferè ita constitutum rumpotinetum animad-

uerti

uerti, ut ad octo pedes locis siccis, & cliuosis, ad duodecim locis planis, & uliginosis tabulata disponantur. Ple*runq; autem ea arbor in tres ramos diuiditur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia summittuntur, tum omnes penè uirgæ ne umbrent eo tempore, quo uitis putatur, abraduntur. Arboribus rumpotinis si frumentum non inseritur, in utrãq; partem uiginti pedum spatia interueniunt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem quadraginta pedes, in alteram uiginti relinquuntur. Cætera simili ratione, atq; in arbusto* I*talico administrantur, ut uites longis scrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atq; in ramis deducatur, ut noui traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis cõnectantur, & ueteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media uirga inter eas deligetur. Cùm deinde fructus pondere urgebit, subiectis adminiculis sustineatur.* Hoc *autem genus arbusti, cæteraq́; omnes arbores quãto altius arantur, & circunfodiuntur, maiore fructu exuberant, quod an expediat patrifamiliâs facere cultus docet.*

De generibus olearum. CAP. VII.

O*Mnis tamen arboris cultus simplicior, quàm uinearum est, longeq́; ex omnibus stirpibus minorem impensam desiderat olea, quæ prima omnium arborum est, nam quamuis non continuis annis, sed ferè altero quoque fructum afferat, eximia tamen eius ratio est, quòd leui cultu sustinetur, & cum se non induit, uix ullam impensam poscit: sed & siquam recipit, subinde fructus multiplicat: neglecta compluribus annis nõ ut uinea deficit, eoq́; ipso tempore aliquid etiam interim patrifamiliâs præstat, & cùm adhibita cultura est, uno anno emendatur.* Q*uare etiam nos in hoc genere arboris diligenter præcipere censuimus.*

fuimus. Olearum, sicut uitium, plura genera esse arbitror, sed in meam notitiam decem modò peruenerunt. Pausia, algiana, liciniana, sergia, neuia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca iucūdißima est pausiæ, speciosißima est regiæ, quæ potius escæ, quàm oleo est idonea. Pausiæ tamen oleum saporis egregij, dum uiride est, uetustate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad escam, quàm in liquorem stringitur. Oleum optimum licinia dat, plurimū sergia: omnisq; olea, & maior ferè ad escam, minor oleo est aptior. Nulla ex his generibus, aut perferuidum, aut gelidum statum cœli patitur. Itaq; æstuosis locis septentrionali colle, frigidis meridiano gaudet. Sed neque depressa loca, neq; ardua, magisq; modicos cliuos amat, quales in Italia Sabinorum, uel tota prouincia Bætica uidemus. Hanc arborē pleriq; existimāt ultra miliarium sexagesimum à mari, aut non uiuere, aut non esse feracem. Sed in quibusdam locis rectè ualet. Optimè uapores sustinet pausia, frigus sergia. Aptißimum genus terræ est oleis, cui glarea subest, si superposita creta sabulo admista est. Nō minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo est. Sed & densior terra, si uuida, & læta est, commodè recipit hanc arborem. Creta ex toto repudianda est, magis etiam scaturiginosa, & in qua semper uligo consistit. Inimicus est etiam ager sabulo macer, & nuda glarea. Nam & si non emoritur in eiusmodi solo, nunquàm tamen conualescit. Potest tamen in agro frumentario seri, uel ubi arbutus, aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa radices noxias oliueto relinquit, quarum uirus enecat oleam. Sed hæc in uniuersum de toto genere huius arboris habui uobis dicere. Nunc per partes culturam eius exequar.

De

De seminarijs oliuarum faciendis. CAP. IX.

SEminarium oliueto præparetur cœlo libero, terreno modicè ualido, sed succoso, neq; denso, neq; soluto solo, potius tamẽ resoluto. id genus terræ ferè nigræ est, quã cùm in tres pedes pastinaueris, & alta fossa circũdederis, ne aditus pecori detur, fermẽtari sinito. T*um ramos nouellos proceros, & nitidos, quos comprehensos manus possit circũuenire, hoc est manubrij craßitudine feracißimos arboribus adimito, & ex his quàm recẽtißimas taleas recidito, ita ut ne corticem, aut ullam aliam partem, quàm quæ serra præciderit, lædas: hoc autem facilè contingit, si prius uaram feceris, & eam partem, supra quam ramum secaturus es, fœno, aut stramentis texeris, ut molliter, & sine noxa corticis taleæ superpositæ secentur.* T*aleæ deinde sexquipedales serra præcidantur, atq; earum plagæ utraque parte falce leuentur, & rubrica notentur, ut sic quemadmodum in arbore steterat ramus, ita parte ima terram, & cacumine cœlũ spectans deponatur.* N*am si inuersa mergatur, difficulter comprehendet, & cùm ualidius conualuerit, sterilis in perpetuum erit. Sed oportebit talearum capita, & imas partes misto fimo cum cinere oblinire, & ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis altè superueniat. Sed binis indicibus ex utraq; parte humantur: hi sunt de qualibet arbore breui spatio iuxta eas positi, et in summa parte inter se uinculo connexi, ne facilè singuli deijciantur.* H*oc facere utile est propter fossorum ignorantiã, ut cum bidentibus, aut sarculis seminarium colere institueris, depositæ taleæ nõ lædãtur.* Q*uidã melius existimãt hortulis excolere, & chorda simili ratione disponere: sed utrunq; debet post uernũ æquinoctiũ fieri, & quàm frequentißimè seminarium primo anno*

mo anno sarriri, postero, & sequẽtibus, cùm iam radiculæ seminum conualuerint, rastris excoli. Sed biennio à putatione abstineri, tertio anno singulis seminibus binos ramulos relinqui, & frequenter sarriri seminarium conueniet. Quarto anno ex duobus ramis infirmior amputandus est, sic excultæ quinquennio arbusculæ habiles translationi sunt. Plantæ autem in olíueto disponuntur optimè siccis, minimeq; uliginosis agris per autumnũ, lætis, & humidis uerno tempore paulò antè, quàm germinent. Atq; ipsis scrobes quaternum pedum præparantur anno antè: uel si tempus non largitur, prius quàm deponantur arbores, stramentis incendantur scrobes, ut eos ignis putres faciat, quos sol, & pruina facere debuerat. Spatium inter ordines minimum esse debet, pingui, & frumẽtario solo sexagenum pedum in alteram partem, atque in alteram quadragenum: macro, nec idoneo segetibus quinum & uicenûm pedum. Sed in Fauonium dirigi ordines conuenit, ut æstiuo proflatu refrigerentur. Ipsæ autem arbusculæ hoc modo possunt transferri, antè quàm explantes arbusculam, rubrica notato partem eius, quæ meridiẽ spectat, ut eodem modo, quo in seminario erat, deponatur. Deinde ut arbusculæ spatiũ pedale in circuitu relinquatur, atq; ita cum suo cespite planta eruatur. Qui cespes in eximẽdo ne resoluatur, modicos surculos uirgarũ inter se connexos facere oportet. eosq; pilæ, quæ eximitur, applicare, & uiminibus ita innectere, ut constricta terra uelut inclusa teneatur. Tum subruta parte ima leuiter pilã cõmouere, & suppositis uirgis alligare, atq; plantam transferre. Quæ ante quàm deponatur, oportebit solũ scrobis imum fodere bidentibus, deinde terram aratro subactam (si tamen pinguior erit summa humus) immittere, & ita

ordei

ordei semina substernere, & si constet in scrobibus aqua, ea omnis haurienda est antè quàm demittantur arbores: deinde ingerendi minuti lapides, uel glarea mista pingui solo, depositisq; seminibus latera scrobis circuncidenda, & aliquid stercoris interponendum. Quòd si cum ea terra planta non conuenit, tum optimum est omni fronde priuare truncum, atq; leuatis plagis, fimoq;, & cinere oblitis in scrobem, uel sulcũ deponere. Truncus autem aptior translationi est, qui brachij crassitudinem habet. Poterit enim longè maioris incrementi, & robustioris transferri, quem ita conuenit poni, ut si non periculum à pecore habeat, exiguus admodum supra scrobem emineat, lætius enim frondet: si tamen incursus pecoris aliter uitari non poterit, celsior truncus constituetur, ut sit innoxius ab iniuria pecorum, atq; etiam rigandæ sunt plantæ, cum siccitates incesserunt, nec nisi post biennium ferro tangendæ: ac primo surculari debent, ita ut simplex stylus altitudinem maximi scrobis excedat: deinde arando ne coxam bos, aliam'ue partem corporis offendat: optimum est etiam constitutas plantas circummunire caucis, deinde constitutum iam, & maturum oliuetum in duas partes diuidere, quæ alternis annis fructu induantur, neque enim olea continuo biennio uberat. Cum subiectus ager consitus non est, arbor coliculum agit, cum seminibus repletur, fructum affert, ita sic diuisum oliuetum omnibus annis æqualem reditum adfert. Sed id minime bis anno arari debet: & bidentibus altè circunfodiri. Nam post solstitium cum terra æstibus hiat, curandum est, ne per rimas sol ad radices arborum penetret. Post æquinoctium autumnale ita sunt arbores ablaqueandæ, ut à superiore parte, si olea in cliuo sit, incilia excitentur, quæ limosam

aquam ad codicem deducant. Omnis deinde soboles, quæ ex uno stirpe nata est, quotannis extirpanda est, ac tertio quoq; fimo uel pabulandæ sunt oleæ. Atq; eadem ratione stercorabitur oliuetũ, quam in secundo libro proposui, tamen segetibus prospicietur. Ac si ipsis tantũmodo arboribus satis seruaueris, singulis stercoris caprini sex libræ, stercoris sicci modij singuli, uel amurcæ ĩ singulis cõgius. Stercus autumno debet inijci, ut permistum hyemi radices oleæ calefaciat. Amurca ualentibus infundenda est: nã per hyemẽ si uermes, atq; alia suberunt animalia, hoc medicamento necantur. Plerunq; etiam locis siccis, & humidis, arbores musco infestantur, quẽ nisi ferramẽto resecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet. Quinetiam compluribus interpositis annis oliuetum putandum est: nam ueteris prouerbij meminisse conuenit, Eum, qui aret oliuetum, rogare fructum: qui stercoret, exorare: qui cædat, cogere. Quod tamen satis erit octauo anno fecisse, ne fructuarij rami subinde amputentur. Solent etiam quamuis lætæ arbores fructũ non afferre. Eas terebrari gallica terebra conuenit, atq; ita in foramen uiridem talẽã oleastri demitti, sic uelut inita arbor fœcundo semine fertilior extat. Sed & sine ablaqueatione adiuuanda est amurca insulsa cum suilla, uel nostra arina uetere, cuius utriusq; modus seruatur. Nam maximæ arbori, ni tantundem aquæ misceatur, urna abundè erit. Solent etiam uitio soli fructum oleæ necare. Cui rei sic medebimur: altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus, minus'ue circundabimus: sed minima arbor modicum postulat. Hoc remedio si nihil fuerit effectum, ad præsidium insitionis confugiendum erit.. Quemadmodum autem olea inserenda sit, postmodũ dicemus. Nonnunquam etiam

in

in olea unus ramus cæteris aliquanto est lætior, quem nisi recideris, tota arbor contristabitur. Ac de oliuetis hactenus dixisse satis est. Superest ratio pomiferarum arborum, cui rei deinceps præcepta dabimus.

De arboribus pomiferis. CAP. X.

Locum pomarij, priusquam semina feras, circummunire macerijs oportet, uel sepe, uel fossa præcipiti, ut non solum pecori, sed & homini transitũ negare ualeat: quoniam si sæpius cacumina hominis manu tractata, aut à pecoribus prærosa sunt, in perpetuũ semina incrementum capere nequeunt. Generatim antẽ disponere arbores utile est, maximè etiam ne imbecilla à ualẽtiore prematur, quia nec uiribus, nec magnitudine par est, impariq; spatio tem poris adolescit. Terra, quæ uitibus apta est, etiã arboribus est utilis: ante annũ, quàm seminare uoles, scrobẽ fodito, ita sole, pluuijs'ue macerabitur, & quod positum est, citò cõprehendet. At si eodem anno & scrobẽ facere, & arbores serere uoles, minimũ ante duos menses scrobes fodito, posteà stramentis incẽsis calefacito: quos si latiores, patentioresq; feceris, lætiores, uberioresq; fructus percipies. Sed scrobis clibano similis fiat, cuius imũ summo patẽtius est, ut laxius radices uagentur, ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustum os penetret, etiam ut cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est, à pluuijs non abluatur. Arbores raris interuallis serito, ut cum creuerint spatiũ habeant, quo ramos extendãt: nam si spissè posueris, nec infrà serere quid poteris, nec ipsæ fructuosæ erunt nisi interuulseris: itaq; inter ordines quadragenos pedes, minimumq; tricenos relinquere conuenit. Semina lege crassa, non minus, quàm manubrium bidentis, recta, leuia, procera, sine ulceribus, integro libro, ea bene, &

celeriter comprehendent. Si ex ueteribus ramis sumes, de ijs quoq;, qui quotannis bonos, & uberiores fructus affe= runt, eligito, ac illos magis qui sunt contra solem, quàm qui umbris, ramis, aut plantis continentur. Sed antè quàm arbusculas transferas, nota quibus uentis antea fuerant constitutæ, postea manus admoueto, ut de cliuo, & sicco in humidum agrum transferas. Trifurcam maximè po= nito. Ea extet minime tribus pedibus. Si eodem scrobe duas, aut tres arbusculas uoles constituere, curato, ne in= ter sese contingant, quoniam mutuo contactu aut compu= trescēt, aut uermibus interibūt. Cùm semina depones, de= xtra, sinistraq; usq; in imum scrobem fasciculos sarmēto= rū brachij crassitudinis demittito, ita ut supra terram pau lulum extent, per quos æstate paruo labore aquam radi= cibus sumministrare possis. Arbores, ac semina cū radici= bus autūno serito, hoc est circa Calendas, & Idus Octo= bris. Primo uere antè quàm germinēt, arbores deponito: ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imū scrobē lentisci taleam inuerso cacumine demittito. Ficū frigori= bus ne serito. Loca aprica, calculosa, glareosa, interdū & saxosa amat. Eiusmodi arbor cito conualescit, si scrobes amplos, patentesq; feceris. Ficorum genera, & si sapore, atque habitu distant, uno modo, sed pro differentia agri seruntur. Locis frigidis autumni temporibus, & aquo= sis præcoques ponito, ut ante pluuiam fructum deligas. Locis calidis hybernas serito: at si uoles ficum, quamuis non natura, seram facere, tum grossulos, priorem'ue fru= ctum decutito, iterum alterum edet, quem in hyemem differet: nonnunquam etiam, cùm frondere cœperunt ca= cumina fici ferro summa prodest amputare, sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: ac semper conueniet, simul= atque folia agere cœperint ficus, rubricam amurcam di=

luere, & cum stercore humano ad radicem infundere. Ea res efficit uberiorem fructum, & farctum fici pleniorem, ac meliorem. Serendæ sunt autem præcipuè liuianæ, africanæ, calcidicæ, sulcæ, lydiæ, callistrutiæ, topiæ, rhodiæ, libycæ, hybernæ, omnes etiam bifere, & trifere flosculi. Nucem Græcam serito circa Cal. Febr. quæ prima gemmascit: agrum durum, calidum, siccum desyderat. Nã in locis diuersis nucẽ si deposueris, plerũq; putrescit. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato. ita iucundioris saporis fructum, cum adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius frondebit. Ternas nuces in trigonũ statuito, ut nux à nuce minimè palmo absit, & anceps ad fauonium spectet. Omnis autẽ nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cùm ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & ex summo duûm ramorum ambas radices emittit. Nucem Græcam, & auellanam tarentinam facere hoc modo poteris. In quo scrobe destinaueris nuces serere, in eo terram minutam pro modo semipedis ponito, ibiq; semen ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medulla eius sine putamine nucem Græcam, aut auellanam abscõdito, & ita adobruito. Hoc ante Calend. Martias facito, uel etiã inter Nonas, et Idus Mart. Eodẽ tempore iuglandem, & pineam, & castaneã serere oportet. Malum punicum ab eodẽ tempore usq; in Cal. Aprilis rectè seritur. Quòd si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emẽdabitur. Stercore suillo, & humano, urináq; uetere radices rigato. Ea res & fertilem arborem reddet, & primis annis fructũ uinosum, & post quinquennium dulcem, & apyrenum facit. nos exiguum admodum lasaris uino diluimus, & ita cacumina arboris

summa obleuimus. Ea res emendabit acorē malorū. Mala punica ne in arbore rūpantur, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborē, ad radicē ipsam collocaueris: at si iā arborem satam habueris, scillam secundū radicem arboris serito. Alio modo cùm iā matura mala fuerint ante, quàm rumpantur, ramulos, quibus dependent, intorqueto, eodē modo seruabuntur incorrupta etiā toto anno. Pyrum autumno ante brumam serito, ita ut minimè dies x x v. ad brumā supersint: quæ ut sit ferax, cùm adoleuerit, altè eā ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, & fissurā cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito, deinde absumpta ablaqueatione, cinerē supra terram inijcito. Curandum est autē, ut quàm generosissimis pyris pomaria cōseramus. Ea sunt crustumina, regia, signina, tarētina, quæ syria dicūtur, purpurea, superba, ordeacea, aniciana, neuiana, fauoniana, lateritana, dolabelliana, turraniana, uolema, mulsa, præcocia, uenerea, & quædam alia, quorū enumeratio nūc longa est. Prætereà malorū genera exquirēda maximè scādiana, matiana, orbiculata, sextiana, pelusiana, amerina, syrica, melimela, cydonia, quorū genera tria sunt struthia, chrysomeliana, mustea. Quæ omnia nō solùm uoluptatē, sed etiā salubritatem afferunt. Sorbi quoq;, et armeniaci, atq; persici nō minima est gratia. Et mala sorba pruna post mediam messem usq; in Idus Febr. serito. Mororum ab idibus Febru. usq; ad æquinoctium uernum satio est. Siliquam Græcam, quam quidam κεράτιον uocant, & persicū ante brumam per autumnum serito. Amygdala si parū ferax erit, forata arbore lapidē adijcito, & in librum arboris inolescere sinito. Omnium autem generū ramos, circa Cal. Martias in hortis subacta, & stercorata terra suprà puluinos arearum dispone-

re con

re conuenit:danda est opera,ut dum teneros ramulos habent,ueluti pampinētur,& ad unū stylū primo anno semina redigātur, & cùm autumnus inceßerit,antè quàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expedit, & ita craßis arundinibus,quæ ab una parte nodos integros habeant,uelut pileis induere, atq; sic à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri.Post uigintiquatuor deinde menses siue transferre, & disponere in ordinem uoles,siue inserere,satis tutè utrunq; facere poteris.

De insitione arborum. CAP. XI.

Omnis surculus omni arbori inseri potest,si nō est ei cui inseritur,cortice dißimilis.Si uerò etiam similem fructum,& eodem tempore affert,sine scrupulo egregiè inseritur.Tria genera porrò insitionum antiqui tradiderunt.Vnum,quo resecta,& fissa arbor resectos surculos accipit.Alterum quo resecta inter librū & materiā semina admittit,quæ utraq; genera uerni temporis sunt.Tertium,quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partē sui delibratam recipit,quam uocant agricolæ emplastrationem,uel,ut quidam,inoculationem. Hoc genus insitionis æstiuo tempore optimè usurpatur,quarum insitionum rationē cùm tradiderimus, à nobis quoq; repertam docebimus.Omnes arbores simulatq; gemmas agere cœperint, luna crescente inserito,oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis.Ex qua arbore inserere uoles,& surculos ad insitionem sumpturus es,uideto, ut sit tenera,& ferax,nodisq; crebris,& cùm primùm germina tumebūt de ramulis anniculis,qui solis ortū spectabūt, & integri erūt,eos legito craßitudine digiti minimi,surculi sint bifurci,uel trifurci.Arborē,quam inserere uoles, serra diligēter exsecato ea parte,qua maximè nitida, &

sine cicatrice est, dabisq; operam, ne librũ lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum tenuem ferreũ, uel osseum inter corticem, & materiam ne minus digitos tres, sed consideratè demittito, ne lædas, aut rumpas corticem. Posteà surculos, quos inserere uoles, falce acuta ex una parte deradito tãtum, quantũ cuneus demissus spatij dabit, atq; ita, ne medullas, ne'ue alterius partis corticem lædas. Vbi surculos paratos habueris, cuneum uellito, statimq; surculos in ea foramina, quæ cuneo adacto inter corticẽ, & materiã feceris, demittito. Ea autem fine, qua adraseris, surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius de arbore extent, suprà deinde muscum imponito, & ita ligato, ne pluuia dilabatur. Quosdã tamen magis delectat in trunco arboris locũ seminibus serra facere, insectasq; partes tenui scalpello leuare, atq; ita surculos aptare. Si pusillã arborem inserere uoles, imam abscindito, ita ut sexquipede è terra extet, & cum deinde præcideris, plagam diligenter leuato, & medium truncũ acuto scalpello permodicè findito, ita ut fissura digitorũ trium sit in ea: deinde cuneum, quo diducatur, inserito, & surculos ex utraq; parte derasos dimittito, sic ut librum seminis libro arboris æqualẽ facias. Cum surculos diligẽter aptaueris, cuneum eximito, & arborem, ut suprà dixi, alligato: deinde terram circa arborem adaggerato usq; ad ipsum insitum. ea res à uẽto, & calore maximè tuebitur. Hoc tertium genus insitionis, cum sit subtilißimum, nõ omni generi arborum idoneum est, sed ferè recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumq;, & ualidum librum habent, sicut ficus. Nam & lactis plurimum mittit, & corticem robustum habet. optime itaq; inseritur caprifici ramus. Ex arbore, de qua inserere

inserere uoles, nouellos et nitidos ramos eligito. in ijsdéq; obseruato gemmam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunsignato, ut gemma media sit, et ita acuto scalpello circuncidito, delibratoq; diligenter, ne gemmam lædas: posteà item alterius arboris, quam emplastraturus es, nitidißimũ ramum eligito, & eiusdem spatij corticem circuncidito, & materiam delibrato: deinde in eam partem, quã nudaueris, præparatum emplastrum aptato, ita ut alteræ delibratæ parti conueniat. ubi ita hæc feceris, circa gemmam bene alligato, cauetoq; ne lædas ipsum germẽ. deinde cõmissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto, ut gemma libera uinculo non urgeatur. arboris autem insitæ sobolẽ, & ramos superiores præcidito, nequid sit, quo poßit succus euocari, aut ne cui magis, quam insito seruiat. post XXI. diem soluito emplastrũ. & hoc genere optimè etiam inseritur olea. Quartũ illud genus insitionis iã docuimus, cùm de uitibus disputauimus. Itaq; superuacuũ est hoc loco repetere traditam rationem terebrationis. Sed cum antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, et illam quasi finitionem, qua nos paulò antè usi sumus, ueluti quandã legem sanxerint, eos tantũ surculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu consimiles ijs arboribus, quibus inseruntur, existimauimus errorem huius opinionis discutiendum, tradendamq; posteris rationem, qua poßit omne genus surculi omni generi arboris inseri. quod ne longiore exordio legentẽ fatigemus, unum quasi exemplũ subijciemus, quo poßit omne genus surculi omnibus arboribus inseri. Scrobem quoquò uersus pedum quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poßint eã contingere:

in

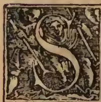
in scrobē deinde fici arbusculam deponito, diligentiamq́; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post triennium, cum iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidetur nitidissimus, deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa, atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tantum cacumina, quæ inserere uoles, relinque. tum arborem fici detrunca, plagamq́; leua, & mediam cuneo finde. cacumina deinde oliuæ, sicuti matri cohærent, ex utraq; parte abrade, & ita fissuræ fici insere, cuneumq́; exime, diligenterq́; ramulos colliga, ne qua ui reuellantur, sic interposito triennio conualescet ficus cum olea, & tum demū quarto anno, cum bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre resecabis. hoc modo omne genus in omnem arborem inseres. At prius quàm finem libri faciamus, quoniā ferè species surculorum omnium persecuti sumus, prioribus libris, de Cythiso dicere nunc tempestiuum est.

De Cythiso. CAP. XII

CYthisum in agro esse quàm plurimū maxime refert, quòd gallinis, apibus, capris, bubus quoq;, & omni generi pecudū utilissimus est, quòd ex eo cito pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & posteà arido possis. prætereà in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit: omnem iniuriam sine uoxa patitur. mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cùm tota nocte permaducerit, postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumno circa idus Octobr. uel uerè fieri potest. Cum terram bene subegeris, areolas facito, ibiq́;

uelut ocymi semẽ cythisi autumno serito. Plantas deinde uere disponito, ita ut inter se quoquouersus quatuor pedũ spatia distent. Si semen non habueris, cacumina cythisorũ uere deponito, & stercoratam terram circumaggerato. Si pluuia non incesserit, rigato quindecim proximis diebus, simulatq; nouam frondem agere cœperit, sarrito, & post triennium deinde cædito, & pecori præbeto, E quo abunde est uiridis pondo x v. bubus pondo uicena, cæterisq; pecoribus pro portione uirium. Potest etiam ante Septẽbrem satis commodè ramis cythisus seri, quoniam facilè comprehendit, & iniuriam sustinet. Aridum si dabis, parcius præbeto, quoniam uires maiores habet, priusq; aqua macerato, & exemptum paleis permisceto. Cythisum cũ aridum facere uoles, circa mensem Septembrem, ubi semẽ eius grandescere incipiet, cædito, paucisq; horis, dũ flaccescat, in sole habeto: deinde in umbra exsiccato, et ita cõdito. Hactenus de arboribus præcepisse abunde est, reddituro pecoris curam, & remedia sequenti uolumine.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VI.

SCIO quosdam Publi Siluine, prudentes agricolas pecoris, gregariorumq; pastorum abnuisse curam, et eam uelut inimicam professionis suæ disciplinam constantissimè repudiasse: neque inficior id eos aliqua ratione fecisse, quasi sit agricolæ contrarium pastoris propositum: cum ille quàmmaximè subacto, & puro

puro solo gaudeat, hic nouali, graminosóq;: ille fructum è terra speret, hic è pecore. Ita fit, ut quod arator abominatur, contrà pastor optet herbarum prouentum. Sed in his tam discordantibus uotis est tamẽ quædã societas, atq; coniunctio, quoniam & pabulum è fundo plerunque domesticis pecudibus magis, quàm alienis depascere ex usu sit, & copiosa stercoratione, quæ contingit è gregibus, terrestres fructus exuberare. Nec tamen ulla regio est, in qua modo frumenta gignantur, quæ nõ, ut hominũ, ita armentorũ adiumento iuuetur: unde etiam iumenta nomen à re traxere, quòd nostrũ laborẽ[1], uel onera subuectando, uel arando iuuarent. Itaq; sicut ueteres Romani præcepe runt, ipse quoq; censeo tam pecorum, quàm agrorum cultũ pernoscere. Nam in rusticatione uel antiquißima est ratio pascendi, eademq; quæstuosißima: propter quòd nomina quoq; & pecuniæ, & peculij tracta uidẽtur à pecore: quoniã id solũ ueteres possederunt, & adhuc apud quasdam gentes unum hoc usurpatur diuitiarum genus: & nunc apud nostros quidem colonos alia res uberior nulla est, ut etiam M. Cato credidit, qui consulenti quam partẽ rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret: rursusq; interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmauit si mediocriter pasceret: cæterum de tam sapiente uiro piget dicere, quod eum quidã autores memorant, quidnã quærenti cuidam tertium in agricolatione quæstuosum esset, asseuerasse, si quis uel male pasceret, cùm præsertim maius dispendium sequatur inertem, & inscium pastorem, quàm prudentem, diligentem'que compendium. De secundo tamen responso, dubium non est, quin mediocrem negligentiam domini fructus pecoris exuperet. Quam ob

rem

rem nos quoque hanc partem rei rusticæ Siluine: quanta ualuimus industria, maiorum secuti præcepta, posteritati mandauimus. Igitur cùm sint duo genera quadrupedum, quorum alterum paramus in consortium operum, sicut bouem, mulam, equum, asinum: Alterum uoluptatis, ac reditus, & custodiæ causa, ut ouem, capellam, suem, canem, de eo genere primùm dicemus, cuius usus nostri laboris est particeps. nec dubium, quin (ut ait Varro) cæteras pecudes bos honore superare debeat, præsertim autẽ in Italia, quæ ab hoc nuncupationem traxisse creditur, quòd olim Græci tauros ἰταλὺς uocarẽt, & in ea urbe, cuius mœnibus condendis mas, & fœmina aratro terminum signauerũt, uelut pecus: quòd item Athenis Cereris, & Triptolemi fertur minister: quòd inter fulgentißima sydera particeps cœli: quòd deinde laboriosißimus adhuc hominis socius in agricultura: cuius tanta fuit apud antiquos ueneratio, ut tam capitale esset bouem necasse, quàm ciuem. Ab hoc igitur promißi operis capiamus exordium.

De bubus parandis, atq; emendis, earumq; forma. CAP. I.

QVæ in emendis bubus sequẽda, quæq; uitanda sint, non ex facili dixerim, cùm pecudes pro regionis cœliq; statu, & habitum corporis, & ingenium animi, & pili colorẽ gerant: aliæ formæ sunt Asiaticis, aliæ Gallicis, Epiroticis alia: nec tantum diuersitas prouinciarum, sed ipsa quoq; Italia partibus suis discrepat. Campania plerũq; boues progenerat albos et exiles, labori tamẽ & culturæ patrij soli nõ inhabiles. Vmbria uastos, & albos, eademq; rubros: nec minus probabiles animis, quàm corporibus. Hetruria & Latium compactos, sed ad opera fortes. Apenninus durißimos, omnemq; difficultatẽ tolerantes

rantes, nec ab aſpectu decoros: quæ cùm tam uaria & diuerſa ſint, tamē quædā quaſi cōmunia, & certa præcepta in emēdis iuuencis arator ſequi debet, eaq́; Mago Carthaginienſis ita prodidit, ut nos deinceps memorabimus. Parādi ſunt boues nouelli, quadrati, grādibus membris, cornibus proceris, ac nigrātibus, & robuſtis, fronte lata & criſpa, hirtis auribus, oculis, & labijs nigris, naribus reſimis patuliſq́;, ceruice lōga, & toroſa, palearibus amplis, & penè ad genua promiſsis, pectore magno, armis uaſtis, capaci & tanquā implēte utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorſo recto planoq́;, uel etiā ſubſidente, clunibus rotundis, cruribus cōpactis ac rectis, ſed breuioribus potius, quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longiſsimis, & ſetoſis, piloſiſq́;, corpore denſo, breuiq́;, colore rubeo, uel fuſco, tactu corporis molliſsimo.

De bubus domandis. CAP. II.

TAlis notæ uitulos oportet, cùm adhuc teneri ſunt, conſueſcere manu tractari, ad præſepia religari, ut exiguus in domitura labor eorum, & minus ſit periculi: uerùm neq; ante tertium, neq; poſt quintū annum iuuencos domari placet, quoniā illa ætas adhuc tenera eſt, hæc iam prædura: eos autē, qui de grege feri cōprehenduntur, ſic ſubigi conuenit. Primùm omnium ſpatioſum ſtabulū præparetur, ubi domitor facilè uerſari, & unde digredi ſine periculo poſsit. Ante ſtabulū nullæ anguſtiæ ſint, ſed aut campus, aut uia latè patens, ut cùm producentur iuuenci, liberum habeant excurſum, ne pauidi aut arboribus, aut obiacenti cuilibet rei ſe implicent, noxamq́; capiant. In ſtabulo ſint ampla præſepia, ſupraq́; trāſuerſi aſſeres in modum iugorum à terra ſeptem pedibus elati configantur, ad quos religari poſsint iuuenci: diē deinde,

quo do

quo domituram auſpiceris, liberum à tempeſtatibus, & à religionibus matutinum eligito: canabinoq; funibus cornua iuuencorum ligato: ſed iaculi, quibus copulantur, lanatis pellibus inuoluti ſint, ne tenera fronte ſub cornua lædantur: cùm deinde buculos comprehenderis, extra ſtabulum producito, & ad ſtipites religato ita, ut exiguum laxamenti habeant, diſtentq; inter ſe aliquanto ſpatio, ne in colluctatione alter alteri noceat: ſi nimis aſperi erunt, patere unum diem noctemq; deſæuiant, ſimulatque iras contuderint, manu producantur, ita ut & aliquis antè, & à tergo complures, qui ſequantur, retinaculis eos contineant, & unus cum claua ſalignea procedens modicis ictibus ſubinde impetus eorum coërceat: ſin autem placidi & quieti boues erunt, uel eodem die, quo alligaueris, ante ueſperũ licebit producere, & docere per mille paſſus compoſitè, ac ſine pauore ambulare: cum domum perduxeris, arctè ad ſtipites religato, ita ne capite moueri poßint: tum demum ad alligatos boues, neq; à poſteriore parte, neq; à latere, ſed aduerſus placidè, & cum quadam uocis adulatione uenito, ut accedentẽ conſueſcant aſpicere: deinde nares perfricato, ut hominem diſcant odorari. Mox etiam conuenit tota tergora & tractare, & reſpergere mero, quo familiariores bubulco fiant: uentri quoq;, & ſub femina manum ſubijcere, ne ad eiuſmodi tactum poſtmodum paueſcant, & ut ricini, qui plerunq; feminibus inhærent, eximantur: itaq; cum fit, à latere domitor ſtare debet, ne calce contingi poßit. Poſt hæc diductis malis, educito linguam, totumq; eorum palatũ ſale defricato, libralesq; offas in præſulſæ adipis liquamine tinctas, lingula demittito, ac uini ſingulos ſextarios per cornu faucibus infundito: nam per hæc blandimẽta triduo ferè man-

suescunt, iugumq́; quarto die accipiunt, cui ramus illigatur, & temonis uice trahitur: interdũ & pondus aliquod iniungitur, ut maiore nisu laboris exploretur patientia, post eiusmodi experimenta uacua plostro subiungẽdi, & paulatim longius cum oneribus producendi sunt. Sic perdomiti mox ad aratrum instituantur, sed in subacto agro ne statim difficultatem operis reformidẽt, ne'ue adhuc tenera colla, dura prosciβione terræ contundant. Quemadmodum autem bubulcus in arando bouem instituat, primo præcepi uolumine: curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam nisi hæc caueantur, nunquàm eiusmodi uitia, quãuis subacta, eximi poterunt. Verum ista sic agẽda præcipimus, si ueteranũ pecus nõ aderit: nam si aderit, expeditior, tutiorq́; ratio domandi est, quam nos in nostris agris sequimur: nam ubi plaustro, aut aratro iuuencum consuescimus, ex domitis bubus ualentiβimũ, eundemq́; placidiβimũ cum indomito iungimus, qui & procurrentem retrahat, & cunctantem producat. si uerò non pigeat iugũ fabricare, quo tres iungantur, hac machinatione cõsequemur, ut etiam contumaces boues grauiβima opera non recusent: nam ubi piger iuuencus medius inter duos ueteranos iũgitur, aratroq́; iniuncto terrã moliri cogitur, nulla est imperium respuendi facultas: siue enim efferatus prosilit, duorum arbitrio inhibetur: seu consistit, duobus gradientibus etiam obsequitur: seu conatur decumbere, à ualentioribus subleuatus trahitur: propter quæ undiq́; neceβitate contumaciam deponit, & ad patientiam laboris pauciβimis uerberibus perducitur: est etiam post domituram mollioris generis bos, qui decũbit in sulco: eum non sæuitia, sed ratione censeo emendandũ: nam qui stimulis, aut ignibus, alijsq́; tormentis

mentis

mentis id uitiũ eximi melius iudicant, ueræ rationis ignari sunt, quoniã peruicax contumacia plerunq; sæuientem fatigat. Propter quod utilius est citra corporis uexationẽ fame potius, & siti cubitorem bouem emendare: nam eum uehementius afficiunt naturalia desideria, quàm plagæ. Itaque si bos decubuit, utilißimum est sic pedes eius uinculis obligari, ne aut insistere, aut ꝑgredi, aut pasci possit: quo facto inedia, & siti compulsus deponit ignauiam, quæ tamẽ rarißima est in pecore uernaculo: lõgeq; omnis bos indigena melior est quàm peregrinus: nam neque aquæ, nec pabuli, nec cœli mutatione tentatur, neq; infestatur cõditione regionis, sicut ille, qui ex planis, & campestribus locis, in montana, & aspera perductus est, uel ex montanis in campestria: itaq; etiam, cum cogimur ex longinquo boues arcessere, curandum est, ut ex similibus patrijs locis traducantur: itẽ custodiendum est, ne incorpo ratione, uel statura, uel uiribus impar cum ualẽtiore iungatur: nam utraque res inferiori celeriter affert exitium. Mores huius pecudis probabiles habentur, qui sunt propiores placidis, quàm concitatis: sed non inertes, qui sunt uerentes plagarum, & acclamationum, sed fiducia uiriũ, nec auditu, nec uisu pauidi, nec ad ingredienda flumina, aut pontes formidolosi, multi cibi edaces, uerum in eo conficiendo lenti: nam hi melius concoquunt: ideoq; robora corporum citra maciem conseruant, qui ex commodo, quàm qui festinanter mandunt. Sed tam uitium est bubulci pinguem, quàm exilem bouem reddere: humilis enim, & modica corporatura pecoris operarij debet esse, neruisq;, & musculis robusta: non adipibus obesa, ut nec sui tergoris mole, nec labore operis degrauetur. Sed quoniam quæ sequenda sunt in emendis, domandisq; bobus

tradidimus, tutelam eorum præcipiamus.

De boum cura, & cibarijs. CAP. III.

BOues calore sub diuo, frigoribus intra tectum manere oportet: itaq; hybernæ stabulationi eorũ præparanda sunt stramẽta, quæ mẽse Augusto intra dies triginta sublatæ meßis præcisa, in aceruũ extrui debent: horum desectio cũ pecori, tum agro est utilis: liberãtur arua sentibus, qui æstiuo tempore per caniculæ ortum recisi, plerunq; radicitus intereunt, & stramentis pecoris subiecti plurimum stercoris efficiunt: hæc cũ ita curauerimus, tum & omne genus pabuli præparabimus, dabimusq; operam, ne penuria cibi macrescat pecus. Boues autem rectè pascendi non una ratio est: nam si ubertas regionis uiride pabulũ subministrat, nemo dubitat, quin id genus cibi cæteris præponendum sit: quod tamen nisi riguis, aut roscidis locis non contingit: itaq; in ijs ipsis uel maximum commodum est, quòd sufficit una opera duobus iugis, quæ eodem die alterna temporum uice uel arant, uel pascuntur siccioribus agris. Ad præsepia boues alendi sunt, quibus pro conditione regionum cibi præbentur: eosq́; nemo dubitat, quin optimi sint uicia in fascem ligata, & cicercula, itemq́; pratense fœnum. minus commodè tuemur armentum paleis, quæ ubiq; & quibusdam regionibus solæ præsidio sunt, eæ probantur maximè ex milio, tum ex ordeo, mox etiam ex tritico: sed iumentis iustam operã reddentibus, ordeum præter has præbetur: bobus autem pro temporibus anni pabula dispẽsantur. Ianuario mense singulis fresi, & aqua macerati erui quaternos sextarios mistos paleis dare conuenit, uel lupini macerati modios, uel cicerculæ maceratæ semodios, & super hæc affatim paleas, licet etiã si sit leguminũ inopia, & eluta, et siccata

uinacia

uinacia, quæ de lora eximuntur, cum paleis miscere. Nec *dubiũ est, quin ea lõgè melius cũ suis folliculis antè, quàm eluantur, præberi poßint: nã & cibi, & uini uires habent, nitidumq́;, & hilare, & corpulentum pecus faciunt: si grano abstinemus, frondis aridæ corbis pabulatoria modiorũ uiginti sufficit, uel fœni pondo triginta, uel si nõ, modius uiridis laureæ & ilignæ frondis, sed his, si regionis copia permittat, glans adijcitur, quæ nisi ad satietatem detur, scabiem parit: potest etiam si prouentus uilitatem facit, semodius fabæ fresæ præberi.* Mense Februario *plerunq; eadem cibaria sufficiunt.* Martio, & Aprili *debet ad fœni pondus adijci, quia terra proscinditur: sat autem erit pondo quadragena singulis dari: ab* Idibus *tamẽ mensis* Aprilis *usque in* Idus Iunias *uiride pabulum rectè secatur: potest etiam in* Calend. Iulias *frigidioribus locis idem præstari: à quo tempore in* Calend. Nouemb. *tota æstate, & deinde autumno satientur fronde, quæ tamẽ nõ antè est utilis, quàm cùm maturuerit uel imbribus, uel aßiduis roribus: probaturq́; maximè ulmea, post fraxinea, et ab hac populnea: ultimæ sunt ilignea, & quernea, & laurea, sed post æstatem necessariæ deficiẽtibus cæteris, possunt etiam & folia ficulnea probè dari, si sit eorũ copia, aut stringere arbores expediat: ilignea tamen uel melior est quernea, sed eius generis, quod spinas non habet: nam id quoque uti iuniperus respuitur à pecore propter aculeos.* Nouembri *mense, ac* Decembri, *per sementem quantum appetit bos, tantum præbendum est: plerunq; tamen sufficiunt singulis modij glandis, & paleæ ad satietatem datæ, uel lupini macerati modij, uel erui aqua consperſi sextarij* VII. *pmisti paleis, uel cicerculæ similiter cõsperſæ sextarij* XII. *misti paleis, uel singuli modij uinaceo-*

rum, si ijs, ut suprà dixi, largè paleæ adijciantur: uel si nihil horum est, per se fœni pondo quadraginta.

De uitijs boum, & medicinis. CAP. IIII.

SEd non proderit cibis satiari pecora, nisi omni adiuuentur diligentia, ut salubri sint corpore, uiresq; conseruẽt: quæ utraq; custodiũtur largè dato per triduũ medicamẽto, quod cõponitur pari pondere triti lupini, cupreßiq;, et cũ aqua, nocte una sub diuo habito: idq; quater anno fieri debet ultimis temporibus ueris, æstatis, autumni, hyemis: sæpe etiã langor, & nausea discutitur, si integrũ gallinaceum crudum ouum ieiunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici, uel allij cum uino conteras, & in naribus infundas: neq; hæc tantũ remedia salubritatẽ faciunt. Multi & largo sale miscẽt pabula: quidã marrubiũ dederũt cum oleo, & uino, quidã porri fibras, alij grana thuris, alij sabinã herbã, rutamq; cum mero diluunt. Eaq; medicamẽta potanda præbẽt. Multi caulibus uitis albæ, & ualuulis erui bubus medẽtur: nõnulli pellem serpentis obtritam cum uino miscent. Est etiam remedio, cum dulci uino tritum serpillum, & concisa, & in aqua macerata scylla. Quæ omnes prædictæ potiones triũ heminarum singulis diebus per triduum datæ, aluum purgant, depulsisq; uitijs, recreant uires, maximè tamẽ habetur salutaris amurca, si tantundem aquæ misceas, & ea pecus insuescas: quæ protinus dari non potest, sed primo cibi aspergũtur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari mensura mista datur ad satietatem.

Quæ sint, quibus pestilentia ingruit gregi, & quæ remedia adhibenda. CAP. V.

NVllo autem tempore, & minimè æstate utile est boues in cursum concitari, nam ea res aut cit aluum,

aut

aut mouet febrem. Cauendum quoque est, ne ad præsepia sus, aut gallina perrepat. Nam hoc, quod decidit, immistũ pabulo, bubus affert necem, & id præcipuè, quod egerit sus ægra, pestilentiã facere ualet, quæ cùm in gregem inci dit, confestim mutandus est cœli status, & in plures partes distributo pecore longinquæ regiones petendæ sunt, atq; ita segregãdi à sanis morbidi, nequis interueniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaq; cùm ablegabũtur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne aduentu suo etiam illis tabem afferant. Euincendi sunt autem quãuis pestiferi morbi, & exquisitis remedijs propulsandi. Tunc panacis, & eryngij radices fœniculi seminibus miscẽdæ, & cum defruti, ac moliti tritici farina, candentiq; aqua conspergendæ, eoq; medicamine saliuan dum ægrotum pecus. Tum paribus casiæ myrrhæq;, & thuris ponderibus, ac tantundẽ sanguinis marinæ testudinis miscetur potio, cum uini ueteris sextarijs tribus, & ita per nares infunditur. Sed ipsum medicamentum ponderis sex unciæ diuisum, portione æqua per triduum cum uino dedisse sat erit. Præsens etiam remedium cognouimus radiculæ, quam pastores consiliginem uocãt. Ea in Marsis montibus plurima nascitur, omniq; pecori maximè est salutaris. Læua manu effoditur ante solis ortum, sic enim le cta maiorem uim creditur habere. Vsus eius traditur talis, ænea subula pars auriculæ latissima circũscribitur, ita ut manãte sanguine tanquã o literæ ductus appareat orbicu lus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ cùm factum est, media pars descripti orbiculi eadẽ subula transuitur, & facto foramini prædicta radicula inseritur, quam cùm recens plaga comprehẽdit, ita continet, ut labi non possit: in eam deinde auriculam omnis uis morbi,

pestilensq; uirus elicitur, donec pars, quæ subula circunscripta est, demortua excidat, & minimæ partis iactura caput conseruatur. Cornelius Celsus etiam uisci folia cum uino trita per nares infundere iubet. Hæc facienda, si gregatim pecora laborant: illa deinceps, si singula.

Quod remedium adhibetur boui cruditate laboranti. CAP. VI.

CRuditatis signa sunt crebri ructus, ac uentris sonitus, fastidia cibi, neruorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neq; lingua se deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congij, & mox triginta braßicæ caules modicè cocti, et ex aceto dati. Sed uno die abstinendū est alio cibo. Quidam clausum intra tecta continent, ne pasci poßit. Tum lentisci, oleastriq; cacuminū pondo IIII. & libra mellis una trita permiscēt aquæ congio, quam nocte una sub dio habent, atq; ita faucibus infundunt. Deinde interposita hora macerati erui quatuor libras obijciunt, aliaq; potione prohibent. Hoc per triduū fieri, dum omnis causa languoris discutiatur. Nam si neglecta cruditas est, & inflatio uentris, & intestinorū maior dolor insequitur, qui nec capere cibos sinit, gemitus exprimit, locoq; stare non patitur, sæpe decūbere, & agitare caput, caudamq; crebrius agere. Manifestum remedium est proximam clunibus partem caudæ uinculo uehementer obstringere, uiniq; sextariū cum olei hemina faucibus infundere, atq; ita citatum per mille & quingentos passus agere. Si dolor permanet, ungulas circunsecare, & uncta manu per anum inserta fimum extrahere, rursusq; agere currentem. Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Vbi nec medicina proceßit, myrti syluestris foliorum duæ libræ

bræ deligantur, totidemq́; sextarij calidæ aquæ misti per uas ligneum faucibus infunduntur. Atq; ita sub cauda sanguis emittitur, qui cum satis profluxit, inhibetur papyri ligamine. Tum concitatè agitur pecus eousq;, dū anhelet. Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus heminis uini tres unciæ pinsiti allij permiscentur, & post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans, cum cepis decem conteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur aluo, atq; ita citatus bos agitur.

Quo remedio sedatur dolor uentris, & intestinorum pecoris. CAP. VII.

VEntris quoq; et intestinorū dolor sedatur uisu nantium, & maximè anatis, quam si cōspexerit, cui intestinum dolet, celeriter tormento liberatur. Eadem anas maiore profectu mulos, & equinum genus conspectu suo sanat. Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur torminum uitium, quorum signum est cruenta, & mucosa uentris proluuies. Remedia sunt cupreßini quindecim coni, totidemq́; gallæ, & utrorumq; ponderum uetustißimus caseus, quibus in unum tunsis admiscētur austeri uini quatuor sextarij, qui pari mensura per quatriduū dispensati dantur: nec desint lentisci, myrtiq́;, & oleastri cacumina uiridis. Aluus corpus, ac uires carpit, operiq́; inutilem reddit: quæ cum accident, prohibendus erit bos potione per triduum, primoq́; die cibo abstinēdus. Sed mox cacumina oleastri, & arūdinis, itē baccæ lentisci, & myrti dandæ, nec potestas aquæ, nisi quamparcißimè facienda est. Sunt qui teneræ laurus caulium libram, cum abrotani macerati pari portione dent, cum aquæ calidæ duobus sextarijs, atq; ita faucibus infundant, eademq́; pabula, ut suprà diximus, obijciant. Quidam uinaceorum duas li

 bras

bras torrefaciunt, & ita cōterunt, & cum totidem sextarijs uini austeri, potandum medicamentū præbent, omniq; alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarū arborum obijciunt. Quod si neq; uentris restiterit citata proluuies, neq; intestinorum, ac uentris dolor, cibosq; respuet, & prægrauato capite, si sæpius, quàm consueuit, lacrymæ ab oculis, & pituita à naribus profluent, usque ad ossa frons media uratur, auresq; ferro scindantur. Sed uulnera facta igne, dum sanescunt, defricare bubula urina conuenit. At ferro rescissa melius pice, & oleo curantur.

De uitiosis incrementis linguæ. CAP. VIII.

S*Olent etiam fastidia cibo afferre uitiosa incrementa linguæ, quas ranas ueterinarij uocant. Hæc ferro reciduntur, & sale cum allio pariter trito uulnera defricantur, donec lacessita pituita decidit. Tum uino perluitur os, & interposito unius horæ spatio uirides herbæ, uel frondes dantur, dum facta ulcera cicatrices ducant. Si neque ranæ fuerint, neq; aluus citata, & nihilo minus cibos non appetet, proderit allium pinsitum cum oleo per nares infundere, uel sale, uel cunela defricare fauces, uel eandem partem allio tunso, & hallecula linire. Sed hæc his solum fastidium est.*

De febre boum. CAP. IX.

F*Ebricitanti boui conuenit abstineri cibo uno die. Postero deinde exiguum sanguinem ieiuno sub cauda emitti, atque interposita hora modicæ magnitudinis coctos braßicæ coliculos triginta ex oleo, & garo saluiati more demitti, eamq; escam per quinque dies ieiuno dari. Præterea cacumina lentisci, aut oleæ, uel tenerrimā quanque frondem, aut pampinos uitis obijci, tum etiam spongia labra detergeri, & aquam frigidam ter die præberi*

potand

potandam. Quæ medicina sub tecto fieri debet, nec ante sanitatem bos emitti. Signa febricitantis, manantes lacrymæ, grauatum caput, oculi compreßi, fluidum saliuis os, longior, & cum quodam impedimento tractus spiritus, interdum & cum gemitu.

De tussi boum. CAP. X.

Recens tußis optimè saluiato farinæ ordeaceæ discutitur. Interdum magis prosunt gramina concisa, & his admista fresa faba. Lētes quoq; ualuulis exemptæ, & minutæ molitæ, miscentur aquæ calidæ Sextarij duo, factaq; sorbitio per cornu infunditur. Veterē tußim sanant duæ libræ hyssopi macerati sextarijs aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ sextarijs quatuor more saluiati datur, ac posteà aqua hyssopi per cornu infunditur. Porri etiam succum oleo, uel ipsa fibra cum ordeacea farina contrita remedio est. Eiusdem radices diligenter lotæ, & cū farre triticeo pinsitæ, ieiunoq; datæ, uetustißimam tußim discutiunt. Facit idem pari mensura eruum sine ualuulis cum torrefacto ordeo molitum, & saluiati more in fauces demissum.

Suppurationis remedia. CAP. XI.

Suppuratio melius ferro rescinditur, quàm medicamēto. Expressus deinde sinus ipse, qui eam continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel si collui ea pars non potest, lamina candēti seuum caprinum, aut bubulum instillatur. Quidam, cum uitiosam partem inusserunt, urina uetere eluunt, atq; ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum uetere axungia linunt.

Claudicanti boui quod remedium adhibeatur. CAP. XII.

Sanguis

SAnguis dimissus in pedes claudicationem affert. quod cum accidit, statim ungula inspicitur. tactus autē feruorem demonstrat: nec bos uitiatā partē uehemētius premi patitur. Sed si sanguis adhuc supra ungulas in cruribus est, fricatione aßidua discutitur: uel cum ea nihil profuit, scarificatione demitur. At si iam in ungulis est, inter duos ungues cultello leuiter aperies. Posteà linamēta sale, atq; aceto imbuta applicātur, ac solea spartea pes induitur, maximeq; datur opera, ne in aquā pedē mittat, & ut siccè stabuletur. Hic idē sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit, qui si suppurauerit, tardè procurabitur: ac primo ferro circūcisus, et expurgatus, deinde pannis aceto, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia uetere, & seuo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatē perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulæ est, extrema pars ipsius unguis ad uiuū resecatur, & ita emittitur, ac linamētis pes inuolutus spartea munitur. Mediam ungulā ab inferiore parte nō expedit aperire, nisi eo loco iam suppuratio facta est. Si dolore neruorum claudicat, oleo, & sale genua, poplitesq;, & crura cōfricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fouēda sunt, & lini semē, aut miliū detritum, conspersumq; aqua mulsa imponendū: spongiæ quoq; feruenti aqua imbutæ, & expressæ, atq; melle litæ rectè genibus applicantur, ac fasceis circundantur. Quòd si tumori subest aliquis humor, fermentum, uel farina ordeacea ex passo, aut aqua mulsa decocta imponitur: & cum maturuerit suppuratio, rescinditur ferro, eaq; emissa, ut suprà docuimus, linamentis curatur. Possunt etiā (ut Cornelius Celsus præcipit) lilij radix, aut scylla cum sale, uel sanguinalis herba, quàm πολύγονον Græci appellant, uel marrubiū ferro re-

clusa

clusa sanare. Ferè autẽ omnis dolor corporis, si sine uulnere est, recens melius fomentis discutitur: uetus uritur, & supra ustum, butyrum, uel caprinus instillatur adeps.

Ad scabiem remedia, & ad morsum rabiosi canis, uel lupi, nec non & ad coriaginem. CAP. XIII.

SCabies extenuatur trito allio defricto: eodemq́; remedio curatur rabiosæ canis, uel lupi morsus, qui tamen & ipse imposito uulneri uetere salsamẽto, æquè bene sanatur. Et ad scabiem præsentior alia medicina est, cunila bubula, & sulphur conteruntur, admistaq́; amurca cùm oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candẽte sole illitum maximè prodest. Vlceribus gallæ tritæ remedio sunt. Nec minus succus marrubij cum fuligine. Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehensa manibus deduci à costis non possit. Ea res non aliter accidit, quàm si bos aut ex langore aliquo ad maciem perductus est, aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluuia madefactus est. Quæ quoniam perniciosa sunt, custodiendum est, ut cùm ab opere boues redierint, adhuc æstuãtes, anhelantesq́; uino aspergãtur, et offæ adipis faucibus eorum inserantur. Quòd si prædictum uitiũ inhæserit, proderit decoquere laurum, et ea calda fouere terga, multoq́; oleo, & uino confestim subigere, ac per omnes partes apprehẽdere, & attrahere pellẽ. Idq́; optimè fit sub dio sole feruente. Quidam fraces uino, & adipe commiscent, eoq́; medicamento post fomenta prædicta utuntur.

Ad exulcerationem pulmonis, & palati, atq; ceruicis tumorem. CAP. XIIII.

Est

Est etiam illa grauis pernicies, cùm pulmones exulcerantur: inde tußis, & macies, & ad ultimũ phthisis inuadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inusta ita, ut suprà docuimus, perforatæ auriculæ inseritur, tũ porri succus instar heminæ pari olei mensuræ miscetur, & cum uini sextario potandus datur diebus cõpluribus. Interdum & tumore palati cibos respuit, crebrumq; suspirium facit, & hanc speciem præbet, ut bos in latus pendere uideatur: ferro palatum opus est sauciare, ut sanguis profluat, & exemptum ualuulis eruum maceratum, uiridemq; frondem, uel aliud molle pabulum, dum sanetur, præbere. Si in opere collũ cõtusum erit, præsentißimũ est remediũ sanguis de aure emissus: aut si id factũ non erit, herba, quæ uocatur auia, cũ sale trita, & imposita. Si ceruix mota, & deiecta est, cõsiderabimus quã in partẽ decli net, et ex diuersa auricula sanguinẽ detrahemus. Ea porrò uena, quæ in aure uidetur esse amplißima, sarmento prius uerberatur: deinde cũ ad ictũ intumuit, cultello soluitur, & postero die iterũ ex eodẽ loco sanguis emittitur, ac biduo ab opere datur uacatio. Tertio deinde die leuius iniungitur labor, & paulatim ad iusta perducitur. Quòd si ceruix in neutrã partẽ deiecta est, mediaq; intumuit, ex utraq; auricula sanguis emittitur, qui cùm intra biduum, cum bos uitium cœpit, emissus nõ est, intumescit collum, neruiq; tenduntur, & inde nata duricies iugũ nõ patitur. Tali uitio cõperimus aureũ esse medicamẽtum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino seuo, & uetere oleo æquis ponderibus compositum, atq; incoctum. Hac compositione sic utendum est, cùm disiungitur ab opere in ea piscina, ex qua bibit tumor ceruicis aqua madefactus subsiccatur, prædictoq; medicamento defricatur

catur

catur, & illinitur. Si ex toto propter ceruicis tumorẽ iugum recuset, paucis diebus requies ab opere danda est. Tum ceruix aqua frigida defricanda, & spuma argenti illinẽda est. Celsus quidẽ tumenti ceruici herbam, quæ uocatur auia, ut suprà dixi, contundi, & imponi iubet. Clauorũ, qui ferè ceruicem infestant, minor molestia est: nam facilè operanti lucerna instillatur. Potior tamẽ ratio est custodiendi, ne nascãtur, ne'ue colla caluescãt, quæ non aliter glabra fiunt, nisi cũ sudore, aut pluuia ceruix in opere madefacta est: itaq; cùm id accidit, ueteri lateri later cõteritur, eoq; intrito prius, quàm disiungãtur, colla cõspergi oportet: deinde cùm id siccum erit, subinde oleo imbui.

Ad talum, seu ungulam læsam remedia. CAP. XV.

SI talum, aut ungulam uomer læserit, picem duram, & axungiam cum sulfure, & lana succida inuolutam candente ferro supra uulnus inurito. Quòd idem remedium optimè facit exempta stirpe, si fortè surculum calcauerit, aut acuta testa, uel lapide ungulam pertuderit, quæ tamen si altius uulnerata est, latius ferro circunciditur, & ita inuritur, ut suprà præcepi: deinde spartea calceata per triduum suffuso aceto curatur. Idem si uomer crus sauciarit, marina lactuca, quam Græci τιθύμαλλον uocant, admisto sale imponitur. Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde fasce sarmentorum incenso, cùm iam ignis in fauillam recidit, feruentibus cineribus cogitur insistere, ac pice liquida cum oleo, uel axungia cornua eius liniuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, si opere disiunctis multa frigida lauentur pedes: & deinde suffragines, coronæ, ac discrimen ipsum, quò diuisa est bouis ungula, uetere axungia defricetur.

Ad

Ad conuulsos armos, & cornua præfracta. CAP. XVI.

SAepe etiam uel grauitate longioris, uel cùm in proscindendo, aut duriori solo, aut obuiæ radici obluctatus cõuellit armos. Quod cùm accidit, è prioribus cruribus sanguis mittẽdus est: si dextrum armum læsit, in sinistro: si læuum, in dextro: si uehementius utrunq; uitiauit, item in posterioribus cruribus uenæ soluentur. Præfractis cornibus linteola sale, atque aceto, & oleo imbuta superponuntur, ligatisq́; per triduum eadem infunduntur. Quartò demũ axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, leuigatoq́; imponitur. Et ad ultimum cum iam cicatricem ducunt, fuligo infricatur. Solent etiam neglecta ulcera scatere uermibus, qui si mane perfunduntur aqua frigida, rigore contracti decidunt: uel si hac ratione non possunt eximi, marrubium, aut porrum conteritur, & admisto sale imponitur: id celerrime necat prædicta animalia. Sed expurgatis ulceribus, confestim adhibenda sunt linamẽta cũ pice, & oleo, ùeterèq; axungia: & extra uulnera eodem medicamento circunliniẽda, ne infestentur à muscis, quæ ubi ulceribus insederunt, uermes creant.

Ad ictus serpentis, & noxiorum animalium. CAP. XVII.

EST etiam mortifer ijs serpentis ictus, est & magnorum animalium noxium uirũs, nam & uipera, & cæcilia sæpe cum in pascua bos improuidè supercubuit, lacessita onere morsum imprimit. Musq; araneus, quem Græci σκυτάλην appellãt, quamuis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur. Venena uiperæ depellit super scarificationem ferro factam herba, quam uocant personatam, trita & cum sale imposita. Plus etiam eiusdem radix

contusa prodest: uel symonianũ trifolium, quod inuenitur cõfragosis locis efficacissimũ traditur, odoris grauis, neq; absimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, nostri autẽ propter figurã uocant acutũ trifoliũ: nã longis, & hirsutis folijs uiret, caulemq; robustiorem facit, quàm pratẽse. Huius herbæ succus uino mistus infunditur faucibus, atq; ipsa folia, cum sale trita malagmatis more, scarificationi intenditur: uel si hanc herbam uiridẽ tempus anni negat, semina eius collecta, & leuigata cũ uino dantur potanda, radicesq; cum suo caule tritæ, & farina, & sale commistæ ex aqua mulsa scarificationi superponũtur. Est etiã præsens remediũ, si conteras fraxini tenera cacumina quinq; librarũ cum totidem uini, & duobus sextarijs olei, expressumq; succũ faucibus infundas. Itẽq; cacumina eiusdẽ arboris cum sale trita læsæ parti superponas. Cæciliæ morsus tumorẽ, suppurationemq; molitur. Idem facit etiã muris aranei. Sed illius sanatur noxa subula ænea, si locum læsum cõpungas, cretaq; cimolia ex aceto linas. Mus perniciẽ, quam intulit, suo corpore luit: nã animal ipsum oleo mersum necatur, & cũ imputruit, cõteritur, eoq; medicamine morsus muris aranei linitur. Vel si id non adest, humorq; ostendit iniuriã dentium, cuminum conteritur, eiq; adijcitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorẽ malagmatis habeat. Id impositũ perniciem commouet. Vel si antequàm tumor discutiatur, in suppurationem conuertitur, optimum est ignea lamina cõuersionẽ resecare, & quicquid uitiosi est, inurere, atq; ita liquida pice cum oleo linire: solet etiam ipsum animal uiuum creta figulari circũdari: quæ cum siccata est, collo boum suspenditur: ea res innoxium pecus à morsu muris aranei præbet. Oculorũ uitia plerunq; melle sanantur: nã

siue intumuerũt, aqua mulsa triticeæ; farinæ cõspergitur, & imponitur, siue album in oculo est, montanus sal, Hispanus, uel Ammoniacus, uel etiã Cappadocus minutè tritus, & immistus melli uitium extenuat: facit idem trita sepiæ testa, & per fistulam ter die oculo inspirata: facit & radix, quã Græci σίλφιον uocant, uulgus autẽ nostra consuetudine laserpitium appellat: huius quantocunq; ponderi decem partes salis ammoniaci adijciuntur, eaq; pariter trita oculo similiter infunduntur, uel eadem radix cõtusa, & cum oleo lentisci inuncta uitiũ expurgat: epiphoram supprimit polenta cõspersa mulsa aqua, & in supercilia, genasq; imposita, pastinacæq; agrestis semina, & succus armoraceæ, cũ melle conlinita oculorũ sedant dolorẽ: sed quotiescunq; mel, aliusúe succus remedijs adhibetur, circunliniendus erit oculus pice liquida cũ oleo, ne à muscis infestetur: nam & ad dulcedinẽ mellis, aliorumq; medicamentorum non hæ solæ, sed & apes aduolant.

Remedia ad haustã hirudinem. CAP. XVIII.

MAgnam etiam perniciem sæpe affert hirudo hausta cum aqua: ea adhærens faucibus sanguinem ducit, & incremento suo trãsitum cibis præcludit: si tam difficili loco est, ut manu detrahi non possit, fistulam, uel arundinem inserito, & ita calidum oleum infundito: nam eo contactu animal confestim decidit. Potest etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fistula usq; ad hirudinem perfert, isq; nidor depellit hærentem: si tamen uel stomachum, uel intestinum tenet, calido aceto per cornu infuso necatur: has medicinas quãuis bubus adhiberi præceperimus, posse tamen ex his plurima etiam omni maiori pecori conuenire nihil dubium est.

Dema

De machina facienda, qua clausa, iumenta curentur. CAP. XIX.

SEd & machina fabricanda est, qua clausa, iumenta, boues'q; curentur, ut et propior accessus ad pecudem medentibus sit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinē pedes nouem, & in latitudinem pars prior dupondiū semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenūm pēdū stipites recti ab utroq; latere quaterni applicantur: ij autē in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnes'q; trāsuersis sex temonibus quasi uacerræ inter se ligantur, ita ut à posteriore parte, quæ latior est, uelut in caueā quadrupes poßit induci, nec exire alia parte prohibentibus aduersis axiculis: primis autē duobus statuminibus īponitur firmū iugū, ad quod iumēta capistrātur, uel boū cornua religantur; ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descēdentibus per foramina regulis ceruix teneatur: cæterū corpus laqueatū & distentū temonibus obligatur, sic'q; immotum animal medentis arbitrio est expositū: hæc ipsa machina communis erit omnium maiorum quadrupedū.

De tauri forma. CAP. XX.

QVoniam de bubus satis præcepimus, opportunè de tauris, uaccis'q; dicemus. Tauros maximè membris amplißimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo: cætera ferè eadem omnia in his obseruabimus, quæ in bubus eligendis: neq; enim alio distat bonus taurus à castrato, nisi quòd huic torua facies est, uegetior aspectus, breuiora cornua, torosior ceruix, & ita uasta, ut sit maxima portio corporis, uentre paulò substrictiore, qui magis rectus, & ad ineundas fœminas habilis sit.

De forma uaccæ. CAP. XXI.

VAccæ quoque probantur altißimæ formæ, longæq́;, maximus uteris, frontibus latißimis, oculis nigris, & patentibus, cornibus uenustis, & leuibus, & nigrantibus, pilosis auribus, compreßis malis, palearibus, & caudis amplißimis, ungulis modicis, et modicis cruribus: cætera quoque ferè eadem in fœminis, quæ & in maribus desyderantur, & præcipuè ut sint nouellæ, quoniam, cum excesserint annos decem, fœtibus inutiles sunt. Rursus minores bimis iniri non oportet. Si ante tamen conceperint, partũ earum remoueri placet, ac per triduum, ne laborent, ubera exprimi, posteà mulctra prohiberi.

Quotannis delectus faciendus. CAP. XXII.

SEd & curandum est omnibus annis in hoc æquè, atq; in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur: nam & enixæ, & uetustæ, quæ gignere desierunt, summouendæ sunt, & utiq; tauræ, quæ locum fœcundarũ occupant, ablegandæ, uel aratro domandæ, quoniam laboris, & operis non minus, quàm iuuenci propter uteri sterilitatem patientes sunt. Eiusmodi armentum maritima, & aprica hyberna desiderat: æstate, opacißima nemorum, ac montium alta magis, quàm plana pascua: nam melius nemoribus herbidis, & frutetis, & carectis, quàm lapidosis locis durãtur ungulæ: nec tam fluuios, riuosq́; desyderãt, quàm lacus manu factos, quoniam fluuialis aqua, quæ ferè frigidior est, partum abigit, & cœlestis iucundior est. Omnis tamen extremi frigoris tolerantior equino armento uacca est, ideoq́; facile sub dio hybernat.

De conceptis, & stabulis faciendis, CAP. XXIII.

SEd laxo spatio consepta facienda sunt, ne in angustijs conceptum altera alterius elidat, & ut inualida fortioris

tioris ictus effugiat: stabula sunt optima saxo, aut glarea strata, non incommoda tamen etiam sabulosa: illa, quòd imbres respuant: hæc, quòd celeriter sorbeant, transmittantq́; sed utraq; deuexa sint, ut humorem effundāt, spectentq́; ad meridiē, ut facilè siccentur, et frigidis uentis nō sint obnoxia. Leuis autē cura pascui est: nā ut lætior herba consurgat, ferè ultimo tempore æstatis incenditur: ea res & teneriora pabula recreat, & sentibus ustis fruticē surrecturū in altitudinē compescit: ipsis uerò corporibus affert salubritatē iuxta conseptum saxis, & canalibus sal superiectus, ad quem saturæ pabulo libenter recurrunt, cū pastorali signo quasi receptui canitur: nam id quoq; sem p crepusculo fieri debet, ut ad sonū buccinæ pecus, si quod in syluis substiterit, septa repetere cōsuescat: sic enim recognosci grex poterit, numerusq́; censeri, si ueluti ex militari disciplina intra stabularij castra manserint: sed non eadem in tauros exercentur imperia, qui freti uiribus per nemora uagantur, liberosq́; egressus, reditusq́; habent, nec reuocantur, nisi ad coitus fœminarum.

Quæ ætas idonea ad admissuram. CAP. XXIIII.

EX his qui quadrimis minores sunt, maioresq́; quàm duodecim annorum, prohibentur admissura: illi quoniam quasi puerili ætate seminandis armentis parum habentur idonei: hi, quia senio sunt effœti. Mense Iulio fœminæ maribus plerunq; permittendæ, ut eo tempore conceptos proximo uere adultis iam pabulis edant. Nam decem mensibus uentrem perferunt, neq; ex imperio magistri, sed sua sponte marem patiuntur. Atq; in id ferè, quod dixi tempus, naturalia congruunt desyderia, quoniam nimietate uerni pabuli pecudes exhilaratæ lasciuiunt: quòd si aut fœmina recusat, aut non appetit taurus, eadem ra-

tione, qua fastidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur *cupiditas odore genitalium admoto naribus.* Sed *& pabulum circa tempus admissuræ subtrahitur fœminis, ne eas steriles reddat nimia corporis obesitas, & tauris adijcitur, quò fortius ineant, unumq; marem quindecim uaccis sufficere abunde est: qui ubi iuuencam superuenit, certis signis comprehēdere licet, quem sexum generauerit, quoniam si parte dextra desiluit, marem feminasse manifestum est, si læua fœminam: id tamen uerum esse non aliter appa ret, quàm ubi post unum coitū forda non admittit taurū: quod et ipsum rarò accidit.* Nam *quamuis plena fœtu nō expletur libidine, adeò ultra naturæ terminos etiam in pecudibus plurimū pollent blandæ uoluptatis illecebræ.* Sed *non dubiū est, ubi pabuli sit lætitia, posse omnibus annis partū educari: at ubi penuria est, alternis submitti: quod maximè in operarijs fieri placet, ut & uituli annui temporis spatio lacte satientur, nec forda simul operis, & uteri grauetur onere, quæ cùm partum ediderit, nisi cibis fulta est, quamuis bona nutrix labore fatigata nato subtrahit alimentū.* Itaq; *& fœtæ cythisus uiridis & torrefactū ordeū, maceratumq; eruū præbetur, uel tenero olere com misto, torrido, molitoq; milio, & per unā noctem lacte ma cerato saliuatur: melius etiā in hos usus altinæ uaccæ probantur, quas eius regionis incolæ ceuas appellant: eæ sunt humilis staturæ, lactis abundantes, propter quod remotis earum fœtibus, generosum pecus alienis educatur uberibus: uel si hoc præsidiū non adest, faba fresa, et uinū rectè tolerat, idq; præcipuè in magnis gregibus fieri oportet.*

Remedia ad lumbricos uitulorum. CAP. XXV.

S*Olent autem uitulis nocere lumbrici: qui ferè nascuntur cruditatibus.* Itaq; *moderandum est, ut bene con-*

coquant

coquant: aut si iam tali uitio laborant, lupini semicrudi conteruntur, & offæ saluiati more faucibus ingerũtur: potest etiã cum arida fico, & eruo cõteri herba santonica, & formata in offam, sicut saluiatũ demitti: facit idẽ axũgiæ pars una tribus partibus hyssopi permista. Marrubij quoq; succus, & porri ualet eiusmodi necare animalia.

De castrandis uitulis. CAP. XXVI.

CAstrare uitulos Mago cẽset, dum adhuc teneri sunt, neq; id ferro facere, sed fissa ferula cõprimere testiculos, & paulatim confringere. Idq; optimum genus castrationũ putat, quod adhibetur ætati teneræ sine uulnere. Nã ubi iã induruit, melius bimus, quàm anniculus castratur. Idq; facere uel autumno Luna decrescẽte præcipit, uitulũq; ad machinã deligare: deinde prius, quam ferrum admoueas, duabus angustis ligneis regulis (ueluti forcipibus) apprehẽdere testiũ neruos, quos Græci κρεμαστῆρας ab eo appellant, quòd ex illis genitales partes dependent, quibus cõprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorũ adhærens prædictis neruis relinquatur. Nã hoc modo nec eruptione sanguinis periclitatur iuuencus, nec in totũ effœminatur adempta omni uirilitate, formaq; seruata maris, generandi uim deposuit, quam tamen ipsam nõ protinus amittit. Nam si patiaris eum à recẽti curatione fœminã inire, constat ex eo posse generari. Sed minime id permittendũ, ne profluuio sanguinis intereat: uerũ uulnera eius sarmẽtitio cinere cũ argenti spuma linẽda sunt, abstinendusq; eo die ab humore, & exiguo cibo alendus. Sequẽti triduo uelut æger cacuminibus arborũ, & desecto uiridi pabulo oblectandus, prohibendusq; multa potione. Placet etiam pice liquida, & cinere, cũ exiguo oleo ulcera ipsa post

triduum linire, quo & celerius cicatricem ducant, nec à muscis infestentur. Hactenus de bubus dixisse abunde est.

De equis. CAP. XXVII.

QVibus cordi est educatio generis equini, maximè cõuenit prouidere autorẽ industrium, & pabuli copiam, quæ utraq; uel mediocria possunt alijs pecoribus adhiberi. summam sedulitatem, & largam satietatem desyderat equinum pecus. quod ipsum tripartitò diuiditur. est enim generosa materies, quæ circo, sacrisq; certaminibus equos præbet. est mularis, quæ precio fœtus sui comparatur generoso. est & uulgaris, quæ mediocres fœminas, maresq; progenerat: ut quæq; est præstantior, ita ubere cãpo pascitur. Gregibus autẽ spatiosa, & palustria, necnõ mõtana pascua eligenda sunt, rigua, nec unquam siccanea, uacua'ue magis, quàm stirpibus impedita, frequenter mollibus potius quàm proceris herbis abundãtia. Vulgaribus equis passim maribus, ac fœminis pasci pmittitur, nec admissuræ certa tempora seruãtur. Generosis circa uernum æquinoctiũ mares iungentur, ut eodẽ tempore, quo conceperint, iam lætis, & herbidis cãpis post anni messem paruo cum labore fœtũ educent. nam mense duodecimo partum edunt. Maximè itaq; curandũ est prædicto tempore anni, ut tam fœminis, quam admissarijs desyderãtibus coëundi fiat potestas, quoniã id præcipuè armentũ si prohibeas, libidinis extimulatur furijs, unde etiam ueneno inditum est nomen ἱππόμανες, quòd equinæ cupidini similem mortalibus amorem accendant. Nec dubium quin aliquot regionibus tanto flagrẽt ardore coëundi fœminæ, ut etiã si marẽ non habeant, assidua, & nimia cupiditate figurãtes sibi ipsæ uenerem (cohortalium more auium) uento concipiant. Quæ enim poëta licentius dicit:

Scilicet

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transq; sonantem
Ascanium, superant montes, & flumina tranant,
Continuoq; auidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia uere calor redit oßibus, illæ
Ore omnes uersæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantq; leuis auras, & sæpe sine ullis
Coniugijs, uento grauidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neq; solis ad ortus
In Boream, Caurumq;, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluuio contristat frigore cœlum.

Cum sit notißimum etiam in sacro monte Hispaniæ, qui procurrit in occidentem iuxta oceanum, frequẽter equas sine coitu uentrem pertulisse, fœtumq; educasse, qui tamẽ inutilis est, quòd triennio prius quàm adolescat, morte absumitur. Quare, ut dixi, dabimus operã, ne circa æquinoctium uernum equæ desyderijs naturalibus angantur. Equos autem pretiosos reliquo tempore anni remouere oportet à fœminis, ne aut cum uolent, ineant, aut si id facere prohibeãtur, cupidine solicitati noxam contrahãt. itaq; uel in longinqua pascua marem placet ablegari, uel ad præsepia contineri. eoq; tempore, quæ uocatur à fœminis, roborandus est largo cibo, & appropinquãte uere ordeo, eruoq; saginandus, ut ueneri supersit, quantoq; fortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi. Quidam etiam præcipiunt eodem ritu, quò mulos, admissariũ saginare, ut hac sagina hilaris plurimis fœminis sufficiat. ueruntamen nec minus, quàm quindecim, nec rursus plures quàm

res quàm uiginti, unus debet implere, isq; admissuræ potest trimus adhiberi, & usq; ad annos uiginti plerunque idoneus esse. Quòd si admissarius iners in uenerem est, odore perfricatur detersis spongia fœminæ locis, & admota naribus equi. Rursus si equa marē nō patitur, detrita scylla naturalia eius linuntur, quæ res accendit libidinem. nonnunquā ignobilis quoq; uulgaris elicit cupidinē coēundi. Nam ubi admotus ferè tentauit obsequium, fœmina abducitur, & iā patiētiori generosior equus imponitur, inde maior prægnantibus adhibēda cura est, largoq; pascuo firmandæ. Quòd si frigore hyemis herbæ defecerint, tecto cōtineātur, ac neq; opere, neq; cursu exerceātur, neq; frigori committantur, nec in angusto, clauso'ue, ne aliæ aliarum conceptus elidant, nam hæc omnia incōmoda fœtum abigunt. quod tamen si aut partu, aut abortu equa laborauit, remedio erit filicula trita, & aqua tepida permista, dataq; per cornu. Sin autem prosperè cessit, minime manu contingendus pullus erit. Nam læditur etiam leuißimo contactu. tantum. cura adhibebitur, ut & amplo, & calido loco cum matre uersetur, ne aut frigus adhuc infirmo noceat, aut mater in angustijs cum obterat. Paulatim deinde producendus erit, prouidendumq; ne stercore ungulas adurat. mox cum firmior fuerit, in eadem pascua, in quibus mater est, dimittendus, ne desyderio partus sui laboret equa. Nam id præcipuè genus pecudis amore natorum, nisi fiat potestas, noxam trahit. Vulgari fœminæ solenne est omnibus annis parere, generosam conuenit alternis continere, quo firmior pullus lactè materno laboribus certaminum præparetur.

De ætate admissarij, & quis pullus generetur. CAP. XXVIII.

Marem

MArem putant minorem trimo nõ esse idoneũ admissuræ, posse uerò usq; ad uigesimum annum progenerare, fœminam bimam rectè concipere, ut post tertiũ annum enixa fœtũ educet, eanq́; post decimũ non esse utilẽ, quòd ex annosa matre tarda sit, atque iners proles, quæ siue ut fœmina, siue ut masculus cõcipiatur, nostri arbitrij fore Democritus *affirmat, qui præcipit, ut cum progenerari marem uelimus, sinistrum testiculum admissarij lineo funiculo, alio'ue quolibet obligemus, cùm fœminam, dextrũ: idemq́; in omnibus penè pecudibus faciendum censet.*

De indole, & forma equi. CAP. XXIX.

CV'm uerò natus est pullus, confestim licet indolem æstimare, si hilaris, si intrepidus, si neq; conspectu, nouæq; rei auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lasciuia, & alacritate interdũ & cursu certans æquales exuperat, si fossam sine cunctatione transilit, pontem, flumenq́; transcendit. Hæc erunt honesti animi documẽta. Corporis uerò forma cõstabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, et arrectis, ceruice molli, lataq́; nec longa, densa iuba, & per dextrã partẽ profusa, lato, & musculorũ toris numeroso pectore, grãdibus armis, & rectis lateribus inflexis, spina duplici, uẽtre substricto, testibus paribus, & exiguis, latis lumbis et subsidẽtibus, cauda longa, & setosa, crispaq́;, æqualibus, atq; altis, rectisq́; cruribus, tereti genu, paruoq́;, neq; introrsus spectanti, rotũdis clunibus, feminibus torosis, ac numerosis, duris ungulis, & altis, et concauis, rotundisq́;, quibus coronæ mediocres superpositæ sunt: sic uniuersim corpus cõpositũ, ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu queq; agile, & ex longo, quantũ figura permittit, rotundũ. Mores autẽ laudantur, qui sunt ex placido, & ex concitato mitissimi.

Nam

Nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborũ patientißimi. equus bimus ad usum domesticũ rectè domatur, certaminibus autem expleto triennio, sic tamen ut post quartum demum annum labori committatur. Annorum *notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & sex mensium est, medij dentes superiores, & inferiores cadunt: cùm quartum agit annũ, ijs, qui canini appellantur, deiectis, alios affert: intra sextum deinde annum, molares superiores cadunt.* Sexto *anno, quos primos mutauit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cauatos gerit. Nec posteà quot annorum sit, manifestò cõprehendi potest.* Decimo *tamen anno tempora cauari incipiunt, & supercilia nonnunquam canescere, & dentes prominere. Hæc, quæ ad animũ, & mores, corpusq́;, & ætatem pertinent, dixisse satis habeo. Nunc sequitur curam rectè, & minus ualentium demonstrare.*

De cura, & medicina equorum. CAP. XXX.

SI sanis est macies, celerius torrefacto tritico, quàm ordeo reficitur, sed & uini potio danda est, ac deinde paulatim eiusmodi cibi subtrahendi immistis ordeo furfuribus, dum consuescat faba, & puro ordeo ali. Nec minus quotidie corpora pecudum, quàm hominum defricanda sunt: ac sæpe plus prodest pressa manu subegisse terga, quàm si longißimè cibos præbeas, multum autem refert robur corporis, ac pedum seruare: quod utrunq; custodiemus, si idoneis temporibus ad præsepia, ad aquã, ad exercitationem pecus duxerimus, curæq́; fuerit, ut stabulentur sicco loco: ne humore madescant ungulæ: quod facilè cuitabimus, si aut stabula roboreis axibus constrata, aut diligenter subinde emundata fuerit humus, & paleæ superiectæ. Plerunq; iumenta morbos concipiunt laßitudine, et æstu,

æstu, nonnunquã & frigore, & cùm suo tempore urinam nõ fecerint: uel si sudãt, & à concitatione confestim biberint: uel si cùm diu steterint, subitò ad cursum extimulata sunt. Laßitudini quies remedio est, ita ut in fauces oleum, uel adeps uino mista infundatur: frigori fomenta adhibentur, caputq́;, & spina tepenti adipe uel uino liniuntur: si urinã non facit, eadem ferè remedia sunt. nã oleũ immistũ uino super ilia, & renes infunditur, & si hoc parũ profuit, melle decocto, & sale collyrium tenue inditur foramini, quò meat urina, uel musca uiua, uel thuris mica, uel de bitumine collyriũ inseritur naturalibus. Hæc eadem remedia adhibentur, si urina genitalia deusserit. Capitis dolorẽ indicant lacrymæ, quæ profluunt, aures'q́; flaccidæ, et ceruix cum capite aggrauata, et in terram summissa. Tũ rescinditur uena, quæ sub oculo est, & os calda fouetur, ciboq́; abstinetur primo die. In postero autem potio ieiuno tepidæ aquæ præbetur, ac uiride gramen, tum uetus fœnũ, uel molle stramentum substernitur, crepusculoq́; aqua iterũ datur, parumq́; ordei cum uitiæ libris II. S. ut per exigua portione cibi ad iusta perducatur. Si equo maxillæ dolẽt, calido aceto fouendæ, & axungia uetere confricãdæ sunt, eadẽq́; medicina tumẽtibus adhibenda est. Si armos læserit, aut sanguinẽ demiserit, medio ferè in utroq; crure uenæ soluãtur, & thuris polline cũ eo, qui profluit, sanguine immisto, armi linãtur, & ne plus iusto exinaniatur, stercus ipsius iumenti fluẽtibus uenis ad motũ fascijs obligetur. Postero quoq; die ex ijsdẽ sanguis detrahatur, eodẽq́; modo curetur, ordeoq́; abstineatur exiguo fœno dato. Postridie deinde usq; in diẽ sextũ porri succus instar triũ cyathorũ mistus cũ olei hemina faucibus ꝑ cornu infundatur. Post sextũ diẽ lentè ingredi cogatur, et cùm ambula

bulaucrit, in piscinā demitti eū conueniet, ita ut natet: sic paulatim firmioribus cibis adiutus ad iusta perducetur. At si bilis molesta iumento est, uenter intumescit, nec emittit uētos. Manus ūcta inseritur aluo, et obsessi naturales exitus adaperiuntur, exemptosq; stercore posita cunila bubula & herba pedicularis cū sale trita, & decocta melli miscētur, atq; ita facta colyria subijciūtur, quæ uētrē mouēt, bilemq; omnē deducūt. Quidam myrrhæ tritæ quadrantē cū hemina uini faucibus infundūt, & anū liquida pice oblinūt. Alij marina aqua lauant aluū, alij recenti muria. Solent etiam uermes quasi lumbrici nocere intestinis, quorū signa sunt, si iumēta cum dolore crebro uolutantur, si admouēt caput utero, si caudā sæpius iactant. Præsens medicina est, ita ut suprà scriptū est, inserere manū, & fimum eximere: deinde aluū marina aqua, uel muria dura lauare, posteà radicē capparis tritā cū sestario aceti faucibus infundere: nam hoc modo prædicta intereunt animalia.

Ad tussim. CAP. XXXI.

OMni autem imbecillo pecori altè substernendum est, quò mollius cubet. Recens tussis celeriter sanatur, pinsita lente, et à ualuulis separata, minuteq; molita. Quæ cum ita facta sunt, sestarius aquæ calidæ in eandem mensuram lentis miscetur, et faucibus infunditur, similisq; medicina triduo adhibetur, ac uiridibus herbis, cacuminibusq; arborum recreatur ægrotum pecus. Vetus autem tussis discutitur porri succo trium cyathorum cum olei hemina faucibus infuso, ijsdemq; ut suprà monuimus, cibis præbitis. Impetigines, & quicquid scabies occupat, aceto & alumine defricantur. Nonnunquàm; si hæc permanent, paribus ponderibus permistis nitro, & scisso alumine, cum aceto linuntur. Papulæ feruentissimo sole usq; eò

strigi

strigile raduntur, quoad eliciatur sanguis: tum ex æquo miscentur radices agrestis herbæ, sulfurq;, & pix liquida cum alumine. Et eo medicamine prædicta uitia curantur.

Ad intertriginem, & scabiem. CAP. XXXII.

INtertrigo bis in die subluitur aqua calida. Mox decocto, ac trito sale cum adipe defricatur, dum saniei uis emanat. Scabies mortifera huic quadrupedi est, nisi celeriter succurritur: quæ, si leuis est, inter initia candenti sub sole uel cædria, uel oleo lentisci linitur, uel urticæ semine, & oleo detritis, uel unguine ceti, uel quod in lancibus salitus thynnus remittit. Præcipuè tamen huic noxæ salutaris est adeps marini uituli: sed si iam inueterauerit, uehementioribus opus est remedijs, propter quod bitumen, & sulfur, & ueratrum pici liquidæ, axungiæq; ueteri commista pari pondere incoquuntur, atq; ea compositione curãtur, ita ut prius scabies ferro erasa, perluatur urina: Sæpe etiam scalpello usque ad uiuum resecare, & amputare scabiẽ profuit, atq; ita factis ulceribus mederi liquida pice, atq; oleo, quæ expurgant, & replẽt uulnera æquè: quæ cũ expleta sunt, ut celerius cicatricẽ, & pilum ducant, maximè proderit fuligo ex aheno ulceri infricata.

Ad muscas, & oculorum dolores. CAP. XXXIII.

MVscas quoque uulnera infestantes summouebimus pice, & oleo, uel unguine mistis, & infusis, cætera erui farina rectè curãtur. Cicatrices oculorũ ieiuna saliua, & sale defricatæ extenuãtur: uel cũ fusili sale trita sepiæ testa, uel semine agrestis pastinacæ pinsito, & per linteum super oculos expresso. Omnisq; dolor oculorum inunctione succi plantaginis, cum melle attico, uel si id non est, utiq; thymino celeriter leuatur: nonnunquam etiam

per nares

per nares profluuium sanguinis periculũ attulit. Idq; repressum est infuso naribus uiridis coriandri succo.

Ad fastidia ciborum, & labem pestiferam remedia. CAP. XXXIIII.

INterdum & fastidio ciborum languescit pecus. Eius remediũ est genus seminis, quod git appellatur. Cuius duo cyathi triti adiunguntur olei cyathis tribus, & uini sextario, atq; ita faucibus infunduntur. Et nausea discutitur, etiam si caput allij tritum cum uini hemina sæpius potandum præbeas. Suppuratio melius ignea lamina, quàm frigido ferramento reseratur, & expressa posteà linamẽtis curatur. Est etiam illa pestifera labes, ut intra paucos dies equæ subita macie, & deinde morte corripiantur. quod cum accidit, quaternos sextarios gari singulis per nares infundere utile est, si minoris formæ sunt: nam si maioris, etiam congios. Et res omnem pituitam per nares elicit & pecudem expurgat.

De equarum rabie. CAP. XXXV.

RAra quidem, sed & hæc est equarum nota rabies, ut cùm in aqua imaginem suam uiderint, amore inani capiantur. Et per hunc oblitæ pabuli, tabe cupidinis intereant. Eius uesaniæ signa sunt, cum per pascua ueluti extimulatæ cõcursant, subinde ut circũspiciẽtes requirere, ac desyderare aliqd uideãtur. Mẽtis error discutitur, si deducas ad aquam. Tum demum speculatæ deformitatẽ suam, pristinæ imaginis abolẽt memoriã. Hæc de uniuerso equarũ genere satis dicta sunt. Illa proprie præcipienda sunt ijs, quibus mularum greges curæ est submittere.

De mulis. CAP. XXXVI.

IN educando genere mularũ antiquißimũ est diligenter exquirere, atq; explorare parentem futuræ prolis fœminam,

fœminam, & marem: quorum si alter non est idoneus, labat etiam quod ex duobus fingitur. Equam conuenit in annos decem, quousq; amplissimæ, atque pulcherrimæ formæ sit, membris fortibus patientissimam laboris eligere, ut discordantem utero suo generis alieni stirpem insitam facile recipiat, ac perferat, & ad fœtum non solum corporis bona, sed & ingenij conferat: nam cum difficulter iniecta genitalibus locis animētur semina, tum etiam concepta diutius in partum adolescunt, ut quæ peracto anno mense tertiodecimo uix eduntur, natisq; inhæret plus socordiæ paternæ, quàm uigoris materni. Veruntamen ut equæ dictos in usus minore cura reperiuntur, ita maior est labor eligendi maris, quoniam sæpe iudicium probantis frustretur experimentum. Multi admissarij specie tenus mirabilissimam sobolem forma, uel sexu progenerant. Nam siue parui corporis fœminas fingāt, siue etiam speciosi, plures mares, quàm fœminas, reditum patrisfamiliæ minuunt. At quidam contempti ab aspectu, preciosissimorum seminum feraces sunt, nonnunquam aliqui generositatem suam natis exhibent, sed hebetes uoluptate, rarissime solicitantur ad uenerē. Huiuscemodi mari sensim magistri subadmouere debēt generis eiusdē fœminā, quoniam similia similibus familiariora fecit natura. Ita enim efficitur, ut eius obiectu, cum mas etiam superiectu eblanditus est, uelut incensus, & obcæcatus cupidine, subtracta, quam petierat, fastiditæ imponatur equæ.

Ad temperandum sæuitiam admissarij in libidinem furentis. CAP. XXXVII.

Est & alterum genus admissarij furentis in libidinem, quod nisi astu inhibeatur, affert gregi perniciem. Nam & sæpe uinculis abruptis grauidas inquietat, &

cum admittitur, ceruicibus, dorsisq; fœminarum imprimit morsus: quod ne faciat, paulisper ad molam uinctus amoris sæuitiam labore tẽperat, & sic ueneri modestior admittitur. Nec tamen aliter admittendus est etiam clementioris libidinis, quoniam multum refert naturaliter sopitum pecudis ingenium modica exercitatione concuti, atq; excitari, uegetioremq; factum marem fœminæ iniungi, ut tacita quadam ui semina ipsa principijs agilioribus figurentur. Mula autem non solum ex equa, & asino, sed ex asina, & equo, itemq; onagro & equa generatur. Quidam uerò non dissimulandi autores, ut Marcus Varro, & ante eum Dionysius, ac Mago prodiderunt, mularum fœtus regionibus Africæ adeò non prodigiosos haberi, ut tam familiares sint incolis partus earũ, quàm sint nobis equarum. Neq; tamen ullum est in hoc pecore, aut animo, aut forma præstantius, quàm quod seminabit asinus: quanquam possit huic aliquatenus cõparari, quod progenerat onager, nisi & indomitum, & seruitio cõtumax syluestri more, strigosum patris præfert habitum. Itaque eiusmodi admissarius nepotibus magis, quàm filijs utilior est: nam ubi asina, ex onagro natus admittitur equæ, per gradus infracta feritate quicquid ex eo prouenit, paternam formam, & modestiam, fortitudinẽ, celeritatemq; auitam refert. Qui ex equo, & asina concepti generantur, quamuis à patre nomen traxerint, quòd hinni uocantur, matri per omnia magis similes sunt. Itaq; commodissimum est asinum destinare mularum generi seminando, cuius (ut dixi) species experimento est speciosior. Veruntamẽ ab aspectu nõ aliter probari debet, quàm ut sit amplissimi corporis, ceruice ualida, robustis ac latis costis, pectore musculoso, & uasto, feminibus lacertosis, cruribus cõpactis, coloris ni

ris nigri, uel maculosi: nam murinus cum sit in asino uulgaris, tum etiam non optimè respondet in mula: neque nos uniuersa quadrupedis species decipiat, si qualē probamus, cōspicimus. Nam quemadmodū arietum, quæ sunt in linguis, & palatis maculæ, plerunq; in uelleribus agnorum deprehenduntur: ita si discolores pilos asinus in palpebris, aut auribus gerit, sobolem quoq; frequenter facit diuersi coloris, qui & ipse etiam si diligentißimè in admissario exploratus est, sæpe tamen dominum decipit: nam interdum etiam citra prædicta signa dißimiles sui mulas fingit: quod accidere nō aliter reor, quàm ut auitus color primordij seminis mistu reddatur nepotibus. Igitur qualē descripsi asellum, cum est à partu statim genitus, oportet matri statim subtrahi, & ignoranti equæ subijci. Ea optimè tenebris fallitur: nam obscuro loco partu eius admoto, prædictus quasi ex ea natus alitur. Cui deinde cum decē diebus insueuit equa, semper postea destināti præbet ubera. Sic nutritus admissarius equas diligere cōdiscit. Interdum etiā, quamuis materno lacte sit aducatus, potest à tenero cōuersatus equis familiariter earū consuetudinē appetere. Sed non oportet minorē, quàm trimū admitti. Atq; idipsum si concedatur, uere fieri conueniet, cū & desecto uiridi pabulo, et largo ordeo firmādus, nonnunquā etiam saliuandus erit. Nec tamē teneræ fœminæ cōmittetur: nam nisi prius ea marem cognouit, adsilientē admissarium calcibus proturbat, & iniuria depulsum etiam cæteris equis reddit inimicū. Id ne fiat, degener, & uulgaris asellus admouetur, qui solicitet obsequia fœminæ: neq; is tamen inire sinitur. Sed, si iam est equa ueneris patiens, cōfestim abacto uiliore, pretioso mari iungitur. Locus est ad hos usus extructus (machinā uocant rustici) qui duos parietes ad-

uerso cliuulo inædificatos habet, & angusto interuallo sic inter se distantes, ne fœmina conluctari, aut admissario ascendenti auertere se poßit. Aditus est ex utraq; parte, sed ab inferiore clatris munitus, ad quæ capistrata imo cliuo constituitur equa, ut & prona melius ineuntis semina recipiat, & facilem sui tergoris ascensum ab editiori parte minori quadrupedi præbeat, quæ cum ex asino conceptum edidit, partum sequenti anno uacua nutrit, id enim utilius est, quàm quod quidam faciunt: ut & fœtum nihilo minus admisso equo impleant. Annicula mula rectè à matre repellitur, & amota montibus, aut feris locis pascitur, ut ungulas duret, sitq; postea lõgis itineribus habilis: nam clitellis aptior mulus: illa quidem agilior: sed uterq; sexus & uiam rectè graditur, & terram commodè proscindit, nisi pretium quadrupedis rationem rustici oneret, aut campus graui gleba robora boum deposcat.

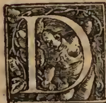
De medicinis eorum. CAP. XXXVIII.

M*Edicinas huius pecoris plerunq; iam in alijs generibus edocui: propria tamen quædam uitia mularum non omittam, quorum remedia subscripsi. Febrienti mulæ cruda braßica datur. Suspiriosæ sanguis detrahitur, & cum sextario uini atq; olei thuris semuncia, marrubij succus instar heminæ mistus infunditur. Suffraginosæ ordeacea farina imponitur, mox suppuratio ferro reclusa linamentis curatur: uel gari optimi sextarius cum libra olei per narem sinistram demittitur. Admisceturq; huic medicamini trium, uel quatuor ouorum albus liquor separatis uitellis. Femina secari, & interdum inuri solent. Sanguis demissus in pedes, ita ut in equis emittitur: uel si est herba, quam ueratrum uocant rustici, pro pabulo cedit. Est* ὑοσκύαμος, *cuius semen detritum, & cum uino datum prædicto*

dicto uitio medetur. Macies & lãguor submouetur sæpius data potione, quæ recipit semunciã triti furfuris, ouumq; crudum, & tritæ myrrhæ pondus denarij. Hæc tria uino admiscentur, atque ita faucibus infunduntur. Sed & tußi, dolori'que uentris eadem ista æquè medentur. Ad maciem nulla res tantum, quantum medica poteſt: ea herba uiridis nec tardè tamen arida fœni uice saginat iumenta: uerum modicè danda, ne nimio sanguine stranguletur pecus. Lasſæ, & æstuanti mulæ adeps in fauces demittitur, merumq; in os suffunditur. Cætera exequemur in mulis, sicut prioribus huius uoluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equarumq; continent.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. VII.

De asello. CAP. I.

E MINORE *pecore dicturus P. Siluine principium tenebit minor Arcadiæ, uilis hic, uulgarisq; asellus, cuius pleriq; rusticarum rerum autores in emendis, tuendisq; iumentis præcipuam rationem uolunt esse, nec iniuria. Nam etiam eo rure, quod pascuo caret, contineri poteſt exiguo, & qualicunque pabulo contentus. Quippe uel folijs, spinisq;, uel perticis salignis alitur, uel obiecto fasce sarmentorum. Paleis uerò, quibus penè omnes regiones abundant, etiam gliscit. Tum imprudentis custodis negligentiam fortißimè sustinet: plagarum, & penuriæ tolerantißimus: propter quæ tardius*

deficit, quàm ullum aliud armentum. Nam labores & famis maximè patiens, rarò morbis afficitur. Huius animalis tam exiguæ tutelæ plurima, & necessaria opera supra portionem respondent, tum & facilem terram qualis in Bætica, totaq; Libye sit, leuibus aratris proscindat, & nõ nimio põdere uehicula trahat. Sæpe etiam, ut celeberrimus poëta memorat,

–Tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemq; reuertens
Incussum, aut atræ massam picis urbe reportat.

Iam uerò molarum, & conficiendi frumenti penè solennis est huius pecoris labor. Quare omne rus tanquam maximè necessarium desiderat asellum, qui, ut dixi, pleraque utensilia & uehere in urbem, & reportare collo, uel dorso commodè potest. Qualis autem species eius uel cura probatissima sit, superiore libro, cum de pretioso præciperetur, satis dictum est.

De Ouibus emendis tuendisq;. CAP. II.

POst maiores quadrupedes ouilli pecoris secunda ratio est, quæ prima sit, si ad utilitatis magnitudinem referas. Nam id præcipuè nos contra frigoris uiolentiam protegit, corporibusq; nostris liberaliora præbet uelamina. Tum etiam casei, lactisq; abundantia non solum agrestes saturat, sed etiam elegantium mensas iucundis, & numerosis dapibus exornat. Quibusdam uerò nationibus frumenti expertibus uictum commodat, ex quo Nomadum, Getarumq; plurimi γαλακτοπόται dicuntur. Igitur id pecus, quamuis mollissimum sit, ut ait prudentissimè Celsus, ualetudinis tutissimæ est, minimeq; pestilentia laborat. Verum tamen eligendum est ad naturam loci: quod semper obseruari non solum in hoc, sed etiam in tota ruris disci-

plina

plina Vergilius præcipit, cum ait:

Nec uerò terræ ferre omnes omnia possunt.

Pinguis, & campestris situs proceras oues tolerat: gracilis, & collinus quadratas: syluestris & montosus exiguas: pratis, planisq; noualibus tectum pecus commodißimè pascitur. Idq; non solum generibus, sed etiam coloribus plurimum refert. Generis eximij milesias, calabras, appulasq; nostri existimabāt, earumq; optimas tarētinas. Nunc gallicæ pretiosiores habentur, earumq; præcipuè altinates. Item quæ circa Parmam, & Mutinam macris stabulantur campis. Color albus cum sit optimus, tum etiam est utilißimus, quòd ex eo plurimi fiunt, neq; hic ex alio. Sunt etiā suapte natura pretio commendabiles pullus, atque fuscus, quos præbēt in Italia Pollentia, in Bætica Corduba. Nec minus Asia rutilos, quos uocant ἐρυθροὺς. Sed & alias uarietates in hoc pecoris genere docuit usus exprimere. Nā cum in municipium Gaditanum ex uicino Africæ miri coloris syluestres, ac feri arietes, sicut aliæ bestiæ munerarijs deportarentur, M. Columella patruus meus acris uir ingenij, atq; illustris agricola quosdam mercatus in agros transtulit, & mansuefactos tectis ouibus admisit. Eæ primum hirtos, sed paterni coloris agnos ediderunt, qui deinde & ipsi tarentinis ouibus impositi, tenuioris uelleris arietes progenerauerunt. Ex his rursus quicquid conceptum est, maternam mollitiem, paternum, & auitum retulit colorem. Hoc modo Columella dicebat, qualemcunq; speciem, quæ fuerit in bestijs, per nepotū gradus mitigata feritate, redijsse. Ad propositū reuertar. Ergo duo genera sunt ouilli pecoris, molle, & hirsutum. Sed in utroque uel emendo plura communia, quædam tamen sunt propria generosi, quæ obseruari conueniat. Communia in emendis

gregibus ferè illa, si cādor lanæ maximè placet. nunquam cādidissimos mares legeris, quoniā ex albo sæpe fuscus editur partus, ex erythræo uel pullo nunq̄ generatur albus.

De arietibus eligendis. CAP. III.

ITaq; non solum ea ratio est probandi arietis, si uellere candido uestitur, sed etiā si palatū, atq; lingua concolor lanæ est. Nam cū hæ corporis partes nigræ, aut maculosæ sunt, pulla uel etiā uaria nascitur proles. idq́; inter cætera eximiè talibus numeris significauit idem, qui suprà:

Illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantùm cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuscet uellera pullis
Nascentum.— Vna eademq́; ratio est in erythræis, & nigris arietibus, quorum similiter (ut iam dixi) neutra pars esse debet discolor lanæ, multoq́; minus ipsa uniuersitas tergoris maculis uariet. ideo nisi lanatas oues emi non oportet, quo melius unitas coloris appareat: quæ nisi præcipua est in arietibus, paternæ notæ plerūq; natis inhærent. Habitus autem maximè probatur, cū est altus, atq; procerus, uentre promisso, atq; lanato, cauda longissima, densiq́; uelleris, fronte lata, testibus amplis, intortis cornibus, non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. Intorta potius, quàm surrecta, & patula cornua. quibusdam tamen regionibus, ubi cœli status uuidus, uentosusq́; est, capros & arietes optauerimus uel amplissimis cornibus, quòd ea porrecta, altaq́; maximam partem capitis à tempestate defendant. Itaq; si plerunq; est atrocior hyems, hoc genus eligemus, si clementior, mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quòd cum sentiat se uelut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam

procur

procurrit, & fit in fœminas quoq; procacior. Nam riualem (quamuis solus admissuræ non sufficit) uiolentißime persequitur. Nec ab alio tempestiuum patitur iniri gregem, nisi cum est fatigatus libidine. Mutilus autem, cum se tanquam exarmatum intelligat, nec ad rixā promptus est, & in uenere mitior. Itaq; capri, uel arietis petulci sæuitiā pastores hac astutia repellūt, mensuræ pedalis robustam tabulam configunt aculeis, & aduersam fronti cornibus religant. ea res ferum prohibet à rixa, cū stimulatum suo ictu ipsum se sauciat. Epicharmus autē Syracusanus, qui pecudū medicinas diligentißimè conscripsit, affirmat pugnacem arietem mitigari terebra secundū auriculas foratis cornibus, quà curuantur in flexu. Eius quadrupedis ætas ad progenerandum optima est trima: nec tamen inhabilis usq; in annos octo. Fœmina post bimatum maritari debet. Iuuenisq́; habetur quinquennis: fatiscit post annum septimum. Igitur, ut dixi, mercaberis oueis intonsas: uariam, & canam comam improbabis, quòd sit incerti coloris. Maiorem trima dente minacem sterilem repudiabis. eliges bimam uasti corporis, ceruice prolixa, prolixi uilli, nec asperi, lanosi, & ampli uteri: nam uitandus est glaber, & exiguus. Atq; hæc ferè communia sunt in comparandis ouibus. Illa etiā tuendis, humilia facere stabula, sed in longitudinem potius, quàm in latitudinem porrecta, ut simul hyeme calida sint, nec angustiæ fœtus oblidant. ea poni debent contra mediū diem: nanq; id pecus, quamuis ex omnibus animalibus uestitißimum, frigoris tamen impatientißimū est, nec minus æstiui uaporis. itaq; cohors clausa sublimi macerie præponi uestibulo debet, ut sit in eam tutus exitus æstiuandi. deturq́; opera, nequis humor subsistat, ut semper quamaridißimis filicibus, uel culmis

q 5 *stabula*

stabula constrata sint, quo purius, & mollius incubent fœ-
caula. tæ. Sint quala mūdissima, ne qua earū ualetudo, quæ præ-
cipuè custodienda est, infestetur uligine. Omni autem
pecudi larga præbenda sunt alimenta. Nā uel exiguus nu-
merus, cùm pabulo satiatur, plus domino reddit, quàm ma-
ximus grex, si senserit penuriam: sequeris autem noualia
non solùm herbida, sed quæ plerunque uidua sunt spinis,
utamurq; sæpius autoritate diuini carminis:

Si tibi lanitium curæ est, primùm aspera sylua,
Lappæq;, tribuliq; absint.

Quoniam ea res, ut ait idem, scabras oues reddit, cum ton
sis illotus adhæsit sudor: & hirsutis secuerunt corpora ue-
pres: tum etiam quotidie minuitur lana, quæ quanto pro-
lixior in pecore concrescit, tanto magis obnoxia est rubis,
quibus uelut hamis inuncata à pascentium tergoribus auel
litur: molle uerò pecus etiam uelamen, quo protegitur,
amittit, atq; id non paruo sumptu reparatur: inter auto-
res ferè constat primùm esse admissuræ tempus uernum pa
rilibus, si sit ouis matura: sin uerò fœta circa Iulium men-
sem. Prius tamen haud dubie probabilius, ut messem uin-
demia, fructum deinde uineaticum fœtura pecoris exci-
piat, & totius autumni pabulo satiatus agnus ante mœsti-
tiam frigorum, atq; hyemis ieiuniū confirmetur. Nam me-
lior est autumnalis uerno, sicut ait uerissimè Celsus, quia
magis ad rem pertinet, ut antè æstiuum quàm hybernum
solstitiū conualescat: solusq; ex omnibus animalibus bru-
ma commodè nascitur: ac si res exigit, ut plurimi mares
progenerandi sint, Aristoteles uir callidissimus rerum na-
turæ præcipit admissuræ tempore obseruare siccis diebus
halitus septentrionales, ut contra uentum gregem pasca-
mus, & eum spectans admittatur pecus: at si fœminæ ge-
nerandæ

nerandæ sunt, austrinos flatus captare, ut eadem ratione matrices ineãtur. Nam illud, quod priore libro docuimus, ut admissarij dexter, uel etiã sinister uinculo testiculus obligetur, in magnis gregibus operosum est. Post fœturã deinde longinquæ regionis pascua petiturus opilio, ferè omnẽ sobolem pastioni reseruet suburbanæ: uillicus enim teneros agnos, dum adhuc herbæ sunt expertes, lanio tradit, quoniam & paruo sumptu deuehuntur, ijs summotis, fructus lactis ex matribus nõ minor percipitur. Summitti tamẽ etiã in uicinia urbis quandoq; oportebit. Nam uernaculũ pecus peregrino longe est utilius. Nec committi debet, ut totus grex effœtus senectute dominum destituat: cum præsertim boni pastoris uel prima cura sit annis omnibus in demortuarũ, uitiosarumq; ouium locum totidẽ, uel etiã plura capita substituere, quoniã sæpe frigorum, atq; hyemis sæuitia pastorẽ decipit, & eas oues interimit, quas ille tempore autumni ratus adhuc esse tolerabiles, nõ summouerat: quo magis etiã propter hos casus, nisi ualidissima, quæ nõ comprehendatur hyeme, nouaq; progenie repleatur numerus, quod qui faciet, seruare debebit, ne minori quadrimæ, ne'ue ei, quæ excessit annos octo, prolem submittat: neutra enim ætas ad educandum est idonea: tum etiam quod ex uetere materia nascitur, plerunque congeneratum parentis senium refert. Nam uel sterile, uel imbecillum est. Partus uerò incipientis pecoris non secus, quàm obstetricum more custodiri debet, neq; enim aliter hoc animal, quàm muliebris sexus enititur, sæpiusq; etiam quanto est omnis rationis ignarum, laborat in partu: quare ueterinariæ medicinæ prudens esse debet pecoris magister, ut si res exigat, uel integrum conceptum, cùm transuersus hæret locis genitalibus, extrahat: uel ferro diuisum citra matris perni-

ciem partũ educat, quod Græci uocāt ἐμβρύον ἄχθος. Agnus autem, cùm est editus, erigi debet, atq; uberibus admoueri, tum etiam eius diductum os pressis humectare papillis, ut condiscat maternum trahere alimentum: sed prius, quàm hoc fiat, exiguum emulgendum est, quod pastores colostram uocant: ea nisi aliquatenus emuttitur, nocet agno: qui biduo quo natus est, cum matre clauditur, ut & ea partum suum foueat, & ille matrem agnoscere condiscat. Mox deinde quandiu nō lasciuit, obscuro, & calido septo custodiatur: posteà luxuriantem uirgea cum comparibus area claudi oportebit, ne uelut puerili nimia exultatione macescat: cauendumq; est, ut tenerior separetur à ualidioribus, quia robustus angit imbecillũ: satisq; est mane prius, quam grex procedat in pascua: deinde etiã crepusculo redeuntibus saturis ouibus admiscere agnos, qui cùm firmi esse cœperint, pascendi sunt intra stabulum cythiso, uel medica, tum etiam furfuribus, aut si permittit annona, farina ordei, uel erui: deinde, ubi conualuerint, circa meridiem pratis, aut noualibus uillæ contiguis matres admouendæ sunt, & à septo emittendi agni, ut condiscant foris pasci. De genere pabuli, ut & antè diximus, & nunc eorum, quæ omissa sunt, meminerimus, iucundissimas herbas esse, quæ aratro proscissis aruis nascantur: deinde quæ pratis uligine carentibus: palustres, syluestresq; minimè idoneas haberi: nec tamen ulla sunt tam blanda pabula, aut etiam pascua, quorum gratia non exolescat usu continuo, nisi pecudum fastidio pastor occurrerit præbito sale, quod uelut ad pabuli condimentum per æstatem canalibus ligneis impositum cùm è pastu redierint oues, lambunt, atq; eo sapore cupidinem bibendi, pascendiq; concipiunt. At contrà penuriæ hyemis succurritur obiectis

intra

intra tectum per præsepia cibis : aluntur autem commodißimè repositis ulmeis, uel ex fraxino frondibus, uel autumnali fœno, quod cordum uocatur: nam id mollius, & ob hoc iucundius est, quàm maturum : cythiso quoque & satiua uicia pulcherrimè pascuntur : necessariæ tamen, ubi cætera defecerunt, etiam ex leguminibus paleæ: nam per se ordeum, uel fresa cum suis ualuulis faba, uel cicercula sumptuosior est, quàm ut suburbanis regiōibus exiguo pretio poßit præberi: sed si utilitas permittit, haud dubie sunt optima. De temporibus autem pascendi, & ad aquam ducendi per æstatem non aliter sentio, quàm ut prodidit Maro:

Luciferi primo cùm sydere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratißimus herba.
Inde ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna–
Perducamus, medioq; die, ut idem, ad uallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingenteis tendit ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubat umbra.

Rursus deinde iam mitigato uapore compellantur ad aquam, etiam per æstatem id faciendum, & iterum ad pascua producendum

Solis ad occasum, cùm frigidus aëra uesper
Temperat, & saltus reficit iam rosida luna.

Sed obseruandum est sydus æstatis per emersum caniculæ, ut ante meridiem grex in occidentem spectans agatur, & in eam partem progrediatur, post meridiem in orientem: siquidem plurimum refert, ut pascentiū capita sint obserua soli, qui plerunq; nocet animalibus oriente prædicto sydere. Hyeme, & uere matutinis temporibus intra

septa contineantur, dum dies aruis gelicidia detrahat: nam pruinosa ijs diebus herba pecudi grauedinē creat, uētrēq; proluit: quare etiā frigidis, humidisq; tēporibus anni semel tantum ei potestas aquæ facienda est: tum qui sequitur gregē circunspectus, ac uigilās (id quod omnibus & omnium quadrupedum custodibus præcipitur) magna clementia moderetur. Idemq; duci propior quàm domino, & in cogēdis, recipiendisq; ouibus adclamatione, ac baculo minetur: nec unquā telum emittat in eas: neq; ab his longius recedat: nec aut recubet, aut considat: nam nisi procedit, stare debet, quoniam grex quidem custodis officium, sublimem, celsißimamq; oculorum ueluti speculā desyderat, ut neq; tardiores, & grauidas, dum cūctantur, neq; agiles, & fœtas, dū procurrūt, separari à cæteris sinat, ne fur, aut bestia hallucinātē pastorē decipiat: sed hæc cōia ferè sunt in oī pecore ouillo: nunc quæ sunt generosi propria dicemus.

De ouibus tectis. CAP. IIII.

GRæcum pecus, quod pleriq; tarentinum uocant, nisi cum domini præsentia est, uix expedit haberi: siquidem & curam & cibum maiorem desyderat: nam cum sit uniuersum genus lanigerum cæteris pecudibus mollius, tum ex omnibus tarentinum est mollißimum, quod nullam domini, aut magistrorum inertiam sustinet, multóque minus auaritiam, nec æstus, nec frigoris patiens. Raro foris, plerunq; domi alitur, & est auidißimum cibi, cui si detrahitur fraude uillici, clades sequitur gregem: singula capita per hyemem rectè pascuntur ad præsepia tribus ordei, uel fresæ cū suis ualuulis fabæ, aut cicerculæ quatuor sextarijs, ita ut & aridam frondem præbeat, aut siccam, uel uiridem medicam, cythisúmue, tum etiam cordi fœni septena pondo, aut leguminum paleas adfatim. Minimus*

agnis

agnis uĕdundis in hac pecude, nec ullus lactis reditus habe ri potest: nam & qui summoueri debent, paucißimos post dies quàm editi sunt, immaturi ferè mactantur, orbæ'que natis suis matres alienæ soboli præbent ubera: quippe singuli agni binis nutricibus summittuntur, nec quicquam subtrahi summißis expedit, quo saturior lactis agnus celeriter confirmetur, & parta nutrici consociata minus laboret in educatione foetus sui: quam ob causam diligenti cura seruandum est, ut & suis quotidie matribus, & alienis non amantibus, agni subrumentur. Plures autem in eiusmodi gregibus, quam in hirtis masculos enutrire oportet: nam prius quàm foeminas inire poßint mares castrati, cum bimatum expleuerint, enecantur: & pelles eorum propter pulchritudinĕ lanæ maiore pretio, quàm alia uellera mercantibus traduntur: liberis autem campis, & omni surculo, ruboq; uacantibus ouem græcam pascere meminerimus, ne, ut suprà dixi, et lana carpatur, & tegumen: nec tamen ea minus sedulă curam foris, quia nō quotidie procedit in pascua, sed maiorem domestică postulat: nam sæpius detergenda et refrigerăda est: sæpius eius lana diducenda, uinoq;, & oleo insuccanda: nonnunquam etiă tota est eluenda, si diei permittit apricitas: idq; ter anno fieri sat est. stabula uerò frequenter euerrenda, & purgăda, humorq; omnis urinæ deuerrendus est, qui commodißimè siccatur perforatis tabulis, quibus ouilia consternuntur, ut grex supercubet: nec tantum cœno, aut stercore, sed exitiosis quoq; serpentibus tecta liberentur, quod ut fiat,

Disce & odoratam stabulis incendere cædrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumq; exterrita fugit,

Aut

Aut tecto assuetus coluber.– Quare, ut idem iubet,
Cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemq; minas, & sibila, colla tumentem
Deijce.– Vel ne istud cũ periculo facere necesse sit, muliebres capillos, aut ceruina sæpius ure cornua: quorũ odor maxime nõ patitur stabulis prædictam pestẽ cõsistere. Tonsuræ certum tempus anni per omnes regiones seruari non potest, quoniam nec ubiq; tardè, nec celeriter æstas ingruit: & est modus optimus consyderare tempestates, quibus ouis, neque frigus, si lanam detraxeris, neque æstum si nondum detonderis, sentiat: uerum ea quandocunque detonsa fuerit, ungi debet tali medicamine, succus excocti lupini, ueterisq; uini fex, & amurca pari mensura miscentur, eoq; liquamine tonsa ouis imbuitur, atq; ubi per triduum delibuto tergore medicamina perbiberit, quarto die, si est uicinia maris, ad littus deducta mersatur: si minus est, cœlestis aqua sub dio salibus in hũc usum durata paulũ decoquitur: eaq; grex perluitur: hoc modo curatum pecus anno scabrum fieri non posse Celsus affirmat, nec dubiũ est, quinetiam ob eam rem lana quoq; mollior atq; prolixior renascatur.

Medicinæ pecoris ouilli. CAP. V.

ET *quoniam recensuimus cultum, curamq; rectè ualentium, nunc quemadmodum uitijs, aut morbo laborantibus subueniendum sit, præcipiemus, quanquam pars hæc exordij penè tota iam exhausta sit, cum de medicina maioris pecoris priore libro disputaremus, quia cum sit ferè eadẽ corporum natura minorum, maiorumq; quadrupedum, paucæ, paruæq; morborum, & remediorũ differentiæ possunt inueniri: quæ tamen quantulæcunq; sint, non omittentur à nobis. Si ægrotat uniuersum pecus, ut &*

ut & antè præcepimus, & nūc (quod remur esse maximè salutare) iterū adseueramus in hoc casu, quod est remediū præsentißimū: pabula mutemus, & aquationes totius regionis, & aliū quæramus statū cœli, curemusq́;, si ex calore, & æstu cōcepta pestis inuasit, ut opaca rura, si inuasit frigore, ut eligātur aprica. sed modice, ac sine festinatione persequi pecus oportebit, ne imbecillitas eius longis itineribus aggrauetur, nec tamen in totū pigre, ac segniter agere: nam quemadmodū fessas morbo pecudes uehementer agitare, & extendere non conuenit, ita conducit mediocriter exercere, & quasi torpentes excitare, nec pati ueterno consenescere, atq; extingui: cum deinde grex ad locum fuerit perductus in lacinias colonis distribuatur: nam particulatim facilius quàm uniuersus conualescit, siue quia ipsius morbi halitus minor est in exiguo numero, seu quia expeditius cura maior adhibetur paucioribus. Hæc ergo, & reliqua (ne nunc eadem repetamus) quæ superiore exordio percensuimus, obseruare debemus, si uniuersæ laborabunt: illa, si singulæ. Oues frequentius, quàm ullum aliud animal infestantur scabie, quæ ferè nascitur, sicut noster memorat poëta,

–Cum frigidus imber
Altius ad uiuum persedit, & horrida cano
Bruma gelu.– *Vel post tonsurā, si remedium prædicti medicaminis non adhibeas, si æstiuum sudorem mari, uel flumine non abluas, si tonsum gregem patiaris syluestribus rubis, ac spinis sauciari: si stabulo utaris, in quo mulæ, aut equi, aut asini steterunt: præcipuè tamen exiguitas cibi maciem, macies autem scabiem facit: hæc ubi cœpit irrepere, sic intelligitur, uitiosum locum pecudes, aut morsu scalpunt, aut cornu, uel ungula tundunt, aut arbori ad-*

r fricant,

fricant, parietibus'ue detergent: quod ubi aliquam facientem uideris, comprehendere oportebit, & lanam diducere, nam subest aspera cutis, & uelut quædam prurigo, cui primo quoq; tempore occurrendum est, ne totam progeniem coinquinet, & quidem celeriter, cum & alia pecora, tum præcipuè oues contagione uexentur: sunt autem complura medicamina, quæ idcirco enumerabimus, non quia cunctis uti necesse sit, sed quoniam nonnullis regionibus quædam reperiri nequeunt, ex pluribus aliquod inuentum remedio sit. Facit autē commodè primùm ea compositio, quam paulò antè demonstrauimus, si ad fœcem, & amurcā, succumq; decocti lupini misceas portione æqua detritum album elleborum: potest etiam scabriciem tollere succus uiridis cicutæ: quæ uerno tempore, cùm iam caulem nec adhuc semina facit, decisa contunditur, atque expressus humor eius fictili uase reconditur, duabus urnis liquoris, admisto salis torridi semodio: quod ubi factùm est, oblitum uas in sterquilinio defoditur, ac toto anno fimi uapore concoctum, mox promitur: tepefactumq; medicamentum linitur scabræ parti, quæ prius aspera testa, uel pumice defricta redulceratur: eidem remedio est amurca duabus partibus decocta, item uetus hominis urina testis candētibus inusta: quidam tamen hanc ipsam subiectis ignibus quinta parte minuunt, admiscentq; pari mensura succum uiridis cicutæ. Deinde figularibus tritis, & picis liquidæ, & fricti salis singulos sextarios infundunt: facit etiam sulfuris triti, & picis liquidæ modus æqualis igne lento coactus: sed Georgicum carmen affirmat, nullam esse præstantiorem medicinam,

Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os, alitur uitium, uiuitq; tegendo.

Itaq;

Itaq; reserandum est, & ulcera medicamentis curandum. Subijcit deinde æquè prudenter febricitantibus ouibus, de talo uel inter duas ungulas sanguinem emitti oportere: nam plurimum id quidem,

Profuit incensos æstus auertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine uenam.

Nos etiam sub oculis, & de auribus sanguinem detrahimus. Claui quoq; dupliciter infestant ouē, siue cùm subluuies, atq; intertrigo in ipso discrimine ungulæ nascitur, seu cùm idem locus tuberculū habet, cuius media ferè parte canino similis extat pilus, eiq; subest uermiculus. Subluuies, & intertrigo pice per se liquida, uel alumine & sulfure, atq; aceto mistis rite eruentur, uel tenero punico malo, prius quàm grana faciat, cum alumine pinsito, superfusoq; aceto, uel æris ærugine infriata, uel combusta galla cum austero uino leuigata, & superposita: tuberculum, cui subest uermiculus, ferro quamacutißimè circunsecari oportet, ne, dum amputatur etiā, quod infrà est, animal uulneremus: id enim cùm sauciatur, uenenatā saniem mittit, qua respersum uulnus ita insanabile facit, ut totus pes amputandus sit: & cùm tuberculum diligenter circūcideris, candens seuum uulneri per ardentem tedā instillato. Ouem pulmonariam similiter ut suem curari conuenit, inserta per auriculam, quam ueterinarij consiliginem uocant: de ea iam diximus, cùm maioris pecoris medicinā tradidimus: sed is morbus æstate plerunque concipitur, si defuit aqua, propter quod uaporibus omni quadrupedi largius bibendi potestas danda est. Celso placet, si est in pulmonibus uitium, acris aceti tantum dare, quātum ouis sustinere poßit, uel humanæ ueteris urinæ tepefactæ triū heminarum instar per sinistrā narem corniculo infunde-

re, atq; axungiæ sextantem faucibus inserere. Est etiã insanabilis sacer ignis, quã pusulã uocant pastores: ea nisi compescitur intra primã pecudem, quæ tali malo correpta est, uniuersum gregem contagione prosternit: sic quidem quòd nec medicamẽtorum, nec ferri remedia patitur. Nam penè ad omnẽ tactum excandescit: sola tamẽ ea fomenta non aspernatur lactis caprini, quod infusum tantũ ualet, ut & blandiatur igneam sæuitiam, differens magis occidionem gregis, quàm prohibẽs. Sed Aegyptiæ gentis autor memorabilis Dolus Mendesius, cuius commenta, quæ appellantur Græcè ὑπομνήματα, sub nomine Democriti falsò produntur, censet propter hanc sæpius, ac diligẽter ouium terga perspicere, ut si fortè sit in aliqua tale uitium deprehensum, confestim scrobem defodiamus in limine stabuli, & uiuam pecudem, quæ fuerit pusulosa, resupinam obruamus, patiamurq; super obrutam meiere totum gregem, quòd eo facto, morbus propulsetur. Bilis æstiuo tempore non minima pernicies potione depellitur humanæ ueteris urinæ, quæ ipsa remedio est etiam pecori arcuato. At si molesta pituita est, cunelæ bubulæ, uel nepetæ syluestris surculi lana inuoluti naribus inseruntur, uersanturq;, donec sternutet ouis. Fracta pecudum nõ aliter, quàm hominũ crura sanãtur, inuoluta lanis oleo, atq; uino insuccatis, & mox circundatis ferulis conligata. Est etiam grauis pernicies herbæ sanguinariæ, quam si pasta est ouis, toto uentre distenditur, cõtrahiturq;, & spumam quãdam tenuem tetri odoris expuit. Celeriter sanguinem mitti oportet sub cauda in ea parte, quæ proxima est clunibus, nec minus in labro superiore uena soluenda est. Suspiriose laborantibus, auriculæ ferro rescindendæ, mutandæq; regiones, quod in omnibus morbis, ac pestibus fieri debere

debere censemus. Agnis quoque succurrendum est uel febricitantibus, uel ægritudine alia affectis: qui ubi morbo laborant, admitti ad matres non debent, ne in eas perniciem transferant. Itaq; separatim mulgendæ sunt oues, et cœlestis aqua pari mensura lacti miscenda est, atq; ea potio febricitantibus danda: multi lacte caprino ijsdem medentur, quod per corniculum infunditur faucibus. Est etiã mentigo, quam pastores ostiginem uocant, mortifera lactentibus. Ea plerunq; fit, si per imprudentiam pastoris emißi agni, uel etiam hœdi rosidas herbas depauerint, quod minime cõmitti oportet. Sed cum id factum est, uelut ignis sacer, os, atq; labra fœdis ulceribus obsidet. Remedio sunt hyssopus, & sal æquis ponderibus contrita. Nam ea mistura palatum, atq; lingua, totumq; os perfricatur. Mox ulcera lauantur aceto, & tunc pice liquida, cũ adipe suillo perlinũtur. Quibusdam placet æruginis tertiam partem duabus ueteris axungiæ portionibus commiscere, tepefactoq; uti medicamine. Nonnulli folia cupreßi trita miscent aquæ, & ita perluunt ulcera, atq; palatum. Castrationis autem ratio iam tradita est. Neq; enim alia in agnis, quàm in maiore quadrupede seruatur.

De caprino pecore. CAP. VI.

ET *quoniam de ouiarico satis dictum est, ad caprinum pecus nunc reuertar. Id autem genus dumeta potius, quàm campestrẽ situm desiderat: asperisq; etiam locis, ac syluestribus optime pascitur. Nã nec rubos auersatur, nec uepribus offenditur, & arbusculis, frutetisq; maximè gaudet. Ea sunt arbutus, atq; alaternus, cythisusq; agrestis. Nec minus iligneі, querneiq; frutices, qui in altitudinem nõ prosiliunt. Caper, cui sub maxillis binæ uerruculæ collo dependent, optimus habetur, amplißimi corporis, cru-*

ribus craßis, plena, & breui ceruice, flaccidis, & prægrauantibus auribus, exiguo capite, nigro, densóq; & nitido, atq; longißimo pilo. Nam & ipse tundetur

Vsum in castrorum, ac miseris uelamina nautis.

Est autem mensium septem satis habilis ad procreandum, quoniam immodicus libidinis, dum adhuc uberibus alitur, matrem stupro superuenit, & ideo celeriter, & ante sex annos consenescit, quòd immatura ueneris cupidine primis pueritiæ tẽporibus exhaustus est. Itaq; quinquennis parum idoneus habetur fœminis implendis. Capella præcipuè probatur similima hirco, quem descripsimus, si etiam est uberis maximi, & lactis abundantißimi. Hanc pecudẽ mutilam parabimus quieto cœli statu. Nã procelloso, atq; imbrifero cornuta semper. Nam & omni regione maritos gregum mutilos esse oportebit, quoniã cornuti ferè perniciosi sunt propter petulãtiam. Sed numerum generis huius maiorem, quàm centum capitũ sub uno clauso non expedit habere, cum lanigeræ mille pariter commodè stabulentur. Atq; ubi capræ primum comparantur, melius est unum gregem totum, quàm ex pluribus particulatim mercari, ut nec in pastione separatim laciniæ deducantur, & in caprili maiore concordia quietè consistant. Huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus, & præcipuè fœtæ, quæ gelicidio hyemis conceptũ fecit. Nec tamen ea sola creant abortus, sed etiam glans cum citra satietatem data est. Itaq; nisi potest affatim præberi, non est gregi permittenda. Tempus admißuræ per autumnum ferè ante mensem Decembrem præcipimus, ut propinquante uere gemmantibus frutetis, cum primũ syluæ noua germinant fronde, partus edatur. Ipsum uerò caprile uel naturali saxo, uel manu constratum eligi debet, quoniam

niam huic pecori nihil ſubſternitur. Diligensq́; paſtor quotidie ſtabulũ cõuerrit, nec patitur ſtercus, aut humorẽ conſiſtere, lutum'ue fieri, quæ cuncta ſunt capris inimica. Parit autem, ſi eſt generoſa proles, frequenter duos, nonnunquã trigeminos. Peßima eſt fœtura cũ matres bimæ, ternos hœdos efficiunt. Qui ubi editi ſunt, eodem modo, quo agni educantur, niſi quòd magis hœdorum laſciuia compeſcenda, & arctius cohibenda eſt. Tum ſuper lactis abundantiã ſamera, uel cythiſus, aut edera præbenda, uel etiã cacumina lentiſci, aliæq; tenues frondes obijciendæ ſunt. Sed ex geminis ſingula capita, quæ uidentur eſſe robuſtiora, in ſupplementũ gregis reſeruantur, cætera mercãtibus tradũtur. Anniculæ, uel bimæ capellæ (nam utraq; ætas partum edit) ſubmitti hœdum non oportet. Neque enim educare, niſi trima debet. Sed anniculæ cõfeſtim depellenda ſoboles, bimæ tandiu admittenda, dum poßit eſſe uendibilis. Nec ultra octo annos matres ſeruandæ ſunt, quòd aßiduo partu fatigatæ ſteriles exiſtãt. Magiſter autem pecoris acer, durus, ſtrenuus, laboris patientißimus, alacer, atq; audax eſſe debet, & qui per rupes, per ſolitudines, per uepres facilè uadat, & non ut alterius generis paſtores ſequatur, ſed plerũq; ut antecedat gregẽ. Quare eum eſſe maximè ſtrenuum opus eſt. Capellæ, dum dumeta paſcunt, capris cedunt, ſubinde quæ cedit compeſci debet, ne procurrat. Sed placidè, ac lentè pabuletur, ut & largi ſit uberis, & non ſtrigoſißimi corporis.

De medicina caprarum. CAP. VII.

ALia nanq; genera pecorum, cùm peſtilentia uexantur, prius morbo, & langoribus maceſcunt, ſolæ capellæ quamuis opimæ, atq; hilares ſubitò cõcidunt, uelut aliqua ruina gregatim proſternãtur. Id accidere maximè

solet ubertate pabuli. Quamobrem statim cum unam, uel alterã pestis perculit, omnibus sanguis detrahendus. Nec tota die pascendæ, sed medijs quatuor horis intra septa claudendæ. Sin alius langor insistat, pabulo medicantur arundinis, & albæ spinæ radicibus, quas cùm ferreis pilis diligẽter contuderimus, admiscemus aquam pluuialem, solamq; potandam pecori præbemus. Quòd si ea res ægritudinem non depellit, uendẽda sunt pecora. uel si neq; id cõtingere potest, ferro necãda, saliendaq;. Mox interposito spatio cõueniet alium gregem reparare. Nec tamen antè quàm pestilens tempus anni, siue id fuit hyemis, uertatur æstate: siue autumni, uere mutetur. Cum uerò singulæ domo laborabunt, eadem remedia, quæ etiam ouibus adhibebimus. Nam cũ distendetur aqua cutis, quod uitium Græci uocant ὑδρώπα, sub armo pellis leuiter incisa perniciosum transmittet humorẽ, tum factum uulnus pice liquida curetur. Cum effœtæ loca genitalia tumebũt, aut secundæ non respõderint, defruti sextarius, uel cũ id defuerit, boni uini tantundem faucibus infundatur, & naturalia cerato liquido repleantur. Sed ne nunc singula persequar, sicut in ouillo pecore prædictum est, caprino medebimur.

Casei faciendi ratio. CAP. VIII.

CAsei quoq; faciendi non erit omittenda cura, utique longinquis regionibus, ubi mulctram deuehere non expedit. Is porrò si tenui liquore cõficitur, quãcelerrime uendendus est, dum adhuc uiridis succum retinet, si pingui, & opimo longiorẽ patitur custodiam, sed lacte fieri debet syncero, & quàm recẽtissimo. Nam requietum, uel mistum celeriter acorem concipit. Id plerunq; cogi agni, aut hœdi coagulo, quãuis possit & agrestis cardui flore cõduci, & seminibus gneti, nec minus ficulneo lacte, quod

emittit

emittit arbor, si eius uirentē saucies corticem. Verùm optimus caseus est, qui exiguum medicaminis habet. Minimū autem coagulū recipit sinum lactis argentei pondus denarij. Nec dubium, quin fici ramulis glaciatus caseus iucundißimè sapiat. Sed mulctra, cùm est repleta lacte, non sine tepore aliquo debet esse. Nec tamen admouenda est flammis, ut quibusdā placet, sed haud procul igne constituenda, & confestim cùm concreuit, liquor in fiscellas, aut in calathos, uel formas transferendus est. nam maximè refert primo quoq; tempore serum percolari, & à cōcreta materia separari. Quam ob causam rustici nec patiūtur quidem sua sponte pigro humore defluere, sed cùm paulò solidior caseus factus est, pondera superponunt, quibus exprimatur serum: deinde ut formis, aut calathis exēptus est, opaco, ac frigido loco, ne poßit uitiari, quamuis mundißimis tabulis componitur, aspergitur tritis salibus, ut exudet acidum liquorem. Atque ubi duratus est, uehementius premitur, ut conspissetur. Et rursus torrido sale contingitur, rursusq; ponderibus condensatur. Hoc cùm per dies nouem factum est, aqua dulci eluitur, & sub umbra cratibus in hoc factis, ita ordinatur, ne alter alterum caseus cōtingat, & ut modicè siccetur: deinde quò tenerior permaneat, clauso neq; uentis obnoxio loco stipatur per cōplura tabulata. Sic neq; fistulosus, neq; salsus, neq; aridus prouenit. Quorū uitiorū primū solet accidere, si parū pressus: secundū, si nimio sale imbutus: tertium, si sole exustus est. Hoc genus casei potest etiā trans maria permitti. Nā is, qui recēs intra paucos dies absumi debet, leuiore cura conficitur, quippe fiscellis exemptus in salem, muriamq; demittitur, & mox in sole paulùm siccatur. Nōnulli antè quàm pecus numellis inducant, uirides pineas nuces in

mulctrā demittunt, & mox super eas emulgent, nec separant, nisi cùm transmiserint in formas coactam materiam. Ipsos quidā uirides cōterunt nucleos, & lacti permiscēt, atq; ita congelant. Sunt qui thymum contritum, cribroq; colatum cum lacte cogant. Similiter qualiscunq; uelis saporis efficere poßis adiecto quod elegeris, cōdimento. Illa uerò notißima est ratio faciūdi casei, quem dicimus manu pressum. Nāq; is paulùm gelatus in mulctra dum est tepe factus, rescinditur, & feruente aqua perfusus, uel manu figuratur, uel buxeis formis exprimitur. Est etiā nō ingrati saporis muria perduratus, atq; ita maligni ligni, uel culmi fumo coloratus. Sed iam redeamus ad originem.

De suibus, & eorum medicinis. CAP. IX.

*IN omni genere quadrupedum species maris diligēter eligitur, quoniā frequēter patri similior est progenies, quàm matri. Quare etiam in suillo pecore probandi sunt totius quidā corporis amplitudine eximij, et qui quadrati potius, quàm qui longi, aut rotūdi sunt, uentre promisso, clunibus uastis, nec perinde cruribus, aut ungulis, pceris, amplæ, & glādulosæ ceruicis, rostris breuibus, & resupinis. Maximeq; qd' ad rē pertinet, quàm salacißimos oportet esse mares, qui & ab annicula ætate cōmodè progenerant, dum quadrimatū agāt: poßunt tamen etiā semestres implere fœminā. Scrofæ probātur longißimi status, & ut sint reliquis membris similes descriptis uerribus. Si regio frigida, & pruinosa est, quàm durißimæ, densæq;, & nigræ setæ grex eligēdus est. Si temperata, atq; aprica, glābrū pecus, uel etiam *pristinale albū potest pasci. Fœmina sus habetur ad partus edendos idonea ferè usq; in annos septē, quæ quanto fœcūdior est, celerius senescit. Annicula non improbè cōcipit, sed iniri debet mense Februario.*

*pistrinale

Quatuor

Quatuor quoq; mẽsibus fœta, quinto parere, cùm iam herbæ solidiores sunt, ut & firma lactis maturitas porcis cõtingat, et cùm desierint uberibus ali, stipula pascãtur, cæterisq; leguminũ caducis frugibus. Hoc autẽ fit lõginquis regionibus, ubi nihil nisi submittere expedit. *Nam suburbanis lactens porcus ære mutãdus est: sic enim mater non educãdo, labori subtrahitur, celeriusq; iterũ cõceptũ partum edet. Idq; bis anno faciet. Mares uel cùm primùm ineunt semestres, aut cùm sæpius progenerauerunt, trimi, aut quadrimi castrãtur, ut poßint pinguescere. Fœminis quoq; uuluæ ferro exulcerãtur, & cicatricibus claudũtur, ne sint genitales. Quod facilè nõ intelligo, quæ ratio cõpellat, nisi penuria cibi: nam ubi est ubertas pabuli, submittere prolẽ semper expedit. Omnẽ porrò sitũ ruris pecus hoc usurpat: nã & montibus, & campis cõmodè pascitur, melius tamẽ palustribus agris, quàm sitiẽtibus. Nemora sunt cõueniẽtißima, quæ uestiuntur quercu, subere, fago, cerris, ilicibus, oleastris, tamaricibus, corylis, pomiferisq; syluestribus, ut sunt albæ spinæ, Græcæ siliquæ, iuniperus, lotos, pinus, cornus, arbutus, prunus, & paliurus, atq; achrades pyri. Hæc enim diuersis temporibus mitescũt, ac penè toto anno gregẽ saturãt. At ubi penuria est arborũ, terrenũ pabulum cõsectabimur, & sicco limosum præferemus, ut paludẽ rimẽtur, effodiãtq; lumbricos, atq; in luto uolutẽtur, quod est huic pecori gratißimum, quin etiã ut aquis abuti poßint: nãq; & id fecisse maximè per æstatẽ profuit, & dulceis eruisse radiculas aquatilis syluæ, tanquã scyrpi, iunciq;, & degeneris arundinis, quam uulgus cannã uocat: nã quidẽ cultus ager opimas reddit sues, cùm est graminosus, & pluribus generibus pomorũ cõsitus, ut per anni diuersa tempora, mala, pruna, pyrum, multi*

multiformes nuces, ac ficũ præbeat: nec tamẽ propter hæc parcetur horreis: nã sæpe de manu dandũ est, cũ foris deficit pabulũ, propter quod plurima glans uel cisternis in aquã, uel fumo tabulatis recõdenda est. Fabæ quoq;, & similiũ leguminũ, cùm uilitas permittit, faciẽda est potestas, et utiq; uere, dum adhuc lactãt. Viridia pabula suibus plerunq; nocẽt: itaq; mane prius, quàm procedant in pascua, cõditiuis cibis sustinẽdæ sunt, ne immaturis herbis citetur aluus. Eoq́; uitio pecus emacietur: nec ut cæteri greges uniuersi claudi debẽt, sed per porticus haræ faciẽdæ sunt, quibus aut à partu, aut etiã prægnãtes includantur: nam præcipuè sues cateruatim, atq; incõditæ, cùm sint pariter inclusæ, super alias aliæ cubãt, & fœtus elidũt. Quare, ut dixi, iunctæ parietibus haræ cõstruendæ sunt in altitudinem pedũ quatuor, ne sus trãsilire septa queat: nam cõtegi nõ debet, ut à superiore parte custos numerũ porcorũ recenseat, & siquẽ decumbens mater oppresserit, cubanti subtrahat. Sit autem uigilans, impiger, industrius, nauus omniũ, quas pascit. Et matricum, & iuniorum meminisse debet, ut uniuscuiusq; partum consideret. Semper obseruet enitentem: claudatq́; ut in hara fœtum edat. Tum denotet protinus quotq́;, & quales sint nati, & curet maximè nequis sub nutrice aliena educetur: nã facilime porci, si euaserint haram, miscent se, & scrofa cum decubuit, æquè alieno, ac suo præbet ubera. Itaq; porculatoris maximum officium est, ut unamquanq; cum sua prole claudat, qui si memoria deficitur, quo minus agnoscat cuiusque progeniẽ, pice liquida eandẽ notam scrofæ, & porcis imponat, & siue per literas, siue per alias formas unũquenq; fœtum cum matre distinguat: nam in maiore numero diuersis notis opus est, ne confundatur memoria custodis

ſtodis. Attamen quia id facere gregibus amplis uidetur operoſum, commodiſsimum eſt haras ita fabricare, ut limen earum in tantam altitudinem conſurgat, quantum poſsit nutrix euadere, lactens autem ſupergredi non poſsit. Sic nec alienus irrepit, & in cubili ſuam quiſq; matrē nidus expectat, qui tamen non debet octo capitum numerum excedere. Non quin ignorem fœcunditatem ſcrofarum maioris eſſe numeri, ſed quia celerrime fatiſcit, quæ plures educat. Atq; eæ quibus partus ſummittitur, cocto ſunt ordeo ſuſtinendæ, ne ad maciem ſummam perducantur, & ex ea ad aliquam perniciem. Diligens autem porculator frequenter ſuile conuerrat, & ſepius haras: nam quamuis prædictum animal in pabulationē ſpurcè uerſetur, mundiſsimum tamen cubile deſyderat. Hic ferè cultus eſt ſuilli pecoris rectè ualentis.

De medicina ſuum. CAP. X.

SEquitur ut dicamus, quæ ſit cura uitioſi. Febricitantium ſigna ſunt, cum obſtipæ ſues trāſuerſa capita ferunt, ac per paſcua ſubitò cum paulułum procurrerunt, conſiſtunt, et uertigine correptæ concidūt. Earum notanda ſunt capita, quam in partem proclinētur, ut ex aduerſa parte de auricula ſanguinem mittamus. Item ſub cauda duobus digitis à clunibus intermiſsis uenam feriamus, quæ eſt in eo loco ſatis ampla, eamq; ſarmento prius oportet uerberari, deinde ab ictu uirgæ tumentem ferro reſcindi, detractoq; ſanguine colligari ſaligneo libro, uel etiam ulmeo. Quod cū fecerimus, uno, aut altero die ſub tecto pecudem continebimus, & aquam modicè calidam quantam uolēt, farinæq; ordeaceæ ſingulos ſextarios præbebimus. Strumoſis ſub lingua ſanguis mittendus eſt, qui cum profluxerit, ſale trito cum farina triticea confricari totum os conueniet.

conueniet. Quidam præsentius putant esse remedium, cum per cornu singulis ternos cyathos gari demittunt. deinde fissas taleas ferularum lineo funiculo religant: & ita collo suspēdunt, ut strumæ ferulis contingantur. Nauseantibus quoq; salutaris habetur eburnea scobis sale fricto, et fabæ minutæ fresæ commista, ieiunisq; prius quàm in pascua prodeant obiecta. Solet etiam uniuersum pecus ægrotare ita, ut emacietur, nec cibos capiat, productumq; in pascua medio campo procumbat, & quodam ueterno pressum somnos æstiuo sub sole captet. quod cum facit, totus grex tecto clauditur stabulo, atq; uno die abstinetur potione, & pabulo: postridie radix anguinei cucumeris trita, & commista cum aqua datur sitientibus: quam cum pecudes biberunt, nausea correptæ uomitant, atq; expurgantur, omniq; bile depulsa cicercula, uel faba, dura muria conspersa, deinde (sicut hominibus) aqua calida potanda permittitur. Sed cùm omni quadrupedi per æstatem sitis sit infesta, tū suillo maximè est inimica, quare nō ut capellā, uel ouē, sic & hoc animal bis ad aquā duci præcipimus, sed si fieri potest, iuxta flumē, aut stagnū per ortū caniculæ detineri, quia cū sit æstuosissimū, nō est cōtentū potione aquæ, nisi obesā illuuiem, atq; distētā pabulis aluum demerserit, ac refrigerauerit: nec ulla re magis gaudet, quàm riuis, atq; cœnoso lacu uolutari. Quòd si locorum situs repugnat, ne ita fieri poßit, puteis extracta et largè canalibus immissa præbēda sunt pocula, quibus nisi affatim satiētur, pulmonariæ fiunt. Isq; morbus optime sanatur auriculis inserta cōsiligine: de qua radicula diligēter, ac sæpius iam locuti sumus. Solet etiam uitiosi splenis dolor eas infestare, quod accidit, cum siccitas magna prouenit, & ut Bucolicon loquitur poëma,

Strata

Strata iacent paßim sua quæq; sub arbore poma.

Nam pecus insatiabile est, sues enim, dum dulcedinem pabuli consectantur, supra modum æstate splenis incremento laborant. Cui succurritur, si fabricentur canales ex tamaricibus, & rusco, repleanturq; aqua, & deinde sitientibus admoueantur. Quippe ligni succus medicabilis, epotus intestinum tumorem compescit.

De castratione suum. CAP. XI.

CAstrationis autem in hoc pecore duo tempora seruantur, ueris, & autumni: & eius administrandæ duplex ratio. Prima illa quam iam tradidimus, cùm duobus uulneribus impreßis per unamquanq; plagã singuli exprimuntur testiculi: altera est speciosior, sed magis periculosa, quam tamen non omittam. Cum uirilem partẽ unã ferro resectam detraxeris, per impressum uulnus scalpellum inserito, & mediam quasi cutem, quæ interuenit duobus membris genitalibus, rescindito: atq; uncis digitis alterum quoq; testiculum educito, sic fiet una cicatrix adhibitis cæteris remedijs, quæ prius docuimus. Illud autem, quod pertinet ad religionem patrisfamiliâs, non reticendum putaui: sunt quædam scrofæ, quæ mandunt fœtus suos: quod cum fit, non habetur prodigium: nam sues ex omnibus pecudibus impatientißimæ famis sunt, ita ut aliquando si indigeant pabuli, non tantũ alienam (si liceat) sobolem, sed etiã suam consumant. De armentis, cæterisq; pecudibus, & magistris, per quos quadrupedum greges humana solertia domi, forisq; curantur, atq; obseruantur (nisi fallor) satis accuratè disserui.

De canibus. CAP. XII.

NVnc, ut exordio priore sum pollicitus, de mutis custodibus loquar. quanquàm canis falsò dicitur mutus

tus custos: nam quis hominum clarius, aut tanta uociferatione bestiam, uel furem prædicat, quàm iste latratu? quis famulus amãtior domini? quis fidelior comes? quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest uigilantior? quis denique ultor, aut uindex constantior? quare uel in primis hoc animal mercari, tueriq́; debet agricola, quod & uillam, & fructus, familiamq́;, & pecora custodit. eius autem parãdi, tuendiq́; triplex ratio est: nanq; unũ genus aduersus hominũ insidias eligitur, & id uillã, quæq́; iuncta sunt uillæ, custodit: at alterum propellendis iniurijs hominũ, ac ferarũ, & id obseruat domi stabulũ, foris pecora pascentia. Tertiũ uenandi gratia cõparatur, idq́; non solùm nihil agricolã iuuat, sed & auocat, desidẽq́; ab opere suo reddit: de uillatico igitur, & pastorali dicendũ est: nã uenaticus nihil pertinet ad nostram professionẽ. Villæ custos èligẽdus est amplißimi corporis, uasti latratus, canoriq́;, ut prius auditu maleficum, deinde etiã conspectu terreat, & tamen nõnunquã, ne uisus quidẽ horribili fremitu suo fuget insidiantẽ: sit autem coloris unius, isq́; magis eligatur albus in pastorali, niger in uillatico: nam uarius in neutro est laudabilis: pastor albũ probat, quoniã est feræ dißimilis, magnoq́; opus interdũ discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, uel etiam crepusculo, ne si non sit albo colòre cõspicuus, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui hominum maleficijs opponitur, siue luce clara fur aduenerit, terribilior niger conspicitur, siue nocte, ne conspicitur quidẽ propter umbræ similitudinẽ, quamobrẽ tectus tenebris canis tutiorẽ acceßũ habeat ad insidiantẽ: probatur quadratus potius, quàm lõgus, aut breuis, capite tam magno, ut corporis uideatur pars maxima, deiectis, & propendentibus auribus, nigris, uel glaucis oculis acri

lumine

lumine radiantibus, amplo, uillosóq; pectore, latis armis, cruribus craßis, et hirtis, cauda breui, uestigiorũ articulis, & unguibus amplißimis, q Græcè δάκαι appellãtur. Hic *erit uillatici canis status præcipuè laudandus: mores autẽ neq; mitißimi, neq; rursus truces, atq; crudeles, q illi furẽ quoq; adulãtur, hi etiã domesticos inuadũt: satis est seueros esse, nec blandos, ut nonnunquã etiã cõseruos iratius intueantur, semper excandescãt in exteros.* Maximè *autẽ debent in custodia uigilaces cõspici, nec erronei, sed aßidui, & circũspecti magis, quàm temerarij: nam illi nisi qđ certum cõpererunt, nõ indicant: hi uano strepitu, & falsa suspicione cõcitãtur.* Hæc *idcirco memorãda credidi, quia non natura tantũ, sed etiam disciplina mores facit, ut cum emẽdi potestas fuerit, eiusmodi probemus, & cũ educabimus domi natos, talibus institutis formemus.* Nec *multum refert an uillatici corporibus graues, & parum ueloces sint: plus enim cominus, & in gradu, quàm eminus, & in spatioso cursu facere debẽt; nã semper circa septa, & intra ædificium cõsistere, imò ne longius quidẽ recedere debent, satisq; pulchrè funguntur officio, si & aduenientẽ sagaciter adoriũtur, & latratu cõterrent: nec patiuntur propius accedere, uel cõstantius appropinquantẽ uiolenter inuadũt.* Primùm *est enim nõ adtentari, secundum est laceßitũ fortiter, & perseueranter uindicari: atq; hæc de domesticis custodibus, illa de pastoralibus.* Pecuarius *canis neq; tam strigosus, aut pernix debet esse, quàm qui damas, ceruosq;, & uelocißima sectatur animalia, nec tam obesus, aut grauis, quàm uillæ, horreiq; custos, sed & robustus nihilominus, et aliquatenus promptus, ac strenuus, quoniã & ad rixam, & ad pugnã, nec minus ad cursum comparatur, cùm & lupi repellere insidias, & raptorem*

s ferum

ferũ cõsequi fugiẽtẽ, prædã excutere, atq; auferre debeat: quare status eius lõgior, productiorq; ad hos casus magis habilis est, quàm breuis, aut etiã quadratus, quoniam (ut dixi) nõnunquam necessitas exigit celeritate bestiam cõsectãdã: cæteri artus similes membris uillatici canis æquè probantur. Cibaria ferè eadem sunt utrique generi præbenda. Nam si tam laxa rura sunt, ut sustineant pecorum greges, omnes sine discrimine canes ordeacea farina cum sero commodè pascit. Sin autem surculo cõsitus ager sine pascuo est, farreo, uel triticeo pane satiendi sunt, admisto tamen liquore coctæ fabæ, sed tepido, nam feruens rabiem creat: huic quadrupedi neq; fœminæ, neq; mari, nisi post annum permittenda uenus est, quæ si teneris conceditur, carpit & corpus, & uires, animosq; degenerat. Primus effœtæ partus amouẽdus est, quoniam tiruncula nec rectè nutrit, & educatio totius habitus aufert incremẽtum. Mares iuueniliter usq; in annos decem progenerant: post id tempus ineundis fœminis nõ uidentur habiles, quorũ seniorum pigra soboles existit. Fœminæ concipiunt usq; in annos nouẽ, nec sunt utiles post decimũ. Catulos sex mẽsibus primis, dum corroborentur, emitti non oportet, nisi ad matrẽ lusus, ac lasciuiæ causa, posteà & cathenis per diem continendi, & noctibus soluendi, nec unquam eos, quorum generosam uolumus indolem conseruare, patiemur alienæ nutricis uberibus educari, quoniã semper & lac, & spiritus maternus longè magis ingenij, atq; incrementa corporis auget: quòd si effœta lacte deficitur, caprinum maximè cõueniet præberi catulis, dum fiant mẽsium quatuor: nominibus autem nõ longißimis appellandi sunt, quò celerius quisq; uocatus exaudiat, nec tamen breuioribus, quàm quæ duabus syllabis enũtientur, sicuti

Græcum

Græcum est σκύλαξ, Latinũ ferox: Græcum λάκων, Latinũ celer: uel fœmina, ut sunt Græca σπουδή, ἄλκη, ῥώμη, Latina lupa, cerua, tigris. Catulorum caudas post diem quadragesimum, quàm sint editi, sic castrare conueniet: neruus est, qui per articulos spinæ prorepit, usq; ad ultimam partẽ caudæ: is mordicus comprehensus, & aliquatenus eductus abrumpitur: quo facto, neq; in longitudinem cauda fœdum capit incrementum, & (ut plurimi pastores affirmant) rabies arcetur letifer morbus huic generi.

De morbis & medicinis canum. CAP. XIII.

FErè autem per æstatem sic muscis aures canum exulcerantur, sæpe ut totas amittant: quod ne fiat, amaris nucibus contritis liniendæ sunt. quòd si ulceribus iã præoccupatæ fuerint, coctam picem liquidã suillæ adipi uulneribus stillari conueniet: hoc eodem medicamine contacti ricini decidunt. Nã manu non sunt uellendi, ne, ut antè prædixeram, faciant ulcera. Pulicosæ cani remedia sunt, sume cyminum tritum pari pondere, cum ueratro, aquáq; mistum, & inlinitum, seu cumeris anguinei succum: uel si hæc non sunt, uetus amurca per totum corpus infusa. Si scabies infestabit, cythisi, & sisami tantundem conterito, & cum pice liquida permisceto, uitiosamq; partem linito: quod medicamentum putatur etiam hominibus esse cõueniens: eadem pestis, si fuerit uehementior, cedrino liquore aboletur: reliqua uitia sicut in cæteris animalibus præcepimus curanda sunt. Hactenus de minore pecore. mox de uillaticis pastionibus, quæ continẽt uolucrum, piscĩũq;, & syluestrium quadrupedum curam, sequenti uolumine præcipiemus.

LVCII IVNII MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIBER VIII.

De uillaticis pastionibus. CAP. I.

VAE ferè consummabāt Publi Siluine ruris exercendi, colendiq́; scientiā, quæq́; pecuariæ negotiationis exigebat ratio, septem memorauimus libris. hic nunc sequētis numeri titulū poßidebit, nec quia proximam, propriamq́; rustici curā desyderent ea, quæ dicturi sumus, sed quia non alio loco, quàm in agris, aut uillis debeat administrari, & tamen agrestibus magis, quàm urbanis prosint. quippe uillaticæ pastiones, sicut pecuariæ, non minimam colono stipem conferunt, cum et auium stercore macerrimis uineis et omni surculo, atq; aruo medeantur, & eisdem familiarem focum, mensamq́; pretiosis dapibus opulentent: postremo uenditorum animaliū precio uillæ redditum augent. Quare de hoc quoque genere pastionis dicendum censui. Est autem id ferè uel in uilla, uel circa uillam. in uilla est, quod appellant Græci ὀρνιθῶνας, καὶ περιστερεῶνας, atque etiam cum datur liquoris facultas ἰχθυοτροφεῖα sedula cura exercentur. Ea sunt omnia, ut Latine potius loquamur, sicut auium cohortaliū stabula, nec minus earum, quæ conclauibus septæ saginantur, uel aquatilium animalium receptacula. rursus circa uillam ponuntur μελισσῶνας καὶ χηνοτροφεῖα, quin etiam λαγοτροφεῖα studiosè administrantur, quæ nos similiter appellamus apum cubilia, apiaria: uel nantium uolucrum, quæ stagnis,

stagnis piscinisq; lætantur, auiaria: uel etiam pecudum syl uestrium, quæ nemoribus clausis custodiuntur, uiuaria.

De gallinarum generibus, gallis cohortalibus parandis, & nutriendis. CAP. II.

PRius igitur de his præcipiam, quæ intra septa uillæ pascuntur: ac de alijs quidem forsitan ambigitur, an sint agrestibus poßidenda. gallinarum uero plerunque agricolæ cura solennis est. Earum genera sunt uel cohortalium, uel rusticarum, uel Africanarum. Cohortalis est auis, quæ uulgo per omnes ferè uillas conspicitur. Rustica, quæ non dißimilis uillaticæ per aucupem decipitur: eaq; plurima est in insula, quam nautæ in Ligustico mari sitam producto nomine alitis gallinariam uocitauerunt. Africana est, quam pleriq; Numidicam dicunt, meleagridi similis, nisi quòd rutilem galeam, & cristam capite gerit, quæ utraq; sunt in meleagride cærulea. Sed ex his tribus generibus cohortales fœminæ propriæ appellãtur gallinæ, mares autem galli, semimares capi, qui hoc nomine uocantur, cum sint castrati, libidinis abolendæ causa. Nec tamen id patiuntur amißis genitalibus, sed ferro candente calcaribus inustis, quæ cum ignea ui consumpta sunt, facta ulcera dum consanescant, figulari creta linuntur. Huius igitur uillatici generis non spernendus est reditus, si adhibeatur educãdi scientia, quam pleriq; Græcorũ, & præcipuè celebrauere Deliaci. sed & ij, quoniã procera corpora, & animos ad prælia pertinaceis requirebant, præcipuè tanagricum genus, & rhodium probabant, nec minus chalcidicum, et medicum, quod ab imperito uulgo litera mutata melicum appellatur. nobis nostrum uernaculum maximè placet. omisso tamen illo studio Græcorum, qui ferocißimũ quenq; alitem certaminibus, & pugnæ præparabant. nos

enim cēsemus instituere uectigal industrij patrisfamiliās, non rixosarū auium lanistæ, cuius plerunq; totum patrimonium pignus aleæ uictor gallinaceus pyctes abstulit. igitur cui placebit sequi nostra præcepta, consyderet oportet primū quàm multas, & cuiusmodi parare debeat matrices: deinde qualiter eas tueri, & pascere: mox quibus anni temporibus earum partus excipere: tum demum ut incubent, & excludant efficere: postremò ut commodè pulli educentur operā dare. his enim curis, & ministerijs exercetur ratio cohortalis, quam Græci uocant ὀρνιθοτροφίαν. Parandi autem modus est, ducentorum capitum, quæ pastoris unius curam dispendant, dum tamen anus sedula uel puer adhibeatur custos uagantium, ne obsidijs hominum, aut insidiosorum animaliū diripiantur. Mercari porrò nisi fœcundißimas aues non expedit: eæ sint rubicūdæ uel fuscæ plumæ, nigrisq; pennis: ac si fieri poterit, omnes huius, et ab hoc proximi coloris eligantur. sin aliter, euitentur albæ, quæ ferè cùm sint molles, ac minus uiuaces, tum ne fœcundæ quidem facilè reperiuntur, atque etiam conspicuæ, propter quod insigne candoris ab accipitribus, et aquilis sæpius abripiuntur. Sint ergo matrices probi coloris, robusti corporis, quadratæ, pectorosæ, magnis capitibus, rectis, rutilisq; cristulis, albis auribus, & sub hac specie quàm amplißimæ, nec paribus ungulis: generosißimæq; creduntur, quæ quinos habent digitos, sed ita ne cruribus emineant transuersa calcaria. nā quæ hoc uirile gerit insigne, contumax ad concubitum dedignatur admittere marem, raroq; fœcunda, etiā cum incubat, calcis aculeis oua perfringit. Gallinaceos mares nisi salacißimos habere non expedit. atque in his quoq; sicut in fœminis, idem color, idemq; numerus unguium: status altior

tior quæritur, Sublimes, sanguineæq; , nec obliquæ cristæ: rauidi, uel nigrantes oculi: breuia, & adunca rostra: maximæ, candidißimæq; aures: palea ex rutilo albicantes, quæ uelut incanæ barbæ dependent: iubæ deinde uariæ, uel ex auro flauæ per colla, ceruicesq; in humeros diffusæ: tum lata, & musculosa pectora, lacertos æquè similes brachijs, alæ tum procerißimæ: caudæ duplici ordine singulis utrinq; prominentibus pinnis inflexæ: quinetiã uasta fœmina & frequẽter horrentibus plumis hirta: robusta crura, nec longa, sed infestis uelut sudibus nocenter armata. Mores autẽ quamuis non ad pugnam, neq; ad uictoriæ laudem præparentur, maximè tamẽ generosi probãtur, ut sint elati, alacres, uigilaces, & ad sæpius canẽdum prompti, nec qui facilè terreãtur: nam interdum resistere debent, & protegere cõiugalem gregẽ: quin attollentẽ minas serpẽtem, uel aliud noxiũ animal interficere. Talibus autem maribus quinæ singulis fœminæ cõparantur: nam Rhodij generis, aut Medici propter grauitatẽ, neq; patres nimis salaces, nec fœcundæ matres, quæ tamẽ ternæ singulis maritantur: & cum pauca oua posuerũt, inertes ad incubandũ, multoq; magis ad excludendũ raro fœtus suos educant. Itaq; quibus cordi est ea genera propter corporum speciẽ poßidere, cùm exceperunt oua generosarum, uulgaribus gallinis subijciũt, & ab his exclusi pulli nutriũtur: Tanagrici plerũq; Rhodijs, & Medicis amplitudine pares, non multum moribus à uernaculis distant, sicut & Chalcidici. Omnium tamen horum generũ nothi sunt optimi pulli, quos cõceptos ex peregrinis maribus, nostrates ediderunt. Nam & paternam speciẽ gerunt, & salacitatem fœcunditatemq; uernaculam retinẽt. pumiliones aues, nisi quem humilitas earum delectat, nec

propter fœcunditatem, nec propter alium reditum nimiũ probo, tam hercule, quàm nec pugnacẽ, nec rixosæ libidinis marem. Nam plerunq; cæteros infestat, & nõ patitur iniri fœminas, cùm ipse pluribus sufficere nõ queat: impedienda est itaque procacitas eius ampullaceo corio, quod cùm in orbiculum formatum est, media pars eius rescinditur, & per excisam partem galli pes inseritur: eaq; quasi compede cohibentur feri mores. Sed, ut proposui, iam de tutela uniuersi generis præcipiam.

De gallinarijs constituendis. CAP. III.

GAllinaria constitui debent parte uillæ, quæ hybernũ spectat orientẽ: iũcta sint ea furno, uel culinæ, ut ad auem perueniat fumus, qui est huic generi præcipuè salutaris. Totius autẽ officinæ, id est, ornithonis tres cõtinuæ extruuntur cellæ, quarũ, sicuti dixi, perpetua frons oriẽti sit obuersa. In ea deinde fronte exiguus detur unus omnino aditus mediæ cellæ, quæ ipsa tribus minima esse debet in altitudinẽ, & quoquouersus pedes septẽ: in ea singuli dextro, læuoq; pariete aditus ad utrãq; cellam faciẽdi sunt, iuncti parieti, qui est intrantibus aduersus. Huic autẽ focus applicetur tam longus, ut nec impediat prædictos aditus, & ab eo fumus perueniat in utranq; cellam: eæq; lõgitudinis, & altitudinis duodenos pedes habeãt, nec plus latitudinis, quàm media sublimitas: diuidãtur tabulatis, quæ supra se quaternos, et infra septenos liberos pedes habeãt, quoniã ipsa singulos occupant: utraq; tabulata gallinis seruire debẽt, & ea paruis ab oriẽte singulis illuminari fenestellis, quæ & ipsæ matutinũ exitũ præbeãt auibus ad cohortẽ, nec minus uespertinum introitum, sed curandum erit, ut semper noctibus claudãtur, quò tutius aues maneãt: intra tabulata maiores fenestræ aperiantur,

& eæ

& cæ clatris muniãtur,ne poßint noxia irrepere animalia. Sic tamẽ,ut illustria sint loca,quò cõmodius habitent, auiariusq; subinde debet speculari aut incubãtis,aut parturiẽtis fœtus. Nã etiã in ijs ipsis locis ita crassos parietes ædificare cõuenit,ut excisa per ordinẽ gallinarũ cubilia recipiat:in quibus aut oua edantur,aut excludãtur pulli: hoc enim & salubrius,& elegantius est,quàm illud,quod quidã faciunt,ut palis in parietes uehemẽter actis, uimineos qualos superimponãt:siue autẽ parietibus,ita,ut diximus,cauatis,aut qualis uimineis,præponenda erunt uestibula,per quæ matrices ad cubilia uel pariẽdi,uel incubandi causa perueniãt:neq; enim debent ipsis nidis inuolare,ne dum adsiliũt,pedibus oua cõfringant:ascẽsus deinde auibus ad tabulata per utranq; cellam datur iunctis parieti modicis asserculis, qui paulùm formatis gradibus asperantur,ne sint aduolantibus lubrici. Sed ab cohorte forinsecus prædictis fenestellis scãdulæ similiter iniungãtur,quibus irrepant aues ad requiẽ nocturnam: maximè autem curabimus,& ut hæc auiaria,& cætera,de quibus mox dicturi sumus, intrinsecus, & extrinsecus poliantur opere tectorio,ne ad aues feles habeãt,aut coluber accessum,& æque noxiæ probibeãtur pestes. Tabulatis insistere dormientẽ auẽ non expedit,ne suo lædatur stercore, quod cùm pedibus uncis adhæsit,podagrã creat:ea pernicies ut euitetur,perticæ dolantur in quadrũ, ne teres leuitas carũ supersilientẽ uolucrẽ non recipiat:cõquadratæ deinde foratis duobus aduersis parietibus induuntur, ita ut tabulato pedalis altitudinis, & inter se bipedalis latitudinis spatio distent:hæc erit cohortalis officinæ dispositio:cæterũ cohors ipsa,per quã uagãtur,nõ tam stercore, quàm uligine careat:nã plurimum refert aquam non esse

in ea nisi uno loco,quã bibant,eamq; mundißimam: nam stercorosa pituitam cõcitat: puram tamen seruare nõ possis,nisi clausam,uasis in hunc usum fabricatis: sunt autẽ, qui aut aqua replentur, aut cibo plumbei canales, quos magis utiles esse ligneos,aut fictiles cõpertũ est: hi superpositis operculis clauduntur, & à lateribus super mediã partẽ altitudinis per spatia palmaria modicis forãtur cauis,ita ut auiũ capita poßint admittere: nã nisi operculis muniantur,quãtulumcũq; aquæ,uel ciborũ inest, pedibus euertitur: sunt qui à superiore parte foramina ipsis operculis imponant: quod fieri non oportet: nam supersiliens auis proluuie uentris cibos,& aquam conspurcat.

De cibarijs gallinarum. CAP. IIII.

Cibaria gallinis præbentur optima,pinsitũ ordeũ, & uicia,nec minus cicercula,tum etiã miliũ, aut panicũ: sed hæc ubi uilitas annonæ permittit: ubi uerò ea est carior,excreta tritici minutè cõmodè dantur: nam per se id frumẽtũ,etiã quibus locis uilißimũ est,nõ utiliter præbetur,quia obest auibus: potest etiã loliũ decoctũ obijci,nec minus furfures modicè à farina excreti, qui si nihil habẽt farris,nõ sunt idonei,nec tantũ appetũtur. Ciunis cythisi folia,seminaq; maximè probãtur,& sunt huic generi gratißima: neq; est ulla regio,in qua nõ poßit huius arbusculæ copia esse uel maxima. Vinacea quamuis tolerabiliter pascãt,dari nõ debẽt,nisi quibus tẽporibus anni auis fœtus nõ edit: nã & partus raro,& oua faciunt exigua. Sed cùm planè post autumnũ cessant à fœtu,possunt hoc cibo sustineri: attamẽ quæcunq; dabitur esca per cohortẽ uagãtibus die incipiẽte, & iã in uesperũ declinãte bis diuidẽda est,ut et mane nõ protinus à cubili latius euagẽtur, & ante crepusculũ propter cibi spem tẽporius ad offici-

nam

nam redeant, poßitq; numerus capitũ sæpius recognosci: nam uolatile pecus facilè pastoris custodiam decipit. Siccus etiam puluis, et cinis ubicunq; cohortem porticus, uel tectum protegit, iuxta parietes reponendus est, ut sit, quò aues se perfundãt: nã his rebus plumã, pinnasq; emundãt: si modo credimus Ephesio Heracleto, *qui ait sues cœno, cohortales aues puluere, uel cinere lauari.* Gallina *post primã emitti, & ante horã diei undecimam claudi debet: cuius uagæ cultus hic, quem diximus, erit: nec tamen alius clausæ, nisi quòd ea non emittitur, sed intra ornithonem ter die pascitur maiore mensura: nam singulis capitibus quaterni cyathi diurna cibaria sunt, cum uagis terni, uel bini præbeantur.* Habere *etiam clausam oportet amplum uestibulum, quò prodeat, & ubi apricetur: idq; sit retibus munitum, ne aquila uel accipiter inuolet, quas impensas, & curas nisi locis, quibus harum rerum uigent precia, nõ expedit adhiberi.* Antiquißima *est autem cum in omnibus pecoribus, tũ in hoc fides pastoris, qui nisi eã domino seruat, nullus ornithonis quæstus uincet impensas.* De tutela *satis dictum est: nunc reliquum ordinem prosequemur.*

De seruandis, & supponendis ouis. CAP. V.

C*Onfecta bruma parere ferè id genus auium consueuit. atq; earum, quæ sunt fœcundißimæ, locis tepidioribus circa* Calen. Ian. *oua edere incipiunt, frigidis antè regionibus eodem mense post idus. Sed cibis idoneis fœcunditas earum elicienda est, quo maturius partum edant.* Optimè *præbetur ad satietatem ordeum semicoctum: nam & maius facit ouorum incrementum, & frequentiores partus. Sed is cibus quasi condiendus est interiectis cythisi folijs, ac semine eiusdem, quæ utraque maximè putantur augere fœcunditatem auium.* Modus *autem cibariorum*

riorũ ſit,ut dixi,uagis binorum cyathorũ ordei, aliquid tamen admiſcendũ erit cythiſi, uel ſi id non fuerit, uiciæ, aut milij. Curæ autem debebit eſſe cuſtodi, cùm parturiẽt aues,ut habeãt quammundiſsimis paleis conſtrata cubilia, eaq; ſubinde conuerrat, & alia ſtramenta quamrecentiſsima reponat:nã pulicibus, alijsq; ſimilibus animalibus re= plentur,quæ ſecũ affert auis,cum ad idem cubile reuertitur. Aſsiduus autem debet eſſe cuſtos,& ſpeculari parietes,quod ſe facere gallinæ teſtantur crebris ſingultibus interiecta uoce acuta. Obſeruare itaq; dum edant oua, & confeſtim circumire oportebit cubilia, ut quæ nata ſunt recolligẽtur,notẽturq; quæ quoq; diè ſint ædita, ut quã= recentiſsima ſupponantur glocientibus:ſic enim ruſtici appellant aues eas,quæ uolunt incubare. Cætera uel reponantur,uel ære mutentur. Aptiſsima porrò ſunt ad excludendum recentiſsima quæq;. Poſſunt tamen etiam requieta ſupponi,dum ne uetuſtiora ſint, quàm dierum decem. Fere autem, cùm primùm partum conſummauerint, gallinæ incubare cupiunt ab Idibus Ianuarijs, quod facere non omnibus permittendũ eſt,quoniam quidẽ nouellæ magis edendis,quàm excubandis ouis utiliores ſunt. Inhibeturq; cupiditas incubandi pinnula per nares traiecta. Veteranas igitur aues ad hanc rem eligi oportebit, quæ iam ſæpius id fecerint,moresq; earũ maximè pernoſci,quoniã aliæ melius excubãt, aliæ æditos pullos cõmodius educãt. At è contrario quædã & ſua,& aliena oua comminuũt, atq; conſumunt,quod facientem protinus ſubmouere cõueniet. Pulli autem duarum aut trium auium excluſi,dum adhuc teneri ſunt,ad unam,quæ ſit melior nutrix, transferri debent,ſed primo quoq; die, dum mater ſuos, & alienos propter ſimilitudinem dignoſcere non poteſt. Ve=

run

runtamen seruare oportet modum: neq; enim debet maior esse quàm triginta capitum: negant enim hoc ampliorem gregem posse ab una nutriri. Numerus ouorum, quæ subijciuntur, impar obseruatur, nec semper idem: nã primo tempore, id est mense Ianuario quindecim, nec unquam plura subijci debent, Martio XIX. nec his pauciora, unum & uiginti Aprili, tota deinde æstate usque in calendas Octobris totidem. Posteà superuacua est huius rei cura, quòd frigoribus exclusi pulli plerunque intereant. Plerique tamen etiam ab æstiuo solstitio non putant bonam pullationem, quòd ab eo tempore etiam si facilem educationem habent, iustum tamen non capiunt incrementum, Verum suburbanis locis, ubi à matre pulli non exiguis precijs ueneunt, nec plerunque intereunt, probanda est æstiua educatio. Semper autem, cum supponuntur oua, consyderari debet, ut luna crescente à decima usque ad quintamdecimam id fiat: nam & ipsa suppositio per hos ferè dies est commodißima, & sic administrandum est, ut rursus cum excluduntur pulli, luna crescat. Diebus quibus animantur oua, & in speciem uolucrum conformantur, ter septenis opus est gallinaceo generi. At pauonino, et anserino, paulò amplius ter nouenis, quæ si quãdo fuerint supponenda gallinis, prius eas incubare decem diebus fœtibus alienigenis patiemur. Tum demum sui generis quatuor oua, nec plura quàm quinq; fouenda recipient. Sed & hæc quammaxima: nã ex pusillis aues minutæ nascuntur. Cum deinde quis uolet quãplurimos mares excludi, longißima queq;, & acutißima oua subijciet, & rursus cum fœminas, quàmrotundißima. Supponendi autẽ consuetudo tradita est ab ijs, qui religiosius hæc administrãt eiusmodi. Primum quàm secretißima cubilia eligunt,

ne

ne incubantes matrices ab alijs auibus inquietentur: deinde antequàm consternant ea, diligenter emundant, paleasq́; quas substraturi sunt, sulfure, & bitumine, atque ardente teda perlustrant, & expiatas cubilibus inijciunt, ita factis concauatis nidis, ne ab aduolantibus, aut etiã desilientibus euoluta decidant oua. Plurimi etiam infra cubilium stramenta graminis aliquid, & ramulos lauri, nec minus allij capita cum clauis ferreis subijciunt: quæ cuncta remedia creduntur esse aduersus tonitrua, quibus uitiantur oua, pulliq́; semiformes interimuntur antè, quàm toti partibus suis consumentur. Seruat autem qui subijcit, ne singula oua in cubili manu componat, sed totum ouorum numerum in alueolum ligneum conferat: deinde uniuersum leniter in præparatũ nidũ transfundat. Incubantibus autẽ gallinis iuxtà ponẽdus est cibus, ut saturæ studiosius nidis immorentur, ne'ue longius euagatæ refrigerẽt oua, quæ quamuis pedibus ipsæ cõuertant, auiarius tamen cùm desilierint matres circumire debet, ac manu uersare, ut æqualiter calore concepto facilè animẽtur. Quin etiam si qua unguibus læsa, uel fracta sunt, ut remoueat. Idq́; cum fecerit, die undeuigesimo animaduertat, an pulli rostellis oua pecuderint, & auscultetur si pipiant: nam sæpe propter craßitudinem putaminum erumpere non queunt. Itaque hærentes pullos manu eximere oportebit, & matri fouendos subijcere, idq́; non amplius triduò facere: nam post unum & uigesimum diem silentia oua carẽt animalibus: eaq́; remouenda sunt, ne incubans inani spe diutius detineatur effœta. Pullos autem non oportet singulos, ut quisq; natus sit tollere, sed uno die in cubili sinere cũ matre, & aqua, ciboq́; abstinere, dum omnes excludantur. Postero die, cũ grex fuerit effœtus, hoc modo deponitur. Cribro uitiario, uel etiam loliario, qui iam fuerit in usu,

pulli superponantur: deinde pulegij surculis fumigentur: ea res uidetur prohibere pituitam, quæ celerrimè teneros interficit. Post hæc cauea cũ matre claudẽdi sunt, & farre ordeacco cũ aqua incocto: uel adoreo farre uino resperso modicè alendi: nã maximè cruditas uitanda est, & ob hoc tertia die cauea cum matre cõtinendi sunt, priusq́; quàm emittantur ad recentẽ cibũ, singuli tẽtandi, nequid hesterni habeãt in gutture: nã si uacua nõ est ingluuies, cruditatẽ significat, abstineriq́; debent, dum concoquant. Longius autẽ nõ est permittendũ teneris euagari, sed circa caueam continendi sunt, & farina ordeacea pascendi, dum corroborentur. Cauendumq́; ne à serpentibus adflentur, quarũ odor tam pestilẽs est, ut interimat uniuersos: id uitatur sæpius incenso cornu ceruino, uel galbano, uel muliebri capillo: quorũ omniũ ferè nidoribus prædicta pestis submouetur. Sed & curandũ erit, ut tepidè habeãtur: nã nec calorẽ, nec frigus sustinẽt. Optimumq́; est infra officinam clausos haberi cum matre, & post quadragesimum diem potestatẽ uagandi fieri. Sed primis quasi infantiæ diebus pertractandi sunt, plumulæq́; sub cauda clunibus detrahendæ, ne stercore coinquinatæ durescant, & naturalia præcludãt. Quod quamuis caueatur, sæpe tamẽ euenit, ut aluus exitũ non habeat: itaq; pinna pertunditur, & iter digestis cibis præbetur. Sed & iam ualidioribus factis, atq; ipsis matribus etiã uitãda pituitæ pernicies erit. Quæ ne fiat, mundißimis uasis, & quampurißimam præbebimus aquam: nec minus gallinaria semper fumigabimus, & emundata stercore liberabimus: quòd si tamen pestis peruaserit, sunt qui spicas allij tepido malefactas oleo faucibus inferant. Quidam hominis urina tepida rigant ora, & tandiu comprimunt, dum eas amaritudo cogat per

gat per

gat per nares emoliri pituitæ nauseam. Vna quoq;, quam Græci ἀγρίαν σταφίδα uocãt, cum cibo nũsta prodest. Vel eadem pertrita, & cũ aqua potui data. Atq; hæc remedia mediocriter laborãtibus adhibentur: nã si pituita circũuenit oculos, & iam cibos auis respuit, ferro rescindũtur genæ, & coacta sub oculis sanies omnis exprimitur: atq; ita paulùm triti salis uulneribus infriatur. Id porrò uitiũ maximè nascitur cùm frigore, & penuria cibi laborant aues. Itẽ cùm per æstatẽ cõsistens in cohortibus aqua potatur: item cùm ficus, aut uua immatura nec ad satietatem permissa est, qbus scilicet cibis abstinẽdæ sunt aues, easq; ut fastidiãt efficit uua labrusca de uepribus immatura lecta, quæ cũ farre triticeo minuto cocta obijcitur esurientibus, eiusq; sapore offensæ aues, omnẽ aspernantur uuam. Similis ratio est etiã caprifici, quæ decocta cũ cibo præbetur auibus, & ita fici fastidiũ creat. Mox quoq; sicut in cæteris pecoribus eligẽda quæq; optima, & deteriora uẽdenda: seruetur etiã in hoc genere, ut per autumni tẽpus omnibus annis, cùm fructus earum cessat, numerus quoq; minuatur. Sũmouebimus autẽ ueteres, id est, quæ trimatũ excesserũt. Item quæ aut parum fœcundæ, aut parum bonæ nutrices sunt, & præcipuè quæ oua uel sua, uel aliena cõsumunt. Nec minus, quæ uelut mares cantare, atq; etiã calcare cœperũt. Itẽ serotini pulli, qui ab solstitio nati capere iustũ incrementũ non potuerunt. In masculis autem non eadem ratio seruabitur, sed tandiu custodiemus generosos, quãdiu fœminã implere potuerint. Nam rarior est in his auibus mariti bonitas. Eodem quoq; tempore cùm parere desinẽt aues, id est, ab Idibus Nouembris preciosiores cibi subtrahendi sunt, & uinacea præbẽda, quæ satis commodè pascunt adiectis interdũ tritici excremẽtis.

De ouis.

De ouis. CAP. VI.

Ovorum quoq; longioris temporis custodia non aliena est huic curæ: quæ commodè seruantur per hyemem, si paleis obruas: æstate, si furfuribus. Quidam prius trito sale sex horis adoperiunt: deinde eluunt, atq; ita paleis, aut furfuribus obruunt: nonnulli solida, multi etiã fresa faba coaggerant: alij salibus integris adoperiunt: alij muria tepefacta durant. Sed omnis sal quemadmodum nõ patitur putrescere, ita minuit oua, nec sinit plena permanere, quæ res ementem deterret. Itaq; ne in muriam quidem qui dimittunt, integritatem ouorum conseruant.

De gallinis farciendis. CAP. VII.

Pinguem quoq; facere gallinam, quamuis fartoris, non rustici sit officium, tamen quia non ægrè contingit, præcipiendum putaui. Locus ad hanc rem desyderatur calidus maximè, & minimi luminis, in quo singulæ caueis angustioribus, uel sportis inclusæ pendeant aues, sed ita coarctatæ, ne uersari poßint. Verùm habeant ex utraq; parte foramina. Vnum, quò caput exeratur: alterum, quo cauda, clunes´que, ut & cibos capere poßint, & eos digestos sic edere, ne stercore coinquinentur. Substernatur autẽ mundißima palea, uel molle fœnum, id est, cordũ. Nam si dure cubant, non facilè pinguescunt. Pluma omnis è capite, & sub alis, atq; clunibus detergetur. Illic ne pediculum creet, hic ne stercore loca naturalia exulceret. Cibus autẽ præbetur ordeacea farina, quæ cum est aqua consperſa, & subacta, formantur offæ, quibus aues saginantur. Eæ tamen primis diebus dari parcius debent, dum plus concoquere consuescant. Nam cruditas uitanda est maximè, tantumq; præbendum, quantũ digerere poßint: neq; antè recẽs admouenda est, *quàm tẽtato gutture apparuerit nihil ueteris escæ

remansisse. Cùm deinde satiata est auis, pallulum deposita cauea dimittitur, sed ita ne uagetur, sed potius, siquid est, quod eam stimulet, aut mordeat, rostro persequatur. Hæc enim ferè cõmunis est cura farcientium. Nam illi qui uolunt non solùm opimas, sed etiã teneras aueis efficere, mulsea recente aqua prædicti generis farinam cõspergunt, & ita farciunt: nonnulli tribus aquæ partibus unam boni uini miscent, madefactoq; triticeo pane obesant auem, quæ prima luna (quoniam id quoq; custodiendum est) saginari cœpta, uigesima pergliscit. Sed si fastidiet cibum, totidem diebus minuere oportebit, quot iam farturæ processerint: ita tamen, ne tempus omne opimandi quintam & uigesimã lunam superueniat. Antiquissimum est autem maximam quanq; auem lautioribus epulis destinare. Sic enim digna merces sequitur operam, & impensam.

De palumbis, & columbis farciendis, & columbarijs constituendis.

CAP. VIII.

HAc eadem ratione palumbos, columbos'que cellares pinguissimos facere contingit: neque est tamen in columbis farciendis tantus reditus, quantus in educãdis. Nam etiam horum possessio non abhorret à cura boni rustici. Sed id genus minore tutela pascitur longinquis regionibus, ubi liber egressus auibus permittitur, quoniã uel summis turribus, uel editissimus ædificijs assignatas sedes frequentant patentibus fenestris, per quas ad requirendos cibos euolitant. Duobus tamen, aut tribus mensibus acceptant condititia cibaria, cæteris seipsas pascunt seminibus agrestibus. Sed hoc suburbanis locis facere non possunt, quoniam intercipiuntur uarijs aucupum insidijs: itaque clausæ

clausæ intra tectum pasci debent, nec in plano uillæ loco, nec in frigido, sed in edito fieri tabulatum oportet, quod aspiciat hybernum meridiem. Eiusq; parietes, ne iam dicta iteremus, ut in ornithone præcepimus, continuis cubilibus excauentur. uel si ita non competit, paxillis adactis tabulæ superponantur, quæ uel loculamenta, quibus nidificent aues, uel fictilia columbaria recipiãt præpositis uestibulis, per quæ ad cubilia perueniant. Totus autem locus, & ipsæ collumbarum cellæ poliri debent albo tectorio, quoniam eo colore præcipuè delectatur hoc genus auium. Nec minus extrinsecus leuigari parietes maxime circa fenestram, & ea sit ita posita, ut maiore parte hyberni diei solem admittat, habeatq; appositam satis amplam caueam retibus emunitam, quæ excludat accipitres, & recipiat egredientes ad apricationem columbas, nec minus in agros emittant matrices, quæ ouis, uel pullis incubant, ne quasi graui perpetuæ custodiæ seruitio contristatæ senescant. Nam cum paulùm circa ædificia uolitauerint, exhilaratæ recreantur, & ad fœtus suos uegetiores redeunt, propter quos ne longius quidem euagari, aut fugere conantur. Vasa, quibus aqua præbeatur, similia esse debent gallinarijs, quæ colla bibentium admittant, & cupientes lauari propter angustias nõ recipiant. Nam id facere eas nec ouis nec pullis, quibus plerunq; incubant, expedit. Cæterum cibos iuxta parietem conueniet spargi, quoniã ferè partes eæ columbarij carent stercore. Commodissima cibaria putantur uicia, uel eruum, tum etiam lenticula, miliumq;, & lolium, nec minus excreta tritici, & siqua sunt alia legumina, quibus etiam gallinæ aluntur. Locus autem subinde conuerri, & emundari debet. Nam quanto est cultior, tanto lætior auis conspicitur, eaq; tam fastidiosa

 est, ut

est,ut sæpe sedes suas perosa, si detur euolandi potestas, relinquat, quod frequenter in his regionibus, ubi liberos habent egressus,accidere solet.Id ne fiat uetus est Democriti præceptum.Genus accipitris tinunculum uocant rustici,qui ferè in ædificijs nidos facit. Eius pulli singuli fictilibus ollis conduntur,stipatisq; opercula supponuntur, & gypso lita uasa in angulis columbarij suspenduntur, quæ res auibus amorem loci sic conciliat,ne unquam deserant. Seligendæ uerò sunt ad educationem neque uetulæ, nec nimium nouellæ,sed corporis maximi. Curandumq; si fieri poßit,ut pulli,quemadmodum exclusi sunt,nunquàm separentur. Nam ferè,si sic maritatæ sunt, plures educant fœtus.Sin aliter,certè nec alieni generis coniunguntur, ut alexandrinæ,& campanæ.minus enim impares suas diligunt,& ideo nec multum ineunt,nec sæpius fœtant. Plumæ color non semper,nec omnibus idem probatus est:atq; ideo qui sit optimus,non facile dictu est:Albus,qui ubique uulgò conspicitur, à quibusdam non nimium laudatur, nec tamen uitari debet in ijs,quæ clauso continentur. Nam in uagis maximè est improbandus,quòd cū facilimè speculatur accipiter. Fœcunditas autem, quamuis longè minor sit,quàm est gallinarum,maiorem tamen refert quæstum. Nam & octies anno pullos educat,si est bona matrix, & precijs eorum domini complent arcam, sicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis seuerioribus suis temporibus paria singula,millibus singulis sestertiorum solita uenire. Nam nostri pudet seculi, si credere uolumus,inueniri qui quaternis millibus nummum binas aues mercentur. Quanquàm uel hos magis tolerabiles putem,qui oblectamenta delitiarum poßidendi,habendiq; causa graui ære,& argento pensent, quàm illos,qui

ponticum

Ponticū Phasim, & Scythica stagna Mæotidis eluant. Iā nunc Gangeticas, & Aegyptias aues temulēter eructant. Potest tamen etiam in hoc auiario, sicut dictum est, sagina exerceri. Nam si quæ steriles, aut sordidi coloris interueniunt, similiter ut gallinæ farciuntur. Pulli uerò facilius sub matribus pinguescunt, si iam firmis, prius quàm subuolent, paucas subtrahas pinnas, & obteras crura, ut uno loco quiescant, præbeasq; copiosum cibum parientibus, quo & se, & eos abundantius alant. Quidam leuiter obligant crura, quoniam si frangantur, dolorem, & ex eo maciem fieri putent. Sed nihil ista res pinguitudinis efficit. Nam dum uincula exerere conantur, non conquiescunt, & hac quasi exercitatione corpori nihil adijciunt. Fracta crura non plus quàm bidui, aut summum tridui dolorem afferunt, & spem tollunt euagandi.

De alendis turturibus. CAP. IX.

TVrturum educatio superuacua est, quoniam id genus in ornithone nec parit, nec excludit. A' uolatura ita ut capitur, farturæ destinatur: eoq; leuiore cura, quàm cæteræ aues saginatur, uerùm non omnibus temporibus. Per hyemem, quamuis adhibeatur opera, difficulter gliscit. Et tamen, quia maior est turdi copia, precium turturum minuitur. Rursus æstate uel sua sponte, dummodo sit facultas cibi, pinguescit. nihil enim aliud, quàm obijcitur esca, sed præcipuè milium, nec quia tritico uel alijs frumentis minus crassescant, uerum quòd semine huius maximè delectantur. Hyeme tamen offæ panis uino madefactæ, sicut etiam palumbos, celerius opimant, quàm cæteri cibi. Receptacula non tanquam columbis, loculamenta, uel cellulæ cauatæ efficiuntur, sed ad lineam mutuli per parietem defixi, tegeticulas cannabinas accipiunt, prætentis retibus, quibus

probibeantur uolare, quoniam si id faciant, corpori detrahunt. In his autem aßiduè pascuntur milio, aut tritico, sed ea semina dari nisi sicca non oportet. Satiatq; semodius cibi in diebus singulis uicenos, & centenos turtures. Aqua semper recens, & quammundißima uasculis qualibus columbis, atque gallinis præbetur. Tegeticulæq; mundentur, ne stercus urat pedes, quod tamen & id ipsum diligenter reponi debet ad cultus agrorum arborumq;, sicut et omnium auium, præterquam nantium. Huius auis ætas ad saginam non tam uetus est idonea, quàm nouella. Itaque circa messem, cum iam confirmata est pullities, eligitur.

De turdis educandis. CAP. X.

TVrdis maior opera, & impensa præbetur, qui omni quidem rure, sed salubrius in eo pascũtur, in quo capti sunt. Nam difficulter in aliam regionem transferũtur, quia caueis clausi plurimi despondent: quod faciunt etiam cum eodem momento temporis à rete in auiaria coniecti sunt: itaq; ne id accidat, ueterani debent intermisceri, qui ab aucupibus in hunc usum nutriti, quasi allectores sint captiuorum, mœstitiamq; eorum mitigent interuolando. Sic enim cõsuescent & aquam, & cibos appetere feri, si mansuetos id facere uiderint: locum æquè munitum, & apricum, quàm columbi desyderant, sed in eo trãsuersæ perticæ perforatis parietibus aduersis aptantur, quibus insideant, cùm satiati cibo requiescere uolunt: eæ perticæ non altius à terra debent subleuari, quàm hominis statura patiatur, ut à stante contingi poßint: cibi ponuntur ferè partibus his ornithonis, quæ super se perticas non habent, quò mundiores permaneant: semper autem arida ficus diligenter pinsita, & permista polline, præberi debet, tam largè quidem,

quidem,ut superſit: hanc quidam mandunt, & ita obijciunt. Sed iſtud in maiore numero facere uix expedit,quia nec paruo conducuntur, qui mandant,& ab ijs ipſis aliquantum propter iucunditatem conſumitur: multi uarietatem ciborum,ne unum faſtidiant,præbendam putant: ea eſt cùm obijciuntur myrti,& lentiſci ſemina:item oleaſtri, & ederaceæ baccæ,nec minus arbuti. Ferè enim etiam in agris ab eiuſmodi uolucribus hæc appetunt,quæ in auiarijs quoq; deſidentium detergẽt faſtidia,faciuntq; auidiorem uolaturam,quod maxime expedit. Nam largiore cibo celerius pingueſcit,ſemper tamẽ etiam canaliculi milio repleti apponuntur,quæ eſt firmiſsima eſca. Nam illa, quæ ſuprà diximus, pulmentariorum uice dantur: uaſa quibus recens,& munda præbeatur aqua,non diſsimilia ſint gallinarijs:hac impenſa,curaq; M. Terentius ternis ſæpe denarijs ſingulos emptitatos eſſe ſignificat auorum temporibus,quibus qui triumphabant, populo dabant epulum. At nunc ætatis noſtræ luxuries quotidiana fecit hæc pretia:propter quæ ne ruſticis quidem contemnendus ſit hic reditus. Atque ea genera, quæ intra ſepta uillæ cibantur, ferè perſecuti ſumus:nunc de his dicendũ eſt, quibus etiam exitus ad agreſtia pabula dantur.

De pauonibus educandis. CAP. XI.

PAuonum educatio magis urbani patrisfamiliæ,quàm tetrici ruſtici curam poſcit. Sed ne hæc tamen aliena eſt agricolæ captantis undique uoluptates acquirere, quibus ſolitudines ruris eblandiantur. Harum autem decor auium etiam exteros,nedum dominos oblectat: itaque genus alitum nemoroſis,& paruulis inſulis,quales obiacent Italiæ, facilimè continetur. Nam quoniam nec ſublimiter poteſt, nec per longa ſpatia uolitare, tum etiam quia fu-

t 4 ris,ac

*ris,ac noxiorum animalium rapinæ metus non est,sine cu=
stode tutò uagatur,maioremq; pabuli partẽ sibi acquirit.
Fœminæ quidem sua sponte tanquam seruitio liberatæ stu=
diosius pullos enutriunt: nec curator aliud facere debet,
quàm ut dici certo tempore signo dato,iuxta uillam gregẽ
conuocet,& exiguum ordei concurrentibus obijciat, ut
nec auis esuriat,& numerus aduenietium recognoscatur.
Sed huius possessionis rara cõditio est,quare mediterraneis
locis maior adhibenda cura est:eaq; sic administretur,her=
bidus,syluestrisq; ager planus sublimi clauditur maceria,
cuius tribus lateribus porticus applicantur: & in quarto
duæ cellæ,ut sit altera custodis habitatio,atq; altera stabu
lum pauonum:sub porticibus deinde per ordinẽ fiunt arũ
dinea septa in modum cauearum,qualia columbarij tectis
superponuntur:ea septa distinguuntur uelut clatris inter=
currentibus calamis,ita ut ab utroque latere singulos adi=
tus habeant. Stabulum autem carere debet uligine,cuius in
solo per ordinem figuntur breues paxilli,eorumq; partes
summæ lingulas edolatas habent, quæ transuersis foratis
perticis inducãtur:hæ porrò quadratæ perticæ esse debẽt,
quæ paxillis superponuntur,ut auem recipiant adsilientẽ:
sed idcirco sunt exẽptiles,ut cùm res exigit, à paxillis de=
ductæ liberum aditum cõnuerrentibus stabulum præbeãt.
Hoc genus auium,cùm trimatum expleuit,optimè proge=
nerat:siquidem tenerior ætas,aut sterilis,aut parum fœcun
da est. Masculus pauo gallinaceam salacitatem habet, at=
que ideo quinque fœminas desyderat:nam si unam,uel al=
teram fœtam sæpius compreßit: uixdum concepta in al=
uo uitiat oua,nec ad partum sinit perduci, quoniam im=
matura genitalibus locis excidunt. Vltima parte hyemis
concitantibus libidinem cibis utriusque sexus accenden=
da uenus*

da uenus est:maximè facit ad hanc rem, si fauilla leui torreas fabam, tepidamq; des ieiunis quinto quoque die: nec tamen excedas modum sex cyathorum in singulas aueis: hæc cibaria nō omnibus promiscuè spargenda sunt,sed in singulis septis,quæ arundinibus intexi oportere proposueram,portione seruata quinq; fœminarum, & unius maris ponenda sunt cibaria,nec minus aqua,quæ sit idonea potui: quod ubi factum est, mares sine rixa deducuntur in sua quisq; septa cum fœminis,& æqualiter uniuersus grex pascitur:nam etiam in hoc genere pugnaces inueniuntur masculi,qui & à cibo,& à coitu prohibēt minus ualidos nisi sint hac ratione separati. Ferè autem locis apricis ineundi cupiditas exercet mares,cum Fauonij spirare cœperunt,id est,tempus ab idib. Februarijs ante Martium mensem. Signa sunt extimulatæ libidinis,cum semetipsum ueluti mirantem caudæ gemmantibus pinnis protegit: idq; cum facit,rotare dicitur. Post admissuræ tempus confestim matrices custodiēdæ sunt, ne alibi quàm in stabulo fœtus edant,sæpiusq; digitis loca fœminarum tētanda sunt:nam in promptu gerūt oua, quibus iam partus appropinquat: itaq; includendæ sunt enitentes, ne extra clausum fœtum edant: maximeq; tēporibus ijs, quibus parturiunt, pluribus stramentis exaggerandū est auiarium,quo tutius integri fœtus excipiātur:nam ferè pauones,cum ad nocturnā requiem uenerunt,prædictis perticis insistentes,enituntur oua,quæ quo propius,ac mollius deciderint,illibatam seruant integritatē:quotidie ergo diligenter mane tēporibus fœturæ stabula circumeunda erunt,& iacentia oua colligenda:quæ quanto recentiora gallinis subiecta sunt,tanto commodius excluduntur: idq; fieri maxime patrisfamiliâs ratione cōducit: nam fœminæ pauones quæ non incubāt,

t 5 *ter anno*

ter anno ferè partus edunt: at quæ fouent oua, totum tempus fœcunditatis aut excludẽdis, aut etiã educandis pullis consumunt. Primus est partus quinq; ferè ouorum. Secundus quatuor. Tertius aut trium, aut duorũ: neq; est quod committatur, ut Rhodiæ aues pauoninis incubent, quæ ne suos quidem fœtus cõmodè nutriunt, sed ueteres maximè quæq; gallinæ uernaculi generis eligantur: eæq; nouẽ diebus à primo lunæ incremẽto, nouenis ouis incubent, sintq; ex his quinque pauonina, & cætera gallinacei generis. Decimo deinceps die omnia gallinacea subtrahantur: & totidem recentia eiusdem generis supponantur, ut trigesima luna, quæ est ferè noua, cum pauoninis excludantur. Sed custodis cura non effugiat obseruare desilientem matricẽ, sæpiusq; ad cubile peruenire, & pauonina oua, quæ propter magnitudinem difficilius à gallina mouẽtur, uersare manu: idq; quo diligentius faciat, una pars ouorũ notanda est atramento, quod signum habebit auiarius an à gallina cõuersa sint. Sed, ut dixi, meminerimus cohortales quammaximas ad hanc rem præparari, quæ si mediocris habitus sunt, nõ debent amplius quàm terna pauonina, & sena generis sui fouere: cum deinde fecerit pullos ad aliam nutricem gallinacei debebunt transferri, & subinde qui nati fuerint pauonini ad unam congregari, donec quinq; & uiginti capitum grex efficiatur. Sed cum erunt editi pulli, similiter ut gallinacei primo die non amoueantur, postero die cum educatrice transferantur in caueam: primisq; diebus alantur ordeaceo farre uino resperso: nec minus ex quolibet frumento cocta pulticula, & refrigerata: post paucos deinde dies huic cibo adijciendum erit concisum porrũ tarentinũ, & caseus mollis uehementer expressus: nam serum nocere pullis manifestũ est. Locustæ quoq; pedibus

pedibus ademptis utiles cibandis pullis habentur, atq; ijs pasci debent usq; ad sextum mensem: postmodum satis est ordeum de manu præbere. Possunt autem post quintũ, & *trigesimum diem quàm nati sunt, etiam in agro satis tutò educi, sequiturq; grex uelut matrem gallinã singultientẽ: ea cauea clausa fertur in agrum à pastore, & emissa ligato pede longa linea gallina custoditur, ad quam circumuolant pulli, qui cum ad satietatem pasti sunt, reducuntur in uillam persequentes, ut dixi, nutricis singultus. Satis autem conuenit inter autores, non debere alias gallinas, quæ pullos sui generis educãt, in eodẽ loco pasci: nam cum conspexerunt pauoninã prolem, suos pullos diligere desinũt, & immaturos relinquunt, perosæ uidelicet, quòd nec magnitudine, nec specie pauoni pares sint: uitia quæ gallinaceo generi nocere solẽt, eadẽ has aueis infestant: sed nec remedia traduntur alia, quàm quæ gallinaceis adhibẽtur: nam & pituita, & cruditas, & si quæ aliæ sunt pestes, ijsdem remedijs, quæ præposuimus, prohibentur. Septimũ deinde mensem cum excesserunt, in stabulo cum cæteris ad nocturnam requiem debent includi: sed erit curandum, ne humi maneant: nam qui sic cubitant, tollẽdi sunt, & supra perticas imponendi, ne frigore laborent.*

De Numidicarum, & rusticarum gallinarum educatione. CAP XII.

NVmidicarum *eadem est ferè, quæ pauonum educatio: cæterum syluestres gallinæ, quæ rusticæ appellantur, in seruitute non fœtant: & ideo nihil de his præcipimus, nisi ut cibus ad satietatem præbeatur, quo sint conuiuiorum epulis aptiores.*

De auibus, quas Græci ἀμφίβια, Latini duplicis uitæ appellant. CAP. XIII.

Venio

VEnio nunc ad eas aues, quas Græci uocant ἀμφίβια, quia nō tantū terrestria, sed aquatilia quoq; desiderāt pabula, nec magis humo, quàm stagno consueuerūt: eiusq; generis anser præcipuè rusticis gratus est, quòd nec maximam curam poscit, & solertiorē custodiā præbet, quàm canis: nam clangore prodit insidiantem, sicut etiam memoria tradidit in obsidione capitolij, cum aduētu Gallorum uociferatus est, canibus silentibus: is autem non ubiq; haberi potest, ut existimat uerißimè Celsus, qui sic ait: Anser neq; sine aqua, nec sine multa herba facilè sustinetur, neq; utilis est locis consitis, quia quicquid tenerū contingere potest, carpit. Sicubi uerò flumen, aut lacus est, herbæq; copia, nec minus iuxtà satæ fruges, id quoque genus nutriendū est: quod etiam nos facere censemus, nō quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris: attamen præstat ex se pullos, atq; plumā, quam, non ut in ouibus lanam, semel demetere, sed bis anno, uere, & autumno uellere licet. atque ob has quidem causas, si permittit locorum conditio, uel paucos utiq; oportet educare, singulisq; maribus ternas fœminas destinare: nam propter grauitatem plureis inire non possunt: quinetiam intra cohortem, ut protecti sint, secretis angulis haras facere oportet, in quibus cubitent, & fœtus edant.

De anseribus educandis, & anserario constituendo. CAP. XIIII.

QVi uerò greges nantium poßidere student, chenobofcia cōstituant, quæ tum demum uigebunt, si fuerint ordinata ratione tali. Cohors ab omni cætero pecore secreta clauditur, alta nouem pedum, maceria porticibusq; circundata, ita, ut in aliqua parte sit cella custodis: sub porticibus deinde quadratæ haræ cæmentis, uel etiam laterculis

*culis extruũtur:quas singulas satis est habere quoquouer=
sus pedes ternos, & aditus singulos firmis ostiolis muni=
tos, quia per fœturam diligenter claudi debent, & extra
uillam:deinde non longè ab ædificio si est stagnum,uel flu
men,alia nõ quæratur aqua:sin aliter,lacus,piscinaq; ma
nu fiant , ut sint quibus inurinare possint aues : nam sine
isto præsidio, non magis, quàm sine terreno recte uiuere
queunt.Palustris quoq;,sed herbidus ager destinetur,atq;
alia pabula cõserantur,ut uicia,trifoliũ,fœnum græcum,
sed præcipuè genus intubi, quod σέριν Græci appellant:
lactucæ quoq; in hunc usum semina uel maximè serenda
sunt,quoniam & mollissimũ est olus,& libẽtissimè ab his
auibus appetitur.Tum etiam pullis utilissima est esca,hæc
cum præparata sunt, curandum est, ut mares fœminæ'que
quamamplissimi corporis, & albi coloris eligantur: nam
est aliud genus uarium, quod à fero mitigatum domesti=
cum factũ est : id neq; æquè fœcundũ est, nec tam precio=
sum,propter quod minimè nutriendum est. Anseribus ad=
mittendis tempus aptissimum est à bruma,mox ad parien
dum,& ad incubandum à Calen. Martij usq; ad solstitiũ,
quod fit ultima parte mensis Iunij. Ineunt autem non,ut
priores aues,de quibus diximus,insistentes humi,nam fe=
rè in flumine,aut piscinis id faciunt:singulæ'que ter anno
pariunt,si prohibeantur fœtus suos excludere, quod ma=
gis expedit,quàm quòd ipsæ suos fouent:nam & à galli=
nis melius enutriuntur,& longè maior grex efficitur:pa=
riunt autem singulis fœtibus oua, primo quina, sequenti
quaterna,nouissimo terna:quem partum nonnulli permit=
tunt ipsis matribus educare,quia reliquo tẽpore anni ua=
caturæ sunt à fœtu.Minimè autẽ concedendũ est fœminis
extra septum parere,sed cũ uidebuntur sedẽ quærere,com*

primendæ

primendæ sunt atq; tentandæ:nam si appropinquant partus,digito tanguntur oua, quæ sunt prima parte locorum genitalium:quam ob rem perduci ad haram debent,includiq; ut fœtum edant: idq; singulis semel fecisse satis est, quoniã unaquæq; recurrit eôdem, ubi primo peperit: sed nouißimo fœtu cum uolumus ipsas incubare,notandi erũt uniuscuiusq; partus,ut suis matribus subijciantur,quoniã negatur anser aliena excludere oua,nisi subiecta sua quoque habuerit. Supponuntur autem gallinis huius generis oua,sicut pauonina plurima quinq;,paucißima tria: ipsis autẽ anseribus paucißima VII. *plurima* XV. *Sed custodiri debet,ut ouis subijciantur radices urticarũ, quò quasi remedio medicẽtur,ne noceri poßit excußis anserculis,quos enecant urticæ,si teneros pupugerint:pullis autẽ formandis excudendisq; triginta diebus opus est,cum sunt frigora:nam tepidis* X X V. *satis est. Sæpius tamen anser trigesimo die nascitur,atq; is dũ exiguus est,decẽ primis diebus pascitur in hara clausus cũ matre:postea cũ serenitas permittit,producitur in prata,& ad piscinas:cauẽdumq; est, ne aut aculeis urticæ cõpungatur,aut esuriens mittatur in pascuum,sed antè concisis intubis:uel lactucæ folijs saturetur: nam si adhuc parum firmus, & indigens ciborum peruenit in pascuum, fruticibus, aut solidioribus herbis obluctatur ita pertinaciter, ut collum abrumpat: milium quoque, aut etiam triticum mistum cum aqua rectè præbetur,atq; ubi se paulùm confirmauit,in gregem coæqualium compellitur, & ordeo alitur: quod & matricibus præbere non inutile est. Pullos autem non expedit plures in singulas haras, quàm uicenos adijci, nec rursus omnino cum maioribus includi,quoniam ualidior enecat infirmum. Cellas,in quibus incubitant,siccißimas esse oportet,*

substra

substratusq; habere paleas, uel si eæ nõ sunt, gratißimum quodq; fœnum: cætera eadem, quæ in alijs generibus pullorum seruanda sunt, ne coluber, ne uipera, felesq;, aut etiam mustella poßit aspirare: quæ ferè pernicies ad internetionem prosternunt teneros. Sunt qui ordeum maceratum incubantibus apponant, nec patiantur matrices sæpius nidum relinquere: deinde pullis exclusis primis quinq; diebus polentam, uel maceratũ far, sicut pauonibus obijciunt. Nonnulli etiam uiride nasturtium confectum minutatim cum aqua præbent, eaq; eis est esca iucundißima: mox ubi quatuor mẽsium sunt, farturæ maximus quisq; destinatur, quoniam tenera ætas præcipuè habetur ad hãc rem aptißima: & est facilis harum auium sagina: nam præter polentam, & pollinẽ ter die nihil sanè aliud dari necesse est, dummodo largè bibendi potestas fiat: ne uagandi facultas detur: sintq; calido & tenebroso loco: quæ res ad creandas adipes multum conferunt: hoc modo duobus mensibus pinguescunt, & ea propter etiam tenerrima pullities sæpe XL. diebus redditur opima.

De anatibus, querquedulis, & similibus. CAP. XV.

NEossotrophij *cura similis, sed maior impensa est: nam clausæ pascuntur anates, querquedulæ, boschides, phalerides, similesq; uolucres, quæ stagna, & paludes rimantur: locus planus eligitur, isq; munitur sublimiter pedum quindecim maceria: deinde clatris superpositis, uel grandi macula retibus contegitur, ne aut euolandi sit potestas domesticis auibus, aut aquilis, uel accipitribus inuolandi. Sed ea tota maceries opere tectorio leuigatur extra, intraq;, ne feles, aut uipera perrepat: media deinde parte neossotrophij lacus defoditur in duos pedes altitudinis*

titudinis, ſpaciumq; longitudini datur, & latitudini quantum loci conditio permittit. Ora lacus ne corrumpantur uiolentia reſtagnātis undæ, quæ ſemper interfluere debet, opere ſignino conſternuntur, eaq; non in gradus oportet erigi, ſed paulatim cliuo ſubſidere, ut tanquam è littore deſcendatur in aquam. Solum autem ſtagni per circuitum, quod ſit inſtar modi totius duarum partium lapidibus inculcatis, ac tectorio muniendum eſt, ne poßit herbas euomere, præbeat'que nantibus aquæ puram ſuperficiem. Media rurſus terrena pars eſſe debet, ut colocaſijs conſeratur, alijsq; familiaribus aquæ uiridibus, quæ inopacant auium receptacula: ſunt enim quibus cordi eſt uel in ſylulis tamaricum, aut ſirporum frutetis immorari: nec ob hanc tamen cauſam totus locus ſyluulis occupetur, ſed ut dixi, per circuitum uacet, ut ſine impedimento, cum apricitate diei geſtiunt aues, nandi uelocitate cōcertent. Nam quemadmodum deſiderant eſſe ubi irrepant, & ubi delitescentibus fluuiaticis animalibus inſidientur, ita offenduntur, ſi non ſunt libera ſpatia, qua permeent extra lacum. deinde per uicenos undique pedes gramine ripæ ueſtiantur: ſintq; poſt hunc agri modum circa maceriam, lapide fabricata, & expolita tectorijs pedalia in quadratum cubilia, quibus nidificent aues: eaq; contegantur interſitis buxeis, aut myrteis fruticibus, qui non excedant altitudinem parietum: ſtatim deinde perpetuus canaliculus humi depreſſus conſtruatur, per quem quotidie miſti cum aqua cibi decurrāt, ſic enim pabulatur id genus auium: gratißima eſt & eſca terreſtris leguminis panicum, & milium, necnon & ordeum, ſed ubi copia eſt, etiam glans, ac uinacea præbeantur. Aquatilibus autem cibis, ſi ſit facultas, datur cammarus, & riualis allecula, uel ſiqua ſunt incrementi

menti parui fluuiorum animalia. Tempora cõcubitus eadem quæ cæteri syluestres alites obseruãt Martij, sequentisq́; mensis, per quos festucæ, surculiq́; in auiarijs passim spargẽdi sunt, ut colligere poßint aues, quibus nidos construant: sed antiquißimum est, cum quis νηοσσοτροφεῖον constituere uolet, ut prædictarũ auium circa paludes, in quibus plerunq; fœtant, oua colligat, & cohortalibus gallinis subijciat: sic enim exclusi, educatiq́; pulli deponũt ingenia syluestria, clausiq́; uiuarijs haud dubitanter progenerant. Nam si modò captas aues, quæ consueuere libero uictu, custodiæ tradere uelis, parere cunctantur in seruitute. Sed de tutela nantium uolucrum satis dictum est.

De piscinis, & piscibus alendis. CAP. XVI.

VErùm opportunè, dum meminimus aquatilium animalium, ad curã perueniemus piscium, quorũ reditũ quamuis alienißimũ agricultoribus putem (quid enim tam contrarium excogitare queam, quàm terrenum fluido) tamen non omittam, nam & harum studia rerũ maiores nostri celebrauerũt, adeò quidẽ, ut etiam dulcibus aquis marinos clauderent pisces, atq; eadem cura mugilem, scarumq́; nutrirent, qua nunc murena, & lupus educantur. Magni enim æstimabat uetus illa Romuli, & Numæ rustica progenies, si urbanæ uitæ cõparetur uillatica, nulla parte copiarũ defici. quamobrẽ non solum piscinas, quas ipsi cõstruxerant, frequentabant, sed etiam quos rerũ natura lacus fecerat, conuectis marinis seminibus replebant. inde uelinus, inde etiam sabatinus, & item uulsinẽsis, & ciminus lupos, auratasq́; procreauerunt, ac siqua sint alia piscium genera dulcis undæ tolerãtia. Mox istam curam sequens ætas aboleuit, & lautitiæ locupletum maria ipsa, Neptunumq́; clauserunt. Et iam cum auorum memoria

*circunfertur M. Philippi (uelut urbanißimum, quod erat luxuriosißimũ) factum, atq; dictum. Nam is fortè Caßini, cum apud hospitem cœnaret, appositumq; è uicino flumine lupum degustasset, atque expuisset, improbum factum dicto prosecutus: Peream inquit, nisi piscem putaui. Hoc igitur periurium multorum subtiliorẽ fecit gulam, doctaq;, & erudita palata fastidire docuit fluuialem lupum, nisi quem Tyberis aduerso torrente defatigasset. Itaq; Terentius Varro, Nullus est, inquit, hoc seculo nebulo, ac rhynton, qui non iam ducat, nihil sua interesse, utrum eiusmodi piscibus, an ranis frequens habeat uiuarium. Attamen iisdem tẽporibus, quibus hanc memorabat Varro luxuriem, maximè laudabatur seueritas Catonis, qui nihilo minus & ipse tutior Luculli grandi ære sester tium milliumquadringentorum piscinas pupilli sui uenditabat. Iam enim celebres erãt delitiæ popinales, cum ab mari deferrentur uiuaria, quorum studiosißimi, uelut ante deuictarũ gentium Numantinus, & Isauricus, ita Sergius Orata, & Licinius Muræna captorũ piscium lætabantur uocabulis. Sed quoniam sic mores obcalluere, non ut hæc usitata, uerũ ut maximè laudabilia, & honesta iudicarentur: nos quoq;, ne uideamur tot iam seculorum seri castigatores, hunc etiam quæstum uillaticum patrisfamiliâs demonstrabimus, qui siue insulas, siue maritimos agros mercatus, propter exilitatem soli, quæ plerunq; littori uicina est, fructus terræ præcipere non poterit, ex mari reditum constituat. Huius autem rei quasi primordium est naturam loci contemplari, quo piscinas*facere constitueris: non enim omnibus littoribus omne genus piscium haberi potest. Limosa regio planum educat piscem, uelut soleam, rhombum, passerem. Eadẽ quoq; maximè idonea est conch*

**facilè*

est conchylijs, muribus, & ostreis, purpurarũq; tum concharum pectũculis, balanis, uel sphõdilis. At arenosi gurgites planos quidẽ nõ pessime, sed pelagios melius pascunt, ut auratas, ac dẽtices, punicasq;, & indigenas, umbras'ue, uerũ cõchylijs minus apti. Rursus optime saxosum mare nominis sui pisces nutrit, qui scilicet, quòd in petris stabulẽtur, saxatiles dicti sunt, ut merulæ, turdiq;, nec minus melanuri. Atq; ut littorũ, sic & fretorũ differentias nosse oportet, ne nos alienigeni pisces decipiant: nõ enim omni mari potest omnis esse, ut helops, q Pãphylio pfundo, nec alio pascitur, ut Atlãtico faber, qui & in nostro Gadiũ municipio generosissimis piscibus adnumeratur, cumq; prisca cõsuetudine Zeũ appellamus, ut Scaurus, q totius Asiæ, Græciæq; littoribus Sicilia tenus frequẽtissimus exit, nũquã in Ligusticũ, nec p Gallias enauit ad Hibericũ mare. Itaq; ne si capti quidẽ perferãtur in nostra uiuaria, diuturni queãt possideri. Sola ex pretiosis piscibus murena, quãuis Tarsensis, Carpathijq; pelagi, qđ est ultimũ, uernacula, quouis hospes freto peregrinũ mare sustinet. Sed iam de situ piscinarum dicendum est.

De positione piscinæ. CAP. XVII.

STagnum censemus eximiè optimum, quod sic positũ est, ut insequens maris unda priorem submoueat, nec intra conseptum sinat remanere ueterem: nanq; id simillimum est pelago, quod agitatum uentis assiduè renouatur, nec cõcalescere potest: quoniam gelidam ab imo fluctum reuoluit in partem superiorem. Id autem stagnũ uel exciditur in petra, cuius rarissima est occasio, uel in littore cõstruitur opere signino. Sed utcunq; fabricatum est, si semper influẽte gurgite riget, habere debet specus iuxta solum. Eorumq; alios simplices, & rectos, quò secedant

squamosi greges, alios in cochleā retortos, nec nimis spatiosos, in quibus murenæ delitescāt. Quanquàm nōnullis cōmisceri eas cum alterius notæ piscibus nō placet, quia si rabie uexātur, quod huic generi uelut canino solet accidere, sæuißime persequuntur squamosos, plurimosq; mādēdo cōsumūt. Itineraq;, si loci natura permittit, omni lateri piscinæ dari cōuenit. Facilius enim uetus submouetur unda, cum quacūq; parte fluctus urget, per aduersam patet exitus. Hos autē meatus fieri censemus per imā con septi partē. si loci situs ita cōpetit, ut in solo piscinæ posita libella septē pedibus sublimius esse maris æquor ostēdat, nam piscibus stagni hæc in altitudinē gurgitis mēsura abunde est. Nec dubiū, quin quāto magis imo mari uenit unda, tanto sit frigidior, quod est aptißimū nantibus. Sin autē locus, ubi uiuariū cōstituere censemus, pari libra cum æquore maris est, in pedes nouē defodiatur piscina, & infra duos à summa parte cuniculus riui perducatur, curandumq; est, ut quamlargißimè ueniāt, quoniā modus ille aquæ iacentis infra librā maris nō aliter exprimitur, quàm si maior recētis freti uis incesserit. Multi putant in eiusmodi stagnis longos piscibus recessus, & fluxuosos in lateribus specus esse fabricādos, quo sint opaciores æstuātibus latebræ. Sed, si recens mare non semper stagnū permeat, id facere contrarium est. Nam eiusmodi receptacula nec facilè nouas admittūt aquas, nec nisi difficulter ueteres emittunt: plusq; nocet putris unda, quàm prodest opacitas. Debent tamen similes uelut cellæ parietibus excauari, ut sint, quæ protegant refugientes ardorem solis, & nihilo minus facile, quam conceperint aquam, remittant. Verum meminisse oportebit, ut riuis, per quos exudat piscina, præfigātur ænei foraminibus exiguis cancelli, quibus

bus impediatur fuga piscium. Si uerò laxitas permittit, è littore scopulos, qui præcipuè herbis algæ uestiuntur, nõ erit alienum per stagni spatia disponere, & quantũ cõminisci ualet hominis ingenium, repræsentare faciem ueri maris, ut clausi quamminime custodiam sentiant. hac ratione stabulis ordinatis aquatile pecus inducemus. Sitq; nobis antiquißimum meminisse etiam in fluuiatili negotio, quod in terreno præcipitur, & quid quæque ferat regio: neq; enim si uelimus, ut in mari nonnunquam conspeximus, in uiuario multitudinẽ mulorum pascere queamus, cùm sit mollißimum genus, & seruitutis indignantißimum. Raro itaque unus, aut alter de multis millibus claustra patitur. At contrà frequenter animaduertimus intra septa pelagicos greges inertis mugilis, & rapacis lupi. Quare, ut proposueram, qualitatẽ littoris nostri cõtemplemur, si uitemus scopulos, an probemus. Turdi cõplura genera, merulasq́;, & auidas mustellas, tum etiam sine macula (nam sunt & uarij) lupos includemus. Item flutas, quæ maximè probantur, murenas, & si quæ sunt aliæ saxatilis notæ, quarum pretia uigent. Nam uile ne captare quidem, nedum alere conducit. Possunt ista eadem genera etiam littoris arenosi, stagnis cõtineri. Nam quæ limo, cœnoq́; lutescunt, ut antè iam dixi, conchilijs magis, & iacentibus apta sunt animalibus. Neque est eadem lacus positio, quæ recipit cubantes: atq; eadem præbentur cibaria, & prostratis piscibus, & erectis: nanque soleis, ac rhombis, & similimis animalibus, humilis in duos pedes piscina deprimitur in ea parte littoris, quæ profluo receßu nunquàm destituitur. Spißi deinde clatri marginibus infiguntur, qui super aquam semper emineant, etiam cùm maris æstus intumuerit. Mox præiaciuntur in gyrum

moles, ita ut complectantur sinu suo, nec tamen excedant stagni modum. Sic enim et maris atrocitas obiectu crepidinis frangitur, & in tranquillo consistens piscis sedibus suis non exturbatur, neque ipsum uiuarium repletur algarum congerie, quam tempestatibus eructat pelagi uiolentia. Oportebit autem nonnullis locis moles intercidi more Maeandri: paruis sed angustis itineribus, quae quantalibet hyemis saeuitia mare sine fructu transmittat. Hinc esca iacentium mollior esse debet, quàm saxatilium. Nàm quia dentibus carent, aut lambunt cibos, aut integros hauriunt, mandere quidem non possunt. Itaque praeberi conuenit tabentes haleculas, & salibus exesam chalcidem, putremq; sardiniam, nec minus scaurorum branchias, uel quicquid intestini pelamis, aut lacertus gerit. Tum scombri, charchariq;, & elacatae uentriculos, & ne per singula enumerem salsamentorum omnium purgamenta, quae cetariorum officinis euerrũtur. Nos autem plura nominauimus genera, non quia cuncta cunctis littoribus exeunt, sed ut ex his aliqua, quorum erit facultas, praebeamus. Facit etiã ex pomis uiridibus adaperta ficus. Et nuces digitis infractae sunt dandae, nec minus elixum molle sorbum, quiq; sunt cibi sorbilibus proximi, ut mulctra, recens caseus, si loci conditio, uel lactis annona permittit: nulla tamen aequè, quàm praedictae salsurae pabula commode dantur, quoniam odorata sunt: omnis enim iacens piscis magis naribus escam, quàm oculis uestigat. Nam dum supinus semper cubat, sublimius aspectat, & ea, quae in plano sunt dextra, laeuaq; non facilè peruidet. Itaq; cùm salsamenta obiecta sunt, eorum sequens odorem peruenit ad cibos. Caeteri autem saxatiles, aut pelagici satis ex his, sed ex recentibus melius pascuntur. Nam & halecula modò

capta,

capta, & cammarus, exiguusq; gobio, & quisquis deniq; est incrementi minuti piscis maiorem alit. Siquādo tamen hyemis sæuitia non patitur eius generis escam dari, uel sordidi panis offæ, uel siqua sunt temporis poma concisa præbentur. Ficus quidem arida semper obijcitur, eximia si sit (ut Bæticæ, Numidiæq; regionum) larga. Cæterum illud cōmitti non debet, quod multi faciunt, ut nihil præbeant, quia semetipsos etiam diu clausi tolerare poßint: nam nisi piscis domini cibarijs saginatur, cùm ad piscatorium forum perlatus est, macies indicat eum non esse libero mari captū, sed de custodia elatum, propter quod plurimum pretio detrahitur. Atq; hæc uillatica pastio finem præsenti disputationi faciat, ne immodico uolumine lector fatigetur. Redibimus autem sequenti exordio ad curam syluestrium pecorum, cultumq; apum.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE
DE RE RVSTICA
LIB. IX.

ENIO nunc ad tutelam pecudum syluestrium, & apium educationem, quas & ipsas Publi Siluine uillaticas pastiones iure dixerim. Siquidē mos antiquus lepusculis, capreisq;, ac similibus feris iuxta uillam plerunque subiecta dominicis habitationibus ponebat uiuaria, ut & conspectu suo clausa uenatio possidentis oblectaret oculos, & cùm exegisset usus epularum, uelut è cella promerentur. Apibus quoque dabatur sedes adhuc nostra memoria, uel in ipsis uillæ parietibus

excisis, uel in protectis porticibus, ac pomarijs. Quare quoniã tituli, quem scripsimus, huic disputationi ratio red dita est, ea nunc quæ proposuimus singula persequamur.

De uiuarijs faciendis, & includendis pecudibus feris. CAP. I.

FEræ *pecudes, ut capreoli, damæq́;, nec minus orygũ, ceruorumq́; genera, & aprorũ modò lautitijs, & uo luptatibus dominorũ seruiunt, modò quæstui, ac reditibus. Sed qui uenationẽ uoluptati suæ claudunt, contenti sunt, utcũq; competit proximus ædificio loci situs, munire ui= uarium, semperq́; de manu cibos, & aquã præbere. Qui uerò quæstum, redituḿq; desyderant, cùm est uicinum uil læ nemus (id enim refert non procul esse ab oculis domi= ni) sine cunctatione prædictis animalibus destinatur. Et si naturalis defuit aqua, uel inducitur fluens, uel infossi lacus signino consternũtur, qui receptam pluuiatilem con tineant. Modus syluæ pro cuiusq; facultatibus occupatur, ac si lapidis, & operæ uilitas suadeat haud dubie cæmen= tis, & calce formatus circundatur murus. Sin aliter, cru= do latere, ac luto constructus. Vbi uerò neutrum patrisfa= miliæ cõducit, ratio postulat uacerris includi: sic enim ap pellatur genus clatrorũ: idq́; fabricatur ex robore, quer= cu, uel subere: nam oleæ rara est occasio. Quicquid deniq; sub iniuria pluuiarum magis diuturnũ est, pro conditione regionis ad hunc usum eligitur. Et si ueteris arboris trun cus, siue ut crassitudo postulat, erit fissilis stipes, cõpluri= bus locis perlatus efforatur, & in circuitu uiuarij certis interuenientibus spatijs defixus erigitur, deinde per transf= uersa laterũ caua transmittũtur ramices, qui exitus ferarũ obserent. Satis est autẽ uacerras inter pedes octonos defi= gere, ferisq; transuersis ita clatrare, ne spatiorum laxitas,*

quæ

*quæ foraminibus interuenit, pecudi præbeat fugam. Hoc autẽ modo licet etiam latißimas regiones, tractusq; montium claudere, sicuti Galliarũ, necnon & in alijs quibusdam prouincijs locorũ uastitas patitur: nam & fabricãdis ingens est uacerris materiæ copia, & cætera in hanc rem feliciter suppetunt. Quippe crebris fontibus abundat solum, quod est maximè prædictis generibus salutare. Tum etiam sua sponte pabula feris benignißimè subministrat, præcipueq; saltus eliguntur, qui & terrenis fœtibus, & arboreis abũdant: nam ut graminibus, ita frugibus roburneis opus habent, maximeq; laudantur, qui sunt feracißimi, querneæ glãdis, & ilignæ, nec minus *cerreæ, tum & arbuti, cæterorumq; pomorum syluestrium, quæ diligentius persecuti sumus, cum de cohortalibus pecudibus disputaremus. Nam eadem ferè sunt pecudũ syluestrium pabula, quæ domesticarum. Contentus tamen non debet esse diligens paterfamiliás cibis, quos suapte natura terra gignit, sed temporibus anni, quibus syluæ pabulis carẽt, condita messe, clausis succurrere, ordeoq; alere, uel adoreo farre, aut faba, plurimumq; etiam uinaceis, & quicquid denique uilißimè constiterit dare. idq; ut intelligant feræ præberi, unam, uel alteram domi mansuefactam conueniet immittere, quæ peruagata totum uiuarium cunctanteis ad obiecta cibaria pecudes perducat. Nec solũ istud per hyemis penuriã fieri expedit, sed cum etiam fœtæ partus ediderint, quo melius educent natos. Itaq; custos uiuarij frequenter speculari debebit, si iam effœtæ sint, ut manu datis sustineãtur frumentis: nec uerò patiendus est oryx, aut aper, alius'ue quis ferus ultra quadrimatũ senescere, nam usq; in hoc tempus capiunt incrementa, posteà macescunt senectute, quare dum uiridis ætas pulchritudinẽ corporis*

*acernæ

conseruat ære mutandi sunt. Ceruus autem compluribus annis sustineri potest: nam diu iuuenis poßidetur, quòd æui longioris uitam sortitus est. De minoris autem incrementi animalibus, qualis est lepus, hæc præcipimus, ut in ijs uiuarijs, quæ maceria munita sunt, farraginis, & olerum ferè intubi, lactucæq; semina paruulis areolis per diuersa spatia factis inijciantur. Itemq; punicum cicer, uel hoc uernaculum, nec minus ordeum, & cicercula condita ex horreo promãtur, & aqua cœlesti macerata obijciantur: nã sicca non nimis ab lepusculis appetũtur. Hæc porrò animalia, uel simulia his (etiam silente me) facile intelligitur, quàm non expediat conferre in id uiuarium, quod uacerris circundatum est, siquidem propter exiguitatem corporis facile clatris subrepunt, et liberos nactæ egressus fugam moliuntur.

De apibus. CAP. II.

V*Enio nunc ad alueorum curam, de quibus neq; diligentius quicquam præcipi potest, quàm ab* Higinio *iam dictum est, nec ornatius, quàm* Vergilio, *nec elegantius, quàm* Celso. Higinius *ueterum autorum placita secretis dispersa monimẽtis industriè collegit.* Vergilius *poëticis floribus illuminauit.* Celsus *utriusq; memorati adhibuit modum. Quare ne attẽtanda quidem nobis fuit hæc disputationis materia, nisi quòd cõsummatio susceptæ profeßionis hanc quoq; sui partẽ desyderabat, ne uniuersitas inchoati operis nostri uelut membro aliquo reciso, mutila, atq; imperfecta cõspiceretur. Atq; ea, quæ* Higinius *fabulose tradita de originibus apum nõ intermisit, poëticæ magis licẽtiæ, quàm nostræ fidei cõceßerim. Nec sanè rustico dignum est sciscitari, fuerit'ne mulier pulcherrima specie* Mellissa, *quã* Iupiter *in apem cõuertit, an (ut* Euhemerus *poëti*

poëta dicit) crabronibus, et sole genitas apes, quas nymphæ Phryxonides educauerint, mox Dictæo specu Iouis extitisse nutrices, easq; pabula munere dei sortitas, quibus ipsæ paruũ educauerãt alũnũ. Ista enim, quãuis non dedeceant poëtam, summatim tamen, & uno tantummodo uersiculo leuiter attigit Vergilius, cum sic ait:

Dictæo cœli regem pauere sub antro.

Sed ne illud quidem pertinet ad agricolas, quando, & in qua regione primùm natæ sint. Vtrum in Thessalia sub Aristæo, an in insula Cea, ut scribit Euhemerus, an Erichthonij temporibus in monte Hymeto, ut Euthronius, an Cretæ Saturni temporibus, ut Nicãder. Nõ magis quàm utrum examina, tanquam cætera uidemus animalia, concubitu sobolem procreent, an hæredẽ generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro: & utrum euomant liquorẽ mellis, an alia parte reddant. Hæc enim, & his similia magis scrutantiũ rerum naturæ latebras, quàm rusticorum est inquirere. Studiosis quoq; literarũ gratiora sunt ista in otio legentibus, quàm negotiosis agricolis, quoniam neq; in opere, neq; in re familiari quicquam iuuant.

Quot genera sint apum, & quod ex ijs optimum. CAP. III.

Qvare reuertamur ad ea, quæ aluorum cultoribus magis apta sunt. Peripateticæ sectæ cõditor Aristoteles in ijs libris, quos de animalibus conscripsit, apũ siue examinum genera complura demonstrat, earumq; alias uastas, sed glomerosas, easdemq; nigras, & hirsutas apeis habent: alias minores quidẽ, sed æquè rotundas, & infusci coloris, horridiq; pili. alias magis exiguas, nec tam rotundas, sed obesas tamen, et latas, coloris meliusculi, nonnullas minimas, gracilesq;, & acuti aluei ex aureolo, uarias, atq;

atq; leues, eiusq; autoritatem sequens Vergilius maximè probat paruulas, oblongas, leues, nitidas, ardenteis auro, & paribus lita corpora guttis, moribus etiam placidis. Nam quanto grandior apis, atq; etiam rotundior, tanto peior. Si uerò sæuior maximè pessima est, sed tamē iracūdia notæ melioris apium facilè delinitur assiduo interuētu eorum, qui curāt aluearia: nam cum sæpius tractantur, celerius mansuescunt. Durantq; si diligēter excultæ sunt, in annos decem, nec ullum examē hanc ætatē potest excedere, quāuis in demortuarū locū quotannis pullos substituant. Nam ferè decimo ab internitione anno, gens uniuersa totius aluei consumitur. Itaq; ne hoc in toto apiario fiat, semper propagāda erit soboles, obseruandumq; uere cum se noua profundent examina, ut excipiātur, & domiciliorū numerus augeatur: nā sæpe morbis intercipiūtur, quibus quemadmodum mederi oportet, suo loco dicetur.

Quales pastiones, & qui situs pastionum apum esse debeat. CAP. IIII.

INterim per has notas, quas iam diximus, probatis apibus destinari debent pabulationes: eæq; sint secretissimæ, ut & noster præcipit Maro, uiduæ pecudibus, aprico, & minimè procelloso cœli statu:*

Quò neque sit uentis aditus, nam pabula uenti
Ferre domum prohibent: neque oues, hœdiq; petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgenteis atterat herbas.

Eademq; regio fœcunda sit fruticis exigui, & maximè thymi, aut origani, tum etiā tymbræ, uel nostratis cunilæ, quā saturciā rustici uocāt. Post hæc frequēs sit incremēti maioris surculus, ut rosmarinus, & utraq; cythisus. Est enim satiua, et altera suæ spōtis, itemq; semp uirēs pinus, & minor

*& minor ilex:nã prolixior ab omnibus improbatur. E de=
ræ quoq; nõ propter bonitatẽ recipiũtur,sed quia præbẽt
plurimum mellis.Arbores uerò sunt probatißimæ rutila,
atq; alba ziziphus,nec minus amarãthus, tum etiã amy=
gdalæ,& persici,atq; pyri,deniq; pomiferarũ pleræq;,ne
singulis immorer.At syluestriũ cõmodißimè faciũt glãdi=
fera robora,quin etiã terebinthus,nec dißimilis huic len=
tiscus,& odorata cædrus. At tiliæ solæ ex omnibus sunt
nocẽtes,taxi repudiãtur.Mille præterea semina uel crudo
cespite uirẽtia,uel subacta sulco, flores amicißimos api=
bus creãt, ut sunt in irriguo solo frutices amelli: caules
acanthini,scapus asphodeli,gladiolus narcißi.At in hor=
tẽsi lira cõsita nitẽt cãdida lilia, nec his sordidiora leu=
coia,tum punicæ rosæ,luteolæq;,& sarranæ uiolæ, nec
minus cœlestis numinis hyacinthus,coritius itẽ, siculusq;
bulbus croci deponitur,qui coloret, odoretq; mella.Iam
uerò notæ uilioris innumerabiles nascuntur herbæ, cul=
tisq;,atque pascuis regionibus, quæ fauorum ceras exu=
berãt,ut uulgares lapsanæ,nec his pretiosior armoratia,
rapistriq; olus,et intubi syluestris,ac nigri papaueris flo=
res.Tum agrestis pastinaca, & eiusdẽ nominis edomita,
quam Græci σταφυλῖνον uocãt.Verùm ex cunctis,quæ pro=
posui,quæq; omisi temporis compendia sequẽs (nàm in=
exputabilis erat numerus) saporis præcipui mella reddit
thymus.Thymo deinde proxima tymbra,serpillumq;,&
origanũ.Tertiæ notæ, sed adhuc generosæ, marinus ros,
& nostras cunila, quã dixi satureiã. Mediocris deinde
gustus amarãthini,ac ziziphi flores, reliquaq;, quæ pro=
posuimus cibaria: sed ex omnibus deterrimæ notæ mel
habetur nemorẽse,quod ex sparto,atq; arbuto prouenit:uillati=
cũ,quod nascitur in oleribus,& stercorosis herbis.Et quoniã
situm*

situ pastionum, atq; etiam genera pabulorū exposui, nunc de ipsis receptaculis, & domicilijs examinum loquar.

De sedibus apum eligendis. CAP. V.

SEdes apibus collocanda est contra brumalem meridiem procul à tumultu, & cœtu hominum, ac pecudum, nec calido loco, nec frigido, nam utraque re infestantur. Hæc autem sit ima parte uallis, & ut uacuæ cùm prodeunt pabulatum apes, facilius editioribus aduolent, & collectis utensilibus, cum onere per procliuia non ægrè deuolent. Si uillæ situs ita competit, nō est dubitandum, quin ædificio iunctum apiarium maceria circūdemus, sed in ea parte, quæ tetris latrinæ, sterquilinijq;, & balinei libera est odoribus. Verùm si positio repugnabit, nec maxima tamen incommoda congruent, sic quoque magis expedit, & sub oculis domini esse apiariū: sin autem cuncta fuerint inimica, certè uicina uallis occupetur, quò sæpius descēdere nō sit graue poßidenti. Nā res ista maximā fidē desiderat, quæ quoniā rarißima est interuētu domini tutius custoditur: neq; ea curatorē fraudulētū tātū, sed etiā immundæ segnitiæ perosa est: æquè enim dedignatur, si minus pure habita est, ac si tractetur fraudulēter. Sed ubicunq; fuerint aluearia, nō editißimo claudātur muro, qui si metu prædonū sublimior placuerit, tribus elatis ab humo pedibus, exiguis in ordinē fenestellis apibus sit peruius: iūgaturq; tuguriū, quò & custodes habitent, & cōdatur instrumētū: sitq; maximè repletum præparatis alueis ad usum nouorū examinum, nec minus herbis salutaribus, & siquà sunt alia, quæ lāguentibus adhibentur:

Palmaq; uestibulum, aut ingens oleaster obumbret,
Vt cùm prima noui ducent examina reges,
Vere suo, ludetq; fauis emissa iuuentus

Vicina

Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaq; hospitijs teneat frondentibus arbos.

Tum perennis aqua, si est facultas, inducatur uel extructo canali manu detur, sine qua neque faui, neque mella, nec pulli deniq; figurari queunt. Siue igitur, ut dixi, praeterfluens unda, uel putealis, canalibus immissa fuerit, uirgis, ac lapidibus aggeretur apum causa,

Pontibus ut crebris poßint consistere, & alas
Pandere ad aestiuum solem, si forte moranteis
Sparserit, aut praeceps Neptuno immerserit Eurus.

Conseri deinde circa totum apiarium debent arbusculae incrementi parui, maximeq; propter salubritatē. Nā sunt etiam remedio languētibus cythisi, tum deinde casiae, atq; pini, & rosmarinus, quin etiā cunilae, & thymi frutices: itemq; uiolarū, uel quaecūq; utiliter deponi patitur qualitas terrae. Grauis, & tetri odoris non solùm uirentia, sed & qualibet res prohibeantur, sicuti cancri nidor, cùm est ignibus adustus, aut odor palustri coeni, nec minus uitentur cauae rupes, aut ualles argutae, quas Graeci ἠχὼς uocāt.

De uasis alueorum probandis. CAP. VI.

IGitur ordinatis sedibus, aluearia fabricanda sunt pro conditione regionis: siue illa ferax est suberis, haud dubitanter utilißimas aluos faciemus ex corticibus, quia nec hyeme rigent, nec candēt aestate, siue ferulis exuberat, ijs quoq;, cum sint naturae corticis similes, è quibus cōmodè uasa texuntur. Si neutrum aderit, opere textorio salicibus connectuntur: uel si nec haec suppetent, ligno cauatae arboris, aut in tabulas desectae fabricabuntur. Deterrima est conditio fictilium, quae & accendūtur aestatis uaporibus, & gelantur hyemis frigoribus. Reliqua sunt alueorū genera duo, ut uel ex fimo fingātur, uel lateribus extruātur:

quorum alterum iure damnauit Celsus, quoniam maximè est ignibus obnoxium: alterum probauit, quamuis incommodum eius præcipuũ non dissimulauerit, quòd si res postulet, trãsferri non possit. Itaq; non assentior ei, qui putat nihilo minus eius generis habendas esse aluos: neq; enim solùm id repugnat rationibus domini, quòd immobiles sint, cùm uẽdere, aut alios agros instruere uelit (hoc enim commodum pertinet ad utilitatem solius patrisfamiliás) sed quòd ipsarũ apium causa fieri debet, cùm aut morbo, aut sterilitate, aut penuria locorum uexatas conueniat in aliam regionem mitti, nec propter prædictam causam mo ueri poterũt. hoc maximè uitandum est. Itaq; quamuis doctissimi uiri autoritatem uerebar, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi. Nam quod maximè mouet Celsum, ne sint stabula uel igni, uel furibus obnoxia, potest uitari opere lateritio circunstructis aluis, ut impediatur rapina prædonis, & contra flammarum uiolentiam protegantur: easdemq;, cum fuerint mouendæ, resolutis structuræ compagibus, licebit transferre.

Quemadmodum aluei collocandi sint. CAP. VII.

SEd *quoniam plerisq; uidetur istud operosum, qualiacunq; uasa placuerint collocari, debebit suggestus lapideus extendi per totum apiarium in tres pedes altitudinis, totidemq; crassitudinis, isq; sic extructus, diligenter opere tectorio leuigari, ita ne ascensus lacertis, aut anguibus, alijs'ue noxijs animalibus præbeatur, superponuntur deinde, siue (ut Celso placet) lateribus facta domicilia, siue (ut nobis) aluearia, prǽterquã à tergo circũstructa, seu quod penè omnium in usu est, qui modo diligẽter ista curant, per ordinẽ uasa disposita ligantur, uel laterculis, uel cæmen*

cæmẽtis,ita ut singula binis parietibus angustis cõtineãtur,liberæq́; frontes utrinq; sint. Nã & quà procedunt, nonnunquam patefaciẽdæ sunt, & multo magis à tergo, quia subinde curantur examina. Sin autẽ nulli parietes al ueis interueniẽt,sic tamen collocandæ erunt,ut paulùm al tera ab altera distet,ne,cum inspiciũtur ea, quæ in curatione tractantur,hærentẽ sibi alterã concutiat,uicinasq́; apes cõterat,quæ omnẽ motum imbecillis cereis operibus suis,tanquam ruinam timent. Ordines quidẽ uasorum superinstructos in altitudinẽ treis esse abunde est, quoniam summum sic quoq; parum cõmodè curator inspicit. Ora cauearum,quæ præbent apibus uestibula, proniora sint, quàm terga,ut ne influãt imbres,& si fortè tamẽ ingreßi fuerint,nõ immorentur,sed per aditum effluant. propter quod cõuenit aluearia porticibus supermuniri. sin aliter, luto punico frondibus illinitis adumbrari. quod tegmen cùm frigora,& pluuias,tum æstus arcet. Nec tamẽ ita nocet huic generi caloris æstus,ut hyems,itaq; semper ædificium sit post apiarium,quod aquilonis excipiat iniuriã, stabulisq́; præbeat teporẽ. nec minus ipsa domicilia, quãuis ædificio protegantur,obuersæ tamen ad hybernum orientem componi debebunt,ut apricum habeãt apes matutinũ egressum,& sint experrectiores. Nã frigus ignauiam creat,propter quod etiam foramina, quibus exitus, aut introitus datur,angustißima esse debent,ut quamminimum frigoris admittant: eaq́; satis est ita forari,ne poßint capere plus unius apis incrementum, sic nec ueneuatus stellio,nec obscœnum scarabæi, uel papilionis genus, lucifugæq́; blattæ, ut ait Maro,per laxiora spatia ianuæ fauos populantur,atq; utilißimum est pro frequentia domicilij,duos,uel tres aditus in eodem operculo distantes

inter se fieri contra fallaciam lacerti, qui uelut custos ue-stibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eæq; pauciores intereunt, cum licet uitare pestis obsidia per aliud uadentibus effugium.

De comparandis apibus, & quemadmodum syluestria examina capiantur. CAP. VIII.

ATq; *hæc de pabulationibus, domicilijs, & sedibus eligēdis abūde diximus: quibus prouisis, sequitur ut examina desyderemus. ea porrò uel ære parta, uel gratuita cōtingūt. Sed quas pretio cōparabimus, studiosius prædictis cōprobemus notis, & earū frequētiam prius, quàm mercemur, apertis aluearibus cōsyderemus. uel si nō fuerit inspiciēdi facultas, certè id quod cōtemplari licet, notabimus: ut in uestibulo ianuæ cōplures consistant, & uehemēs sonus intus murmurantiū exaudiatur, atq; etiā (si omnes intra domicilium silentes fortè cōquiescant) labris foramini aditus admotis, & inflato spiritu ex respōdente earū subito fremitu poterimus æstimare uel multitudinē, uel paucitatē. Præcipuè autē custodiendum est, ut ex uicinia potius, quàm ex peregrinis regionibus petantur, quoniā solent cœli nouitate lacessiri. quod si non cōtingit, ac necesse habuerimus longinquis itineribus aduehere, curabimus, ne salebris solicitētur, optimeq; noctibus collo portabūtur. Nā diebus requies danda est, & infundendi sunt grati apibus liquores, quibus intra clausum alātur. Mox cum perlatæ domū fuerint, si dies superuenerit, nec aperiri, nec collocari oportebit aluēū, nisi uesperi, ut apes placidæ mane post totius noctis requiē egrediātur, speculariq; debemus ferè triduo, an uniuersæ se profundāt. quod cum faciunt, fugā meditātur. Ea remedia, quibus debeant*

inhiberi

inhiberi,mox præcipiemus. At quæ dono,uel aucupio cõtingunt,minus scrupulose probantur, quanquàm nec sic quidem uelim nisi optimas poßidere, cum & impensam & eandem operam custodis postulent bonæ, atq; improbæ.& quod maximè refert,non sunt degeneres intermiscendæ,quæ infamēt generosas. Nam minor fructus mellis respondet,cũ segniora interueniunt examina. Veruntamē quoniam interdum propter conditionē locorũ uel mediocre pecus (nam malum nullo quidem modo) parandum est,curam uestigandis examinibus hac ratione adhibebimus. Vbicunq; saltus sunt idonei,mellifici nihil antiquius, quàm apes,quibus utantur,uicinos eligũt fontes:eos itaq; conuenit plerunq; ab hora secunda obsideri,specularíq; quæ turba sit aquantiũ. Nam si paucæ admodũ circunuolant(nisi tamen complura capita riuorũ diductas faciunt rariores)intelligenda est carũ penuria,propter quam locum quoq; non esse mellificum suspicabimur. At si commeant frequentes,spem quoq; aucupandi examina maiorem faciunt,eáq; sic inueniuntur. Primũ quàm longè sint explorandum est,præparandumq; in hanc rem liquida rubrica,qua cum festucis illitis contigeris apum terga fontem libantium,commoratus eodem loco facilius redeuntes agnoscere poteris. At si nõ tardè id facient,scias eas in uicino consistere. Sin autē serius,pro moræ tempore æstimabis distantiam loci:sed cum animaduerteris celeriter redeuntes,si nõ ægrè persequeris iter uolantiũ, ad sedem perduceris examinis. In ijs autem,quæ longius meare uidebũtur,solertior adhibebitur cura, quæ talis est. arundinis internodiũ cum suis articulis exciditur, & terebratur ab latere talea,& per id foramē exiguo melle,uel defruto instillato,ponitur iuxta fontem. deinde cum ad odorē dulcis li-

quoris complures apes irrepserūt, tollitur talea, & apposito foramini pollice nō emittitur, nisi una, quæ cū euasit, fugā suā demonstrat obseruāti, atq; is, dū sufficit, psequitur euolantē. Cū deinde conspicere desijt apē, tū alteram emittit: et si eandē petit cœli partē uestigijs prioribus inhæret, & si minus aliam quoq; , atq; aliā foramine adaperto patitur egredi, regionēq; notet, ī quā plures reuolent, & eas persequatur, donec ad latebrā perducatur examinis: quòd si est abditū specu, fumo elicitur, & cùm erupit, æris strepitu coërcetur. Nā statim sono territū, uel in frutice, uel in editiore syluæ fronde considet, & à uestigatore præparato uase reconditur. Sin autem sedem habet arboris cauæ, & aut extat ramus, quem obtinent, aut sunt in ipsius arboris trunco, tunc, si mediocritas patitur, acutissima serra, quò celerius id fiat, præciditur primùm superior pars, quæ ab apibus uacat, deinde inferior quatenus uidetur inhabitari, tū recisus utraq; parte mundo uestimēto contegitur, quoniā hoc quoq; plurimū refert, ac si quibus rimis hiat, illinitur, & ad locū perfertur: relictisq; paruis (ut iā dixi) foraminibus, more cæterarū aluorū collocatur. Sed indagatorē cōuenit matutina tempora uestigādi eligere, ut spatiū diei habeat, quò exploret cōmeatus apū: sæpe enim, si serius cœpit eas denotare, etiā cùm in propinquo sunt, iustis operū peractis se recipiunt, nec remeant, ad aquam: quò euenit ut uestigator ignoret, quàm longè fonte distet examen: sunt qui per initia ueris apiastrū, atq; (ut ille uates ait) trita meliphilla, & cærinthæ ignobile gramē aliasq; colligāt similes herbas, quibus id genus animaliū delectatur, & ita aluos perfricēt, ut odor & succus uasi inhæreat: quæ deinde mundata exiguo melle respergant, & per nemora nō longè à fontibus disponant, eaq;

cùm

cùm repleta sunt examinibus, domum referant, sed hoc nisi locis, quibus abundant apes, facere non expedit. Nam *sæpe inania uasa nacti, qui fortè prætereunt, secum auferunt: neq; tamē est tanti uacua perdere complura, ut uno, uel altero potiare pleno: at in maiore copia etiam si multa intercipiuntur, plus est quod in repertis apibus acquiritur. Atq; hæc est ratio capiendi syluestria examina.*

Quemadmodum uernacula examina obseruantur, & in aluos condantur. CAP. IX.

D*Einceps talis altera est uernacula retinendi: semper quidem custos sedulè circumire debet aluaria: neq; enim ullum tempus est, quo non curam desyderent, sed eā postulant diligentiorem, cùm uernant & exundant nouis fœtibus, qui nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffugiunt: quippe talis est apiū natura, ut pariter quæq; plebs generetur cum regibus, qui ubi euolandi uires adepti sunt, consortia dedignantur uetustiorū, multóq; magis imperia: quippe cùm rationabili genere mortalium, tum magis egentibus consilij mutis animalibus nulla sit regni societas: itaq; noui duces procedunt, cum sua iuuentute, quæ uno aut altero die in ipso domicilij uestibulo glomerata consistens, egressu suo propriæ desyderium sedis ostendit: eáq; uelut patria contenta est, si à procuratore protinus aßignetur. Sin autem defuit custos, uelut iniuria repulsa peregrinam regionem petit: quod ne fiat, boni curatoris est uernis temporibus obseruare alueos in octauā fere diei horam, postquam non temere se noua proripiunt agmina, eorumq; egressus regressusq; ut diligentius custodiat.* Nam *quædam solent, cum subitò euaserunt, sine cunctatione se proripere: poterit exploratam fugā præsciscere uespertinis temporibus aurem singulis alueis admouendo: si*

do: siquidem ferè ante triduum, quàm eruptionem factura sint, uelut militaria signa mouentiũ tumultus, ac murmur exoritur: ex quo, ut uerißimè dicit Vergilius:

Corda licet uulgi præsciscere, nanq; moranteis
Martius ille æris rauci canor increpat, & uox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.

Itaque maximè obseruari debet, quæ istud faciunt, ut siue ad pugnam eruperint (nam inter se tanquam ciuilibus bellis, et cum alteris, quasi cum exteris gentibus prælian-tur) siue fugæ causa se proripuerint, præstò sit ad utrũq; casum paratus custos, pugna quidẽ uel unius inter se dißidentis, uel duorum examinum discordantium facilè compescitur: nam ut idem ait,

Pulueris exigui iactu compressa quiescit.

Aut mulso, passo'ue, aut alio quouis liquore simili respersо uidelicet familiari dulcedine sæuientium iras mitigãte: nam eadem mirè etiam dißidentes reges conciliant. Sunt enim sæpe plures unius populi duces, & quasi procerum seditione plebs in partes diducitur: quod frequenter fieri prohibendum est, quoniam intestino bello totæ gentes cõsumuntur. Itaq; si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicanteis notaueris, duces seditionũ interficere curabis: dimicantiũ uerò prælia prædictis remedijs sedantur: ac deinde cùm agmen glomeratum in proximo frondentis arbusculæ ramo consederit, animaduertito, an totum examen in speciem unius uuæ dependeat: idq; signum erit aut unum regem inesse, aut certè plures bona fide recõciliatos, quos sic patieris, dum in suum reuolent domicilium: sin autem duobus, aut etiam compluribus uelut uberibus diductum fuerit examen, ne dubitaueris & plures proceres, & adhuc iratos

esse,

esse, atq; in ijs partibus, qbus maximè uideris apes glomerari, requirere duces debebis: itaq; succo prædictarũ herbarũ, id est, melissophylli, uel apiastri manu illita, ne ad tactũ diffugiãt, leuiter ĩseres digitos, & diductas apes scrutaberis, donec autorẽ pugnæ, quẽ elidere debes, reperias.

Quæ sit forma regis apum. CAP. X.

SVnt autem ij reges maiores paulò, & oblongi magis quàm cæteræ apes, rectioribus cruribus, sed minus amplis pinnis, pulchri coloris, et nitidi, leuesq;, ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis fortè pleniorem quasi capillum, quẽ in uentre gerunt, aculeum putet, quo & ipso tamẽ ad nocendum non utuntur: quidam etiã infusci, atq; hirsuti reperiuntur, quorum pro habitu, damnabis ingenium.

Nanq; duæ regum facies, duo corpora gentis.
Alter erit maculis auro squallentibus ardens,
Et rutilis clarus squamis insignis, & ore.

Atq; hic maxime probatur, qui est melior: nã deterior sordido sputo similis tam fœdus est, quàm puluere ab alto
Cum uẽit, et sicco terrã spuit ore uiator. Et, ut idẽ dit,
Desidia, latamq; trahens inglorius aluum.

Omnes igitur duces notæ deterioris
Dede neci, melior uacua sine regnet in aula.

Qui tamẽ & ipse spoliandus est alis, ubi sæpius cum examine suo conatur eruptione facta profugere: nam uelut quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis, qui fugæ destitutus præsidio, finem regni non audet excedere, propter quod ne ditionis quidem suæ populo permittit longius euagari.

Quomodo apium paucitas emendetur. CAP. XI.

SEd nonnunquam necandus est, cum uetus alueare numero

mero apum. destituitur, atq; infrequētia eius aliquo examine replenda est. Itaq; cum primo uere in eo uase nata est pullities, nouus rex eliditur, ut multitudo sine discordia cum parentibus suis conuersetur: quòd si nullā progeniē tulerint faui, duas, uel tres alueorum plebes in unū contribuere licebit, sed prius respersas dulci liquore: tum demum includere, & posito cibo dum conuersari cōsuescant, exiguis spiramētis relictis triduo ferè clausas habere. Sunt qui seniorem potius regem submoueant, quod est cōtrarium: quippe turba uetustior, si elidatur uelut quidam senatus iunioribus pareat necesse est, & si quæ sint imperia ualidiorū contumaciter spernētes, pœnis, ac mortibus afficiuntur: illud tamen incōmodum iuniori examini solet accidere, cum antiquarum apiū relictus à nobis rex senectute deficit, quòd tanquā domino mortuo familia nimia licentia discordat, cui facilè occurritur, nam ex ijs alueis, quæ plureis habent principes, dux unus eligitur: isq; trāslatus ad eas, quæ sine imperio sunt, rector cōstituitur. Potest autē minore molestia in ijs domicilijs, quæ aliqua peste uexantur, paucitas apiū emendari. Nam ubi cognita est clades infrequentis aluei, quos habeat fauos oportet considerare: tum deinde ceræ, quæ semina pullorum cōtinet, partē recidere, in qua regij generis proles animatur: est autem facilis conspectu, quoniam ferè in ipso fine cerarum uelut papilla uberis apparet eminentior, & laxioris fistulæ, quàm sint reliqua foramina, quibus popularis notæ pulli detinētur. Celsus quidem affirmat in extremis fauis transuersas fistulas esse, quæ cōtineant regios pullos. Higinius quoq; autoritatem Græcorum sequēs negat ex uernaculo (ut cæteras apes) fieri ducem, sed in circuitu fauorum paulo maiora, quàm sint plebeij seminis

inueniri

inueniri recta foramina repleta quasi sorde rubri coloris, ex qua protinus alatus rex figuretur.

De condendo examine, & eius fuga inhibenda. CAP. XII.

EST & illa uernaculi examinis cura, si forte prædicto tempore facta eruptione patriam fastidiens sedem longiorem, fuga denuntiauit. Id autem significat, cum sic apis euadit uestibulū, ut nulla intro reuolet, sed se cōfestim leuet sublimius. Crepitaculis æreis, aut testarum plerunq; uulgò iacentium sonitu terreatur fugiens iuuentus. Eaq;, quæ uel pauida, cum repetierit aluū maternā, & in eius aditu glomerata pepēderit, uel statim se ad proximā frondem contulerit, protinus custos nouum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoueat. Tum manibus, aut etiam trulla congregatas apes recondat. Atq;, uti debet, adhibita cætera cura, diligenter compositum, & illitum uas interim patiatur in eodem loco esse, dum aduesperascat. Primo deinde crepusculo transferat, & reponat in ordinē reliquorum alueorum. Oportet autem etiā uacua domicilia collocata in apiarijs habere: nam sunt nōnulla examina, quæ cum processerint, statim sedem sibi quærant in proximo, eandemq; occupent, quam uacuam repererint. Hæc ferè acquirendarum, ac etiam retinendarum apium traditur cura.

Remedia apum laborantium morbo. CAP. XIII.

SEquitur ut morbo, uel pestilentia laborantibus remedia desyderētur. Pestilentiæ rara in apibus pernicies, nec tamen aliud, quàm quod in cætero pecore præcepimus, quid fieri poßit reperio, nisi ut longius aluei transferantur

ferantur. Morborum autem facilius in his & causæ inspi ciuntur, & inueniuntur medicinæ. Maximus autẽ annuus earũ labor est initio ueris, quo tithymalli floret frutex, & quo sameram ulmi promunt: nanq; sicut nouis pomis, ita his primitiuis floribus illectæ auide uescũtur post hybernam famem, nil alioquin citra satietatem, tali nocẽte cibo, quo cùm se affatim repleuerint, profluuio alui, nisi celeriter succurritur, intereunt: nam & tithymallus maiorum quoq; animaliũ uentrem soluit, & propriè ulmus apium. Eáq; causa est, cur in regionibus Italiæ, quæ sunt eius generis arboribus consitæ, raro frequẽtes durent apes. Itaq; ueris principio si medicatos cibos præbeas, ijsdem remedijs & prouideri potest, ne tali peste uexẽtur, & cũ iam laborant, sanari: nam illud quod Higinius maiores secutus autores prodidit, ipse nõ expertus asseuerare nõ audeo, uolentibus tamen licebit experiri. Siquidem præcipit apum corpora, quæ cum eiusmodi pestis incesßit, sub fauis aceruatim enectæ reperiuntur, sicco loco per hyemem reposita circa æquinoctium uernũ, cum clementia diei suaserit, post horam tertiam in solem proferre, ficulneoq; cinere obruere. Quo facto, affirmat intra duas horas cũ uiuido halitu caloris animatæ sunt, resumpto spiritu in præ paratũ uas, si obijciatur, irrepere. Nos magis ne intereãt, quæ deinceps dicturi sumus, ægris examinibus exhibẽda censemus: nam uel grana mali punici tunsa, & uino amineo conspersa, uel uuæ passæ cum rore syriaco pari mensura pinsitæ, & austero uino insuccatæ dari debent: uel si per se ista frustrata sunt, omnia eadem æquis põderibus in unũ leuigata, & fictili uase cũ amineo uino infer̃uefacta, mox etiã refrigerata ligneis canalibus apponi. Nõnulli rorem marinum aqua mulsa decoctum, cum gelauerit,

imbrici

imbricibus infusum præbent libandum. Quidam bubulã, uel hominis urinam(sicut Higinius affirmat)alueis apponũt:nec non etiam ille morbus maximè est conspicuus,qui horridas,contractasq́; carpit,cũ frequẽter aliæ mortuarũ corpora domicilijs suis efferunt,aliæ intra tecta ut in publico luctu,mœsto silentio torpent.Id cum accidit,arũdineis infusi canalibus offeruntur cibi,maximè decocti mellis,& cum galla,uel arida rosa detriti.Galbanum etiã, ut eius odore medicentur,incendi conuenit,passóq́;,et defruto uetere fessas sustinere. Optimè tamẽ facit amelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos:ea cum uetere amineo uino decocta exprimitur, & ita liquatus, eius succus datur. Higinius quidẽ in eo libro,quẽ de apibus scripsit, Aristomachus,inquit, hoc modo succurrendum laborãtibus existimat.Primùm,ut omnes uitiosi faui tollantur, & cibus ex ĩtegro recẽs põnatur: deinde ut fumigẽtur.Prodesse etiam putat apibus uetustate corruptis examen nouũ cõtribuere,quamuis periculum sit,ne seditione consumentur,ueruntamẽ adiecta multitudine læturas.Sed ut cõcordes maneant,earum apiũ,quæ ex alio domicilio transferuntur,quasi peregrinæ plebis submoueri reges debere: nec tamen dubium,quin frequentissimorum examinũ faui, qui iam maturos habent pullos,transferri, & subijci paucioribus debeant, ut tanquam nouæ prolis adoptione domicilia confirmentur,sed & id cùm fiet,animaduertendũ, ut eos fauos subijciamus,quorum pulli iam sedes suas adaperiunt,& uelut opercula foraminum obductas ceras erodunt exercentes capita:nam si fauos immaturo fœtu trãstulerimus,emorientur pulli,cùm foueri desierint. Sæpe etiã uitio,quòd Græci φαγέδαιναν uocãt,intereunt.Siquidẽ cùm sit hæc apium consuetudo, ut prius tantum cerarum

confingant, quantum putant explere se posse, nonnunquã euenit, ut consummatis operibus cereis, ut examen conquirendi mellis causa longius euagatum subitis imbribus, aut turbinibus in syluis opprimatur, & maiorem partem plebis amittat: quod ubi factum est, reliqua paucitas fauis complendis non sufficiat, tunc quæ uacuæ cerarum partes computrescant, & uitijs paulatim serpentibus corrupto melle ipsæ quoq; apes intereant. Id ne fiat duo populi coniungi debent, qui poßint adhuc integras ceras explere: uel si non est facultas alterius examinis, ipsos fauos antè quàm putrescant, uacuis partibus acutißimo ferro liberare: nam hoc quoq; refert, ne admodum hebes ferramentum (quia non facilè penetret) uehemẽtius impressum fauos sedibus suis commoueat. Quod si factũ est, apes domicilium derelinquũt. Est & illa causa interitus, quòd interdum continuis annis plurimi flores proueniunt, & apes magis mellificijs, quàm fœtibus studẽt: itaq; nonnulli, quibus est minor harum rerum scientia, magnis fructibus delectantur, ignorantes exitiũ apibus imminere, quoniam & nimio fatigatæ opere plurimæ pereunt, nec ullis iuuentutis supplementis frequẽtatæ nouißimæ reliquæ intereũt: itaq; si tale uer inceßit, ut & prata, & arua floribus abundent, utilißimum est tertio quoq; die alueorũ exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis; per quæ non poßint apes exire, ut ab opere mellifico euocatæ, quoniam se non sperẽt posse ceras omnes liquoribus stipare, fœtibus expleant. Atq; hæc ferè sunt examinũ uitio laborãtiũ remedia.

Quid quoquo tempore faciant apes, & quid earum curator facere debeat. CAP. XIIII.

D*Einceps illa totius anni cura, ut idẽ* Higinius *commodißi*

dißime prodidit. Ab æquinoctio primo, quod mense Martio circa VIII. Calendas Aprilis in octaua parte arietis conficitur, ad exortum uergiliarum dies uerni temporis habentur duodequinquaginta, per hos primùm ait apes curandas esse adapertis alueis, ut omnia purgamenta, quæ sunt hyberno tempore congesta, eximantur, & ut araneis, qui fauos corrumpũt, detractis, fumus immittatur factus incenso bubulo fimo, hic enim quasi quadam cognatione generis maximè est apibus aptus. Vermiculi quoque qui tineæ uocantur, & item papiliones enecandi sunt. Quæ pestes plerunq; fauis adhærentes decidunt, si fimo medullam bubulam misceas, & his incensis nidorem admoueas. Hac cura per id tẽpus, quod diximus, examina firmabũtur, eaq; fortius operibus inseruient. Verùm maximè custodiendum est curatori, qui apes nutrit, cum aluos tractare debebit, uti pridie castus sit ab rebus uenereis, ne'ue temulentus, nec nisi lotus ad eas accedat, abstineatq; fere ab omnibus redolẽtibus esculentis, ut sunt salsamenta, & eorum omnia eliquamina, itemq; fœtẽtibus acrimonijs allij, uel ceparũ, cæterarumq; rerum similiũ. Duodequinquagesimo die ab æquinoctio uerno, cùm fit uergiliarum exortus circa V. Idus Maias incipiunt examina uiribus, & numero augeri. Sed & ijsdem diebus intereunt quæ paucas, & ægras apes habent. Eodemq; tempore progenerantur in extremis partibus fauorum amplioris magnitudinis fœtus, quàm sint cæterarũ apum, eosq; nonnulli putant esse reges. Verùm quidam Græcorum autores οἴστρους appellãt, ab eo, quòd exagitent, neq; patiantur examina conquiescere. Itaq; præcipiunt eos necari. Ab exortu uergiliarũ ad solstitium, quod fit ultimo mense Iunio circa octauam partem cancri, ferè examinant alui, quo tempore uehemẽtius

tius custodiri debent, ne nouæ soboles diffugiant. Tuncq; pacto solstitio, usq; ad ortũ caniculæ, qui ferè dies triginta sunt, pariter frumẽta, & faui demetuntur. Sed ij quẽadmodum tolli debeãt, mox deinde, cùm de cõfectura mellis præcipiemus. Cæterũ hoc eodẽ tempore progenerari posse apes iuuenco perempto, Democritus, & Mago nec minus Vergilius prodiderunt, Mago quidẽ uentribus etiam bubulis idẽ fieri affirmat. Quã rationem diligentius prosequi superuacuũ puto, consentiens Celso, qui prudẽtißimè ait, non tanto interitu pecus istud admutti, ut sic requirẽdũ sit: uerùm hoc tempore, & usq; in autumni æquinoctiũ decimo quoq; die alui aperiendæ sunt, & fumigãdæ. Quod cùm sit molestũ examinibus, saluberrimũ tamen esse conuenit. Suffitas deinde, & æstuantes apes refrigerare oportet, cõspersis uacuis partibus aluorũ, & quàm recentißimi rigoris aqua infusa: deinde si quid ablui non poterit, pinnis aquilæ, uel etiam cuiuslibet uastæ alitis, quæ rigorem habent, emundari. Præterea ut tineæ, si apparuerint, euerrantur, papiliones enecentur, qui plerunq; inter aluos morantes apibus exitio sunt. Nam & ceras erodũt, & stercore suo uermes progenerant, quos aluorũ tineas appellamus. Itaq; quo tempore maluæ florent, cum est eadem maxima multitudo, si uas æneum simile miliario uespere ponatur inter aluos, & in fundũ eius lumẽ aliquod demittatur, undique papiliones concurrunt: dumq; circa flammulam uolitant, aduruntur, quòd nec facilè ex angusto sursum euolare, nec rursus longius ab igne possunt recedere, cũ lateribus æneis circumueniantur, ideoq; propinquo ardore consumũtur. A' canicula ferè post diem quinquagesimũ arcturus oritur, cũ irroratis floribus thymi, et cunilæ, thymbræq;, apes mella conficiunt: idq; optimæ nota

tæ

tæ enitescit autumni æquinoctio, quod est ante Cal. Octobris, cùm octauam partè libræ sol attigit. Sed inter caniculæ, & arcturi exortum cauendum erit, ne apes intercipiantur uiolentia crabronum, qui ante aluearia plerunq; obsidiantur prodeuntibus. Post arcturi exortũ circa æquinoctium libræ (sicut dixi) fauorũ secũda est exemptio. Ab æquinoctio deinde quod cõficitur circa VIII. *Cal. Octobris ad Vergiliarũ occasum diebus* XI. *& floribus tamaricis, & syluestribus frutetis apes collecta mella cibarijs hyemis reponunt, quibus nihil est omnino detrahendum, ne sæpius iniuria cõtristatæ, uelut desperatione rerũ profugiant. Ab occasu Vergiliarũ ad brumam, quæ ferè conficitur circa* VIII. *Cal. Ianuarij, in Octaua parte capricorni iam recõdito melle utũtur examina, eoq; usq; ad arcturi exortũ sustinentur. Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet solstitia, & æquinoctia nõ octauis, sed primis partibus signorũ confici. Verũ in hac ruris disciplina sequor nũc Eudoxi, & Metonis, antiquorũq; fastus astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificijs, quia & notior est ista uetus agricolis cõcepta opinio. Nec tamẽ Hipparchi subtilitas pinguioribus, ut aiunt, rusticorum literis necessaria est. Ergo Vergiliarũ occasu primo statim cõueniet aperire aluos, & depurgare quicquid immũdi est, diligentiusq; curare, quoniã per tempora hyemis nõ expedit mouere, aut patefacere uasa. Quam ob causam dũ adhuc autũni reliquiæ sunt apricissimo die purgatis domicilijs opercula intus usq; ad fauos admouenda sunt, omni uacua parte sedeis exclusa, quo facilius angustiæ cauearum per hyemem concalescant. idq; semper faciendum est etiam in ijs aluis, quæ paucitate plebis infrequentes sunt. Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum luto,*

& fimo

& fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et quamuis porticu protecta uasa, nihilo minus congestu culmorum, & frondium supertegemus, quantumq; res patietur à frigore, & tēpestatibus muniemus. Quidā exemptis interraneis occisas aues intus includunt, quæ tempore hyberno plumis suis delitescentibus apibus præbent teporem. Tum etiam si sunt absumpta cibaria, commodè pascuntur esurientes nec nisi ossa earum relinquunt. Sin autem faui sufficient, permanent illibatæ. Nec quamuis amātißimas munditiarum offendūt odore suo. Melius tamen esse nos existimamus tempore hyberno fame laborantibus, ad ipsos aditus in canaliculis uel contusam, & aqua madefactam ficū aridam, uel defrutum, aut paßum præbere. Quibus liquoribus mundam lanam imbuere oportebit, ut insistētes apes quasi per syphonē succum euocēt. Vuas etiam passas, cum infregerimus, paulùm aqua respersas probè dabimus. atq; his cibarijs non solùm hyeme, sed etiā quibus temporibus (ut iam suprà dixi) tithymallus, atq; etiā ulmi florebunt, sustinendæ sunt. Post cōfectam brumam diebus ferè quadraginta quicquid est repositi mellis (nisi liberalius à curatore relictū sit) cōsumunt, & sæpe etiā uacuatis ceris usq; in ortum arcturi, qui est ab Idibus Februarijs ieiunæ fauis accubātes torpent more serpētū, & quiete sua spiritum conseruant, quem tamen ne amittant, si longior fames incesserit, optimum est per aditum uestibuli syphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum arcturi ortus, & hirundinis aduentus commodiores polliceantur futuras tempestates. Itaq;, post hoc tempus, cum diei permittit hilaritas, procedere audēt in pascua. Nam ab æquinoctio uerno sine cunctatione, iā

paßim

paßim uagantur, & idoneos ad fœtum decerpũt flores, atq; intra tecta cõportant. Hæc obseruanda per anni tempora diligentißimè Higinius præcipit. Cæterum illa Celsus adijcit, paucis locis eam felicitatẽ suppetere, ut apibus alia pabula hyberna, atq; alia præbeantur æstiua. Itaque quibus locis post ueris tempora flores idonei deficiunt, negat oportere immota examina relinqui, sed uernis pastionibus absumptis, in ea loca transferri, quæ serotinis floribus thymi, & origani, thymbræq; benignius apes alere possunt. Quod fieri ait & Achaiæ regionibus, ubi transferuntur in atticas pastiones, & Eubœa, & rursus insulis Cycladibus, cum ex alijs transferũtur Scyrum, nec minus in Sicilia cum ex reliquis eius partibus in Hyblam conferuntur. Idemq; ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quæ tanto meliorem qualitatem capiunt, quanto iucundiore sit materia, cera confecta. Sed ante translationem diligenter alueos inspicere præcipit, ueteresq́ue, & tineosos, & labantes fauos eximere. Nec nisi paucos, & optimos reseruare, & simul etiam ex meliore flore quàm plurimi fiant: eaq; uasa, quæ quis transferre uelit, non nisi noctibus & sine concußione portare.

De melle conficiendo, & quando castrari debent alui. CAP. XV.

MOx uere transacto sequitur, ut dixi, mellis uindemia, propter quam totius anni labor exercetur. Eius maturitas intelligitur cum animaduertimus fucos ab apibus expelli, ac fugari, quod est genus amplioris incrementi simillimum apis. Et, ut ait Vergilius, ignauum fucos pecus, & sine industria fauis aßidens. Nam neq; alimenta congerit, & ab alijs inuecta cõsumit. Veruntamẽ ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci uidentur insi-

dentes feminibus,quibus apes figurantur. Itaq; ad fouendam & educandam nouã prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis,extra tecta proturbãtur. Et,ut idẽ ait,à præsepibus arcent. Hos quidam præcipiunt in totũ exterminari oportere,quod ego Magoni cõsentiens faciendum non censeo,uerũ fæuitiæ modũ adhibendum. Nam nec ad occidionẽ gens interimenda est,ne apes inertia laborent,quæ cum fuci aliquam partẽ cibariorũ absumunt, farciendo damna fiunt agiliores,nec rursus multitudinem prædonũ coalescere patiendum est,ne uniuersas opes alienas diripiant. Ergo cum rixam fucorum, et apium sæpius committi uideris, adapertas aluos inspicies, ut siue semipleni faui sint, differantur: siue iam liquore completi, & superpositis ceris tanquã operculis obliti demetãtur. Dies uerò castrandi ferè matutinus occupandus est. neq; enim conuenit æstu medio exasperatas apes lacessiri: duobus ferramentis ad hunc usum opus est sesquipedali, uel paulò ampliore mensura factis. quorũ alterum sit culter oblõgus ex utraq; parte acie lata, uno capite aduncũ habens scalprum. alterum prima fronte planum,& acutissimum,quo melius hoc faui succidantur. illo eradantur, & quicquid sordidum deciderit,attrahatur. Sed ubi à posteriore parte nullum uestibulum patefactũ habuerit aluearę, fumũ admouebimus factum galbano,uel arido fimo. Ea porrò uase fictili prunis immista conduntur: idq; uas ansatum simile augustæ ollæ figuratur, ita ut altera pars sit acutior,per quam modico foramine fumus emanet. altera latior,& ore patulo,per quam possit afflari. Talis olla,cum est aluearì obiecta, spiritu admoto fumus ad apes promouetur, quæ confestim nidoris impatientes in priorẽ partem domicilij, & interdum extra uestibulum se cõferunt,atq; ubi pote-

stas

stas facta est liberius inspiciendi, fere, si duo sunt examina duo genera quoq; fauorũ inueniuntur. Nam etiam in concordia suum quæq; plebs morem figurandi ceras, fingendiq; obseruat. Sed omnes faui semper cauearum tectis, & paululum lateribus adhærentes, dependẽt, ita ne solũ contingant, quoniã id præbet examinibus iter. Cæterũ figura cerarũ talis est, qualis & habitus domicilij. Nam & quadrata & rotunda spatia, nec minus longa suã speciem uelut formæ quædã fauis præbent. Ideoq; non semper eiusdẽ figuræ reperiũtur faui. Sed hi qualescunq; sint, nõ omnes eximantur. Nam priore messe, dum adhuc rura pastionibus abundãt, quinta pars fauorũ: posteriore, cum iam metuitur hyems, tertia relinquẽda est. Atq; hic tamen modus non est in omnibus regionibus certus, quoniam pro multitudine florum, & ubertate pabuli apibus consulendũ est. At si ceræ dependentes in longitudinẽ decurrunt, eo ferramẽto, quod est simile cultro, insecãdi sunt faui: deinde subiectis duobus brachijs excipiendi, atq; ita promẽdi. Sin autem transuersi tectis cauearũ inhærent, tunc scalprato ferramento est opus, ut aduersa fronte impreßi descecentur. Eximi autẽ debent ueteres uel uitiosi, & relinqui maximè integri, ac melle pleni. Et siqui tandem pullos continent, ut examini progenerando reseruentur. Omnis deinde copia fauorum cõferenda est in eum locum, in quo mel conficere uoles. linendaq; sunt diligenter foramina parietum & fenestrarum, nequid sit apibus peruium, quæ uelut amissas opes suas pertinaciter uestigant, & persecutæ consumunt. Itaque ex ijdem rebus fumus etiam in aditu loci faciendus est, qui propulset intrare tentantes. Castratæ deinde alui siquæ transuersos fauos in aditu habebunt, conuertendæ erunt, ut alterna uice posteriores partes uesti-

bula fiant. Sic enim proximè cum castrabuntur ueteres potius faui, quàm noui eximentur, ceræq; nouabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto uetustiores. Quòd si fortè aluearia circumstructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modò à posteriore, modò à priore parte castrentur: idq; fieri ante diei quintam horam debebit: deinde repeti uel post nonam, uel postero mane. Sed quotcunq; faui sunt demessi eodem die, dum tepent mella conficere conuenit. Saligneus qualus, uel tenui uimine rarius contextus saccus inuersæ metæ similis, qualis est, quo uinum liquatur, obscuro loco suspenditur: in eum deinde carptim congeruntur faui. Sed adhibenda cura est, ut separentur eæ partes cerarum, quæ uel pullos habent, uel rubras sordes: nam sunt mali saporis, & succo suo mella corrumpũt. Deinde ubi liquatum mel in subiectum alueum defluxit, transfertur in uasa fictilia, quæ paucis diebus aperta sint, dum musteus fructus deferuescat: isq; sæpius ligula purgãdus est. Mox deinde fragmina fauorum, quæ in sacco remanserunt, retractata exprimuntur. Atque id secundæ notæ mel defluit, & ab diligentioribus seorsum reponitur, ne quod est optimi saporis hoc adhibito, fiat deterius.

De cera facienda. CAP. XVI.

CEræ fructus, quamuis æris exigui, nõ tamẽ omittẽdus est, cũ sit eius usus ad multa necessarius. Expressæ fauorũ reliquiæ, posteaquàm diligenter aqua dulci perlutæ sunt, in uas æneũ conijciũtur: adiecta deinde aqua liquantur ignibus, quod ubi factũ est, cera per stramenta, uel iuncos defusa colatur: atq; iterũ similiter de integro coquitur, & in quas quisq; uoluit formas, aqua prius adiecta, defunditur: eamq; cõcretam facile est eximere, quoniã qui subest humor non patitur formis inhærere. Sed iam consummata

disputa

disputatione de uillaticis pecudibus, atq; pastionibus, quæ reliqua nobis rusticarũ rerum pars superest, de cultu hortorum, Publi Siluine, deinceps ita, ut & tibi, & Gallioni nostro complacuerat, in carmen conferemus.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE IN LIBRVM X. DE CVLTV HORTORVM, PRAEFATIO.

FOENORIS *tui Siluine, quod stipulanti spoponderam tibi, reliquam pensiunculam percipe. Nam superioribus nouem libris hac minus parte debitum, quod nunc persoluo, reddideram: superest ergo cultus hortorum insigniter neglectus quondam ueteribus agricolis, nunc uel celeberrimus: siquidem cum parcior apud priscos esset frugalitas, largior tamẽ pauperibus fuit usus epularum, lactis copia, ferinaq; ac domesticarum pecudum carne, uelut aqua, frumentoq; summis, atq; humilimis uictum tolerantibus. Mox cum sequens, & præcipuè nostra ætas dapibus libidinosis pretia constituerit, cœnæq; non naturalibus desiderijs, sed censibus æstimentur, plebeia paupertas summota à pretiosioribus cibis ad uulgares compellitur. Quare cultus hortorum, quoniam & fructus magis in usu est, diligentius nobis, quàm tradiderũt maiores, præcipiendus est: isq; sicut institueră prosa oratione prioribus subnecteretur exordijs, nisi propositum meum expugnasset frequẽs postulatio tua, quæ peruicit, ut poëticis numeris explerem. Georgici carminis*

omissas partes, quas tamen & ipse Vergilius significauerat, posteris post se memoranda relinquere, neq; enim aliter istud nobis fuerat audendum, quàm ex uoluntate uatis maximè uenerandi: cuius quasi numine instigante (pigrè sine dubio propter difficultatem operis, ueruntamen non sine spe prosperi successus) aggreßi sumus tenuem admodum, & penè uiduatam corpore materiam, quæ tam exilis est, ut in consummatione quidem totius operis annumerari uelut particula poßit laboris nostri, per se uerò & quasi suis finibus terminata nullo modo speciose confici. Nam etsi multa sunt eius quasi membra, de quibus aliquid possumus effari, tamē eadē tam exigua sunt, ut (quod aiunt Græci) ex incompræhensibli paruitate arenæ funis effici non poßit. Quare quicquid est istud, quod elucubrauimus, propriam sibi laudem non uendicat, ut boni consulat, si non sit dedecori prius editis à me scriptorum monimentis: sed iam præfari desinamus.

DE CVLTV HORTORVM LIBER X.

Ortorum quoq; te cultus Siluine docebo,
Atq; ea, quæ quōdā spatijs exclusus iniquis,
Cū caneret lætas segetes, et munera Bacchi,
Et te magna Pales, nec non cœlestia mella,
Vergilius nobis post se memoranda reliquit.
Principio sedem numeroso præbeat horto
Pinguis ager putres glebas, resolutaq; terga
Qui gerit, & fossus gracileis imitatur arenas.
Atq; habilis natura soli, quæ gramine læto
Parturit, & rutilas ebuli creat uuida baccas.

Nam

Nam neq; sicca placet, nec quæ stagnata palude
Perpetitur querulæ semper conuitia ranæ.
Tum quæ sponte sua frondosas educat ulmos,
Palmitibusq; feris lætatur, & aspera syluis
Achrados, aut pruni lapidosis obruta pomis
Gaudet, & iniussi consternitur ubere mali,
Sed negat helleboros, & noxia galbana succo,
Nec patitur taxos, nec strenua toxica sudat,
Quamuis semihominis uesano gramine fœta
Mandragoræ pariat flores, mœstamq; cicutam,
Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æquè,
Terga rubi, spinisq; ferat paliuron acutis.
Vicini quoq; sint amnes, quos incola durus
Attrahat auxilio semper sitientibus hortis,
Aut fons illacrymet putei non sede profunda.
Ne grauis hausturis tendentibus ilia uellat.
Talis humus, uel parietibus, uel sepibus hirtis
Claudatur, neu sit pecori, neu peruia furi,
Neu tibi Dædaleæ quærantur munera dextræ,
Nec Polycletea, nec Phradmonis, aut Ageladæ
Arte laboretur, sed truncum forte dolatum
Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli
Terribilis membri, medio qui semper in horto
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.
Ergo age nunc cultus, & tempora quæq; serendis
Seminibus, quæ cura satis, quo sydere primum
Nascantur flores, Pestiq; rosaria gemment,
Quo Bacchi genus, aut aliena stirpe grauata
Mitis adoptatis curuetur frugibus arbos,
Pierides tenui deducite carmine Musæ.
Oceani sitiens cum iam canis hauserit undas,

Et paribus Titan orbem librauerit horis,
Cum satur autumnus quassans sua tempora pomis,
Sordidus, & musto spumanteis exprimet uuas,
Tum mihi ferrato uersetur robore Palæ
Dulcis humus, si iam pluuijs defossa madebit.
At si cruda manet cœlo durata sereno,
Tum iussi ueniant decliui tramite riui,
Terra bibat fonteis, & hiantia compleat ora.
Quòd si nec cœli, nec campi competit humor,
Ingeniumq; loci, uel Iuppiter abnegat imbrem,
Expectetur hyems, dum Bacchi Gnosius ardor
Aequore cæruleo celetur, uertice mundi,
Solis & aduersos metuant Atlantides ortus.
Atq; ubi iam tuto necdum confisus olympo,
Sed trepidus profugit chelas, & spicula Phœbus
Dira Nepæ, tergoq; Croti festinat equino,
Nescia plebs generis, matri ne parcite falsæ.
Ista Prometheæ genitrix fuit altera Cretæ,
Altera nos enixa parens, quo tempore sæuus
Tellurem ponto mersit Neptunus, & imum
Concutiens barathrum lethæas terruit undas.
Tumq; semel stygium regem uidere trementem
Tartara, cum pelagi streperent sub pondere manes.
Nos fœcunda manus uiduo mortalibus orbe
Progenerat, nos abruptæ tum montibus altis
Deucalioneæ cautes peperere: sed ecce
Durior, æternusq; uocat labor: eia agè segnes
Pellite nunc somnos, & curui uomere dentis
Iam uirides lacerate comas, iam scindite amictus.
Tu grauibus rastris cunctantia perfode terga,
*maria. *Tu penitus * elatris eradere uiscera matris*

Ne du

Ne dubita, & summi frequentia cespite mista
Ponere, quæ canis iaceant urenda pruinis,
Verberibus gelidis, iræq; obnoxia cauri,
Alliget & sæuus Boreas, Eurusq; resoluat.
Post ubi Ryphææ torpentia frigora brumæ
Candidus aprica Zephyrus regelauerit aura,
Sydereoq; polo cedet lyra mersa profundo,
Veris & aduentum nidis cantarit hirundo,
Rudere tum pingui, solido uel stercore Aselli,
Armenti'ue fimo satures ieiunia terræ
Ipse ferens olitor diductos pondere qualos.
Pabula nec pigeat fesso præbere nouali
Immundis, quæcunq; uomit latrina, cloacis,
Densaq; iam pluuijs, durataq; summa pruinis
Aequora dulcis humi, repetat mucrone bidentis.
Mox bene cum glebis uiuacem cespitis herbam
Contundat marræ, uel fracti dente ligonis,
Putria maturi soluantur ut ubera campi.
Tunc quoq; trita solo splendentia sarcula sumat,
Angustosq; foros aduerso limite ducens
Rursus in obliquum distinguat tramite paruo.
Verum ubi iam puro discrimine pectita tellus,
Deposito squallore nitens sua semina poscit,
Pingit & in uarios terrestria sydera flores,
Candida leucoia, & flauentia lumina calthæ,
Narcißiq; comas, & hiantis sæua leonis
Ora feri, calathisq; uirentia lilia canis,
Nec non uel niueos, uel ceruleos hyacinthos.
Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro,
Ponatur uiola, & nimium rosa plena pudoris.
Nunc medica panacem lacryma, succoq; salubri

Glaucea, & profugos uinctura papauera somnos
Spargite, quæq; uiros acuunt, armantq; puellas.
Iam Megaris ueniant genitalia semina bulbi,
*scilla. Et quæ *sicca legit Getulus obruta glebis,
Et quæ frugifero seritur uicina Priapo,
Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.
Iam breue chærophylum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris,
Alliaq; infractis spicis, & olentia latè
Vlpica, quæq; fabis habilis fabrilia miscet.
Iam siser, Assyrioq; uenit quæ semine radix,
Sectaq; præbetur madido sociata lupino,
Vt Pelusiaci proritet pocula Zythi.
Tempore non alio uili quoq; salgama merce
Capparis, & tristes inulæ, ferulæq; minaces
Plantantur, necnon serpentia gramina mentæ.
Et bene odorati flores sparguntur aneti,
Rutaq; Palladiæ baccæ uictura saporem,
Seq; lacessenti fletum factura sinapis,
Atq; oleris pulli radix, lacrymosaq; cepa
Ponitur, & lactis gustum quæ condiat herba
Deiectura quidem fronti data signa furcarum,
Vimq; suam idcirco profitetur nomine Graio.
Tum quoq; conseritur, toto quæ plurima terræ
Orbe uirens pariter plebi, regiq; superbo
Frigoribus caules, & ueri cymata mittit.
Quæ pariunt ueteres cesposo littore Cumæ,
Quæ Marrucini, quæ signia monte Lepino,
Pinguis item Capua, & Caudinis faucibus horti,
Fontibus & Stabiæ celebres, & Vesuia rura,
Doctaq; Parthenope Sebetide roscida lympha,

Quæ

Quæ ducis Pompeia palus uicina Salinis
Herculeis, uitreoq; siler qui defluit amni,
Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli,
Et Turni lacus, & pomosi Tyburis arua,
Brutia quæ tellus, & mater Aritia porri.
Hæc ubi credidimus resolutæ semina terræ,
Aßiduo grauidam cultu, curaq; fouemus,
Vt redeant nobis cumulato fœnore messes.
Et primùm moneo largos inducere fontes,
Ne sitis exurat conceptó semine partum.
At cùm fœta suos nexus adoperta resoluit,
Florida cùm soboles materno pullulat *aluo, *aruo,
Primitijs plantæ modicos tum præbeat imbres
Sedulus irrorans olitor, ferroq; bicorni
Pectat, & angentem sulcis exterminet herbam.
At si dumosis positi sunt collibus horti,
Nec summo nemoris labuntur uertice riui,
Aggere præposito cumulatis area glebis
Emineat, sicco ut consuescet puluere planta,
Nec mutata loco siccos exhorreat æstus.
Mox ubi nubigenæ Phryxi, nec portitor Helles
Signorum, & pecorum princeps caput efferet undis
Alma sinum tellus iam pandet: adultaq; poscens
Semina depositis cupient se nubere plantis,
Inuigilate uiri, tacito nam tempora greßu
Diffugiunt, nulloq; sono conuertitur annus.
Flagitat ecce suos genitrix mitißima fœtus,
Et quos enixa est partus iam quærit alendos,
Priuignasq; rogat proles, date nunc sua matri
Pignora, tempus adest, uiridi redimite parentem
Progenie, tu cinge comam, tu dißere crines.

Nunc

Nunc apio uiridi crispetur florida tellus,
Nunc capitis porri longo resoluta capillo
Lætetur, mollemq; sinum staphilinus inumbret.
Nunc & odoratæ peregrino munere plantæ
Sicanijs croceæ descendant montibus Hyblæ,
Nataq; iam ueniant hilari sampsuca Canopo,
Et lacrymas imitata tuas Cinercia uirgo,
Sed melior stactis ponatur achaica myrrha,
Et male damnati mœsto qui sanguine surgunt
Aeacij flores, immortalesq; amaranthi,
Et quos mille parit diues natura colores,
Disponat plantis olitor, quos semine seuit.
Nunc ueniat quamuis oculis inimica coramble.
Iamq; salutari properet lactuca sapore,
Tristia quæ releuat longi fastidia morbi.
Altera crebra uiret, fusco nitet altera crine,
Vtraq; Cæcilij de nomine dicta Metelli.
Tertia, quæ spisso, sed puro uertice pallet,
Hæc sua Cappadocæ seruat cognomina gentis
Et mea, quam generant Tarthesi littore Gades,
Candida uibrato discrimine, candida thyrso est.
Cypros item Paphio, quam pingui nutrit in aruo
Punicea depexa coma, sed lactea crure est.
Quot facies, totidem sunt tempora quanq; serendi.
Cæciliam primo deponit Aquarius anno,
Cappadocamq; premit ferali mense lupercus.
Tuq; tuis Mauors Tarthesida pange Calendis,
Tuq; suis Paphien iterum iam pange Calendis,
Dum cupit, & cupidæ quærit se iungere matri,
Et mater facili mollißima subiacet aruo.
Ingenera nunc sunt genitalia tempora mundi.

Nunc

Nunc amor ad coitus properat, nunc spiritus orbis
Bacchatur Veneri, stimulisq; Cupidinis actus
Ipse suas adamat partes, & foetibus implet.
Nunc pater aequoreus, nunc & regnator aquarum
Ille suam Thetyn, hic pellicit Amphitritem.
Et iam caeruleos partus enixa marito
Vtraq; nunc reserat, pontumq; natantibus implet.
Maximus ipse Deûm posito iam fulmine fallax
Acrisioneos ueteres imitatur amores,
Inq; sinus matris uiolento depluit imbre.
Nec genitrix nati nunc aspernatur amorem,
Sed patitur nexus flammata cupidine tellus.
Hinc maria, hinc montes, hinc totus deniq; mundus
Ver agit: hinc hominum, pecudum, uolucrumq; cupido,
Atq; amor ignescit menti, saeuitq; medullis,
Dum satiata Venus foecundos compleat artus,
Et generet uarias soboles, semperq; frequentet
Prole noua mundum, uacuo ne torpeat aeuo.
Sed quid ego infraeno uolitare per aethera cursu
Passus equos audax sublimi tramite raptos?
Ista canat maiora Deo, quem Delphica laurus
Impulit, & rerum causas, & sacra mouentem
Orgia naturae, secretaq; foedera coeli.
Extimulet uatem per Dindyma castra Cybelles,
Perq; Cytheronem, Nyseaq; per iuga Bacchi,
Per sua Parnassi, per omissa silentia Musis
Pierij nemoris, Baccheа uoce frementem
Delie te Paean, & te euie euie Paean,
Me mea Calliope cura leuiore uagantem
Iam reuocat, paruoq; iubet decurrere gyro,
Et secum gracili connectere carmina filo,

Quae

Quæ canat inter opus musa modulante putator
Pendulus arbustis, olitor uiridantibus hortis.
Quare agè quod sequitur, paruo discrimine sulci
Spargantur cæcis nasturcia dira colubris,
Indomito male sana cibo, quæ educat aluos,
Et satureia thymi referens, tymbræq; saporem,
Et tenero cucumis, fragiliq; cucurbita collo.
Hispida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho
Potanti ueniat, nec Phœbo grata canenti.
Hæc modò purpureo surgit glomerata corymbo,
Myrtiolo modò crine uiret, deflexaq; collo
Nunc adoperta manet, nunc pinea uertice pungit,
Nunc simulis calatho, spinisq; minantibus horret.
Pallida nonnunquam tortos imitatur achantos.
Mox ubi sanguineis se floribus induit arbos
Punica, quæ rutilo mitescit tegmine grani,
Tempus baris satio, famosaq; tunc coriandra
Nascuntur, gracili melantia grata cumino,
Et bacca asparagi spinosa prosilit herba,
Et malache, prono sequitur quæ uertice solem,
Quæq; tuas audax imitatur Nisie uiteis,
Nec metuit senteis, nam uepribus improba surgens
Achrados, indomitasq; bionias alligat alnos.
Nomine tum Graio, ceu littera proxima primæ,
Pangitur in cera docti mucrone magistri,
Sic & humo pingui ferratæ cuspidis ictu
Deprimitur folio uiridis, pede candida, beta.
Quin & odoratis meßis iam floribus instat,
Iam uer purpureum, iam uersicoloribus anni
Fœtibus alma parens cingi sua tempora gaudet.
Iam Phrygiæ loti gemmantia lumina promunt,

Et conniuenteis oculos uiolaria soluunt,
Oscitat, & leo, & ingenuo confusa robore
Virgineas adoperta genas rosa præbet honores
Cœlitibus, templisq; Sabæum miscet odorem.
Nunc uos pegasidum comites Acheloidas oro,
Mænaliumq; choros Dryadum, nymphasq; Napeas,
Quæ colitis nemus Amphrysi, quæ Thessala tempe,
Quæ iuga Cyllenes, & opaci rura Lycæi,
Antraq; Castalijs semper rorantia guttis,
Et quæ Sicanij flores legistis Halesi,
Cum Cereris proles uestris intenta choreis
Aequoris Aetnei uernantia lilia carpsit,
Raptaq;, lethæi coniux mox facta tyranni
Syderibus tristes umbras, & tartara cœlo
Præposuit, Ditemq; Ioui, letumq; saluti,
Et nunc inferno potitur Proserpina regno.
Vos quoque iam posito luctu, mœstoq; timore
Huc facili gressu teneras aduertite plantas,
Tellurisq; comas sacris optate canistris.
Hinc nullæ insidiæ nymphis, non ulla rapina,
Casta fides nobis colitur, sanctiq; penates,
Omnia plena iocis, securo plena cachinno,
Plena mero, lætisq; uirent conuiuia pratis.
Nunc uer egelidum, nunc est mollißimus annus,
Dum Phœbus tener, ac tenera decumbere in herba
**Suadet, & arguto fugientes gramine fontes* **Gaudet.*
Nec rigidos potare iuuat, nec sole tepenteis.
Iamq; Dioneis redimitur floribus hortus.
Iam rosa mitescit, Sarrano clarior ostro.
Nec tam nubifugo Borea Latonia Phœbe
Purpureo radiat uultu, nec Syrius ardor

Sic

Sic micat, aut rutilus Pyrous, aut ore corusco
Hesperus, eoo remeat cùm Lucifer ortu,
Nec tam sydereo fulget Thaumantias arcu,
Quàm nitidis hilares collucent fœtibus horti.
Quare agè uel iubare exorto, iam nocte suprema,
Vel cum Phœbus equos in gurgite mersat Hibero.
Sic ubi odoratas prætexit amaracus umbras,
Carpite, narcissiq; comas, sterilisq; balausti.
Et tu, ne Corydonis opes despernat Alexis,
Formoso Nays puero formosior ipsa
Fer calathis uiolam, & nigro permista ligustro
Balsama cum casia nectens, croceosq; corymbos,
Sparge mero Bacchi, nam Bacchus condit odores.
Et uos agrestes, duro qui pollice molles
Demetitis flores, cano iam uimine textum
Syrpiculum ferrugineis cumulatæ hyacinthis.
Iam rosa distendat contorti stamina iunci,
Pressaq; flammeola rumpatur fiscina calta,
Mercibus & uernis diues Portunnus abundet,
Et titubante gradu multo madefactus Iaccho
Aere sinus gerulus plenos grauis urbe reportet.
Sed cum maturæ flauebit messis aristis,
Atq; diem gemino Titan extenderit astro,
Hauserit & flammis Lernei brachia Canceri,
Allia cum cepis cereale papauer aneto
Iungite, dumq; uirent nexos deferte maniplos,
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes
Mercibus exactis, hilareisq; recurrite in hortos.
Tum quoq; proscisso, riguoq; inspersa nouali
Ozyma comprimite, & grauibus densate cylindris,
Exurat sata ne resoluti pulueris æstus,

Paruulus

Paruulus aut pulex irrepens dente lacessat,
Neu formica rapax populari semina poßit.
Nec solum teneras audent erodere frondes
Implicitus conchæ limax, hirsutaq; campe:
Sed cum iam ualido turgescit lurida caule
Braßica, cumq; tument pallentia robora betæ,
Mercibus atq; olitor gaudet securus adultis,
Et iam maturis quærit supponere falcem,
Sæpe ferus duros iaculatur Iuppiter imbres
Grandine dilapidans, hominumq;, boumq; labores,
Sæpe etiam grauidis irrorat pestifer undis,
Ex quibus infestæ Baccho, glaucisq; salictis
Nascuntur uolucres, serpitq; eruca per hortos,
Quos super ingrediens exurit semina morsu,
Quæ capitis uiduata coma, spoliataq; nudo
Vertice, trunca iacent tristi consumpta ueneno.
Hæc ne ruricolæ paterentur monstra, salutis
Ipsa nouas artes uaria experientia rerum,
Et labor ostendit miseris, usus q; magister
Tradidit agricolis, uentos sedare furentes,
Et tempestatem Thuscis aduertere sacris.
Hinc mala rubigo uirideis ne torreat herbas,
Sanguine lactentis catuli placatur, & extis.
Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli
Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris.
Vtq; Iouis magni prohiberet fulmina Tarchon,
Sæpe suas sedes percinxit uitibus albis.
Hinc Amythaonius docuit quæ plurima Chiron,
Nocturnas crucibus uolucres suspendit, & altis
*Culminibus * metuit feralia carmina flere.* *uetuit
Sed ne dira nouas segetes animalia carpent,

Profuit interdum medicantem semina pingui
Palladia sine fruge salis conspergere amurca,
Innatáue laris nigra satiare fauilla.
Profuit & plantis latices infundere amaros
Marrubij, multoq́; sedi contingere succo.
At si nulla ualet medicina repellere pestem,
Dardaniæ ueniant artes, nudatáq; plantas
Fœmina, quæ iustis tum demum operata iuuentæ
Legibus, obscœno manat pudibunda cruore,
Sed resoluta sinus, resoluto mœsta capillo,
Ter circum areolas, & sepem ducitur horti.
Quæ cùm lustrauit gradiens (mirabile uisu)
Non aliter quàm decussa pluit arbore nimbus,
Vel teretis mali, uel tectæ cortice glandis,
Voluitur ad terram distorto corpore campe.
Sic quondam magicis sopitum cantibus anguem
Vellere Phryxeo delapsum uidit Iolchos.
Sed iam prototomos tempus decidere caules,
Et Tarthesiacos Paphiosq́; reuellere thyrsos,
Atque apio fasces, & secto cingere porro,
Iamq́; eruca salax fœcundo prouenit horto.
Lubrica iam lapathos, iam thanni sponte uirescunt.
Et scylla, hirsuta sepes nunc horrida rusco
Prodit, & asparagi corruda simillima filo,
Humidáq; andrachne sitienteis protegit antes,
Et grauis atriplici consurgit longa faselus.
**cilyndri* *Tum modò dependens trichili, modò more * chelidri*
Sole sub æstiuo gelidas per graminis umbras
Intortus cucumis, prægnansq́; cucurbita serpit.
Vna neq; est illis facies: nam si tibi cordi
Longior est, gracili capitis quæ uertice pendet,

E tenui

È tenui collo semen lege, siue globosi
Corporis, atq; utero nimium quæ uasta tumescit,
Ventre leges medio, sobolem dabit illa capacem
Naryciæ piscis, aut actæi mellis Hymeti,
Aut habilem lymphis hamulam, Baccho'ue lagœnam,
Tum pueros eadem fluuijs innare docebit,
Liuidus ac cucumis grauida qui nascitur aluo,
Hirtus & ut coluber nodoso gramine tectus
Ventre cubat flexo, semper collectus in orbem,
Noxius exacuit morbos æstatis iniquæ.
Fœtidus hic succo, pingui quoq; semine fartus.
At qui sub trichila manantem repit ad undam.
Labentemq; sequens nimio tenuatur amore
Candidus effœtæ tremebundior ubere porcæ.
Mollior infuso calathis modo lacte gelato,
Dulcis erit, riguoq; madescit luteus aruo,
Et fert auxilium quondam mortalibus ægris.
Cùm canis Erigones flagrans Hyperionis æstu
Arboreos aperit fœtus, cumulataq; moris
Candida sanguineo manat fiscella cruore,
Tunc præcox bifera descendit ab arbore ficus,
Armenijsq;, & cereolis, prunisq; damasci
Stipantur calathi, & pomis quæ barbara Persis
Miserat (ut fama est) patrijs armata uenenis.
At nunc expositi paruo discrimine læti
Ambrosios præbent succos, oblita nocendi.
Quin etiam eiusdem gentis de nomine dicta
Exiguo properant mitescere Persica malo.
Tempestiua manent, quæ maxima Gallia donat,
Frigoribus pigro ueniunt Asiatica fœtu.
At grauis arcturi sub sydere parturit arbos

Liuia, Chalcidicis, & caunis æmula Chijs,
Purpureæq; Chelidoniæ, pinguesq; Mariscæ,
Et Challistrutis roseo quæ semine ridet,
Albáq;, quæ seruat flauæ cognomina ceræ,
Scissa Libysca simul picto quoque Lydia tergo.
Quin & Tardipedi sacris iam rite solutis
Nube noua seritur, cœli pendentibus undis
Congilis illustri mittit quam Nursia campo,
Quæq; Amiterninis defertur bunias aruis.
Sed iam maturis nos flagitat anxius uuis
Euhius, excultosq; iubet claudamus ut hortos.
Claudimus, imperióq; tuo paremus agrestes,
Ac metimus læti tua munera dulcis Iacche,
Inter lasciuos Satyros, Panasq; biformes
Brachia iactantes uetulo marcentia uino.
Et te Mænalium, te Bacchum, teq; Lyæum,
Lenæumq; patrem canimus sub tecta uocantes,
Ferueat ut lacus, & multo completa falerno
Exudent pingui spumantia dolia musto.
Hactenus aruorum cultus Siluine docebam
Syderei uatis referens præcepta Maronis,
Qui primus ueteres ausus recludere fontes
Ascreum cecinit Romana per oppida carmen.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XI.

Quæ intra uillam agi debeant ab homine officio uillicationis præposito. CAP. I.

LAVDIVS Augustalis tam ingenuæ naturæ, quàm eruditionis adolescens cõplurium studiorum & præcipuè agricolationum sermonibus instigatus excudit mihi, cultus hortorum prosa ut oratione componere. Nec me tamẽ fallebat hic euẽtus rei, cùm prædictam materiam carminis legibus implicarem: sed tibi Publi Siluine pertinaciter expetenti uersificationis nostræ gustum negare nõ sustinebam, facturus mox, si collibuisset, quod nunc aggredior, ut olitoris curam subtexerem uillici officijs: quæ quamuis primo rei rusticæ libro uidebar aliquatenus executus, quoniam tamen eam simili desiderio noster idem Augustalis sæpius flagitabat, numerum, quem iam quasi consummaueram, uolumenũ excessi, & hoc undecimum præceptũ rusticationis memoriæ tradidi. Villicum fundo, familiæq; præponi cõuenit ætatis nec primæ, nec ultimæ: nam seruitia sic tirunculum contemnunt, ut senem, quoniam ille nondum nouit opera ruris, hic exequi iam non potest. Atq; hunc adolescentia negligentem, senectus illum facit pigrum. Media igitur ætas huic officio est aptissima: poteritq; ab anno trigesimo usque in sexagesimũ, si nõ interueniãt fortuita corporis uitia, satis ualidi fungi muneribus agricolæ. Quisquis autẽ

destinabitur huic negotio, sit oportebit idē scientißimus, robustißimusq;, ut edoceat subiectos, & ipse commodè faciat, quæ præcipit: siquidem nihil rectè sine exemplo docetur, aut discitur. Præstatq; uillicum magistrum esse operariorum, non discipulum, cum etiam de patrefamiliâs prisci moris exemplū Cato dixerit, Male agitur cum domino, quē uillicus docet. Itaq; in œconomico Xenophōtis, quem M. Cicero Latino sermoni tradidit, uir egregius ille Ischomacus Atheniensis rogatus à Socrate utrū'ne, si res familiaris desyderasset, mercari uillicum tanquam fabrum, an à se instituere consueuerit: Ego uerò inquit ipse instituo. Etenim qui me absente in meum locum substituitur, & uicarius meæ diligentiæ succedit, is ea, quæ ego, scire debet. Sed hæc nimium prisca, & eius quidem temporis fuit, quo idem Ischomacus negabat quenquam rusticari nescire. Nos autem memores ignorantiæ nostræ uigentis sensus adolescentulos, corporisq; robusti peritissimis agricolis commendemus, quorum monitionibus, uel unus ex multis (nam est difficile erudire) non solum rusticationis, sed imperandi consequatur scientiam. Quidam enim, quamuis operum probatißimi artifices, imperitandi parum prudentes, aut sæuius, aut etiam lenius agendo rem dominorum corrumpunt. Quare, sicut dixi, docēdus, & à pueritia rusticis operibus educandus, multisq; prius experimentis inspiciendus erit futurus uillicus. Nec solum an perdidicerit disciplinam ruris, sed an etiam domino fidem, ac beneuolentiam exhibeat, sine quibus nihil prodest uillici summa sciētia. Potißimum autem est in eo magisterio scire, & æstimare, quale officium, & qualis labor sit cuiq; iniungendus: nam nec ualentißimus posset exequi, quod imperatur, si nesciat quid agat: nec peritißimus, si

sit

sit inualidus. Qualitas ita cuiusque rei consyderanda est. Quippe aliqua sunt opera tantummodo uirium, tanquam promouendi onera, portandiq́; : aliqua sociata uiribus, & arti, ut fodiēdi, arandiq́;, segetes, & prata desecandi: nonnullis minus uirium, plus artis adhibetur, sicut putationibus, insitionibusq́; uineti. Plurimum etiam scientia pollet in aliquibus, ut in pastione pecoris, atq; eiusdē medicina. Quorum omnium officiorū uillicus, quem iam prius dixi, æstimator bonus esse non potest, nisi fuerit etiam peritus, ut in unoquoq; corrigere queat perperam factum: neque enim satis est reprehendisse peccātem, si non doceat recti uiam. Libenter igitur eadē loquor, tam docendus est futurus uillicus, quàm futurus figulus, aut faber. Et haud facile dixerim, num illa tanto expeditiora sint discentibus artificia, quanto minus ampla sunt. Rusticationis autem magna, & diffusa materia est, partesq́; si uelimus eius persensere, uix numero comprehendamus. Quare satis admirari nequeo, quod primo scriptorum meorum exordio iure conquestus sum: Cæterarum artium minus uitæ necessariarū repertos antistites, agriculturæ neq; discipulos, neque præceptores inuentos: nisi magnitudo rei pepercrit reuerentiam uel discendi, uel profitendi penè immensam scientiam, cum tamen non ideo turpi desperatione oportuerit eam negligi. Nā nec oratoria disciplina deseritur, quia perfectus orator nusquam repertus est: nec philosophia, quia nullus consummatæ sapientiæ: sed è contrario plurimi semetipsos exhortantur uel aliquas partes earum addiscere, quamuis uniuersas percipere non possint. Etenim quæ probabilis ratio est obmutescēdi, quia nequeas orator esse perfectus, aut in socordiam compelli, quia desponderis sapientiam? Magnæ rei, quantuluncūq; posse-

deris, fuisse participem, non minima est gloria. Quis ergo inquis, docebit futurum uillicum, si nullus professor est? & ego intelligo difficilimũ esse ab uno uelut autore cuncta rusticationis consequi praecepta. Veruntamen ut uniuersae disciplinae uix aliquem consultũ, sic plurimos partium eius inuenias magistros, per quos efficere queas perfectum uillicum: nam & arator reperitur aliquis bonus, & optimus fossor, aut foeni sector, nec minus arborator, & uinitor, tum etiã ueterinarius, & probus pastor, qui singuli rationem scientiae suae desyderanti non subtrahant. Igitur complurium agrestium formatus artibus, qui suscepit officium uillicationis, in primis conuictum domesticum, multoq; etiam magis externum uitet. Somni, & uini sit abstinentissimus, quae utraque sunt inimicissima diligentiae. Nam & ebrioso cura officij pariter cũ memoria subtrahitur, & somniculoso plurima effugiunt. Quid enim potest aut ipse agere, aut cuiquam dormiens imperare? Tum etiam sit à uenereis amoribus auersus, quibus si se dediderit, non aliud quicquam possit cogitare, quàm illud, quod diligit. Nam uitijs eiusmodi pellectus animus, nec praemium iucundius, quàm fructum libidinis, nec supplicium grauius, quàm frustrationẽ cupiditatis existimat. Igitur primus omnium uigilet, familiamq; semper ad opera cunctantem pro temporibus anni festinanter producat, & strenuè ipse praecedat. Plurimum enim refert colonos à primo mane opus aggredi, nec lentos per otium pigrè procedere. Siquidem Ischomacus idem ille, Malo inquit unius agilem, atq; industriam, quàm decem hominum negligentem, & tardam operam. Quippe plurimum affert mali, si operario meretricandi potestas fiat: nam ut in itinere cõficiendo saepe dimidio maturius peruenit is, qui

nauiter,

nauiter, & sine ullis cōcessationibus permeabit, quàm is, qui cum sit unà profectus umbras arborū, fonticulorumq; amœnitatem, uel auræ refrigerationē captauit: sic in agresti negotio dici uix potest, quid nauus operarius ignauo, & cessatore præstet. Hoc *igitur custodire oportet uilicum, ne statim à prima luce familia cunctanter, & languidè procedat, sed uelut in aliquod præliū cum uigore, alacritate animi procedentē eum tanquam ducem strenuè sequatur, uarijsq; exhortationibus in opere ipso exhilaret laborantes.* E*t interdum tanquam deficienti succursurus ferramentum auferat parumper, & ipse fungatur eius officio, moneatq; sic fieri debere, ut ab ipso fortiter sit effectum.* A*tq; ubi crepusculū incesserit, neminē post se relinquat, sed omnes subsequatur more optimi pastoris, qui è grege nullā pecudē patitur in agro relinqui.* T*ū uerò, cum tectum subierit, idem faciat, quod ille diligēs opilio: nec in domicilio suo statim delitescat, sed agat cuiusq; maximam curam.* S*iue quis (quod accidit plerūq;) sauciatus in opere noxam ceperit, adhibeat fomenta: siue alter languidior est, in ualetudinarium confestim deducat, & conuenientem ei cæteram curationē adhiberi iubeat.* E*orum uerò, qui rectè ualebunt, non minor habenda erit ratio, ut cibus, & potio sine fraude à cellarijs præbeatur.* C*onsuescatq; rusticos circa larem domini, focumq; familiarē semper epulari, atq; ipse in conspectu eorum similiter epuletur.* S*itq; frugalitatis exemplum, nec nisi sacris diebus accubans cœnet, festosq; sic agat, ut fortißimum quenq;, & frugalißimum largitionibus prosequatur, nonnunquam etiam suæ mensæ adhibeat, & uelit alijs quoq; honoribus dignari.* T*um etiā per ferias instrumentū rusticū, sine quo nullum opus effici potest, recognoscat, et sæpius inspiciat*

z 5 ferr-

ferramenta: eaq; semper duplicia comparet, ac subinde refecta custodiat, ne si quod in opera uitiatum fuerit, à uicino petendum sit, quia plus in operis seruorum auocādis, quàm in pretio rerum eiusmodi depēditur. Cultam, uestitamq; familiā utiliter magis habeat, quàm delicatè, id est, munitam diligenter à frigoribus, & imbribus, quæ utraq; prohibentur optimè pellibus manicatis, & sagatis cucullis: idq; si fiat, omnis penè hyemalis dies in opere tolerari poßit. Quare tam uestem seruitiorum, quàm, ut dixi, ferramenta bis debebit singulis mensibus recensere: nam frequens recognitio nec impunitatis spem, nec peccandi locum præbet. Itaq; mancipia uincta, quæ sunt ergastuli, per nomina quotidie citare debebit, atque explorare, ut sint compedibus diligenter innexa: tum etiam custodiæ sedes an tuta, & rectè munita sit: nec siquem dominus, aut ipse uinxerit, sine iussu patrisfamiliæ resoluat. Sacrificia nisi ex præcepto domini facere nesciat: aruspicē, sagamq; sua sponte non nouerit, quæ utraq; genera uana superstitione rudes animos infestant. Non urbem, nō ullas nundinas nisi uendēdæ, aut emendæ rei necessariæ causa frequētauerit: neq; enim coloniæ suæ terminos egredi debet, nec absentia sua familiæ cessandi, aut delinquēdi spatium dare. Semitas, nouosq; limites in agro fieri prohibeat. Hospitem nisi ex amicitia domini quàm rarißimè recipiat: ad ministeria sua conseruos non adhibeat. Nec ulli terminos egredi (nisi magna coëgerit neceßitas) permittat. Pecuniā domini neq; in pecore, nec in alijs rebus promercalibus occupet: hæc enim res auocat uillici curā, & eum negotiatorem potius facit, quàm agricolam, nec unquā finit eum cum rationibus domini paria facere, sed ubi æris numeratio exigitur, res pro numis ostenditur. Itaq; tam istud ui-

tare

tare debebit, quàm hercule fugiendũ uenãdi, aut aucupã-di studiũ, quibus rebus plurimæ operæ auocãtur. Iam illa, quæ etiam in maioribus imperijs difficulter custodiuntur, considerare debebit, ne aut crudelius, aut remißius agat cum subiectis: semperq́; foueat bonos, & sedulos, parcat etiam minus probis, & ita temperet, ut magis eius uereã-tur seueritatem, quàm ut sæuitiam detestẽtur. Poteritq́; id custodire, si maluerit cauere ne peccet operarius, quàm, cùm peccauerit, serò punire. Nulla est autẽ uel nequißimi hominis amplior custodia, quàm quotidiana operis exa-ctio. Nam illud uerum est M. Catonis oraculum, Nihil agẽdo homines male agere discunt. Itaq; curabit uillicus, ut iusta reddantur. Istaq; non ægrè consequentur, si sem-per se repræsentauerit. Sic enim & magistri singulorum officiorũ diligenter exequẽtur sua munia: & familia post operis exercitationem fatigata cibo, quietiq́; potius, ac somno, quàm maleficijs operam dabit. In uniuersa porrò uillicatiõe, sicut in cætera uita, pretiosißimũ est intellige-re quenq; nescire se quod nesciat, semperq́; cupere, quod ignoret addiscere. Nam etsi multum prodest scientia, plus tamen obest imprudentia, uel negligentia maximè in ru-sticatione, cuius disciplinæ caput semel est fecisse quic-quid exegerit ratio culturæ. Nam quamuis interdũ emẽ-datum sit perperam factum uel imprudentia, uel negligẽ-tia, res tamẽ ipsa iam domino decoxit. Nec mox in tantũ exuberat, ut & iacturam capitis amißi restituat, & quæ-stum resarciat. Prælabentis uerò temporis fuga quàm sit inreparabilis, quis dubitet? Eius igitur memor præcipuè semper caueat, ne improuidus ab opere uincatur. Res est agrestis insidiosißima cunctãti: quod ipsum expreßius ue tustißimus autor Hesiodus hoc uersu significauit,

Ἀιὶ

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Quare uulgare illud de arborum positione rusticis usurpatum, Serere ne dubites: id uillicus ad agri totum cultũ referri iudicet: credatq; prætermissas nõ duodecim horas, sed annũ perijsse, nisi sua quaq; die quod instat effecerit. Nam cum proprijs penè momentis fieri quicquam debeat, si unum opus tardius quàm oporteat peractum sit, cæteræ quoq;, quæ sequuntur, culturæ, post iusta tempora serius adhibentur, omnisq; turbatus operis ordo spem totius anni frustratur: quare necessaria est menstrui cuiusque officij monitio ea, quæ pendet ex ratione syderum cœli. Nam ut ait Vergilius:

-Tam sunt arcturi sydera nobis
Hœdorumq; dies seruandi, & lucidus anguis,
Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis
Pontus & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Contra quã obseruationẽ multis argumẽtationibus disseruisse me nõ inficior in ijs libris, quos aduersus astrologos cõposueram. Sed illis disputationibus exigebatur id, quod improbißimè Chaldæi pollicẽtur, ut certis quasi terminis, ita diebus statis aëris mutationes respondeãt. In hac autẽ ruris disciplina non desideratur eiusmodi scrupulositas, sed (quod dicitur pingui Minerua) quantũuis utile cõtinget uillico tẽpestatis futuræ præsagiũ, si persuasum habuerit, modò antè, modò pòst, interdũ etiã stato die orientis, uel occidentis competere uim syderis. Nam satis prouidus erit, cui licebit ante multos dies cauere suspecta tẽpora.

Quid quoq; mense faciendum sit, temporibus accommodando opera. CAP. II.

ITaq; præcipiemus quid quoque mense faciendum sit, sic temporibus accommodantes opera ruris, ut permiserit

ſerit ſtatus cœli. Cuius uarietatẽ, mutationemq́;, ſi ex hoc commentario fuerit præmonitus uillicus, aut nũquàm decipietur, aut certè non frequenter: & ne diſcedamus ab optimo uate, qui ait, ille uere nouo terrã ꝓſcindere incipiat. Noui autem ueris principium non ſic obſeruare ruſticus debet, quemadmodum aſtrologus, ut expectet certũ diem illum, qui ueris initiũ facere dicitur. Sed aliquid etiã ſumat de parte hyemis, quoniam conſumpta bruma, iam intepeſcit annus, permittitq́; clementior dies opera moliri: poßunt igitur ab Idibus Ianuarijs (ut principẽ menſem Romani anni obſeruet) auſpicari culturarũ officia, quorũ alia ex priſtinis reſidua conſummabit, atq; alia futuri temporis inchoabit. Satis autẽ erit per dimidios menſes exequi quodq; negotiũ, quia neq; præfeſtinatũ opus nimiũ immaturè uideri poßit ante quindecim dies factũ, nec rurſus poſt totidẽ nimiũ tardè. Idibus Ianuarijs uentoſa tempeſtas, & incertus ſtatus. XVIII. Cal. Feb. tẽpeſtas incerta. XVII. Cal. Feb. Sol in Aquariũ tranſit, Leo mane incipit occidere, africus, interdũ auſter cum pluuia. XVI. Cal. Feb. Cancer deſinit occidere, hyemat. XV. Cal. Febr. Aquarius incipit oriri. uentus africus tempeſtatem ſignificat: XI. Cal. Feb. Fidicula ueſpere occidit, dies pluuius. IX. Cal. Febr. ex occaſu priſtini ſyderis ſignificat tempeſtatem interdum etiam tempeſtas. VI. Calen. Febr. Leonis quæ eſt in pectore clara ſtella occidit, nonnunquã ſignificatur hyems bipartita. V. Calend. Februar. auſter, aut africus, hyemat, pluuius dies. III. Calend. Febr. delphinus incipit occidere. Item fidicula occidit. Pridie Calend. Februar. eorum, quæ ſuprà ſunt, ſyderum occaſus, tempeſtatem facit, interdum tantummodo ſignificat. Hoc igitur ſemeſtrium, & deinceps ſequentia tempeſtatibus

annotatis

annotatis percensuimus, quò cautior uillicus (ut iam dixi) uel abstinere posit operibus, uel festinationem adhibere. Itaque ab idibus Ianuarijs, quod habetur tempus inter brumã, & aduentum fauonij, si maior est uineæ, uel arbusti modus, quicquid ex autumno putationis superfuit, repetendum est, sed ita ne matutinis temporibus uitis saucietur, quoniam pruinis, & gelicidijs nocturnis adhuc rigentes materiæ, ferrũ reformidãt. itaq; dum hæ regelare sinuntur, usq; in horam secundam, uel tertiam poterunt uepres attenuari, ne incremento suo agrum occupẽt, segetes emundari, acerui uirgarum fieri, ligna deniq; confici, ut tum demum tepenti iam die putatio administretur. apricis etiã, & macris, aut aridis locis prata iam purganda, & à pecore sunt defendẽda, ut fœni sit copia. Siccos quoq;, & pingues agros tẽpestiuũ est proscindere. Nam & uliginosi, & mediocris habitus sub æstate, uere'ue agẽdi sunt. Macerrimi uerò, & aridi post æstatem, primo autumno arandi, & subinde conserendi. Sed iugerũ agri pinguis hoc tempore anni commodè duabus operis proscinditur, quia hybernis pluuijs adhuc madẽs terra facilẽ cultum sui præbet. Eodemq́; mense ante Cal. Feb. sarriendæ segetes autumnales, siue illæ seminis adorei sunt, quod quidam far uernaculũ uocant, seu tritici. Eorumq́; tempestiua sarritio est, cum enata frumẽta quatuor fibrarũ esse cœperunt. ordeũ quoq; maturum quibus superest opera, nunc demum sarrire debebũt. Sed & faba candẽ culturam exigit, si iam coliculus eius in quatuor digitos altitudinis creuerit: nã prius sarriuisse nimuum teneram non expedit. eruũ quidem melius priore mense, nec tamen improbè hoc ipso uel proximo seremus. Nam Martio nullo modo terræ committendũ esse rustici præcipiũt: uineæ, quæ sunt pa-

latæ,

latæ, & ligatæ rectè iam fodiuntur. surculi, qui primi florem afferunt, statim circa idus inserendi sunt, ut cerasorũ, tuberum, amygdalarum, persicorumq́; ridicis, uel etiam palis conficiendis, idoneum tempus est, nec minus in ædificia succidere arborem conuenit, sed utraq; melius fiunt luna decrescente ab uigesima usq; in trigesimã, quoniam omnis materia sic cæsa iudicatur carie non infestari. Palos una opera cædere & exputatos acuere centum numero potes. Ridicas autem querneas, siue oleagineas findere, & dedolatas utraque parte exacuere numero sexaginta. Item ad lucubrationẽ uespertinam palos decem, uel ridicas quinq; conficere, totidemq́; per antelucanam lucubrationem. Materies si roborea est, ab uno fabro dolari ad unguem per quadrata debet pedũ xx. hæc erit uehis una. Pinus autem v. & xx. pedum æquè ab uno expeditur, quæ & ipsa uehis dicitur: nec minus ulmus, & fraxinus pedum xxx. cupressus autem pedum xl. tum etiam sexagenûm pedum abies, atq; populus, singulis operis ad unguem quadrantur, atque omnes hæ mensuræ similiter uehes appellantur. His etiam diebus maturi agni, & reliqui fœtus pecudũ, nec minus maiora quadrupedia charactere signari debent. Cal. Feb. Fidis incipit occidere, uentus eurinus, & interdũ auster cum grandine est. III. nonas Feb. Fidis tota, & leo medius occidit, corus, aut septentrio, nõnunquam fauonius. Nonis Febr. mediæ partes Aquarij oriuntur, uentosa tempestas. VII. Idus Febr. Calisto sydus occidit, fauonij spirare incipiunt. VI. Idus Febr. uentosa tempestas. III. Idus Febr. curus. per hosce dies locis maritimis, & calidis, & siccis prata, uel arua purgantur, & in fœnum submittuntur. Reliquæ partes uinearum propter brumam, uel frigora omissæ, nunc palandæ, & alligandæ

gandæ sunt, ne posteà tumentes gemmæ lædantur, & oculi atterantur. Item uinearum fossio iisdem locis peragenda, arbustorumq; siue putatio, siue alligatio finienda est, quorum iusta certa esse nõ possunt. Inter nonas deinde, & idus, pomorum seminaria faciẽda sunt, & maturæ plantæ de seminarijs in scrobes transferendæ. Pastinatio quoq;, quæ mense Decembri, uel Ianuario cœpta est, iam nunc includenda, & uitibus conserenda est. Pastinatur autem terreni iugerum ita, ut solum in altitudinem trium pedum defodiatur operis LXXX. *uel in altitudinem dipõdij semißis, operis* L. *uel ad bipedalium, cui est altitudo duorum pedum operis* XL. *Hæc tamen in agro sicco surculis conserendis minima pastinationis mensura est. Nam oleribus deponendis poßit uel sesquipedalis altitudo satisfacere, quæ plerunq; in singula iugera triginta operis conficitur. hoc eodẽ tempore stercoris pars in prata digerenda, pars oleis, & cæteris arboribus inspergenda. quinetiã uitiaria diligenter facienda, malleolisq; quàm recentißimis curiosißimè pangenda. Populos & salices, & fraxinos, prius quàm frondeant, plantasq; ulmorũ nunc ponere utile est, aut antè satas nunc exputare, & circunfodere, ac summas earum æstiuas radiculas amputare. Sarmenta quoq; (uineis nondum fossis) atq; arbustorũ ramos è segetibus, aut rubos, & quicquid deniq; iacens, fodientem, uel alio genere terrã molientem potest impedire, nunc egerere, & ad sepem applicare oportet. Rosaria noua conserere, uel antiqua curare. Arundineta nunc ponere, uel etiã pristina colere. Salicta facere, uel deputare, runcare, ac fodere. Genistam semine, uel plantis in pastinato, uel etiam sulco deponere. Trimestrium quoq; satio non est aliena huic tempori, quamuis tepidis regionibus melius administretur*

ſtretur per menſem Ianuarium. Idibus Februarijs Sagittarius ueſpere occidit, uehemẽter hyemat. X V I. *Cal. Martij ueſpere crater oritur, uenti mutatio.* X V. *Calend. Martij ſol in piſces tranſitum facit, nonnunquam uentoſa tempeſtas.* X I I I. & X I I. *Calend. Martij fauonius, uel auſter cum grandine, & nimbis.* X. *Calend. Martij leo deſinit occidere, uenti ſeptentrionales, qui uocantur ornithiæ, per dies triginta eſſe ſolent, tum & hirundo aduenit.* I X. *Calen. Martij arcturus prima nocte oritur, frigidus dies aquilone, uel coro, interdum pluuia.* V I I I. *Cal. Martij ſagitta crepuſculo incipit oriri, uariæ tẽpeſtates: halcyonei dies uocãtur, in Atlantico quidẽ mari ſumma trãquillitas notata eſt.* V I I. *Cal. Martij uentoſa tẽpeſtas, hirundo conſpicitur: per hos dies frigidis locis earũ rerũ, quas ſuprà ſcripſimus, tempeſtiua eſt adminiſtratio. Locis autem calidioribus, quamuis ſera, tamen neceßaria: cæterum malleoli, & uiuiradicis poſitio huius temporis eſſe uidetur optima. Nec tamen deterior etiã inter Cal. & Idus ſequẽtis menſis, utiq; ſi non ſit feruentißima regio: ſi uerò etiam magis frigida, uel melior eſt. Inſitio quoq; arborum, atq; uitiũ tepidis locis hoc tempore cõmodè adminiſtrabitur. Cal. Martij africus, interdum auſter cũ grandine.* V I. *Nonas Martij uindemiator apparet, quẽ Græci* τρυγητῆρα *dicũt, ſeptẽtrionales uenti.* I I I I. *Nonas Martij fauonius, interdum auſter hyemat. Nonis Martij equus mane oritur, flatus aquilonis.* I I I. *Idus Martij piſcis aquilonius deſinit oriri, ſeptẽtrionales uenti. Pridie Idus Martij argonauis exoritur, fauonius, aut auſter, interdum aquilo. His diebus commodè inſtruuntur horti, de quibus ſuo loco dicam ſecretius, ne inter hanc quaſi turbã operum negligentius olitoris officia deſcripſiſſe uidear, aut*

nunc ordinem reliquarum culturarum cœptum interrupisse: Igitur à Cal. Martij eximia est uitium putatio usq; in decimum Calend. Aprilium, si tamen se gēmæ nondum moueant: surculi quoq; silentes ad insitionem nunc præcipuè, utiliterq; leguntur, & ipsa insitio uitium, atq; arborum longè nunc est optima. Frigidis quoq; locis, & humidis uitium satio nunc præcipua est, sed & ficulnea cacumina iam tumētia utilißimè ponūtur. Sarritura quoq; frumentorum iteratur egregiè: modios tres una opera rectè sarrit: prata purgare, & à pecore defendere iam tēpestiuum est: locis quidem calidis, & siccis etiam à mense Ianuario, ut suprà diximus, id fieri debet, nam frigidis uel à quinquatribus prata rectè submittuntur. Scrobes omnis generis, quos eris autumno consiturus, hoc tēpore præparare oportebit: eorum quaternarij, hoc est quoquouersus pedum IIII. si est cōmodum terrenū, XIIII. ab uno fiunt. Ternarij autē XVIII. Cæterū ad deponendas uites, uel non magni incremēti arbores, sulcus qui fit pedum centum & uiginti, latitudine bipedanea, in altitudinem deprimi debet dipondio semisse, cumq; similiter una opera efficit. Rosarium serotinum perfossum, & cultum habere iam tempus est. Oleis laborantibus circum radices amurcam, quæ salem non habeat, nunc cōueniat infundere, maximis sex congij, mediocribus arboribus urnæ satisfaciunt, cæteris æstimanda erit portio. Sed tamen quæ nihil uitij habuerint, aliquanto lætiores fient, si amurca rigētur insulsa. Nonnulli hoc optimum tempus esse seminarijs instituendis dixerunt. Tum etiam baccas lauri, & myrti, cæterorumq; uiridium semina in areolas disserere præceperunt: orthocissos, & ederas ab Idibus Februarij, uel etiā Cal. Martijs poni oportere ijdē cēsuerunt. Idibus

Mart.

Mart. nepa incipit occidere, significat tempestatē. XVII. Calen. April. nepa occidit, hyemat. XVI. Calen. April. Sol in Arietē transitum facit, fauonius, uel corus. XII. Calen. April. equus occidit mane, septentrionales uēti. X. Calen. April. Aries incipit exoriri, pluuius dies, interdū ningit. IX. & VIII. Calendarum Aprilium, æquinoctium uernum tempestatem significat. Ab Idibus eadem, quæ suprà, utique peragenda sunt: optimè autem uliginosa, & pinguia loca nunc demum proscinduntur: & quæ mense Ianuario ueruacta fecimus, nunc ultima parte Martij sunt iteranda, & siquæ pergulæ uitium generosarū, uel siquæ in agris, aut uepribus singulares arbores maritæ à putatoribus relictæ sunt, ante Calend. April. utiq; deputari debent, post quem diem sera, & infructuosa fit huiusmodi rerū cultura. Milij quoq;, & panici hæc prima satio est, quæ peragi debet circa Idus April. utriusq; seminis sextarij quini singula iugera occupant: quinetiam pecus lanatum, cæteraq; quadrupedia tempus idoneum est castrandi. Locis autem tepidis ab Idibus Februarij usque in Idus Aprilis. In locis frigidis ab Idibus Martij usque in Idus Maias omnia rectè pecora castrātur. Calend. April. nepa occidit mane, tempestatem significat. Nonas April. fauonius, aut auster cum grandine, nonnunquam hoc idem pridie. VIII. Idus April. uergiliæ uespere celantur, interdum hyemat. VII. Id. April. & VI. & V. austri, & africi tempestatem significant. IIII. Idus April. Sole oriente, Libra occidere incipit, interdum tempestatem significat. Pridie Idus April. suculæ celantur, hyemat. His diebus locis frigidis prima uinearum fossio utiq; ante Idus peragēda est: quæq; mense Martio post confectū æquinoctiū fieri debuerunt, nunc deniq; quamprimum exequenda sunt.

A 2 Fici,

Fici, uitesq; adhuc rectè inseruntur: seminaria, quæ sunt antè facta, runcari, & adhuc cõmodè fodiri possunt. Oues tarentinæ radice lanaria lauari debent, ut tonsuræ præparentur. Idibus Aprilis, ut suprà, libra occidit, hyemat. XVIII. Calend. Maias uentosa tempestas, & imbres, nec hoc constante. XV. Calend. Maias sol in taurum transitum facit, pluuiam significat. XIIII. Calend. Maias suculæ se uesperi celant, pluuiam significat. XI. Calen. Maias uer bipartitur, pluuia, & nonnunquam grando. X. Calẽd. Maias uergiliæ cum sole oriuntur, africus, uel auster, dies humidus IX. Calend. Maias prima nocte fidicula apparet, tempestatem significat. IIII. Calend. Maias auster ferè cum pluuia. III. Calen. Maias mane capra exoritur, austrinus dies, interdum pluuiæ. Pridie Calen. Maias canis se uespere celat: tempestatem significat. Per hos dies eadem, quæ suprà persequèmur. Possuntq;, si iam librum remittunt, inseri oleæ, uel emplastrari, cæteræq; pomiferæ arbores eodem emplastrationis genere inseri: sed & prima pampinatio rectè inchoatur, dum prorepentes oculi digito decuti poßint: si qua præterea in uineis aut fossor disturbauit, aut negligentia omisit, diligens uinitor restituere debet, & fracta iuga consyderare, & resarcire, aut disiectos palos reponere, ita ne teneros pãpinos explantet: eodem tempore secundi fœtus, pecudes signari oportet. Calen. Maias hoc biduo sol unam dicitur tenere particulam. VI. Nonas Maias sucula cum sole exoritur, septentrionales uenti. V. Non. Maias centaurus totus apparet, tempestatem significat. III. Non. Maias idem sydus pluuiã significat. Pridie Nonas Maias nepa medius occidit, tempestatẽ significat. Nonis Maijs Vergiliæ exoriuntur mane, fauonius. VII. Idus Maias æstatis initiũ,

fauo

fauonius,aut corus,interdum etiam pluuia. VI. Idus uergiliæ totæ apparent,fauonius,aut corus,interdum & pluuiæ.Tertio Idus Maias fidis mane oritur,significat tempestatem.Per hos dies runcandæ segetes sunt, fœnisiciæ instituendæ.Bonus operarius prati iugerum deserat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum. Arbores quoq; tempus est ablaqueatas circunfodere,& operire:una opera nouellas circunfodiet arbores octuaginta, mediocres LXV. magnas quinquaginta:hoc mẽse seminaria omnia crebro fodere oportebit,sed à Calẽdis Martijs usq; in Idus Septẽbres,omnibus mensibus non solum seminarijs, sed etiam nouellis uineis danda fossio est.Iisdem diebus, ubi prægelidum,& pluuium cœlum est,oleæ putantur,& emuscantur.Cæterum tepidis regionibus duobus temporibus anni facere istud oportebit. Primò ab Idibus Octob. usq; in Idus Decembres,iterum ab Idibus Febr. usque in Idus Martias:si tamen arbor librum non remittit, hoc eodem mense in pastinato seminario nouissima positio est olearis taleæ,eamq; oportet,cum panxeris, fimo, & cinere mistis oblinire,& superponere muscum,ne sole findatur: sed hoc idẽ opus melius fiet ultima parte mensis Martij, uel prima mensis April.& cæteris tẽporibus,quibus præcepimus seminaria plãtis,uel ramis cõserere.Idibus Maijs Fidis mane exoritur,auster,aut euronotus, interdum dies humidus.XVII. Calen. Iunias idẽ quod suprà.XVI.& XV.Cal.Iunias euronotus,uel auster cum pluuia. XIIII. Cal.Iun.sol in geminos introitum facit.XII.Calen.Iun. suculæ exoriuntur,septentrionales uenti,nonnunquã auster cum pluuia.XI.& X. Calend. Iunias arcturus mane occidit tempestatẽ significat.VIII.& VII. & VI.Cal.

Iun. capra mane exoritur, ſeptentrionales uenti. Ab Idibus uſq; in Calend. Iunias ueteranam uineā priuſquàm florere incipiat, iterum fodere oportet, eandemq́;, & cæteras omnes uineas itidem pampinare. Quod ſi ſæpius feceris, puerilis una opera iugerum uineti pampinabit: quibuſdam regionibus oues nunc tondentur, & pecoris nati, aut amißi ratio accipitur: item qui lupinum ſtercorandi agri cauſa ſerit, nunc demum aratro ſubuertit. Calen. Iun. & IIII. Non. aquila exoritur, tempeſtas uentoſa, & interdum pluuia. VII. Idus Iun. arcturus occidit, fauonius, aut corus. IIII. Id. Iun. delphinus ueſpere exoritur, fauonius, interdum rorat. His diebus, ſi non opere uicti ſumus, eadem, quæ extremo menſe Maio, facienda ſunt: item omnes arbores fructiferæ circunfoſſæ aggerari debent, ut ante ſolſtitium id opus peractum ſit: quinetiam pro conditione regionis, et cœli terra uel proſciditur, uel iteratur: eaq́;, ſi eſt difficilis, proſcinditur operis tribus, iteratur duabus, tertiatur una. Lirantur autem iugera duo opera una: at ſi facilis eſt terra, proſcinditur iugerū duabus operis, iteratur una: lirātur una iugera quatuor, cum in ſubacta iā terra latiores porcæ ſulcātur: quæ ratio colligit, ut per autumnū facilè poßint uno iugo, tritici obſeri modij centumquinquaginta, cæterorumq́; leguminum modij centum. Iiſdem diebus area trituræ præparanda eſt, ut quæq; res deſecta erit, in eam conferatur. Vinearum quoq; cultus, quibus maior eſt modus, iteratus eſſe debet. Ante ſolſtitium pabulum (ſi facultas eſt) uel nunc, uel etiam ſuperioribus XV. diebus, qui fuerint ante Calen. Iunij, pecori præberi oportet. À Cal. autem Iunijs, ſi iam deficit uiridis herba, uſq; in ultimum autumnū frondem cæſam præbebimus. Idibus Iunijs calor incipit. XIII. Cal. Iul. ſol

introitum

introitum in cancro facit, tempestatē significat. XI. Cal. Iunij anguifer, qui à Græcis dicitur ὀφιοῦχος, mane occidit, tempestatē significat. VIII. & VII. & VI. Cal. Iulij solstitium, fauonius, & calor. III. Calen. Iul. uentosa tempestas. His diebus eadem, quæ suprà. Sed & uiciam in pabulum secare oportet, priusquam siliquæ eius durentur, ordeum metere, fabam serotinam ducere, fabam maturam conterere, & paleam eius diligenter recondere, ordeum terere, paleasq; omneis recondere, aluos castrare, quas subinde nono quoq;, aut X. die ad Calē. Maias consyderare, & curare oportet. Nunc autem si sunt pleni, atque operculati faui demetendi sunt. Sin autem maiore parte uacant, aut sine operculis adaperti sint, nondum esse maturos significatur, itaq; mellatio est differenda. Quidam in prouincijs transmarinis uel hoc, uel sequente mense se sama ferunt. Calen. Iulijs fauonius, uel auster, & calor. Quarto Non. Iul. corona occidit mane. Pridie Non. Iul. cancer medius occidit, calor. Octauo Idus Iul. capricornus medius occidit. Septimo Idus Iul. cepheus uespere exoritur. tempestatē significat. Sexto Id. Iul. prodromi flare incipiūt. His diebus eadē, quæ suprà. Sed & proscissum ueruactū optimè nunc iteratur, & syluestris ager decrescente luna utilißimè extirpatur. Idibus Iulijs procyon exoritur mane, tempestatē significat. Tertiodecimo Cal. Augustas sol in leonem transitum facit, fauonius. Nono Calendas Augustas Leonis in pectore clara stella exoritur, interdum tempestatem significat. Octauo Calen. Augustas aquarius incipit occidere clarè, fauonius, uel auster. Septimo Cal. Augustas canicula apparet, caligo æstuosa. Sexto Cal. Augustas aquila exoritur. IIII. Calen. Augustas leonis in pectore claræ stellæ exoriūtur, inter-

dum tempestatem significat. III. Calen. Augustas aquila occidit, significat tempestatem. His diebus locis temperatis, & maritimis meßis conficitur, & intra dies triginta qua desecta est, stramenta præcisa in aceruum congeruntur. Iugerum stramentorũ opera una desecat, quibus remotis priusquàm sol acrior exurat terram, omnes arbores, quæ fuerant in segete, circunfodere, & adobruere oportet. Item quibus magna sementis præparatur, nunc debent iterare. Nam de fodiendis, colendis ue nouellis uineis, sæpius iam dixi nullum esse mensem omittendum, donec autumnale æquinoctium cõficiatur. Meminisse autẽ oportebit, ut per hos, & Augusti mẽsis dies antelucanis, & uespertinis temporibus frondem pecudibus cædamus. Item quascunque uineas culturi sumus, ne per æstum, sed mane usq; in tertiam, & à decima usq; in crepusculum fodiamus. Quibusdam regionibus sicut in Cilicia, & Pamphilia hoc mense sesama seruntur. Italiæ autẽ regionibus humidis possunt ultimo mense Iun. seri. Quinetiã tempus est ficulneis arboribus caprificũ suspendere. Quod quidã existimant idcirco fieri debere, ne fructus decidat, & ut celerius ad maturitatem perueniat. Cal. Augusti ethesiæ. Pridie Non. Augusti leo medius exoritur, tempestatẽ significat. VII. Idus Aug. aquarius occidit medius, nebulosus æstus. Pridie Idus Aug. fidis occidit mane, & autumnus incipit. His diebus eadem, quæ suprà. Nonnullis tamẽ locis faui demetuntur: qui si nõ sunt melle repleti, nec operculati, differenda est in mẽsem Octob. mellatio. Idibus Aug. delphini occasus tempestatẽ significat. XIX. Calẽ. Septemb. eiusdem syderis matutinus occasus tempestatẽ significat. XIII. Cal. Septemb. sol in uirginem transitum facit. Hoc & sequenti die tempestatẽ significat, interdum & tonat.

& tonat. Hoc eodẽ die *fidis occidit.* Decimo Cal. Septẽb. *ex eodem sydere tempestas plerunq; oritur, & pluuia.* VII. Cal. Septẽb. *uindemiator exoritur mane, & arctu-rus incipit occidere, interdum pluuia.* III. Cal. Septemb. *humeri uirginis exoriuntur, ethesiæ desinũt flare, & in-terdum hyemat.* Pridie Cal. Septemb. *andromeda uesperi exoritur, interdum hyemat.* His *quidẽ diebus arbores fi-corum inoculantur, quod genus insitionis emplastratio uocatur.* Idq; *licet uel commodius facere superiore men-se post* Idus Iul. *quo tempore etiam aliarum arborum nõ nulli emplastrationẽ faciunt.* Quibusdam *locis, ut in* Bæ-*tica maritimis regionibus, & in* Africa *uindemia confici-tur.* Sed *frigidioribus regionibus pulueratione m faciunt, quam uocãt rustici occationẽ, cùm omnis gleba in uineis refringitur, & resoluitur in puluerẽ.* Hoc eodẽ *tempore prius quàm uineæ puluerentur, si perexilis est, uel rara ipsa uitis, lupini modij tres, uel quatuor in singula iugera sparguntur, & inoccantur, qui, cùm fruticauerint, prima tum fossione conuersi satis bonum stercus uineis præbent.* Multi *etiam, si pluuius est status cœli, sicut suburbana re-gione* Italiæ *pampinis uitẽ spoliant, ut percoqui fructus possint, nec putrescere imbribus.* At *è cõtrario locis cali-dioribus, ut modò nominatis prouincijs, circa uindemiam adumbrantur, uel stramentis, uel alijs tegumentis uuæ, ne uentis, aut caloribus exarescant.* Hoc *idẽ tempus est ari-dis uuis, ficisq; conficiendis, de quibus quẽadmodum pas-sæ fiant, suo loco dicemus, cùm uillicæ persequemur offi-cia.* Filix *quoque, aut carex ubicunque nascitur,* Augusto *mense rectè extirpatur, melius tamẽ circa* Idus Iulias *an-te caniculæ exortũ.* Calẽ. Septemb. *calor.* Quarto Nonas Septemb. *piscis austrinus desinit occidere, calor.* Non. Se-

ptembris arcturus exoritur, fauonius, uel corus. VII. *Idus Septemb. piscis aquilonius desinit occidere, & capra exoritur, tempestatē significat.* Tertio *Idus Septembris fauonius, aut africus, uirgo media exoritur.* His *diebus locis maritimis, & calidis uindemia, & cætera, quæ suprà scripta sunt, commodè administrantur.* Iteratio *quoq; arationis peracta esse debet, si serius terra proscissa est.* Sin *autē celerius, etiam tertiatum solum esse conuenit.* Hoc *etiā tempore qui cōsueuerūt uitia condire, aquam marinam præparant, & aduectam decoquunt: de qua conficienda, cùm uillicæ officia exequar, præcipiam.* Idib. Septemb. *ex pristino sydere nōnunquam tempestatē significat.* XV. Cal. Octob. *arcturus exoritur, fauonius, aut africus, interdum eurus, quem quidam uulturnum appellant.* XIIII. Calen. Octob. *spica uirginis exoritur, fauonius, aut corus.* XIII. Cal. Octobris *sol in libram trāsitum facit, crater matutino tempore apparet.* XI. Calēd. Octobris *pisces òccidunt mane, item* Aries *occidere incipit, fauonius, aut corus, interdum auster cum imbribus.* X. Calē. Octobris *argonauis occidit, tempestatem significat, interdum etiam pluuiam.* IX. Calend. Octobris Centaurus *incipit mane oriri, tēpestatem significat, interdum & pluuiam.* VIII. Cal. Octobris: & VII. & VI. *æquinoctium autumnale pluuiam significat.* V. Cal. Octobris *hœdi exoriuntur, fauonius, nōnunquam auster cum pluuia.* IIII. Calē. Octobris Virgo *desinit oriri, tempestatem significat.* His *diebus uindemiæ pluribus regionibus fiunt, quarum maturitatem alij aliter interpretati sunt.* Quidam *cùm uidissent partem aliquam uuarum uirescere, crediderunt tempestiuam esse uindemiam. quidam cùm coloratas, & perlucidas uuas animaduertissent: nonnulli etiam cùm pampinos, ac folia decidere*

cidere consyderaßent: quæ omnia fallacia sunt, quoniam immaturis uuis eadem omnia poßũt accidere, propter intemperiem solis, aut anni. Itaq; nonnulli gustu explorare maturitatem tentauerunt, ut siue dulcis esset sapor uuæ, siue acidus, proinde æstimarent. Sed & hæc ipsa res habet aliquam fallaciam. Nam quædam genera uuarum nũquàm dulcedinem capiunt propter austeritatem nimiam. Itaque opportunum est (quod nos facimus) ipsam naturalem contemplari maturitatem. naturalis autem maturitas est, si cùm expresseris uinacea, quæ acinis celantur, iam infuscata, & nonnulla propemodum nigra fuerint. Nam colorem nulla res uinaceis potest afferre, nisi naturæ maturitas, præsertim cùm ita media parte acinorum sint, ut & à sole æstiuante, & à uentis protegatur, humórq; ipse nõ patitur ea percoqui, aut infuscari, nisi suapte natura. Hoc igitur cùm exploratum habuerit uillicus, sciat unde miam sibi esse faciendam. Sed antè quàm fructum cogere incipiat, cuncta præparanda erunt superiore (si fieri posset) mense. Si minus, certè ut ante quindecim dies dolia partim picata, partim defricata, et diligenter lota marina, uel aqua salsa, & rectè siccata. Tum & opercula, coláq;, & cætera, sine quibus probè confici mustum non potest. Torcularia uerò, & fora diligenter emundata, lotáq;. Et, si res ita exegerit, picata, præparatáq; habeat ligna, quibus defrutum, & sapam decoquat. Tum etiam salem, atque odoramenta, quibus cõdire uina consueuerint, multò antè reposita esse oportet. Nec tamẽ hæc cura totum auocet cum à cætera ruris cultura. Nam & napinæ, itemq; rapinæ siccaneis locis per hos dies fiunt. Farraginaria quoq; pecori futura per hyemẽ præsidio. Itemq; siliquã, quod rustici fœnum græcum uocant, nec minus in pabu-

lũ

lum uicia nunc demum conseruntur. Tum etiam lupini hæc erit præcipua satio, quem quidam uel ab area protinus in agrum deferri putant oportere. Milium & panicum hoc tempore demetitur, quo faseolus ad escam seritur. Nam ad præcipiendum semen ultima parte Octobris circa calendas Nouembris melius obruitur. Quare cum hæc cuncta in agris exequi debeant, posſit eorum curam, quæ intra uillam facienda sunt, uillicæ delegare. Ita tamē, ut ipse consyderet an rectè facta sint. Calendis Octobribus, & VI. Non. interdum tempestatē significat. Quarto Non. Octobris auriga occidit mane, uirgo desinit occidere, significat nonnunquam tempestatem. III. Non. Octobris corona incipit exoriri, significat tempestatem. Pridie Non. Octobris hœdi oriuntur uesþere, aries medius occidit. aquilo. VIII. Idus Octobris coronæ clara stella exoritur. VI. Idus Octobris uergiliæ exoriuntur uesþere, fauonius, & interdum africus cum pluuia. Tertio, & pridie Idus Octobris corona tota mane exoritur, auster hybernus, & nonnunquā pluuia. Per hos dies frigidis regionibus uindemia, et cætera, quæ suprà scripta sūt, fieri solēt. Iisdemq; regionibus frumēta matura serūtur, et præcipuè far adoreum. Locis etiam opacis triticū nūc rectè seritur. Et quoniam sementis mentionem fecimus, nō intempestiuè quantū cuiusq; seminis iugerum agri recepiat referemus. Iugerū agri recipit tritici modios quatuor, uel quinq;, farris adorei modios nouē, uel decem, ordei modios quinq;, uel sex, milij, uel panici sextarios quatuor, uel quinq;, lupini modios octo, uel decem, faseoli modios quatuor, pisi modios tres, uel quatuor, fabæ modios sex, lentis modiū unū, uel paulò amplius, lini seminis modios nouem, uel decē, cicerculæ modios tres, uel quatuor, ciceris modios duos, uel

tres

tres, sesami sextarios quatuor, uel quinq;, uitiæ pabularis modios septem, uel octo, uiciæ seminalis modios quinq;, uel sex, erui modios quatuor uel quinque, ferraginis ordeaceæ modios septē, uel octo, siliquæ modios sex, medicæ singulos cyathos serere oportet in areolis longis pedum denûm, latis pedum quinûm. Canabis grana sex in pede quadrato ponuntur. Idibus Octobris, & sequenti biduo interdum tempestas, nonnunquam rorat. x i i i. *Calend. Nouembris sol in scorpionem transitum facit. Tertiodecimo, & duodecimo Calendas Nouēbris solis exortu uergiliæ incipiunt occidere, tempestatē significat. Vndecimo Calend. Nouembris tauri cauda occidit, auster, interdum pluuia. Octauo Calen. Nouembris centaurus exoriri mane desinit, tempestatem significat. Septimo Calend. Nouembris nepæ frons exoritur, tempestatē significat. Quinto Calendas Nouembris uergiliæ occidunt, hyemat cū frigore, & gelicidijs. Quarto calendas Nouembris arcturus uespere occidit, uentosus dies. Tertio Calendas, & pridie Nouembris casiope incipit occidere, tempestatem significat. Per hos dies quæcunq; semina differri debent, arbusculæq; omnis generis rectè ponuntur. Vlmi quoq; uitibus rectè maritantur, ipsæq; uites in arbustis, & uineis commodè propagantur. Seminaria runcare, & fodere tempus est. Tum etiam arbores ablaqueare, nec minus uineas, easdemq; putare. Itemq; in arbustis uitem deputare, seminaria, quæ suo tempore pampinata non sunt, arbusculæq; ficorum in seminarijs putari, & ad singulos stylos redigi debent. quæ tamen melius, dum tenera sunt, per germinationem pampinantur. Sed cum omnia in agricultura strenuè facienda sint, tum maximè sementis. Vetus est agricolarum prouerbium, Maturam sationem sæpe decipere solere,*

lere, feram nunquam, quin mala fit. Itaque in totum præcipimus: ut quifque natura locus frigidus erit, is primus conferatur, ut quifque calidus nouißimus. Vicia, & faba ftercorare agrum dicuntur. Lupinum nifi in florem ueiteris, nihil agrũ ftercoraueris. Sed nec ulla res magis uacuis operarijs aut feritur, aut conditur. Nam & primis temporibus ante aliam fementim poteft id obrui, & nouißimis poft coactos fructus tolli. Sementi facta inoccare oportet, quod fparferis. Duo iugera tres operæ commodè occabunt, arboresq;, quæ intereunt, ablaqueabunt, quamuis antiqui fingulis operis fingula iugera farriri, & occari uelint. quod an rectè fieri poßit, affirmare nõ aufim. Eodem tempore foffas, riuosq; purgare, et elices, fulcosq; aquarios conuenit facere. Iifdem temporibus fi fit, fraxineam, fi minus, orneam, fi nec hæc fit, iligneam frondem bubus rectè præbebimus. Glandis quoque non inutile eft fingulis iugis modios fingulos dare, nec tamen amplius, ne laborent, nec minus diebus x x x. præbueris. Nam fi paucioribus diebus detur (ut ait Higinius) per uer fcabiôfi boues fiunt. Glans autem paleis immifcenda eft, atq; ita bubus apponenda. Tum etiam fyluam fi quis barbaricam, id eft conf eminẽam uelit facere, rectè conferet glandibus, et cæteris feminibus. Tum et olea diftringenda eft, ex qua uelis uiride oleum efficere, quod fit optimũ ex uaria oliua, cum incipit nigrefcere. Nam acerbum nifi ex alba olea fieri non debet. Calen. Nouembribus, & poftridie caput tauri occidit, pluuiam fignificat. III. Non. Nouembris fidicula mane exoritur, hyemat, & pluit. VIII. Idus Nouembris idem fydus totum exoritur, aufter, uel fauonius, hyemat. VII. Idus Nouembris ftella clara Scorpionis exoritur, fignificat tempeftatem, hyemat, uel uulturnus

turnus

turnus, interdum rorat. Sexto Idus Nouembris uergiliæ mane occidunt, significat tempestatem, hyemat. Quinto Idus Nouembris hyemis initium, auster, aut eurus, interdum rorat. His diebus usq; in Idus, quæ superiore mense facere non potueris, adhuc tolerabiliter efficies. Sed & propriè hoc obseruabis, ut pridie, quàm plenilunium sit, si minus certè ipso plenilunio omnem, quam saturus es, fabam uno die spargas, sed posteà licebit ab auibus, & pecore defensam obruas. Eamq;, si ita cōpetierit lunæ cursus, ante Idus Nouembris occatam habeas quampinguißimo, & nouo loco, si minus quàm stercoratißimo. Satis erit in singula iugera uehes stercoris comparare numero decem & octo. Vehes autem stercoris habet modios octoginta. Ex quo colligitur oportere in denos quoquouersus pedes, modios quinos stercoris spargere. Quæ ratio docet uniuerso iugero satisfacere modios M.CCCCXL. Tum etiā cōuenit oleas ablaqueare, & si sunt parū fructuosæ, uel cacuminibus retorridæ frōdis, magnis arboribus quaternos modios stercoris caprini circūspergere, in cæteris autē pro magnitudine portionē seruare. Eodem tempore uineis ablaqueatis columbinum stercus ad singulas uites, quod sit instar unius sextarij, uel urinæ hominis congios, uel alterius generis quaternos sextarios stercoris infundere. Iugerū uinearū in senos pedes positarū duæ operæ ablaqueant. Idibus Nouembris dies incertus, sæpius tamē placidus. Sextodecimo Calēdas Decembris fidis exoritur mane; auster, interdum aquilo magnus. Quintodecimo Calendas Decembris aquilo, interdum auster cum pluuia. Quartodecimo Calendas Decembris sol in sagittarium transitum facit, suculæ mane oriuntur, tempestatem significat. Duodecimo Calēdas Decēbris tauri cornua ue-

speri

speri occidunt,aquilo frigidus,& pluuia.Vndecimo Calē das Decembris sucula mane occidit,hyemat.Decimo Calen.Decembris lepus occidit mane,tempestatē significat. Septimo Cal.Decembris canicula occidit solis ortu, hyemat.Pridie Calendas Decembris totæ suculæ occidūt,fauonius,aut auster,interdum pluuia.His diebus,quæ præterita erunt,superioribus opera cōsequi oportet. Ei si nō plurimum serimus,optimū est intra Calendas Decembris sementē confecisse.Sed etiā longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adijciendum est. Nam multa sunt, quæ in lucubratione rectè aguntur.Siue enim uineas poßidemus, pali,& ridicæ possunt dolari,exacuiq́;:siue regio ferulæ, uel corticis ferax est,apibus aluearia fieri debent:siue palmæ spartiuæ fœcūda est,fiscinæ,sportæq́;,seu uirgultorū corbes ex uimine.Ac ne cætera nunc persequar,nulla regio nō aliquid affert,quod ad lucubrationem cōfici posſit.Nam inertis est agricolæ expectare diei breuitatem, præcipuè in ijs regionibus, in quibus brumales dies horarum nouē sunt,noctesq́; horarū quindecim. Poßit etiā salix decisa pridie ad lucubrationē expurgari,& ad uitium ligamina præparari.Quæ si natura minus lenta est, ante dies quindecim præcidenda,& purgata in stercore obruēda est,ut lentescat.Sin autem iampridem cæsa exaruit,in piscina maceranda est.Tum etiā per lucubrationem ferramenta acuere, & ad ea facere, uel facta manubria aptare,quorum optima sunt ilignea, deinde carpinea.post hæc fraxinea.Calēdis Decembris dies incertus, sæpius tamen placidus. Octauo Idus Decembris sagittarius medius occidit,tempestatem significat. Septimo Idus Decembris aquila mane oritur, africus, interdum auster, irrorat.Tertio Idus Decembris corus, uel septentrio, interdum

terdum auster cum pluuia. His *diebus quæ præterita erunt superiore mense opera peragi debebunt,utiq; in locis temperatis, aut calidis: nam frigidis rectè fieri iam non possunt.* Idibus Decembris *scorpio totus mane exoritur, hyemat.* Sexto decimo Calendas Ianuarij Sol in Capricornum *transitum facit,brumale solstitium,ut* Hipparcho *placet, itaque tempestatem sæpe significat.* xv. Calend. Ianuarias *uentorum commutationem significat.* x. Calendas Ianuarias *capra occidit mane,tempestatem significat.* Nono Calendas Ianuarias Brumale *solstitium(sicut Chaldæi obseruant) significat.* Sexto Calendas Ianuarias *delphinus incipit oriri mane,tempestatem significat.* Quarto Calendas Ianuarias *aquila uespere occidit,hyemat.* Tertio Calendas Ianuarias *canicula uespere occidit, tempestatem significat.pridie* Calendas Ianuarias *tempestas uentosa.* His *diebus qui religiosius rem rusticam colunt, nisi si uinearum causa pastines, negant debere terram ferro commoueri.* Itaque *quicquid citra id genus effici potest, id ab his comprehenditur,ut olea legatur,& oleum conficiatur, ut uitis paletur,& capite tenus alligetur,ut iuga uineis imponantur,& capistrentur.Cæterum palmare,id est,materias alligare hoc tempore non expedit,quia plurimæ propter rigorem,qui fit ex frigore,franguntur.Poßunt etiam his diebus cerasi,& tuberes,& armeniacæ,atq; amygdalæ,cateræq; arbores,quæ primæ florent,inseri commodè.* Nonnulli *etiam legumina serunt.* Calendis Ianuarij *dies incertus.* Tertio Nonas Ianuarij *Cancer occidit, tẽpestas uaria.* Pridie Nonas Ianuarij *media hyems,auster multus, interdum pluuia.* Non. Ianuarijs *fidis exoritur mane, tempestas uaria.* Sexto Idus Ianuarias *auster, interdum fauonius.* Quinto Idus Ian. *auster,interdum imber.* Pridie Idus

Ianuarias incertus status cœli. Per hos quoq; dies abstinet terrenis operibus religiosiores agricolæ, ita tamen ut ipsis Calen. Ianuarijs auspicandi causa omne genus operis instaurent. Cæterum differant terrenam molitionem usq; in proximam Idus. Sed nec ignorare debebit uillicus, quid uni iugo boum quoquo mense per singulos dies præstari satis sit. Quare huius quoq; curæ rationem subijciemus. Mense Ianuario paleas cum erui macerati sextarijs sex, uel paleas cum cicerculæ fresæ semodio, uel frondis corbem pabulatorium modiorum uiginti, uel paleas quantum uelint, & fœni pondo uiginti, uel affatim uiridem frondem ex ilice, uel lauro, uel quod his omnibus præstat, farraginem ordeaceam dabit siccam, Februario mense idem, Martio idem. Vel si opus facturi sunt, fœni pondo quinquaginta. Aprili frondem querneam, & populneam. Ex Calend. ad Idus, uel paleas, uel fœni pondo quadraginta. Maio pabulum affatim, Iunio ex Calen. frondem affatim, Iulio idem, Augusto idem, uel paleas ex aruo pondo quinquaginta, Septembri frondem affatim, Octobri frondem, & ficulnea folia, Nouemb. ad Idus frondem, uel folia ficulnea, quæ sint corbis unius. Ex Idibus glandis modium unum paleis immistum, & lupini macerati modium unum paleis immistum, uel maturam farraginem. Decemb. frondem aridam, uel paleas cum erui semodio macerato, uel lupini, quod ex semodio macerato exierit, uel glandis modium unum, ut suprà scriptum est, uel farraginem.

Prosa de cultu hortorum, & herbis hortensibus. CAP. III.

ET *quoniam percensuimus opera, quæ suis quibusque temporibus anni uillicum exequi oporteret, memores polliciti nostri subiungemus cultus hortorum, quorum*

æquè

æquè curam suscipere debebit, ut & quotidiani uictus sui leuet sumptum, & aduenienti domino præbeat, quod ait poëta, inemptas ruris dapes. Democritus *in eo libro, quem* Georgicon *appellauit, parum prudenter censet eos facere, qui hortis extruant monimenta, quòd neq; latere fabricata materies perennare poßit, pluuijs, ac tempestatibus plerunque infestata, neq; lapides supra rei dignitatem poscat impensa: si uerò amplum modum sepire quis uelit, patrimonio esse opus.* Ipse *igitur ostendam rationem, qua non magna opera hortum ab incursu hominum, pecudum'que munimus.* Vetustißimi *autores uiuam sepem structili prætulerunt, quia non solùm minorem impensam desyderaret, uerumetiam diuturnior immensis temporibus permaneret: itaque uepres efficiendi consitis spinis rationem talem reddiderunt.* Locus, *quem sepire destinaueris, ab æquinoctio autumnali simulatque terra maduerit imbribus, circumuallandus est duobus sulcis tripedaneo spatio inter se distantibus: modum altitudinis, & latitudinis eorum abunde est esse bipedaneum, sed eos uacuos perhyemare patiemur præparatis seminibus, quibus obserantur: ea sint uastißimarum spinarum, maximeq; rubi, & paliuri, & eius, quam Græci uocant* κυνόσβατον, *nos sentem canis appellamus.* Horum *autẽ ruborũ semina quammaturißima eligi oportet, & erui moliti farinæ immiscere: quæ cùm est aqua consperſa, illinitur uel nauticis ueteribus funibus, uel quibuslibet alijs restibus. siccati deinde funiculi reponuntur in tabulato. mox ubi bruma confecta est, intermißis quadraginta diebus circa hirundinis aduentum, cùm iam fauonius exoritur, post* Idus Februarij, *si qua in sulcis per hyemem constitit aqua, exhauritur, resoluta'que humus, quæ erat autumno regesta, usq; ad mediam sulco-*

rum altitudinem reponitur. Prædicti deinde funes de tabulato prompti explicantur, & in longitudinem per utrunque sulcum porrecti obruuntur, sed ita ut non nimium suppergesta terra semina spinarum, quæ inhærent toris funiculorum enasci poßint: ea ferè circa trigesimũ diem prorepunt: atq; ubi cœperunt aliquod incrementum habere, sic insuesci debent, ut in id spatium, quod sulcis interiacet, inclinentur. Oportebit autem uirgeam sepem interponere, quam superscendant sentes utriusque sulci, & sit quo interdum quasi adminiculo prius, quàm corroborentur, acquiescant. Hunc ueprem manifestum est interimi nõ posse, nisi radicitus effodere uelis: Cæterum etiam post ignis iniuriam melius renasci nulli dubiũ est: & hæc quidem claudendi horti ratio maximè est antiquis probata. Locum autem prius eligi conueniet, si permittit agri situs, iuxta uillam præcipuè pinguem, quiq; adueniente riuo, uel si non sit fluens aqua, fonte puteali poßit irrigari. Sed ut certam perennitatis puteus habeat fidẽ, tum demum effodiendus est, cũ sol ultimas partes uirginis obtinebit, id est mense Septẽb. ante æquinoctiũ autumnale: siquidẽ tunc maximè explorãtur uires fontium, cum ex longa siccitate æstatis terra caret humore pluuiali. Prouidendũ est autem, ne hortus areæ subiaceat, ne per trituram uenti poßint paleas, aut puluerem in eum perferre, nam utraq; sunt oleribus inimica. Mox ordinandi pastinandiq; soli duo sunt tempora: quoniam duæ quoque olerum sationes: nam & autumno, & uere plurima seruntur, melius tamen uere riguis locis, quoniam & nascentis anni clementia excipit prodeuntia semina, & sitis æstatis restinguitur fontibus. At ubi loci natura neque manu illatam, neque suæ spontis aquam ministrari patitur, nullum quidem aliud auxilium est,

est, quàm hyemales pluuiæ. Potest tamen etiam in siccißimis locis opus custodiri, si depreßius pastinetur solum, eiusq; abunde est gradum effodere tribus pedibus, ut in quatuor consurgat regestum. At ubi copia est rigādi, satis erit non alto bipalio, id est, minus quam duos pedes ferramento nouale conuerti. Sed curabimus, ut ager quem uere conseri oportet, autumno circa Calend. Nouemb. pastinetur: quē deinde uelimus autumno instituere, mense Maio conuertemus, ut aut hyemis frigoribus, aut æstiuis solibus & gleba soluatur, & radices herbarum necentur: nec multo antè stercorare debebimus, & cum sationis appropinquabit tempus, ante quintum diē exherbandus erit locus, stercorandusq;, & ita diligenter foßione iterandus, ut fimo terra commisceatur. Optimum uerò stercus est ad hunc usum asini, quia minimum herbarum creat, proximum uel armenti, uel ouium si sit anno maceratum: nam quod homines faciunt, quamuis habeatur excellentißimū, non tamen necesse est adhibere, nisi aut nudæ glareæ, aut sine ullo robore solutißimæ arenæ, cum maior scilicet uis alimenti desyderatur: igitur solū, quod conserere uere destinauerimus, post autumnum patiemur effoßum iacere brumæ frigoribus, & pruinis inurendum: quippe è contrario sicut calor æstatis, ita uis frigoris excoquit terram, fermentatamq; soluit: quare peracta bruma tum demum stercus inijcietur, & circa Idus Ianuarias humus refoßa in areas diuiditur, quæ tamen sic informandæ sunt, ut facile runcantium manus ad dimidiam partem latitudinis earum perueniant, ne qui prosequuntur herbas, semina proculcare cogantur, sed potius per semitas ingrediantur, & alterna uice dimidias areas eruncent. Hæc, quæ ante sationem faciēda sunt, dixiße abunde est. Nunc quid quo-

que tempore uel colendum, uel serẽdum sit, præcipiámus, & primum de his generibus loquendum est, quæ possunt duobus seri temporibus, id est autumno & uere. Sunt autem semina brassicæ, & lactucæ, cinaræ, erucæ, nasturcij, coriandri, chærephylli, aneti, pastinacæ, siseris, papaueris: hæc enim uel circa Calend. Septembres, uel melius ante Calendas Martias Februario seruntur. Locis uerò siccis, aut tepidis qualia sunt Calabriæ, & Appuliæ maritima, possunt circa Idus Ianuarias terræ committi. Rursus quæ tantum autumno conseri debent (si tamen uel maritimum, uel apricum agrum incolimus) hæc ferè sunt, allium, cepæ capitula, ulpicum, sinapis. Sed etiam nunc quo quidque tempore terræ mandari plerunque conueniat, per menses digeramus. Ergo post Calendas Ianuarias confestim rectè ponetur lepidium. Mense autem Februario uel planta, uel semine ruta, atque asparagus, & iterum cepe semen, & porri: nec minus si uernum, & æstiuum fructum uoles habere, syriacæ radicis, & rapæ, napiq; semina obrues: nã allij, & ulpici ultima est huius temporis positio. At circa Calendas Martij locis apricis licet porrum (si iam ingranduit) transferre. Item panacem ultima parte Martij mensis. Deinde circa Calendas Apriles æquè porrum, atq; inulam, & serotinam plantam rutæ. Item ut maturius nascatur cucumis, cucurbita, capparis serenda est: nam semen betæ, cum punicum malum florebit, tum demum optimè seritur. Porri autem caput circa Idus Maias tolerabiliter adhuc transfertur. Post hoc, nihil ingruente æstate obrui debet, nisi semen apij, si tamen rigaturus es, sic enim optumè per æstatem prouenit. Cæterum, Augusto circa uulcanalia tertia satio est: eaq; optima radicis, & rapæ, itemq; napi, & siseris; nec minus

oleris

oleris atri. atque hæc sunt sationum tempora: nunc de ijs, quæ aliquam curam desyderant, singulis loquar, quæque præteriero intelligi oportebit nullam operā postulare nisi runcatoris: de qua semel hoc dicendum est, omni tempore consulendum esse, ut herbæ exterminentur. Vlpicum quod quidam allium punicum uocant, Græci autē ἀφροσκόροδον appellant, longe maioris est incrementi, quàm allium: idq́; circa Calend. Octobris, antè quàm deponatur ex uno capite in plura diuidetur. Habet enim uelut allium plures cohærentes spicas, eaq́; cum sint diuisæ, liratim seri debent, ut in puluinis positæ minus infestentur hyemis aquis. Est autem lira similis ei porcæ, quam in sationibus campestribus rustici faciunt, ut uliginem uitent: sed hæc in hortis minor est facienda, & per summam partem eius, id est in dorso inter palmaria spatia spicæ ulpici, uel allij (nam id quoq; similiter conseritur) disponendæ sunt: sulci lirarū inter se distēt semipedali spatio. Deinde cùm ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam quò sæpius id factum est, maius semina capiunt incrementum: deinde antè quàm caulem faciant, omnem uiridem superficiem intorquere, & in terram prosternere conueniet, quò uastiora capita fiant. Regionibus autem pruinosis neutrum horum per autumnum seri debet, nam brumali tempore corrumpuntur: quod ferè mense Ianuario mitescit: & idcirco frigidis locis tempus optimum est allium, uel ulpicum ponendi circa Idus prædicti mensis: sed quandocunque uel conseremus, uel iam matura in tabulatum reponemus, seruabimus in ijs locis, quibus aut obruentur, aut eruentur, ut luna infra terram sit: nam sic sata, & rursus sic recondita existimantur, neq; acerrimi saporis existere, neque mandentium halitus inodorare. Multi tamen hæc ante Calen. Ianuarias medijs

diebus ferunt mense Decembri, si cœli tepor, & situs terræ permittit. Brasica, cùm VI. foliorum erit, transferri debet, ita ut radix eius liquido fimo prius illita, & inuoluta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madescat & uiridem colorem sine nitro conseruet. Est autem frigidis, & pluuijs regionibus positio eius optima post Idus Aprilis, cuius depressæ plantæ, cùm tenuerint quantum olitoris ratio patitur, sæpius sarrita, & stercorata melius conualescit, plenioris'q; incrementi, & coliculum facit, & cymam: Nonnulli hanc eandem locis apricioribus à Calendis Martijs deponunt: sed maior pars eius in cymam prosilit, nec posteà hybernum caulem amplum facit, cùm est semel desecta. Possis autem uel maximos caules bis transferre, idq; si facias, plus seminis, & maioris incrementi præbere dicuntur. Lactuca totidem foliorum quot Brasica transferri debet. Locis quidem apricis, & maritimis optimè autumno ponitur, mediterraneis, & frigidis contrà hyeme non æquè commodè dispergitur: sed & huius quoque radix fimo liniri debet, maioremq; copiam desyderat aquæ, sicq; fit tenerioris folij. Sunt autem complura lactucæ genera, quæ suo quoq; tempore seri oportet: earum, quæ fusci, & ueluti purpurei, aut etiam uiridis coloris, & crispi folij uti Cæciliana mense Ianuar. rectè diseritur. At Cappadocia, quæ pallido, & pexo, densoq; folio uiret, mense Februario: quæ deinde candida est, & crispißimi folij, ut in prouincia Bætica est finibus Gaditani municipij, mense Mart. rectè pangitur. Est & cyprij generis ex albo rubicunda, leui, & tenerrimo folio, quæ in Idib. April. commodè disponitur. Ferè tamen aprico cœli statu, quibus locis aquarum copia est, penè toto anno lactuca seri potest: quæ quò tardius

dius caulem faciat, cum aliquod incrementum habuerit, exiguam testam media parte accipiat, eo quasi onere coërcita in latitudinem se diffundit: eadem est ratio etiam intybi, nisi quòd hyemem magis sustinet: ideoq; uel frigidis regionibus proximo autumno seri potest. Cinaræ sobolē melius per autumni æquinoctium disponemus, semen commodius circa Calendas Martij seremus: eiusq; plantam circa Calend. Nouemb. deprimemus, & multo cinere stercorabimus. Id enim genus stercoris huic oleri uidetur aptißimum. Sinape atq; coriandrum, nec minus erucam, & ozimum ita uti sata sunt, sua sede immota permanent: neq; est eorū cultus alius, quàm ut stercorata runcentur. Possunt autem non solùm autumno, sed & uere conseri. Plantæ quoq; sinapis prima hyeme translatæ plus cymæ uere afferunt. Panax utroq; tempore leui, & subacta terra rarißimè disseritur, quo maius incrementum capiat: melius tamē eius uerna satio est. Porrum si sectiuum facere uelis, densius satum præceperunt priores relinqui: & ita cum increuerit, secari. Sed nos docuit usus longe melius fieri, si differas, & eodem more, quo capitatū modicis spacijs, id est, inter quaternos digitos depangas, & cum cōualuerit, deseces. In eo autem, quod magni capitis efficere uoles, seruandum sit, ut ante quàm translatum deponas, omnes radiculas amputes, & fibrarum summas parteis intondeas. Tum testulæ, uel conchæ, quasi sedes in singulis subiectæ seminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi. Cultus autem porri capitati aßidua sarritio, & stercoratio est. Nec alius tamen sectiui, nisi quòd toties rigari, & stercorari, sarririq; debet, quoties demetitur. semen eius locis calidis mense Ianuario, frigidis Februario seritur: cuius incrementum quò maius fiat, raris linteolis complura gra

na illigantur, atq; ita obruuntur. Enatum autem in ijs locis, quibus aqua ſubminiſtrari non poteſt, deferri debet circa æquinoctium autumni. At quibus poſsis humorē præbere, menſe Maio rectè transfertur. Apium quoque poſsis plantis ſerere, nec minus ſemine, ſed præcipuè aqua lætatur, & ideo ſecundum fontem cōmodiſsime ponitur: quòd ſiquis id uelit lati folij facere, quātum ſeminis poſsint tres digiti cōprehendere, raro linteolo illiget, & ita in areolas diſpoſitū releget. Vel ſi criſpæ frondis id fieri maluerit, ſemen eius inditum pilæ, & ſaligneo palo pinſitum, expoliatum'que, ſimiliter in linteolis ligatum obruet. Poteſt etiam circa hanc operam fieri criſpum qualitercunque ſatum, ſi cum eſt natum, incremētum eius ſuperuoluto cylindro coërceat. Satio eius eſt optima poſt Idus Maias uſque in ſolſtitium, nam teporem deſiderat. Ferè etiam his diebus ozima ſeruntur, quorum cum ſemen obrutum eſt, diligenter inculcatur pauicula, uel cylindro. Nam ſi terram ſuſpenſam relinquas, plerunq; corrumpitur. Paſtinaca, & ſiſer, atq; inula conualeſcunt altè paſtinato, & ſtercorato loco, ſed quàm rariſsmè ponenda ſunt, ut maiora capiant incrementa. Inulam uerò interuallo trium pedum ſeri conuenit, quoniam uaſtos facit frutices, & radicibus, ut oculus harundinis ſerpit: nec eſt alius cultus horum omnium, niſi ut ſarritionibus herbæ tollantur. Commodiſsimè autem deponentur prima parte Septembris, uel ultima Auguſti parte. Atrum olus, quod Græcorum quidam uocant ἱπποσέλινον, nonnulli σμύρνιον paſtinato loco ſemine debet conſeri, maximè iuxta maceriam, quoniam & umbra gaudet, & qualicunque conualeſcit loco: idq; cum ſemel ſeueris, ſi non totum radicitus tollas, ſed alternos frutices in ſemen ſummittas, æuo manet, paruamq; ſarritionis exigit

culturam

culturam.feritur à uulcanalibus usq; in Calendas Septembris, sed etiam mense Ianuario menta dulcem desiderat uliginem, quam ob causam iuxta fontem mense Martio recte ponitur. Cuius si forte semina defecerunt, licet de noualibus syluestre mentastrum colligere, atque ita inuersis cacuminibus disponere, quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit. rutam autumno semine satam mense Martio differre oportet in apricum, & cinerem aggerare, runcariq; donec conualescat, ne herbis enecetur. sed uelata manu debebit runcari, quam nisi cōtexeris, perniciosa nascuntur ulcera. Si tamē per ignorantiam nuda manu runcaueris, & prurigo, atque tumor incesserit, oleo subinde perungito. eiusdem frutex pluribus annis permanet innoxius, nisi si mulier, quæ in menstruis est, contigerit cū, & ob hoc exaruerit. Thymū, & transmarina cunila, & serpyllum, sicut priore libro iam retuli, magis aluearia curātibus, quàm olitoribus studiosè cōseruntur. Sed nos ea cōdimētorum causa (nam sunt quibusdam esculentis aptißima) non alienū putamus etiam in hortis habere locū neq; pinguem, neque stercoratum, sed apricum desiderant, ut quæ macerrimo solo per se maritimis plerūq; regionibus nascuntur. hæ res & semine, & plantis circa æquinoctiū uernum seruntur, melius tamen est thymi nouellas plantas disponere, quæ cum subacto solo depressæ fuerint, ne tardè comprehendant, aridi thymi fruticem contundi oportet, atq; ita pinsito pridie quàm uolueris uti, aqua medicare, quæ cum succū eius perceperit, depositis fruticibus infunditur, donec eos rectè confirmet. Cæterū cunila uiuacior est, quàm ut impensius curanda sit. Lepidium cū ante Cal. Martias habueris dispositum, uelut porrum sectiuum demetere poteris, rarius tamen. Nam post Cal. Nouemb.
secandum

secandũ non erit, quoniã frigoribus uiolatum emoritur, biennio tamen sufficiet, si diligenter sarritum, & stercoratũ fuerit. Multis etiã locis uiuacitatẽ suam usq; in annos decẽ prorogat. Beta florẽti punico malo semine obruitur, & simulatq; quinq; foliorũ est, ut brassica differtur æstate, si riguus est hortus: at si siccaneus autumno, cum iam pluuiæ incesserint, disponi debebit, chærephyllũ, itemq; olus atriplicis, quod Græci uocant ἀτράφαξιν circa Cal. Octob. obrui oportet nõ frigidissimo loco. Nam si regio sæuas hyemes habet, post Idus Februarias semine differenda sunt, suaq; de sede partienda. Papauer, & anethũ eandẽ habẽt conditionẽ sationis, quam chærephyllum & ἀτράφαξις. Satiui asparagi, quam corudam rustici uocant, semina ferè biennio præparantur, ea cum pingui, & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis fossulis deponas. Ferè post quadragesimum diem inter se implicantur, & quasi unitatẽ faciunt, quas radiculas sic illigatas, atq; connexas olitores spongias appellant. easq; post quatuor & uiginti menses in locum apricum, & bene madidum, stercoratumq; transferri conuenit. Sulci autem inter se pedali mensura distantes fiunt non amplius dodrantalis altitudinis, in quam ita spongiolæ deprimuntur, ut facilè superposita terra germinent. sed in locis siccis partibus sulcorũ imis disponenda sunt semina, ut tanquã in alueolis maneant. at uliginosis è contrario in summo porcæ dorso collocanda, ne humore nimio lædantur. Primo deinde anno, cũ ita cõsita sunt, asparagũ quem emiserint, infringi oportet. Nam si ab imo uellere uolueris, adhuc teneris, inualidisq; radiculis tota spongiola sequetur. Reliquis annis non erit decerpendus, sed radicitus uellendus. Nam nisi ita fiat,

stirpes

ſtirpes præfractæ angunt oculos ſphongiarum, & quaſi excæcant, nec patiuntur aſparagum emittere. Cæterum ſtylus, qui nouiſsime autumnali tempore naſcitur, non omnis eſt tollendus, ſed aliqua pars eius in ſemen ſummittenda eſt. Deinde cum ſpinam fecerit, collectis ſeminibus ipſis, Scorpiones ita uti ſunt, in ſuo loco perurendi ſunt, & deinde ſulci omnes conſarriendi, herbæq́; eximendæ, mox uel ſtercus, uel cinis inijciendus, ut tota hyeme ſuccus eius pluuijs manans ad radicem perueniat. Vere deinde prius quam cœperit germinare, capreolis, quod genus bicornis ferramenti eſt, terra commoueatur, ut & facilius ſtylus emicet, & relaxa humo plenioris craßitudinis fiat radix. Raphani radix bis anno rectè ſeritur, Februario menſe, cũ uerum fructum expectamus, & Auguſto menſe circa uulcanalia, cum maturius. Sed hæc ſatio ſine dubio melior habetur. cura eſt eius, ut terra ſtercorata, & ſubacta obruatur, pòſt ubi cœperit aliquod incrementũ, ſubinde aggeretur. Nam ſi ſuper terrã emerſerit, dura, & fungoſa fiet. Cucumis, & Cucurbita, cum copia eſt aquæ, minorem curam deſiderant, nam plurimum iuuantur humore. Sin autem ſicco loco ſeri debuerint, quo rigationem miniſtrari non expediat, menſe Februario ſeſquipedali altitudine ſulci faciendi ſunt. Poſt Idus deinde Martias, quaſi tertia pars altitudinis ſulci ſtramẽtis inditis tegenda, mox ſtercorata terra uſq; in dimidium ſulcum aggerenda, poſitisq́; ſeminibus tam diu eſt aqua præbenda, donec enaſcantur: atque ubi conualeſcere cœperint, adiecta humo incrementa eorum proſequenda ſunt, donec ſulcus coæquetur. Sic exculta ſemina ſine rigatione tota ætate ſatis ualebunt, fructumq́; iucũdioris ſaporis, quàm rigua præbebunt. Aquoſis autem locis primo quoq; tempore non tamen

men ante Cal. Mar. semen ponendum est, ut deferri possit aequinoctio confecto. idq; de media parte cucurbitae semen inuerso cacumine ponito, ut fiat incrementi uastioris. Nã sunt ad usum uasorum satis idoneae, sicut Alexandrinae cucurbitae, cũ exaruerint. At si esculentae merci praeparabis, recto cacumine de collo cucurbitae sumptum semen serendum erit, quod prolixior, & tenuior fructus eius enascatur, qui scilicet maius caeteris inuenit precium. Sed custodiendum est, ut quamminime ad eum locum, in quo uel cucumis, aut cucurbitae cõsitae sunt, mulier admittatur. Nam ferè contactu eius languescunt incrementa uirentiũ. si uerò etiam in menstruis fuerit, nisu quoque suo nouellos foetus necabit. Cucumis tener, & iucundissimus fit, si ante quàm seras, semen eius lacte maceres. Nonnulli etiam quò dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt. Sed qui praematurũ fructum cucumeris habere uolet, cõfecta bruma stercoratam terrã inditam cophynis obserat, modicumq; praebeat humorem. Deinde cum enata semina fuerint, tepidis diebus, & insolatis iuxta aedificium sub diuo ponat, ita ut ab omni afflatu protegantur. Caeterum frigoribus, ac tempestatibus sub tectum referat. idq; tandiu faciat, dum aequinoctium uernum conficiatur. postea totos cophynos demittat in terram. Sic enim praecoquem fructum habebit. Possunt etiam, si sit operaeprecium, uasis maioribus rotulae subijci, quo minore labore producantur, & rursus intra tecta recipiantur. Sed nihilo minus specularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus serenis diebus tutò producantur ad solem. Hac ratione ferè toto anno Tiberio Caesari cucumis praebebatur. Nos autem leuiore opera istud fieri apud Aegyptiae gentis Dolum Mẽdesium legimus, qui praecipit aprico, & stercoroso loco alternis ordinibus

bus ferulas, alternis rubos in hortis consitas habere: deinde eas cōfecto æquinoctio paululum infra terram secare, & ligneo stylo laxatis uel rubi, uel ferulæ medullis stercus immittere, atq; ita semina cucumeris inserere, quæ scilicet incremēto suo coēant rubis, & ferulis. Nam ita nō sua, sed quasi materna radice aluntur: sicq; insitam stirpem frigoribus quoque cucumeris præbere fructum. Satio secunda eius seminis ferè quinquatribus obseruatur. Capparis plurimis prouincijs sua sponte noualibus nascitur. Sed quibus locis eius inopia est, si serēda fuerit, siccum locum desiderabit. Isq; debebit antè circundari fossula, quæ repleatur lapidibus, & calce, uel punico luto, ut sit quasi quædā lorica, ne poßint eam perrumpere prædicti seminis frutices, qui ferè per totum agrum uagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint. Quod tamen non tantum incommodum est (subinde enim possunt extirpari) quantum quod noxium uirus habent, succoq; suo sterile solum reddunt. Cultu aut nullo, aut leuißimo contenta est. Quippe quæ res etiam in desertis agris citra rustici operam cōualescit. Seritur utroq; æquinoctio. Cepina magis frequenter subactam postulat terram, quàm altius conuersam. Itaque ex Calendis Nouembris proscindi solum debet, ut hyemis frigoribus, & gelicidijs putrescat, intermißisq; quadraginta diebus, tum demum iterari, & interpositis uno, ac uiginti diebus tertiari, ac protinus stercorari. Mox bidentibus æqualiter perfossum in areas disponi deletis radicibus omnibus. Deinde ad Calendas Februarias sereno die conueniat semina spargi, quibus aliquod satureiæ semen intermiscendum erit, ut eam quoq; habeamus. Nam & uiridis esui est iucunda, nec arida inutilis ad pulmētaria condienda. Sed cepina uel sæpius, certè nō minus debet quàm

quater

quater sarriri. Cuius si semen excipere uoles, capita maxima generis ascalonij, quod est optimum, mense Februario disponito quaternorum, uel etiam quinûm digitorum spatijs distantia, & cum cœperint uirere, ne minus ter consarrito, deinde cum fecerint caulem, humilioribus quasi canteriolis interpositis rigorem stylorum conseruato. Nam nisi arundines transuersas in modũ iugatæ uineæ crebras dispofueris, thalli ceparum uentis prosternentur, totumq́; semen excutietur, quod scilicet non ante legendum est, quàm cum maturescere cœperit, coloremq́; nigrũ habere. Sed nec patiendum est, ut perarescat, aut totum decidat, uerum integri thalli uellendi sunt, & sole siccandi. Napus & rapa duas sationes habent, & eandem culturam, quam raphanus. Melior est tamen satio mensis Augusti. Iugerum agri quatuor sextarios seminis eorum poscit, sed ita ut radicis syriacæ super hanc mensuram paulò plus, quàm heminam seminis recipiat. Qui æstate ista seret, caueat, ne propter siccitates culex adhuc tenera folia prorepentia consumat. Id quoq; ut uitetur, puluis etiam, qui supra cameram inuenitur, uel etiam fuligo, quæ supra focos tectis inhæret, colligi debet: deinde pridie quàm satio fiat, commisceri cum seminibus, & aqua conspergi, ut tota nocte succum trahant. Nam sic macerata postero die rectè seruntur. Veteres quidam autores, ut Democritus, præcipiunt, semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodemq́; remedio aduersus bestiolas uti, quod uerũ esse nos experientia docuit. Sed frequentius tamen, quoniam huius herbæ minus larga est facultas, fuligine, & prædicto puluere utimur, satisq́; commodè tuemur his incolumitatem plantarũ. Rapæ semina Higinius putat post trituram iacentibus adhuc in area paleis inspergi debere

bere, quoniam fiunt uastiora capita, cùm subiacens soli duritia non patitur in altum descendere. Nos istud sæpe frustra tentauimus: itaq; rapum, & raphanũ, & napum melius existimamus subacta terra obrui. Seruãtq; adhuc antiquorum consuetudinem religiosiores agricolæ, qui cùm ea serunt, precãtur, ut & sibi, & uicinis nascantur. Locis frigidis, ubi timor est, ne autumnalis satio hyemis gelicidijs peruratur, arundinibus humiles canterij fiunt, ijsq; uirgæ transuersæ imponuntur, & uirgis stramenta supra iaciuntur, & sic à pruinis semina defenduntur. Vbi uerò apricis regionibus post pluuias noxia incesserunt animalia, quæ à nobis appellantur erucæ, Græcè autem κάμπαι nominantur, uel manu colligi debent, uel matutinis temporibus frutices olerum concuti. Sic enim dum adhuc torpent nocturno frigore, si deciderint, non amplius in superiorem partem prorepunt. Id tamen superuacuum est facere, si ante sationem semina, uti iam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt: nihil enim sic medicatis nocent erucæ. Sed Democritus in eo libro, qui Græcè inscribitur περὶ ἀντιπαθῶν, affirmat has ipsas bestiolas enecari, si mulier, quæ in menstruis est, solutis crinibus, & nudo pede unamquãq; aream ter circumeat, post hoc enim decidere omnes uermiculos, & ita emori. Hactenus præcipiendum existimaui de cultu hortorum, & officijs uillici, quem quamuis instructum, atq; eruditũ omni opere rustico esse oportere prima parte huius exordij censuerim, quoniam tamen plerunq; euenit, ut eorum quæ didicerimus, memoria nos deficiat, eaq; sæpius ex commentarijs renouanda sint, omnium librorum meorum argumẽta subieci, ut cùm res exegisset, facilè reperiri possit, quid in quoq; quærendum, & qualiter quidq; faciendum sit.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE DE RE RVSTICA LIB. XII. ET VLTIMVS.

I. VILLICA.

ENOPHON Athenienſis eo libro P. Siluine, qui œconomicus inſcribitur, prodidit maritale cõiugium ſic cõparatũ eſſe natura, ut non ſolum iucũdiſſima, uerùm etiã utiliſſima uitæ ſocietas iniretur: quod iam pridem etiã Cicero ait, & ne genus humanum tẽporis longinquitate occideret, propter hoc marem cum fœmina eſſe coniunctum: deinde ut ex hac eadem ſocietate mortalibus adiutoria ſenectutis, nec minus propugnacula præpararentur, tum etiam cùm uictus, & cultus humanus non uti feris in propatulo, ac ſylueſtribus locis, ſed domi ſub tecto accurandus erat, neceſſarium fuit alterutrũ, foris & ſub dio eſſe, qui labore, & induſtria compararet, intus qui tectis reconderet, atq; cuſtodiret: ſiquidem uel ruſticari, uel nauigare, uel etiam alio genere negotiari neceſſe erat, ut aliquas facultates acquireremus. Cum uero paratæ res ſub tectum eſſent congeſtæ, alium eſſe oportuit, qui & illatas cuſtodiret, & cætera conficeret opera, quæ domi deberent adminiſtrari: nam & fruges, & cætera alimenta terreſtria indigebãt tecto, & ouium, cæterarumq; pecudum fœtus, atq; fructus clauſo cuſtodiẽda erant, nec minus reliqua utenſilia, quibus aut alitur hominũ genus, aut etiam excolitur. Quare cum & operam, & diligentiam ea, quæ propoſuimus, deſyderarent, nec exigua cura foris acquirerentur, quæ domi cuſtodiri oporteret iure, ut dixi,

dixi, à natura comparata est opera mulieris ad domesticam diligentiam, uiri autem ad exercitationem forensem & extraneam: itaq; uiro calores, & frigora perpetienda, tum etiam itinera, & labores pacis, ac belli, id est rusticationis, & militarium stipendiorum distribuit. Mulieri deinceps, quòd omnibus his rebus eam fecerat inhabilem, domestica negotia curanda tradidit. Et quoniam hunc sexum custodiæ, & diligentiæ aßignauerat, idcirco timidiorem reddidit, quàm uirilem: nam metus plurimum cõfert ad diligentiam custodiendi. Quòd autem necesse erat foris, & in aperto uictum quærentibus nonnunquam iniuriam propulsare, idcirco uirum, quàm mulierem fecit audaciorem. Quia uerò partis opibus æquè fuit opus memoria, & diligentia, non minorem fœminæ, quàm uiro earum rerum tribuit poßeßionem. Tum etiam quòd simplex natura non omneis res commodas amplecti uolebat, idcirco alterum alterius indigere uoluit, quoniam quod alteri deest, præstò plerunque est alteri. Hæc in œconomico Xenophon, & deinde Cicero, qui eum Latinæ consuetudini tradidit, non inutiliter disseruerunt: nam & apud Græcos, & mox apud Romanos usq; in patrum nostrorum memoriam, ferè domesticus labor matronalis fuit, tanquam ad requiem forensium exercitationum omni cura deposita patribusfamiliâs intra domesticos penates se recipientibus. Erat enim summa reuerentia cum concordia, & diligentia mista, flagrabatq; mulier pulcherrima diligentiæ æmulatione, studens negotia uiri cura sua maiora, atq; meliora reddere. Nihil conspiciebatur in domo diuiduum. Nihil, quòd aut maritus, aut fœmina proprium esse iuris sui diceret, sed in commune conspirabatur ab utroq;, ut cũ forẽsibus negotijs, matronalis sedulitas in-

dustriæ rationem parem faceret. Itaq; nec uillici quidem, aut uillicæ magna erat opera, cum ipsi domini quotidie negotia sua reuiserent, atq; administrarent. Nunc uerò cũ pleræq; sic luxu, & inertia defluãt, ut ne lanificij quidem curam suscipere dignentur, sed domi sedentes confectas uestes fastidio habeant, peruersaq; cupidine pretiosiores alias à uiris pelliceant, quæ grandi pecunia, & totis penè censibus redimuntur, nihil mirum est easdem ruris, & instrumentorum agrestium cura grauari, sordidissimumq; negotium ducere paucorũ dierũ tempus in uilla morari. Quam ob causam cum in totum non solum exoleuerit, sed etiã occiderit uetus ille matrumfamiliarũ mos Sabinarum, atq; Romanarum, necessaria irrepsit uillicæ cura, quæ tueretur officia matronæ: quoniam & uillici quoq; successerunt in locum dominorum, qui quondam Prisca consuetudine non solũ coluerant: sed habitauerant rura. Verum, ne uidear intempestiuè censorium opus obiurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia uillicæ prosequar.

Cura rei domesticæ, & præcepta, quæ uillica exequi debeat. CAP. I.

EA porrò (ut institutum ordinem teneamus, quem priore uolumine inchoauimus) iuuenis esse debet, id est non nimium puella, propter easdem causas, quas de ætate uillici retulimus, integræ quoq; ualetudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi: nam illibatum robur et uigilijs, & alijs sufficiet laboribus, fœditas fastidiosum, nimia species desidiosum faciet eius contubernalem. Itaq; curandum est, ut nec uagum uillicũ, nec auersum cõtubernio suo habeamus, nec rursus intra tecta desidem, & complexibus adiacentem fœminam. Sed nec hæc tantum, quæ diximus,

ximus,in uillica custodienda sunt. Nam in primis consyderandum erit,an à uino,ab escis,à superstitionibus,à somno,à uiris remotißima sit,et ut cura eā subeat,quid meminisse,quid in posterum prospicere debeat,ut ferè eum morem seruet, quem uillico præcepimus, quoniā pleraq; similia esse debent in uiro,atq; fœmina,& tam etiam malū uitare, quàm prænium rectè factorum sperare. Tum elaborare, ut quàm minimam operam uillicus intra tectum impendat,cui & primo mane cum familia prodeundū est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeūdum. Nec tamen instituendo uillicam, domesticarum rerum uillico remittimus curam,sed tantummodo laborē eius,adiutrice data,leuamus. Cæterum munia,quæ domi capessenda,non in totū muliebri officio relinquēda sunt,sed ita delegāda ei,ut identidem oculis uillici custodiātur. Sic enim erit diligentior uillica,si meminerit ibi esse,cui ratio frequenter reddenda sit:ea porrò persuasißimum habere debebit,aut in totum, aut certè plurimum domi se morari oportere. Tunc quibus aliquid in agro faciendum erit seruis,eos foras emittere,quibus autem in uilla quid agendum uidebitur, eos intra parietes continere,atq; animaduertere,ne diuturna cessatione frustrentur opera. Quæ domum autē inferuntur diligenter inspicere,ne delibata sint,et ita explorata,atq; inuiolata recipere,tum separare,quæ consumenda sunt,& quæ superfieri possunt custodire,ne sumptus annuus menstruus fiat. tum siquis ex familia cœperit aduersa ualetudine affici, uidendum erit, ut is quàm commodißimè ministretur. Nam ex huiusmodi cura nascitur beneuolentia,nec minus obsequium. Quinetiam fidelius,quàm prius seruire student,qui conualuerint,cum est ægris adhibita diligentia.

Quemadmodum tractare debeat penora, siue cællaria. CAP. II.

POst hæc meminisse debebit, quæ inferũtur, ut idoneis, & salubribus locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandũ est, quàm præparare, ubi qdq; reponatur, ut cũ opus sit, ꝓmatur: ea loca qualia esse debeãt, & in primo uolumine, cum uillã cõstitueremus, et in undecimo, cum de officio uillici disputaremus, iam dicta sunt. Sed nc nũc quidẽ demonstrare breuiter pigebit: nam quod excelsissimũ est cõclaue, pretiosissima uasa, & uestẽ desiderat, quod deniq; horreũ siccum, atq; aridũ, frumẽtis habetur idoneũ, quod frigidũ cõmodissimè uinũ custodit, quod bene illustre fragilem supellectilem, atq; ea postulat opera, quæ multi luminis indigent. Præparatis igitur receptaculis, oportebit suo quidq; loco generatim, atq; etiã specialiter nonnulla disponere: quò facilius, cùm quid expostulabit usus recipere poßit: nam uetus est prouerbium, paupertatem certissimam esse, cùm alicuius indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur, ubi proiectum iaceat, quod desideratur. Itaq; in re familiari laboriosior est negligentia, quàm diligẽtia. Quis enim dubitet nihil esse pulchrius in omni ratione uitæ dispositione, atq; ordine? quod etiã ludicris spectaculis licet sæpe cognoscere. Nam ubi chorus canentium non ad certos modos, neq; numeris præeuntis magistri consensit, dissonum quiddã, ac tumultuosum audientibus canere uidetur: at ubi certis numeris, ac pedibus uelut facta conspiratione consensit, atq; concinuit, ex eiusmodi uocum cõcordia non solùm ipsis canẽtibus amicum quiddã, et dulce resonat, uerumetiã spectãtes, audientesq́; lætissima uoluptate permulcẽtur. Iam uerò in exercitu neq; miles, neq; imperator sine ordine, ac

dispo

dispositione quicquam ualeat explicare, cùm armatus inermem, eques peditem, plaustrum equites, si sint permisti confundant. Hæc eadem ratio præparationis, atq; ordinis etiam in nauigijs plurimum ualet: nam ubi tempestas incessit, & est rite disposita nauis, suo quidq; ordine locatũ armamentum sine trepidatione minister promit, cùm est à gubernatóre postulatũ. Quòd si tantum hæc possunt, uel in theatris, uel in exercitibus, uel etiam in nauigijs, nihil dubiũ est, quin cura uillicæ ordinẽ, dispositionemq; rerũ, quas reponit, desyderet. Nam & unumquodque facilius cõsyderatur, cùm est assignatum suo loco, & siquid fortè abest, ipse uacuus locus admonet, ut quod deest, requiratur. Siquid uerò curari, aut cõcinnari oportet, facilius intelligitur, cum ordine suo recensetur, de quibus omnibus M. Cic. autoritatẽ Xenophõtis secutus in œconomico sic inducit Ischomachum sciscitanti Socrati hæc narrantem.

Distributio instrumenti, & supellectilis. CAP. III.

PRæparatis idoneis locis instrumentũ, & supellectilẽ distribuere cœpimus: ac primũ ea secreuimus, quibus ad res diuinas uti solemus, posteà mundum muliebrem, qui ad dies festos cõparatur, deinde ad uirilem item dierum solennium ornatum, nec minus calciamẽta utriq; sexui conuenientia: tum iam seorsum arma, ac tela seponebantur, & in altera parte instrumẽta, quibus ad lanificia utũtur. Pòst quæ ad cibum conficiendũ uasa (ut assolent) constituebãtur: inde quæ ad lauationem, quæ ad exornationem, quæ ad mensam quotidianam, atque epulationem pertinerent, exponebantur. Posteà ex ijs, quibus quotidie utimur, quod menstruum esset seposuimus, quod annuum quoq; in duas partes diuisimus: nam sic minus fallit, qui

exitus futurus sit. Hæc postquàm omnia secreuimus, tum suo quæq; loco disposuimus: deinde quibus quotidie seruuli utuntur, quæ ad lanificia, quæ ad cibaria coquenda, & conficienda pertinent, hæc ipsa ei, qui uti solet, tradidimus, & ubi ea ponerent, demonstrauimus, & ut salua essent, præcepimus. Quibus autem ad dies festos, & ad hospitum aduentũ utimur, & ad quædam rara negotia, hæc primo tradidimus, & loca singulis demonstrauimus, & cuiq; sua annumerauimus, atque annumerata ipsi exscripsimus, cumq; admonuimus, ut quodcunq; opus esset, sciret unde daret, & meminisset, atq; annotaret quid, & quãdo, & cui dedisset, & cùm recepisset, ut quidq; suo loco reponeret. Igitur hæc nobis ab antiquis per Ischomachi personam præcepta industriæ, ac diligentiæ tradiderunt, quæ nunc nos uillicæ demonstramus. Nec tamen una eius cura esse debebit, ut clausa custodiat, quæ tectis illata receperit, sed subinde recognoscat, atq; cõsyderet, ne aut supellex, uestis'ue cõdita situ dilabatur, aut fruges, alia'ue utensilia negligentia, desidia'ue sua corrumpantur. Pluuijs uerò diebus, uel cũ frigoribus, aut pruinis mulier sub dio rusticum opus obire nõ poterit, ut ad lanificium reducatur, præparatæ sint, & pectitæ lanæ, quò facilius iusta lanificio persequi, atq; exigere poßit: nihil enim nocebit, si sibi, atq; actoribus, & alijs in honore seruilis uestis domi confecta fuerit, quò minus patrisfamiliâs rationes onerentur. Illud uerò etiam in perpetuum custodiendũ habebit, ut eos, qui foris rusticari debebunt, cùm iam è uilla familia processerit, requirat, ac siquis (ut euenit) curã contubernalis eius intra tectum tergiuersans fefellerit, causam desidiæ sciscitetur, exploretq; utrum aduersa ualetudine inhibitus restiterit, an pigritia delituerit. Et si compererit,

pererit, uel simulantē langorem sine cunctatione in uale tudinarium deducat: præstat enim opere fatigatū sub custodia requiescere unum, aut alterum diem, quàm pressum nimio labore uerā noxā cōcipere. Deniq; uno loco quàm minimè oportebit eam cōsistere, neq; enim sedentaria eius opera est, sed modò ad telam debebit accedere, ac siquid melius sciat docere: si minus, addiscere ab eo, qui plus intelligat, modò eos, qui cibum familiæ conficiunt, inuisere: tum etiam culinam, & bubilia, nec minus præsepia mundanda curare. Valetudinaria quoq; uel si uacent ab imbecillis, identidem aperire, & immunditijs liberare, ut cùm res exegerit, bene ordinata, & ornata, & salubria languentibus præbeantur. Promis quoq;, & cellarijs aliquid attendentibus, aut metuentibus interuenire: nec minus interesse pastoribus in stabulis fructum cogentibus, aut fœtus ouium, aliarum'ue pecudum subrumantibus: tonsuris uellerum quoq; interesse, & lanas etiam diligenter percipere, & uellera ad numerum pecoris recensere: tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant, & ferramēta detersa nitidentur, atq; rubigine liberentur. Cæteraq́;, si refectionē desyderant, fabris cōcinnāda tradantur. Postremò his rebus omnibus constitutis, nihil hanc arbitror distributionem profuturam, nisi, ut iam dixi, uillicus sæpius, & aliquando tamen dominus, aut matrona consyderauerit, animaduerteritq́;, ut ordinatio constituta conseruetur. Quod etiam in bene moratis ciuitatibus semper est obseruatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non satis uisum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentißimos ciues creassent, quos Græci νομοφύλακας appellāt. Horum erat officium, eos, qui legibus parērent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autē, qui nō parērent,

pœna multare. Quod nunc scilicet faciunt, magistratus assidua iurisdictione uim legum custodientes. Sed hæc in uniuersum administranda tradidisse abunde sit.

Quæ, & qualia uasa parare debeat penoribus, & salgamis condiendis. CAP. IIII.

NVnc de cæteris rebus, quæ omissæ erant prioribus libris, quoniam uillicæ reseruabantur officijs, præcipimus, & ut aliquis ordo custodiatur, incipiemus à uerno tempore, quoniā uere maturis herbis atq; trimestribus consummatis sationibus uacua tēpora iam contingunt, ad ea exequēda, quæ deinceps docebimus. Paruarum rerum curam non dedisse Pœnis, Græcisq; autoribus, atq; etiam Romanis memoria tradidit. Nam & Mago Carthaginiēsis, & Hamilcar, quos secuti uidentur Græcæ gentis non obscuri scriptores Mnaseas, atq; Paxamus, tum demum nostri generis, postquam à bellis otium fuit, quasi quoddā tributum uictui humano conferre dedignati non sunt, ut M. Ambiuius, & Mænas Licinius, tum etiam C. Matius, quibus studium fuit pistoris, & coci, nec minus cellarij diligentius suis præceptis instituere. His autem omnibus placuit eum, qui rerum harum officium susceperit, castū esse continentemq; oportere, quoniam totum in eo sit, ne contrectentur pocula, uel cibi nisi aut ab impube, aut certè abstinētissimo rebus uenereis. quibus si fuerit operatus uel uir, uel fœmina, debere eos flumine, aut perenni aqua, prius quàm penora cōtingant, ablui. propter quod his necessariū esse pueri, uel uirginis ministeriū, per quos promantur, quæ usus postulauerit. Post hoc præceptū locū et uasa idonea salgamis præparari iubent: locū esse debere auersum à sole, quàm frigidissimū, et siccissimū, ne situ penora muçorē contrahāt. Vasa autē fictilia, uel uitrea plura po

tius,

tius, quàm ampla, & eorũ alia rectè picata, nõnulla tamen pura prout conditio cõditurae exegerit. Hae uasa dedita opera fieri oportet patẽti ore, & usq; ad imum aequalia, nec in modum doliorũ formata, ut exemptis ad usum salgamis quicquid superest aequaliter pondere usq; ad fundum deprimatur, cum ea res innoxia penora conseruet, ubi non innatent, sed semper sint iure submersa. quod in utero dolij uix fieri posset propter inaequalitatẽ figurae. maximè autem ad hoc necessarium esse aceti, & durae muriae usum, quae utraq; sic conficiuntur.

Quemadmodum ex uino uapido acetum fiat. CAP. V.

IN *uini uapidi, ut acre fiat, sextarios duodequinquaginta, fermenti libram, fici aridae pondo quadrantẽ, salis sextariũ subterito, & subtrita cũ quartario mellis aceto diluito, atq; ita in praedictam mẽsurã adijcito. Quidã ordei tosti sextarios quatuor, & nuces ardentes iuglandes quadraginta, & mentae uiridis pondo selibram in eandem mensurã adijciunt. quidã ferri massas exurunt, ita ut ignis speciem habeant, easq; in eandem mensuram demittunt. tum etiã exemptis nucleis ipsas nuces pineas uacuas numero quinq;, uel sex incendunt, & ardẽtes eôdem demittunt. alij nucibus sapineis ardentibus idem faciunt.*

Quomodo muria dura fiat. CAP. VI.

M*Vriam duram sic facito, dolium quàm patentißimi oris locato in ea parte uillae, quae plurimum solis accipit. id doliũ aqua coelesti repleto, ea est enim huic rei aptißima, uel si non fuerit pluuialis, certè fontana dulcißimi saporis. In eam tum indito sportam iunceam, uel spartеam, quae replenda sit sale candido, quò candidior muria fiat: cum salem per aliquot dies uidebis liquescere, ex eo intelli*

intelliges nondũ esse muriam maturam. Itaq; subinde aliũ salem tandiu ingeres, donec in sporta permaneat integer, nec minuatur, quod cũ animaduerteris scies habere muriã maturitatem suã. & si aliam in id uas facere uolueris, hãc in uasa bene picata diffundes, & opertam in sole habebis, omnem enim mucorem uis solis aufert, & odorem bonum præbet. Est aliud muriæ maturæ experimentum. Nam ubi dulcem caseum demiseris in eam, si pessum ibit, scies esse adhuc crudam, si innatabit, maturam.

Quæ per quatuor anni tempora herbæ, & quomodo condiantur. CAP. VII.

HIs *præparatis circa uernum æquinoctium herbas in usum colligi, & reponi oportebit, cymam, caulem, capparim, apij coliculos, rutam, olusatrum cum suo caule antè quàm de folliculo exeat, item ferulæ cum coliculo silentes, quam tenerrimum florem pastinacæ agrestis, uel satiuæ cum coliculis, silentem florem uitis albæ, & asparagi, & rusci, & thanni, & digitelli, & puleij, & nepetæ, & lapsanæ, & battis, & eius coliculum, qui muluinus pes appellatur, quinetiam tenerum coliculum fœniculi. Hæc omnia una conditura commodè seruãtur, id est aceti duas partes, & tertiam duræ muriæ si miscueris. Sed uitis alba, ruscus, & thannum, & asparagus, lapsana, & pastinaca, & nepeta, & battis generatim in alueos cõponuntur, & sale conspersa biduo sub umbra, dum consudẽt, reponuntur: deinde si tãtũ remiserint humoris, ut suo sibi iure ablui poßint, si minus superfusa dura muria lauantur, & pondere imposito exprimuntur: tum suo quidq; uase cõditur, & ius, ut suprà dixi, quod est mistum duabus partibus aceti, et una muriæ infunditur. fœniculiq; aridi, quod est per uindemiã proximo anno lectum spissamentum imponitur,*

ponitur, ita ut herbas deprimat, & ius usq; in summum labrum fideliæ perueniat. Olusatrum, & ferulam, et fœniculũ cum legeris sub tecto exponito, dum flaccescat: deinde folia, et corticem omnem folliculorum detrahito. Caules si fuerint pollice craßiores, arundine secato, et in duas partes diuidito. ipsos quoq; flores, ne sint immodici, diduci, & partiri oportebit, atque ita in uasa condi. deinde ius, quod suprà scriptũ est, infundi, & paucas radiculas laseris, quod Græci σίλφιον uocãt adiectas, ita spißamẽto fœniculi aridi contegi, ut ius superueniat. Cymam caulem, capparim, pedem milui, puleium, digitellum compluribus diebus sub tecto siccari, dum flaccescat, & tum codẽ modo condiri conuenit, quo ferulam, rutam, satureiam, cunilam. Sunt qui rutam muria tantum dura sine aceto condiant, deinde, cum usus exigit, aqua, uel etiã uino abluãt, & superfuso oleo utantur. Hac conditura poßet cõmodè satureia uiridis, & æquè uiridis cunila seruari.*

* coliculorum.

Oxygala quomodo fiat. CAP. VIII.

OXygalam sic facito, ollam nouã sumito, eamq; iuxta fundum terebrato: deinde cauum, quem feceris surculo obturato, & lacte ouillo quàm recentißimo uas repleto, eoq; adijcito uiridiũ condimẽtorũ fasciculos origani, mentæ, cepe, coriãdri. has herbas ita in lacte demittito, ut ligamina earum extent. Post diem quintum, surculum, quo cauum obturaueras, eximito, & serum emittito: cum deinde lac cœperit manare, eodem surculo cauum obturato, intermissoq; triduo, ita, ut suprà dictũ est, serũ emittito, & fasciculos condimentorum exemptos abijcito: deinde exiguum aridi thymi, & cunilæ aridæ super lac distringito, concisiq; sectiui porri quantum uidebitur, adijcito, & pmisceto: mox intermisso biduo rursus serũ emittito

tito, cauumq; obturato, & salis triti, quantum satis erit, adijcito, & misceto, deinde operculo imposito, & oblinito, non antè aperueris ollam quàm usus exegerit: sunt qui satiui, uel etiam syluestris lepidij herbam cùm collegerũt, in umbra siccent, deinde folia eius abiecto caule die, et nocte muria macerata, expressaq; lacti misceant sine condimentis, & salis quantum satis arbitrantur, adijciant: tum cætera, quæ suprà præcepimus faciant. Nõnulli recentia folia lepidij cùm dulci lacte in olla miscent, & post diem tertium quemadmodum præcipimus, serum emittũt: deinde compertã satureiam uiridem: tum etiam arida semina, coriandri, atque anethi, & thymi, & apij in unum bene trita adijciunt, salemq; bene coctum cribratum permiscẽt. Cætera eadem quæ suprà faciunt.

Conditura lactucæ. CAP. IX.

CAules lactucæ ab imo depurgatos eatenus, qua tenera folia uidebuntur, in alueo salire oportet, diemq; unum, & noctem sinere, dum muriam remittant: deinde muria eluere, & expressos in cratibus pãdere, dum aßicescant: tum substernere anethum aridum, & fœniculum, rutæq; aliquid & porri concidere, atq; ita miscere: tũ siccatos coliculos ita componere, ut faseoli uirides integri interponantur, quos ipse antè dura muria die, & nocte macerare oportebit: similiterq; aßiccatos cum fasciculis lactucarum condi, & superfundi ius quod sit aceti duarũ partiũ, atq; unius muriæ: deinde arido spißamento fœniculi sic comprimi, ut ius supernatet: quod ut fiat, is, qui huic officio præerit, sæpe suffundere ius debebit, nec pati sitire salgama, sed extrinsecus munda spongia uasa pertergere, & aqua fontana quàm recentißima refrigerare: simili ratione intubum, & cacumina rubi, qua lactucam condire

condire oportet, nec minus thymi & satureiæ, & origani, tum etiam armoraciorum cymam. Hæc autem, quæ suprà scripta sunt, uerno tempore componuntur.

Cepæ, pyrorum, & malorum, cæterorumq; pomorum compositio. CAP. X.

N*Vnc quæ per æstatem, circa messem, uel etiam exactis iam meßibus colligi, & reponi debeant, præcipiemus.* Pompeianã, *uel ascaloniam cepam, uel etiam marsicam simplicem, quam uocant unionem rustici, eligito: ea est autem, quæ nõ fruticauit, nec habuit soboles adhærenteis: hanc prius in sole siccato, deinde sub umbra refrigeratam substrato thymo, uel cunila componito in fidelia, & infuso iure, quod sit aceti trium partium, & unius muriæ fasciculum cunilæ superponito, ita ut cepa deprimatur, quæ cùm ius cõbiberit, simuli mistura uas suppleatur.* Eodem *tẽpore corna, & pruna onychina, & pruna syluestria, nec minus genera pyrorum, & malorum cõdiuntur. Corna, quibus pro oliuis utamur: item pruna syluestria, & pruna onychina adhuc solida, nec maturißima legẽda sunt, nec tamen nimium cruda, deinde uno die umbrà siccanda: tum æquis partibus acetum, & sapa, uel defrutum misceatur, & infundatur. Oportebit autẽ aliquid salis adijcere, ne uermiculus, aliud'ue animal innasci poßit: uerùm cõmodius seruantur, si duæ partes sapæ cũ aceti una parte misceantur: pyra dolobelliana, crustumina, regia, ueneria, uolema, neuiana, lateritiana, decumana, laurea, mirappia, pruna purpurea, cùm immatura, non tamen percruda legeris, diligenter inspicito, ut sint integra sine uitio, aut uermiculo: tum in fictili picata fidelia cõponito; & aut passo, aut defruto cõpleto, ita ut omne pomũ submersum sit, operculo deinde imposito gypsato. Illud in*

totum

totũ præcipiendũ existimaui, nullũ esse genus pomi, quod non poßit melle seruari: itaque cùm sit hæc res interdum ægrotãtibus salutaris, censeo uel pauca poma in melle custodiri, sed separata generatim: nam si cõmisceas, alterum ab altero genere corrumpitur, & quoniam opportunè mellis fecimus mentionẽ, hoc eodem tempore aluï castrandæ, ac mel conficiendũ, cera facienda est: de quibus nono libro iam diximus: nec nunc aliam curã exigimus à uillico, quàm ut administrantibus intersit, fructumq; custodiat.

De mella facienda, qua in conditu= ris utuntur. CAP. XI.

CAeterum cùm eodem tempore mella, nec minus aqua mulsa in uetustatem reponi debeat, meminisse oportebit, ut cùm secundariũ mel de fauis fuerit exceptũ, ceræ statim minutè resoluãtur, & aqua fontana, uel cœlesti macerentur: expressa deinde aqua coletur, & in uas plumbeum defusa decoquatur, omnisq; spurcitia cum spumis eximatur: quæ decocta, cùm tam crassa fuerit quàm defrutum, refrigeretur: & bene picatis lagœnis condatur. Hac quidam mella pro aqua mulsa utuntur, nõnulli etiam pro defruto in condituras oliuarum, quibus quidem magis idoneam censeo, quòd cibarium saporẽ habet, nec potest languentibus pro aqua mulsa remedio esse, quoniam si bibatur, inflationem stomachi, & præcordiorum facit: itaque seposita esse, & ad conditurae destinata.

De aqua mulsa facienda. CAP. XII.

PEr se facienda erit optimo melle aqua mulsa: hæc autem non uno modo componitur: nam quidam multos ante annos cœlestẽ aquam uasis includunt, & sub dio in sole habent: deinde cùm sæpius eam in alia uasa transfuderint, & eliquauerint (nam quoties etiam per longum

tempus

tempus diffunditur, aliquod crassamentum, in imo simile fæci reperitur) ueteris aquæ sextarium cum libra mellis miscent: nonnulli tamē cùm austeriorem uolūt efficere gustum, sextarium aquæ cum dodrante pondo mellis diluūt, & ea portione repletam lagœnam, gypsatamq; patiūtur per caniculæ ortum in sole quadraginta diebus esse, tum demum in tabulatum, quod fumum accipit, reponunt: nōnulli, quibus non fuit curæ cœlestem inueterare aquā, recentem sumunt, eamq; usq; in quartam partē decoquunt: deinde cùm refrixerit, siue dulciorem mulsam facere uolunt, duobus aquæ sextarijs sextarium mellis permiscēt. Si uerò austeriorem, sextario aquæ dodrantem mellis adijciunt, & his portionibus factam in lagœnam diffundunt: eamq;, ut suprà dixi, quadraginta diebus insolatā, posteà in tabulatum, quod suffumigatur, reponunt.

De caseo in usus domesticos seruando, & de quibusdam herbis condiendis. CAP. XIII.

CAseo usibus domesticis præparādo, hoc maximè idoneum tēpus est, quo & caseus seri minimū remittit, & ultimo tēpore, cum iam exiguū lactis est, nō tam expedit operas morari ad forum fructibus deferendis, & sanè sæpe deportati per æstum, acore uitiātur: itaq; præstat eos hoc ipso tēpore in usum cōficere: id autē ut quamoptimè fiat opilionis officiū est, cui septimo libro præcepta dedimus, quæ sequi debeat. Sunt etiā quædam herbæ, quas appropinquante uindemia condire poßis, ut portulaca, & olus cordū, quod quidā satiuū battim uocāt: hæ herbæ diligenter purgantur, & sub umbra expanduntur: deinde quarto die sal in fundis fideliarū substernitur, & separatim unaquæq; earum componitur, acetoq; infuso iterum sal superponitur, nam his herbis muria non conuenit.

De malis, & pyris, in sole siccãdis. CAP. XIIII.

HOc eodem tempore, uel etiam primo mense Augusto mala, & pyra dulcißimi saporis mediocriter matura eliguntur, & in duas, uel tres partes arundine, uel osseo cultello diuisa in sole ponuntur, donec arescant: eorũ si est multitudo, non minimam partem cibariorum per hyemem rustici uindicant: nam pro pulmentario cedit: sicuti ficus, quæ cum arida seposita est, hyemis temporibus rusticorum cibaria adiuuat.

De ficis aridis. CAP. XV.

EA porrò neq; nimium uieta, neq; immatura legi debet, & in eo loco expandi, qui toto die solem accipiat: pali autẽ quatuor pedibus inter se distãtes figũtur, & perticis iugãtur: factæ deinde in hũc usum cãnæ iugis superponuntur, ita ut duobus pedibus absint à terra, ne humorem, quẽ ferè noctibus remittit humus, trahere possint: tunc ficus inijcitur, & crates pastorales culmo, uel carice, uel filice textæ ex utroq; latere super terram planæ disponuntur, ut cum sol in occasum fuerit, erigantur, & inter se accliues testudineato tecto more tuguriorum inarescentem ficum à rore, & interdum à pluuia defendant, nam utraq; res prædictum fructum corrumpit: cum deinde aruerit, in orcas bene picatas meridiano tempore calentem ficum condere, & calcare diligenter oportebit, subiecto tamen arido fœniculo, & iterum uasis repletis superposito, quæ uasa confestim operculare, & oblinire cõuenit, & in horreum siccißimum reponi, quo melius ficus perennet. Quidam lectis ficis pediculos adimũt, & in sole expandunt, cum deinde paulùm siccatæ sunt, antequàm indurescant in labra fictilia, uel lapidea cõgerunt eas: tum pedibus lotis in modum farinæ proculcant, & admi

& admiſcent torrefacta ſeſama cum aniſo Aegyptio, & ſemine fœniculi,& cymini:hæc cũ bene proculcauerint, & totam maſſam comminutæ fici permiſcuerint, modicas offas folijs ficulneis inuoluũt,ac religatas iunco,uel quali-bet herba offas reponunt in crates, & patiuntur ſiccari:deinde cum perarucrint,picatis uaſis eas condũt:nõnulli hanc ipſam formã fici orcis ſine pice includunt, & oblita uaſa clibano,uel furno torrefaciũt,quo celerius omnis humor excoquatur,ſiccatã in tabulatũ reponũt,et cũ exegerit uſus,teſtam comminuũt:nã duratam maſſam fici aliter eximere non poſſunt:alij pinguiſsimam quanq; uiridem ficorum eligunt,& arundine, uel digitis diuiſam dilatant,atq; ita in ſole areſcere patiuntur, quas deinde bene ſiccatas meridianis tẽporibus, cùm calore ſolis emollitæ ſunt,colligunt: & ut eſt mos Afris, atq; Hiſpanis,inter ſe compoſitas comprimunt in figuram ſtellarum, floſculorumq́;,uel in formam panis redigentes: tum rurſus in ſole aſsiccant,& ita in uaſis recondunt.

De uuis paſsis faciendis,& ſorbis ſeruandis. CAP. XVI.

SImilem curam uuæ deſyderant,quas dulciſsimi ſaporis albas,maximis acinis,nec ſpiſsis luna decreſcente, ſereno,& ſicco cœlo poſt horam quintam legi oportet, & in tabulas pauliſper porrigi,ne inter ſe pondere ſuo preſſæ collidantur:deinde aheno,uel in olla noua fictili ampla, præparatam lixiuiam cineris ſarmenti calefieri conuenit, quæ cum feruebit exiguum olei quàm optimi adijci, & ita permiſceri: deinde uuas pro magnitudine binas, uel ternas inter ſe colligatas in ahenum feruens demitti, & exiguum pati,dum decolorentur, nec rurſus committere,ut excoquantur,nam quadam moderatione temperamentoq́;

mentoq; opus est. Cum deinde exemeris, in crate disponito rarius quàm ut altera alterã contingat. Post tres deinde horas, unãquanq; uuã conuertito, nec in eodẽ uestigio reponito, ne in humore, qui defluxerit, corrumpatur: noctibus autem contegi debent quemadmodum fici, ut à rore, uel pluuia tutæ sint. cum deinde modicè aruerint, in uasa noua sine pice operculata, & gypsata, sicco loco reponito: quidam uuam passam folijs ficulneis inuoluunt, & aßiccãt: alij folijs uitigineis, nõnulli plataninis semiuietas uuas contegunt, & ita in amphoras recondunt. Sunt qui culmos fabæ exurant, & ex eo, quod cremauerint, cinere lixiuiam faciant: deinde in lixiuiæ sextarios decẽ salis tres cyathos, & olei cyathum adijciant: tum adhibito igne calefaciant, & cætera eodem modo administrent. quòd si uidebitur in aheno parum inesse olei: subinde quantũ satis erit adijciatur, quò sit pinguior, et nitidior uua passa. eodem tempore sorba manu lecta curiosè in urceolos picatos adijcito, & opercula picata imponito, & gypso linito, tum scrobibus bipedaneis sicco loco intra tectũ factis urceolos ita collocato, ut oblita ora eorũ deorsum spectẽt: deinde terrã congerito, et modicè desuper calcato: melius est autem pluribus scrobibus pauciora uasa distãtia inter se disponere: nã in exemptione eorũ dum unũ tollis, si reliqua commoueris, celeriter sorba uitiantur: quidam hoc idem pomum etiam in defruto commodè seruant, adiecto spißamento aridi fœniculi, quo deprimantur, ita sorba, ut semper ius supernatet, ac nihilominus picata opercula diligenter gypso linunt, ne poßit spiritus introire.

De aceto ficulneo faciendo. CAP. XVII.

S*Vnt quædã regiones, in quibus uini, ideoq; etiã aceti penuria est: itaq; hoc eodẽ tempore ficus uiridis quàm*

maturi

maturißima legenda est, utiq; etiam si iam pluuiæ inceßse=runt, & propter imbres in terram decidit, quæ cum suble cta est, in dolium uel in amphoras conditur, & ibi sinitur fermentari: deinde cum exacuit, & remisit liquorem: quic quid est aceti diligēter colatur, & in uasa picata bene oli da diffunditur: hoc primæ notæ acerrimi aceti usum præ=bet, nec unquā situm, aut mucorem contrahit, si nō humi=do loco positum est: sunt qui multitudini studentes aquā ficis permisceant, & subinde maturißimas ficus recentes adijciāt, & patiātur in eo iure tabescere, donec satis acris aceti sapor fiat: postea in iūceis fiscellis, uel sparteis saccis percolant, liquatumq; acetū infructificiant, dum spumam, & omnē spurcitiā eximant: tū torridi salis aliquid adijci=āt, quæ res prohibet uermiculos, alia ue īnasci animalia.

Quæ præparanda sint uindemiæ. CAP. XVIII.

QVamuis priore libro, qui inscribitur uillicus, iam di ximus quæ ad uindemiam præparanda sunt, non ta men alienum est etiam uillicæ de ijsdem rebus præcipere, ut intelligat suæ curæ esse debere quæcunq; sub tecto ad=ministrantur circa uindemiā. Si ager amplus, aut uineta, aut arbusta grandia sunt, perenne fabricandæ decimo=diæ, & trimodiæ, & fiscellæ texendæ, & picandæ: nec mi nus falculæ, & ungues ferrei quamplurimi parandi, & exacuendi sunt, ne uindemiator manu distringat uuas, et non minima fructus portio dispersis acinis in terram dila batur. Funiculi quoq; fiscellis aptandi sunt, & lora trimo dijs: tum lacus uinarij, & torcularij, & fora, omniaq; ua=sa (si uicinum est mare) aqua marina, si minus, dulci elu=enda sunt, & commundanda, & diligenter aßiccanda, ne humorem habeant. Cella quoq; uinaria omni stercore li=beranda, & bonis odoribus suffienda, nequem redoleat

fœtorem,acorem'ue. Tum sacrificia Libero, Liberæq́;, & uasis pressorijs quàm sanctißimè, castißimeq́; faciēda, nec per uindemiam ab torculari, aut uinaria cella recedendū est, ut omnia, quæ mustum conficiunt, purè, mundeq́; faciant, ne furi locus detur præsentem fructum intercipiendi. Dolia quoq́;, & seriæ, cæteraq́; uasa ante quadragesimū uindemiæ diē picanda sunt, atq́; aliter ea, quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terrā. Nā ea, quæ demersa sunt, ferreis lampadibus ardentibus calefiunt, & cū picē in fundū distillauit, sublata lampade rutabulo ligneo, & ferrea curuata radula ducitur, qd' destillauit, aut quod in lateribus hæsit: deinde penicillo detergitur, & feruentißima pice infusa nouo alio rutabulo, et scopula picatur. At quæ supra terrā consistunt, complures dies antè quàm curentur in solem producuntur: deinde cùm satis insolata sunt, in labra conuertuntur, & subiectis paruis tribus lapidibus suspenduntur, atq́; ita ignis subijcitur, & tandiu incenditur, donec ad fundum calor tam uehemens perueniat, ut apposita manus patiens eius non sit: tum dolio in terram demisso, & in latus deposito pix feruentißima infunditur, uolutaturq́;, ut omnes dolij partes linantur. Sed hæc die quieto à uentis fieri debent, ne admoto igne cùm afflauerit uentus, uasa rumpantur. Sunt autem satis sesqui cullearibus dolijs picis duræ pondo uicenaquina, nec dubium, quin si quinta par picis brutiæ in uniuersam cocturam adijciatur, utilißimum sit omni uindemiæ.

De pluribus generibus conditurarum, quibus uinum confirmatur. CAP. XIX.

CVra quoq́; adhibenda est, ut expressum mustum perenne sit, aut certè usque ad uenditionem durabile. Quod quemadmodum fieri debeat, & quibus condituris adiuuari

adiuuari, deinceps subijciemus. Quidam partem quartam eius musti, quod in uasa plūbea cōiecerunt, nōnulli tertiā decoquunt. Nec dubiū, quin ad dimidiam si quis excoxerit, meliorē sapam facturus sit, eoq; usibus utiliorem, adeò quidē, ut etiam uice defruti, sapa, mustum, quod est ex ueteribus uineis, condire poßit. Quæcūq; uini nota sine cōdimento ualet perennari, optimam eße eam cēsemus, nec omnino quicquā permiscendum, quo naturalis sapor eius infuscetur. Id enim præstantißimū est, quod suapte natura placere poterit. Cæterū cùm aut regionis uitio, aut nouellarum uinearum mustum laborabit, eligenda erit pars uineæ (si est facultas) amineæ, si minus, quàm bellißimi uini, quæq; erit & uetustißima, & minimè uliginosa. Tum obseruabimus decrescentē lunam, cùm est sub terra, & sereno, siccoq; die uuas quàm maturißimas legemus, quibus proculcatis mustū, quod defluxerit, antè quàm prælo pes eximatur, satis de lacu in uasa defrutaria deferemus, leuiq; primū igne, & tenuibus admodū lignis, quæ gremia rustici appellant, fornacē incendemus, ut ex cōmodo mustum ferueat. Isq;, qui præerit huic decoquendo, cola iuncea, uel spartea ex crudo, id est, non malleato sparto præparata habeat. Itēq; fasciculos fœniculi fustibus illigatos, quos poßit utiq; ad fundū uasorū demittere, ut quicquid fecis subsederit, exagitet, & in summū reducat: tum colis omnē spurcitiam, quæ redundarit, expurget. Nec absistat id facere, donec uidebitur eliquatū omni fece mustū carere. tū siue mala cydonia, quæ percocta sublaturus sit, seu quoscunq; uoluerit cōueniētes odores adijciat, & nihilo minus subinde fœniculo peragitet, neqd subsederit, quod poßit plumbeū perforare. Cùm deinde iā acriorē potuerit ignē uas sustinere, id est, cùm aliqua iam parte mustū

excoctũ in se feruebit, tum codices, & uastiora ligna subijciantur, sed ita ne fundũ contingant. Quod nisi uitatum fuerit, uel uas ipsum, quod aliquãdo cõtingit, pertũdetur, uel si id factum non erit, utiq; aduretur mustũ, & amaritudine concepta condituris fiet inutile. Oportebit autem antè, quàm mustum in uasa defrutaria cõijciatur, oleo bono plumbea ipsa intrinsecus imbui, & bene fricari, atq; ita mustum adijci. Ea res non patitur defrutum aduri.

De sapa, & defruto coquendis. CAP. XX.

QVinetiam diligenter factũ defrutũ, sicut uinũ solet acescere: quod cùm ita sit, meminerimus anniculo defruto, cuius iam bonitas explorata est, uinũ condire: nã uitioso medicamine fructus, qui perceptus est, uitiatur. Ipsa autẽ uasa, quibus sapa, aut defrutũ coquitur, plũbea potius quàm ænea esse debẽt. Nam in coctura æruginem remittunt ænea, & medicaminis saporẽ uitiãt: odores autem uino ferè apti sunt, qui cũ defruto coquuntur, iris, fœnum Græcũ, schœnum: harũ rerũ singulæ libræ in defrutarium, quod cœperit musti amphoras nonaginta, cùm iam deferbuerit, & expurgatum erit, tum adijci debẽt: deinde si natura tenue mustũ erit, cùm ad tertiã partẽ fuerit decoctum, ignis subtrahendus est, & fornax protinus aqua refrigerẽda: quod si fecerimus, nihilo minus defrutũ infra tertiam partẽ uasis consedit. Sed id quamuis aliquid detrimẽti habeat, prodest tamen: nam quanto plus decoquitur (si modò nõ est adustũ) melius, & spißius fit. Ex hoc autẽ defruto, quod sic erit coctũ, satis est singulos sextarios singulis amphoris immiscere. Nã cum amphoras musti nonaginta in defrutario decoxeris, ita ut iam exiguum superfit de coctura, quod significat decoctũ ad tertias: tũ demum medicamina adijcito, quæ sint aut liquida, aut resinosa,

sinosa,id est picis liquidæ nemeturicæ,cum eam diligẽter ante aqua marina decocta perlueris,decẽ sextarios.Item resinæ terebinthinæ sesquilibrã.Hæc cum adijcies,plumbeum peragitabis,ne adurãtur. cũ deinde ad tertias subsederit coctura,subtrahe ignẽ,& plumbeũ subinde agitabis,ut defrutũ,& medicamẽta coẽant:deinde cũ uidebitur mediocriter calere defrutũ, reliqua aromata contusa, & cribrata paulatim insperges, & iubebis rutabulo ligneo agitari,quod decoxeris eousq;,dũ defrigescit.Quod si non ita,ut præcipimus,permiscueris,subsident aromata, & adurentur. Ad prædictũ autẽ modum musti adijci debent ij odores,nardi folium, iris illyrica, nardum gallicũ, crocum,palma,cyperum,schœnum, quorum singulorum selibræ satisfacient. Item myrrhæ quincunx,calami pondo libram,casiæ selibram,amomi pondo quadrans, croci quincunx,cripæ pãpinaceæ librã. Hæc,ut dixi, arida cõtusa,& cribrata debẽt adijci,& bis cõmisceri rasis,quod est genus crudæ picis,eáq; quanto est uetustior,tanto melior habetur. Nã longo tempore durior facta,cum est cõtusa in puluere redigitur,& bis medicaminibus admiscetur. Satis est autem prædictis ponderibus sex libras eius misceri.Ex hac compositione,quantum in sextarios musti quadragenos octonos adijciendum sit incertum est, quoniã pro natura uini æstimari oportet, quod satis sit. Cauendumq; est,ne conditus sapor intelligatur,nã ea res emptorem fugat. Ego tamen, si humida fuerit uindemia, trientem,si sicca, quadrantem medicaminis in binas amphoras miscere solitus sum, ita, ut quatuor urnarum esset musti modus.Vrna autem quatuor & uiginti sextariorũ. Nonnullos agricolas singulis amphoris quadrantẽ medicaminis indidisse scio, sed hoc coactos fecisse propter

nimiam infirmitatẽ uini eiusmodi, quod uix triginta diebus integrũ permanebat. Hoc tamen mustũ, si sit lignorũ copia, satius est infervefacere, & omnẽ spumam cum fecibus expurgare, quo facto decima pars decidet, sed reliqua perennis erit. At si lignorum penuria est, marmoris, uel gypsi, quod flos appellatur, uncias singulas, itẽ ad tertias decocti defruti sextarios binos singulis amphoris miscere oportebit. ea res etiam si nõ in totũ perennat, certè usq; in alterã uindemiam plerunq; uini saporem seruat.

De defruto, quod adijcitur in uinum ad uetustatem. CAP. XXI.

Mustum quamdulcißimi saporis decoquatur ad tertias, & decoctum, sicut suprà dixi, defrutum uocatur. quod cum defrixit, transfertur in uasa, & reponitur, ut post annũ sit in usu. Potest tamen etiã post dies nouẽ, quàm refrixerit, adijci in uinũ, sed melius est, si anno requieuerit. Eius defruti sextarius in duas urnas musti adijcitur, si mustũ ex uineis collinis est, sed si ex campestribus, tres heminæ adijciuntur. Patimur autẽ, cum de lacu mustum sublatum est, biduo defervescere, & purgari. Tertio die defrutum adijcimus. deinde interposito biduo, cum id mustum pariter cũ defruto deferbuerit, purgatur, & ita coadijcitur in binas urnas ligula cumulata, uel mẽsura semunciæ bene plenæ salis cocti, & triti. Sal autem quã candidißimus conijcitur in urceo fictili sine pice, qui urceus, cũ recipit salem, diligẽter totus oblinitur luto paleato, & ita igni admouetur, ac tandiu iam torretur, quãdiu strepitum edit. cum silere cœpit, finem habet cocturæ. Præterea, fœnum Græcum maceratur in uino uetere per triduũ, deinde eximitur, & in furno siccatur, uel in sole: idq; cum est aridum factum, molitur, & ex eo molito post

saliturãm

salituram musti cochlear cumulatum, uel simile genus poculi eius, qui est quarta pars cyathi, adijcitur in binas urnas: deinde cum iã perfectè mustũ deferbuit, & constitit, tantundẽ gypsi floris miscemus, quantũ salis adieceramus: atq; ita postero die purgamus doliũ, & nutritũ uinũ operimus, atq; oblinimus. Hac conditura Columella patruus meus illustris agricola uti solitus est in ijs fundis, in quibus palustres uineas habebat. Sed idem, cũ collina uina condiebat, aquã salsã decoctã ad tertias pro sale adijciebat: ea porrò facit sine dubio maiorẽ mensurã, et odoris melioris, sed periculum habet, ne uitietur uinũ, si male cocta sit aqua. Sumitur autem hæc, ut iam dixerã, quàmlongißimè à littore. Nã liquidior, & purior est, quantum altiori mari hausta est. Eam si quis (ut Columella faciebat) reponet, post trienniũ in alia uasa eliquatam transfundat. Deinde post alterũ trienniũ decoquat usq; ad partem tertiã longè meliorẽ habebit cõditurã uini. Nec ullũ periculũ erit, ne uina uitiẽtur. Satis est autẽ sextarios singulos adijcere salsæ, eosq́; in binas musti urnas, quamuis multi etiam binos immisceant, nonnulli etiam ternos sextarios: idq́; ego facere non recusem, si genus uini tantum ualeat, ut aquæ salsæ non intelligatur sapor. Itaq; diligens paterfamiliâs, cũ parauerit fundũ, statim prima uindemia tres aut quatuor notas conditura totidem amphoris musti experietur, ut exploratũ habeat quantum plurimum salsæ uinũ, quod fecerit, sine offensa gustus pati poßit.

Picis liquidæ alterum medicamen, quo mustum condias. CAP. XXII.

Picis liquidæ nemeturicæ metretam adde in labrum, aut in alucum, & in eodem infundito cineris lixiuiæ congios duos, deinde permisceto spatha lignea. cum requieuerit,

quieuerit, eliquato lixiuiam. deinde iterum tantundẽ lixiuiæ addito, eodem pacto permiſceto, & eliquato. Tertio quoq; idem facito. Cinis autem odorẽ picis aufert, & eluit ſpurcitiã. Poſt codẽ addito picis brutiæ, ſi minus alterius quàm puriſſimæ quinq; libras. Hæc minutè concidito, & admiſceto pici nemeturicæ. Tum aquæ marinæ quamuetuſtiſſimæ, ſi erit, ſi minus, ad tertiam partem recẽtis aquæ marinæ decoctæ congios duos inijcito. Apertum labrum ſinito in ſole per caniculæ ortũ, & ſpatha lignea permiſceto quàm ſæpiſſime, uſq; eò, dũ ea, quæ addideris, in pice colliqueſcant, & unitas fiat. Noctibus autem labrum operire cõueniet, ne irroretur. Deinde cum aqua marina, quam addideris, ſole conſumpta uidebitur, ſub tectum uas totũ ferre curabis. Huius autem medicaminis quidam pondo quadrantem in ſextarios XLVIII. *miſcere ſoliti ſunt, & hac conditura cõtenti eſſe. Alij cyathos tres eius medicamẽti adijciunt in totidẽ ſextarios, quot ſuprà diximus.*

De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram uini picati. CAP. XXIII.

PIx *corticata appellatur, qua utuntur ad conditura̋s Allobroges. Ea ſic conficitur, ut dura ſit, & quanto facta eſt uetuſtior, eo melior in uſu eſt. Nam omni lentore miſſo facilius in puluerẽ reſoluitur, atq; cribratur. Hãc ergo cõteri & cribrari oportet, deinde cùm bis muſtũ deferbuerit, quod plerunq; eſt intra quartũ diem, quàm de lacu ſublatum, diligenter manibus expurgatur. Et tunc demũ prædictæ picis ſextans, & ſemuncia in ſextarios quinque, et quĩquaginta adijcitur, & rutabulo ligneo permiſcetur, nec poſtea tangitur, dum conferueſcat: quod tamen non amplius diebus quatuordecim à conditura patiendum eſt. Nam oportebit poſt hunc numerum dierũ confeſtim uinũ emundare*

emundare, & siquid fecis aut labris uasorum, aut lateribus inhæsit, eradi, ac suffricari, & protinus operculis impositis oblini. At si ex eadem pice totam uindemiam condire uolueris, ita ne gustus picati uini posit intelligi, sat erit eidem picis sex scrupula in sextarios quinq; & quadraginta: tum demum miscere, cū mustū deferbuerit, & fæces expurgatæ fuerint, oportebit, atq; salis decocti, contritiq; semunciam in eundem modū musti adijcere. Nec solū huic notæ uini sal adhibendus est, uerùm, si fieri posit, in omnibus regionibus omne genus uindemiæ hoc ipso pōdere saliendū est: nam ea res mucorē uino inesse nō patitur.

De pice nemeturica ad condituras. CAP. XXIIII.

PIx *nemeturica in* Liguria *conficitur*. E*a deinde ut fiat cōdituris idonea, aqua marina quàm longißimè à littore de pelago sumēda est, atq; in dimidiā partē decoquenda, quæ cum in tantùm refrixerit, quantū ne contacta corpus urat, partem aliquā eius, quæ satis uidebitur, prædictæ pici immiscemus, & diligenter lignea spatha, uel etiā manu peragitabimus, ut si quid inest uitij eluatur: deinde patiemur picem considere, & cùm siderit, aquam eliquabimus: posteà bis, aut ter ex reliqua parte aquæ decoctæ tandiu lauabimus, & subigemus eā, donec rutila fiat: tum eliquatam in sole quatuordecim diebus patiemur esse, ut quisquis ex aqua humor remansit, aßiccetur, noctibus autem uas tegendum erit, ut irroretur. Cùm hoc modo picem præparauerimus, & uina, cùm iam bis deferbuerint, condire uoluerimus, in musti sextarios octo & quadraginta, cyathos duos picis prædictæ sic adijciemus*. Ex *ea mensura, quam condituri sumus, sextarios duos musti sumere oportebit: deinde ex his sextarijs in picis sextantem paulatim mustum infundere, & manu tanquam mulsum subigere*

subigere, quò facilius coëat. Sed ubi toti duo sextarij cum pice coierint, & quasi unitatem fecerint, tum eosdem in id uas, unde sumpseramus, perfundere, & ut permisceatur medicamen, rutabulo ligneo peragitare conueniet.

De aqua salsa, uel muria ad uina condienda. CAP. XXV.

QVoniam quidã, immò etiã ferè omnes Græci, aqua salsa, uel muria mustum condiunt, eã quoq; partem curæ non omittendã putaui. In mediterraneo, quò non est facilis aquæ marinæ inuectio, sic erit ad conditura confi-cienda muria. Huic rei uel maxime est idonea cœlestis a-qua, si minus, ex fonte liquidißimo profluens. Harũ ergo alterutrã curabis quamplurimã, & quamoptimis uasis cõ ditã ante quinquenniũ in sole ponere: deinde cùm compu truerit, tandiu pati donec ad pristinum modum perueniat. Quod cùm factũ fuerit, alia uasa habeto, & in ea sensim aquam eliquato, donec ad fecẽ peruenias: semper enim in requieta aqua crassamen aliquod in imo reperitur. Sic cu-rata cùm fuerit, in modũ defruti ad tertias decoquẽda est: adijciuntur autem in aquæ dulcis sextarios quinquaginta, salis sextarius, & mellis optimi unus sextarius: hæc pariter decoqui, & omnem spurcitiam expurgari oportet: deinde cùm refrixerit, tum quantumcunq; humoris est, tantum in amphoram musti portionem adijci. Quòd si ager mariti-mus est, silentibus uentis de alto quàm quietißimo mari su mẽda est aqua, & in tertiam partem decoquẽda, adiectis, si uidebitur, aliquibus aromatis ex ijs, quæ suprà retuli, ut sit odoratior uini curatio. Mustũ autẽ antè, quàm de lacu tollas, uasa rore marino, uel lauro, uel myrto suffumiga-to, & largè repleto, ut in efferuescendo uinũ se bene pur-get. Posteà uasa nucibus pineis suffricato: quod uinum

uolueris

uolueris dulcius esse, postero die, quod austerius quinto die, quàm sustuleris, cõdire oportebit, & ita supplere, & oblinire uasa. Nonnulli *etiam suffumigatis serijs prius conditurum addunt, & ita mustum infundunt.*

Remedia acescentis uini. CAP. XXVI.

IN *quo agro uinum acescere solet, curandũ est, ut cùm uuam legeris, & calcaueris prius, quàm uinacea torculis exprimantur, mustũ in corbẽ defundas, & aquæ dulcis puteanæ ex eodẽ agro partẽ decimam adijcias, & coquas, donec ea aqua, quam adieceris, decocta sit. Posteà cùm refrixerit, in uasa defundas, & operias, & oblinas: ita diutius durabit, & detrimenti nihil fiet.* Melius *est, si ueterẽ seruatã cõpluribus annis aquã addideris, longeq; melius, si aquæ nihil addideris, & decimam musti decoxeris, frigidumq; in uas trãstuleris, & si in sextarios* VII. *musti heminam gypsi miscueris, posteaquàm decoctũ refrixerit.* Reliquum *mustũ, quod in uinaceis fuerit expressum, primo quoq; tempore absumito, aut ære cõmutato.*

De uino dulci faciendo. CAP. XXVII.

VInum *dulce sic facere oportet.* Vuas *legito, in sole per triduũ expandito, quarto die meridiano tẽpore calidas uuas proculcato, mustũ lixiuũ (hoc est, antequàm prælo pressũ sit, quod in lacũ musti fluxerit) tollito, cùm deferbuerit in sextarios quinquaginta irim bene pinsitam nec plus unciæ pondere addito, uinum à fecibus eliquatũ diffundito: hoc uinũ erit suaue, firmum, corpori salubre.*

De alijs salubribus conditurarum generibus. CAP. XXVIII.

ALia *medicaminum genera uini condituris, & firmitati aptissima sic facito.* Irim *quàm candidissimã pinsito, fœnum Græcũ uetere uino macerato, deinde in sole exponito,*

exponito, aut in furno, ut siccescat: tum cõmolito minutissimè. Item odoramenta trita, id est, irim cribratam, quæ sit instar pondo quincuncem, & trientẽ, fœni Græci pondo quincuncẽ & trientẽ, schœni pondo quincuncẽ in unum permisceto: tum in serias singulas, quæ sint amphorarum septenûm addito medicamẽtis pondo unciã, & scrupula octo gypsi. Cùm ex locis palustribus mustũ erit, in singulas ternas heminas, cùm de nouellis uineis erit, sextarium, cùm de ueteribus et locis siccis, heminas singulas adijcito. Tertio die quã calcaueris conditurã infundito, sed antequàm cõdias musti aliquantũ in seriam de seria trãsferto, ne in cõdiendo cum medicamẽto effervescat, & fluat. Sic autẽ curatum gypsum, & medicamentũ, in labello permisceto, quantũ serijs singulis fuerit necessariũ, idq; medicamẽtũ musto diluito, & ipsa ad serias addito, & pmisceto: cum deferbuerit, statim repleto, & oblinito. Omne uinũ cum condieris, nolito statim diffundere, sed sinito in dolijs quiescere: posteà cum de dolijs, aut de serijs diffundere uoles, uere florente rosa defæcatum quamlimpidissimũ in uasa bene picata, & pura transferto: si in uetustatẽ seruare uoles, in cado duarum urnarum quamoptimi uini sextariũ, aut fæcis generosæ recentis sextarios tres addito: aut si uasa recẽtia, ex quibus uinum exemptum sit, habebis, in ea confundito. Si horum quid feceris, multo melius, & firmius erit uinũ, etiam si bonos odores addideris, omnem malum odorẽ, & saporẽ prohibueris: nã nulla res, alienum odorem celerius ad se ducit, quàm uinum.

Quemadmodum mustum semper dulce tanquam recens permaneat. CAP. XXIX.

Mustum ut semper dulce tanquam recẽs permaneat, sic facito. Antequàm prælo uinacea subijciantur, de lacu

lacu quamrecentißimum addito mustum in amphorã nouam,eamq; oblinito,& impicato diligenter,ne quicquam aquæ introire poßit: tunc in piscinam frigidæ & dulcis aquæ totã amphorã mergito, ita nequa pars extet,deinde post dies x l.*eximito, sic usq; in annũ dulce permanebit.*

Optima uini curatio,& remedia languentis uini. CAP. XXX.

AB *eo tempore, quo primum dolia operculaueris:usq; ad æquinoctium uernum semel in diebus* xxxvi. *uinũ curare satis est, post æquinoctium uernum bis:aut si uinum florere incipiet,sæpius curare oportebit: ne flos eius pessum eat,& saporẽ uitiet. Quanto maior æstus erit, eo sæpius conuenit uinum nutriri refrigerariq;,& uentilari:nam quandiu bene frigidũ erit, tandiu recte manebit. Labra uel fauces doliorum semper suffricari nucibus pineis oportebit,quoties uinum curabitur: siqua uina erunt duriora,aut minus bona,quod agri uitio, aut tẽpestate sit factum, sumito fecẽ uini boni, & panes facito,& in sole arefacito & coquito in igne:postea terito,et pondo quadrantẽ amphoris singulis infricato,& oblinito,bonũ fiet.*

Siquod animal in mustum ceciderit,& interierit,remedia. CAP. XXXI.

SI *quod animal in mustum ceciderit, & interierit, uti serpẽs,aut mus,sorex'ue, ne mali odoris uinum faciat, ita ut repertũ corpus fuerit, id igne aduratur: cinisq; eius in uas, quò deciderat, frigidus infundatur, atq; rutabulo ligneo permisceatur:ea res erit remedio.*

Vinum ex Marrhubio. CAP. XXXII.

V*Inum Marrubij multi utile putant ad omnia intestina uitia,& maximè ad tußim.Cum uindemiã facies, Marrubij caules teneros, maximè de locis incultis,& ma*

cris legito, eosq; in sole siccato: deinde fasciculos facito, & tomice palmea, aut iuncea ligato, & in seriã mittito, ita ut uinculum extet: in musti dulcis sext. c c. Marrubij libras v i i i, adijcito, ut simul cũ musto defruescat: post ea eximito marrubiũ, et purgatũ uinũ diligẽter oblinito.

Vinum scylliten. CAP. XXXIII.

VInum scylliten ad concoquendum, & ad corpus reficiendum, itemq; ad ueterẽ tußim, & ad stomachũ hoc modo condire oportet. Primum ante dies quadraginta quàm uinum uoles uindemiare scyllam legito, eamque secato quàm tenuißimè, sicut raphani radicem, taleolasq; sectas suspende in umbra, ut adsiccentur: deinde cum aridæ erunt, in musti aminei sextarios x l v i i i. scyllæ aridæ adde pondo libram, eamq; inesse patere diebus x x x. postea eximito, & defæcatum uinum in amphoras binas adijcito. Alij scribunt in musti sextarios x l v i i i. scyllæ aridæ pondo libram, & quadrantem adijci oportere, quod & ipsum non improbo: alij hoc ipsum scyllæ põdus, quod supra dixi, in aceti duas urnas adijciũt, & per x l. dies inesse patiuntur.

De aceto scyllitico. CAP. XXXIIII.

QVi scylliticum acetum facere uolunt, decem bambatæ in tres amphoras musti mitis, aceti acris congium, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmũ, id est, ad quartas, aut si non dulce mustum, ad tertias dispumetur: sed mustum desubmassa, & limpidum sit.

Vinum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & reliquarum notarum quomodo facias. CAP. XXXV.

VInum absynthiten, & hyssopiten, & abrotoniten, & thy

& thymiten, & maratriten, & glyciriziten ſic cõdire oportet. Põtici abſynthij põdo librã cũ muſti ſextar. IIII. decoque uſq; ad quartas: reliquũ quod erit, id frigidũ adde in muſti aminei urnã: idẽ ex reliquis rebus, quæ ſupraſcripta ſunt, facito: poſſunt etiã pulei aridi tres libræ cum congio muſti ad tertias decoqui, & cũ refrixerit liquor, exẽpto puleio in urnã muſti adijci: idq; mox tußientibus per hyemem rectè datur: uocaturq; uini nota gleconites.

De muſto tortiuo. CAP. XXXVI.

MVſtum tortiuũ eſt, quod poſt primã preſſurã uinaceorum circunciſo pede exprimitur: id muſtũ conijcies in amphoram nouam, & implebis ad ſummum: tum adijcies ramulos roriſmarini aridi lino colligatos, & patieris unà deferueſcere per dies ſeptem: deinde eximes ramulorũ faſciculum, & purgatũ diligẽter uinũ gypſabis: ſat erit autẽ roriſmarini ſeſquilibrã in duas urnas muſti adijcere: hoc uino poſt duos mẽſes poßis pro remedio uti.

Vinum ſimile græco facere. CAP. XXXVII.

VVas præcoquas quàmmaturißimas legito, easq; per tridum in ſole ſiccato, quarto die calcato, & muſtũ quod nihil habeat ex tortiuo, conijcito in ſeriam, diligenterq; curato, ut cum deferbuerit, feces expurgentur: deinde quinto die cum purgaueris muſtum, ſalis cocti & cribrati duos ſextarios, uel quod eſt minimum, adijcito unum ſextarium in ſextarios muſti XLIX. Quidam etiam defruti ſextarium miſcent: nonnulli etiam duos adijciunt, ſi exiſtimant uini notam parum eſſe firmam.

Vinum myrtiten quomodo facias. CAP. XXXVIII.

VInum myrtiten ad tormina, & ad alui proluuiem, & ad imbecillum ſtomachum ſic facito. Duo ſunt

genera myrti, quorum alterum est nigrum, alterũ album. Nigri generis baccæ, cum sunt maturæ legũtur, et semina earũ eximuntur, atq; ipsæ sine seminibus in sole siccãtur, & in fictili fidelia sicco loco reponuntur: deinde per uindemiam ex uetere arbusto, uel si id non est, ex uetustißimis uineis amineæ bene maturæ uuæ sole calido leguntur, & ex his mustum adijcitur in seriam, & statim primo die antè, quàm id ferueat, baccæ myrti, quæ fuerant repositæ, diligenter conteruntur, & totidem earum libræ contusarum appẽduntur, quot amphoræ condiri debent: tum exiguum musti sumitur ex ea seria, quam medicaturi sumus, & tanquam farina conspergitur, quicquid contusum, & appensum est: post hæc complures ex ea massulæ fiunt: & ita per latera seriæ in mustum demittuntur, ne altera offa super alteram perueniat: cum deinde bis mustu[illegible] ferbuerit, & bis curatum est, rursus eodem modo, [illegible]ntundem ponderis baccæ, sicut suprà dixi, contunditur: nec iam ut prius massulæ fiunt, sed in labello mustum de eadem seria sumitur, prædicto ponderi permiscetur, sic ut sit instar iuris craßi, quòd cum est permistũ, in eandẽ seriam confunditur, & rutabulo ligneo peragitatur: deinde post nonum diem quàm id factum est, uinum purgatur, & scopulis aridæ myrti seria suffriatur, operculumq; superimponitur, nequid eo decidat. Hoc facto, post septimum diem rursus uinum purgatur, & in amphoras bene picatas, & bene olidas diffunditur: sed curandum est, ut cum diffundis liquidũ, & sine fæce diffundas. Vinum aliud myrtiten, sic temperato: mel atticum ter inferuere facito, & toties dispumato: uel si atticum non habueris, quàm optimum mel eligito, & quater uel quinquies dispumato: nam quanto est deterius, tanto plus habet spurcitiæ: cum deinde mel

de mel refrixerit, baccas albi generis myrti quàm maturissimas legito, & perfricato, ita ne interiora semina conteras: mox fiscello ligneo inclusas exprimito, succumq; earum, qui sit sextariorũ sex cum mellis decocti sextario immisceto, & in laguncul am diffusum oblinito: sed hoc mense Decembri fieri debebit, quo fere tempore matura sunt myrti semina: custodiendumq; erit, ut antè, quàm baccæ legantur, si fieri potest, septem diebus, sin autem ne minus triduum serenum fuerit, aut certè non pluerit, & ne rorulentæ legantur cauendũ: multi nigram, uel albam myrti baccam, cum iam maturuit, distringunt, & duabus horis eam cum paululum in umbra expositam siccauerunt, perterunt ita, ut quantum fieri potest, interiora semina integra permaneant: tum per lineum fiscum, quod pertriuerant, exprimunt, & per colum iunceum liquatum succum lagunculis bene picatis condunt, neq; melle, neq; alia re ulla immista: hic liquor non tam est durabilis, sed quandiu sine noxa manet, utilior est ad ualetudinem quàm alterius myrtei notæ cõpositio. Sunt qui hũc ipsum expressum succum, si sit eius copiosior facultas, in tertiã partẽ decoquãt, & refrigeratum picatis lagunculis condant: sic confectũ diutius permanet: sed quod nõ decoxeris, poterit innoxiũ durare biennio, si modò mundè, & diligenter id feceris.

Passum quemadmodum fiat. CAP. XXXIX.

P*Assum optimum sic fieri Mago præcipit, ut & ipse feci. Vuam præcoquem bene maturã legere, acina arida, aut uitiosa reijcere, furcas, uel palos, qui cannas sustineant, inter quaternos pedes figere, & perticis iugare. Tum insuper cannas ponere, & in sole pandere uuas, & noctibus tegere, ne irrorentur. Cum deinde exaruerint, acina decerpere, & in dolium, aut in seriam conijcere, eòdẽ mu*

stum quamoptimum, sic ut grana submersa sint, adijcere: ubi combiberint uuæ, seq; impleuerint, sexto die in fiscellam conferre, & prælo premere, passumq; tollere. Posteà uinaceos calcare adiecto recentißimo musto, quod ex alijs uuis factum fuerit, quas per triduum insolaueris: tum permiscere, & subactam brisam prælo subijcere, passumq; secundarium statim uasis oblinitis includere, ne fiat austerius: deinde post uiginti, uel triginta dies, cum deferbuerit, in alia uasa deliquare, & confestim opercula gypsare, & pelliculare. Passum si ex uua apiana facere uolueris, uuam apianam integram legito, acina corrupta purgato, & secernito. Postea in perticis suspendito, perticæ uti semper in sole sint facito: ubi satis corrugata erunt acina demito, & sine scipionibus in dolium conijcito, pedibusq; bene calcato: ubi unum tabulatũ feceris, uinum uetus cõspergito, postea alterũ supercalcato, & item uinum cõspergito: eodem modo tertium calcato, & infuso uino ita superponito, ut supernatet, & sinito dies quinq;: posteà pedibus proculcato, & in fiscina noua uuas premito. Quidam aquam cœlestem ueterem ad hunc usum præparant, & ad tertias decoquunt: deinde cum sic uuas, ut suprà scriptum est, passas fecerunt, decoctam aquam pro uino adijciunt, & cætera similiter administrant: hoc ubi lignorum copia est, uilißimè constat, & est in usu uel dulcius, quàm superiores notæ paßi.

Lora optima quomodo fiat. CAP. XL.

QVantum uini uno die feceris, eius partem decimam quot metretas efficiat considerato, & totidem metretas aquæ dulcis in uinacea, sed quibus unius diei uinum expressum erit, addito: eodem & spumas defruti, siue sapæ, & fæcem ex lacu confundito, et permisceto, eamq; in-*

tritam

tritam macerari una nocte finito, postero die pedibus proculcato, & sic permistam prælo subijcito: quod deinde fluxerit, aut dolijs, aut amphoris condito, & cum deferbuerit, obturato. Commodius autem seruatur in amphoris. Hanc ipsam loram M. Columella ex aqua uetere faciebat, & nonnunquam plus biennio innoxiam seruabat.

Mustum lixiuum quomodo fiat. CAP. XLI.

MVstum lixiuum de lacu statim tollito: hoc autẽ erit, quod distillauerit antè, quàm nimium calcetur uua. Sed de arbustiuo genere, quod sicco die legeris id facito, conijcies in urnam musti mellis optimi pondo x. & diligenter permistũ recondes in lagœna, eamq; protinus gypsabis, iubebisq; in tabulato reponi, si plus uolueris facere, pro portione qua suprà mel adijcies: post trigesimum & alterum diem lagœnam aperire oportebit, & in aliud uas mustum eliquatum oblinire, atq; in furnum reponere. Cõditura ex cydoneis fit hoc modo. In cacabo figuli nouo, uel in stagneo coquitur musti arbustiui aminei urna, & mala cydonea grandia expurgata uiginti, & integra mala dulcia granata, quæ punica uocantur, & sorba non permitia diuisa exemptis seminibus, quæ sint instar sextariorum trium. Hæc ita coquũtur, ut omnia poma deliquescant cum musto, & sit puer, qui spatha lignea, uel arundine permisceat poma, ne possint aduri: deinde cum fuerint decocta, ut non multum iuris supersit, refrigerantur, & percolantur, eaq;, quæ in colo subsiderunt, diligenter contrita leuigantur, & iterum in suo sibi iure lento igni, ne adurantur, carbonibus decoquuntur, donec crassamen in modum fecis existat. prius tamen quàm de igne medicamentum tollatur, tres heminæ roris syriaci contriti, & cribrati super omnia adijciuntur, & spatha permiscentur, ut

coëant cum cæteris. Tum refrigeratum medicamentum adijcitur in uas fictile nouum picatum, idq; gypsatũ altè suspenditur ne pallorem trahat.

De caseo condendo. CAP. XLII.

CAsei aridi ouilli proximi anni frusta ampla facito, & in picato uase componito: tum optimi generis musto adimpleto, ita ut superueniat, & sit ius aliquanto copiosius, quàm caseus. Nam caseus combibit, & fit uitiosus, nisi mustum semper supernatet. uas autem, cum impleueris, statim gypsabis: deinde post dies x x. licebit aperiri, & uti qua uoles adhibita conditura, est autem etiam per se non iniucundus.

Vuæ ollares quemadmodum componantur, & seruentur. CAP. XLIII.

VVas bumastos, uel duracinas, uel purpureas cũ desecueris à uite, continuò pediculos earũ impicato dura pice. deinde labellum fictile nouũ impleto paleis quàm siccißimis cribratis, ut sine puluere sint, & ita uuas superponito: tum labello adoperito, & circumlinito luto paleato, atq; ita in tabulato siccißimo composita labra paleis siccis obruito. Omnis autem uua sine noxa seruari potest, si luna decrescente, & sereno cœlo post horam quartam, cum iam insolata est, nec roris quicquam habet, uiti detrahatur. Sed ignis in proximo decumano fiat, ut pix ferueat, in qua pediculi uuarũ statim demittantur. In dolium bene picatum defruti amphoram conijcito, deinde transuersos fustes spisse arctato, ita ut defrutum non contingant: tum superponito fictiles nouas patinas, & in his sic uuam disponito; ut altera alteram nòn contingat: tum òpercula patinis imponito, & linito. deinde alterum tabulatum, & tertium, & quandiu magnitudo patitur dolij similiter instruito

struito, & eadem ratione uuas componito. deinde picatum operculum dolij defruto largè linito, & impositum cinere obturato. nonnulli adiecto defruto contenti sunt transuersas perticas arctare, & ex his uuas ita suspendere, ne defrutū contingant. deinde operculum impositum oblinire. quidā uuas cum ita, ut suprà dixi, legerunt, doliola noua sine pice in Sole siccant. deinde cum ea in umbra refrigerauerunt, furfures ordeaceos adijciunt, & uuas ita superponunt, ut altera alteram non comprimat: tum generis eiusdem furfures infundunt, & alterum tabulatum uuarum eodem modo collocant. idq; faciunt usq; dum dolium alternis furfuribus, & uuis compleant. mox opercula imposita linunt, & uuas siccißimo, frigidißimoq; tabulato reponunt. quidam eadem ratione arida populnea, uel abiegna scobe uirides uuas custodiunt. nonnulli sicco flore gypsi obruunt uuas, quas non nimium maturas uitibus detraxerunt. Alij cum legerūt uuā, si qua sunt in ea uitiosa grana forficibus amputant, atq; ita in horreo suspendunt, in quo triticum suppositum est. Sed hæc ratio rugosa facit acina, & penè tam dulcia quàm est uua passa. Marcus Columella patruus meus ex ea creta, qua fiunt amphoræ, lata uasa in modum patinarum fieri iubebat: eaq; intrinsecus, & exterius crasse picari: quæ cum præparauerat, tum demum purpureas, & bumastos, & numisianas, & duracinas uuas legi præcipiebat, pediculosq; earum sine mora in feruentem picem demitti, & in prædictis patinis separatim sui cuiusq; generis ita componi, ne uuæ inter se contingerent. post hoc opercula superponi, & oblini crasso gypso: tum demum pice dura, quæ igni liquata esset, sic picari, ne quis humor transire posset. tota deinde uasa in aqua fontana, uel cisternina ponderibus impositis mergi.

Nec ullam partem earum pati extare. sic optimè seruatur uua. Sed cum est exempta, nisi eo die consumitur, acescit. Nihil est tamen certius, quàm uasa fictilia facere, quæ singulas uuas laxè recipiant. Ea debent quatuor ansas habere, quibus illigata uiti dependeant. itemq; opercula eorum sic formari, ut media diuisa sint, ut cum suspensa uasa singulas uuas receperint, ex utroque latere appositi operculi duæ partes coëant, & contegant uuas. & hæc uasa, & opercula extrinsecus, & intra diligenter picata esse debebunt. deinde cum cõtexerunt uuas, luto paleato multo adoperiri, sed uuæ depẽdentes à matre sic in pultarios condi debebunt, ne quæ partes uasa contingant. Tẽpus autẽ quo includi debẽt, id ferè est, quo adhuc siccitatibus, & sereno cœlo crassa, uariaq; sint acina. Illud in totũ maximè præcipimus, ne in eodẽ loco mala, & uuæ cõponantur, ne'ue in uicino, unde odor malorũ poßit ad eas peruenire. Nam huiusmodi halitu celeriter acina corrumpuntur. & tamen custodiendorum pomorum rationes, quas retulimus, non omnes omnibus regionibus aptæ sunt, sed pro conditione locorum, et natura uuarum aliæ alijs conueniunt. antiqui plerunque sircitulas & uenuculas, & maiores amineas, et gallicas, quæq; maiores, & duri, & rari acini erant, uasis condebant. nunc autem circa urbẽ maximè ad hunc usum numisianæ probantur. hæc sereno cœlo cum iam Sol in rorem sustulit, quarta, uel quinta hora (si modò luna decrescat, & sub terris est) modicè maturæ lectißimæ leguntur. deinde in cratibus ita ponuntur, ne altera alteram collidat: tum demum sub tectum referuntur, & arida, uel uitiosa grana forficibus amputantur, & cum paululum sub umbra refrixerint, ternæ, aut etiam quaternæ pro capacitate uasorum in ollas demittuntur, & opercula diligenter

pice

pice obturantur, ne humorem transmuttant: tum uinaceorum pes bene prælo expressus proruitur, & modicè separatus scipionibus, resolutaq; intrita folliculorum in dolio substernitur. & deorsum uersus spectantes ollæ cõponuntur, ita distantes, ut interculcari poßint uinacea, quæ cum diligenter conspissata primum tabulatũ fecerunt, aliæ ollæ eodem modo componuntur, expleturq; secundum tabulatum. deinde similiter dolium completur tabulatis ollarum, spißeq; uinaceis inculcantur. mox usq; ad summum labrũ uinaceæ condensantur, & statim operculo superposito cinere in modum gypsi temperato dolium linitur. Monendus tamen erit, qui uasa empturus est, ne bibulas, aut male coctas ollas emat. Nam utraq; res trãsmißo humore uitiat uuam. quinetiam oportebit, cum ad usum promuntur ollæ, tota singula tabulata detrahi. Nam conspissata uinacea, si semel mota sunt, celeriter acescunt, & uuas corrumpunt.

Mala granata quemadmodum seruentur. CAP. XLIIII.

SEquuntur uindemiam rerum autumnalium compositiones, quæ & ipsæ curã uillicæ distendunt. Nec ignoro plurima in hunc librum non esse collata, quæ C. Matius diligentißimè persecutus est. Illi enim propositum fuit urbanas mẽsas, & lauta conuiuia instruere. Libros tres edidit, quos inscripsit nominibus coci, & cetarij, & salgamarij: nobis tamen abunde sunt ea, quæ ex facili rusticæ simplicitati non magna impensa possunt contingere. Vti sunt in primis omnium generum mala. Quidam, ut à granatis incipiam, pediculos punicorum, sicuti sunt, in arborem torquent, ne pluuijs mala rumpantur, & hiantia dispereant, eaq; ad maiores ramos religant, ut immota permaneant: deinde sparteis restibus arborem cludunt, ne aut

coruis

coruis, aut cornicibus, alijs'ue auibus pomũ laceretur: nonnulli uascula fictilia dependentibus malis aptant, & illita luto paleato arboribus hærere patiuntur: alij fœno, uel culmo singula inuoluunt, & insuper luto paleato crasse linunt, atq; ita maioribus ramis illigant, ne ut dixi, uento cõmoueãtur. Sed hæc omnia, ut dixi, sereno cœlo administrari sine rore debent: quæ tamen aut facienda non sunt, quia lædantur arbusculæ: aut certè non continuis annis usurpãda, præsertim cùm liceat etiam detracta arboribus eadem innoxia custodire. Nam & sub tecto fossulæ tripedaneæ siccissimo loco fiunt: eoq; cùm aliquantum terræ minutæ repositum est, infiguntur sambuci ramuli: deinde sereno cœlo granata leguntur cum suis pediculis, & sambuco inseruntur, quoniam sambucus tam apertam, & laxã medullam habet, ut facilè malorum pediculos recipiat. Sed cauere oportebit, ne minus quatuor digitis à terra absint, & ne inter se poma contingant. Tum factæ scrobi operculũ imponitur, & paleato luto circumlinitur, eaq; humo, quæ fuerat egesta, superaggeretur. Hoc idem in dolio fieri potest, siue quis uolet resolutam terram usq; ad dimidium uas elicere, seu, quod quidam malunt, fluuialẽ arenam cæteraq; eadem ratione peragere. Pœnus quidem Mago præcipit aquam marinã uehementer calefieri, & in ea mala granata lino, sparto'ue illigata paulùm demitti, dum decolorentur, & exempta per triduum in sole siccari, posteà loco frigido suspendi, & cùm res exegerit, una nocte, & postero die usq; in eam horam, qua fuerit utendũ, aqua frigida dulci macerari. Sed & idem autor est, creta figulari bene subacta recentia mala crasse illinire, & cùm argilla exaruit, frigido loco suspendere. Mox cùm exegerit usus, in aquam demittere, & cretam resoluere. Hæc ratio tanquam recentissimum

tißimum pomum custodit. Idem iubet Mago in urceo nouo fictili substernere scobem populneam, uel iligneam, & ita disponere, ut scobs inter se calcari poßit. Deinde facto primo tabulato rursus scobem substernere, & similiter mala disponere, donec urceus impleatur, qui cum fuerit repletus, operculum imponere, & craßo luto diligenter obli nire. Omne autem pomum, quod in uetustatem reponitur, cum pediculis suis legendum est, sed si sine arboris noxa fieri poßit, etiam cum ramulis. Nam ea res plurimum ad perẽnitatem confert. Multi cum ramulis suis arbori detra hunt, & creta figulari cùm diligenter mala obruerunt, in sole siccant: deinde si qua rimam creta facit, luto linunt, & aßiccata frigido loco suspendunt.

Mala orbiculata, sestiana, melimela, & alia genera quomodo seruantur. CAP. XLV.

MVlti eadem ratione, qua granata in scrobibus, uel dolijs seruant cydonea. Nonnulli folijs ficulneis illi gant, deinde cretam figularẽ cũ amurca subigunt, & ea li nunt mala, quæ cùm siccata sunt, in tabulato frigido loco, & sicco reponunt. Nonnulli hæc eadem in patinas nouas sicco gypso ita obruunt, ut altera altera non contingant: nihil tamen certius, aut melius experti sumus, quàm ut cydonea maturißima integra sine macula, & sereno cœlo decrescente Luna legãtur, & in lagœna noua, quæ sit patentißimi oris determa lanugine, quæ malis inest, componãtur leuiter, & laxè, ne collidi poßint: deinde cùm ad fau ces usque fuerint composita, uimineis surculis sic trãsuersis arctentur, ut modicè mala comprimant, nec patiantur ea cùm acceperint liquorẽ, subleuari: tum quamoptimo, & liquidißimo melle uas usq; ad summũ ita repleatur, ut pomum submersum sit: hæc ratio non solùm ipsa mala custo dit,

dit,sed etiam liquorē mulsei saporis præbet,qui sine noxa poßit interdum dari febricitantibus, is'que uocatur melimeli:sed cauendum est,ne quæ in melle custodire uolueris, immatura mala condantur,quoniā cruda si lecta sunt, ita indurescant,ut usui nō sint:illud uerò,quod multi faciunt, ut ea diuidant osseo cultro,& semina eximant,quòd putent ex eis pomum uitiari,superuacuū est,sed ratio, quam nunc docui,adeò quidē certa est,ut etiam si uermiculus inest,nō amplius tamen corrumpantur mala,cùm prædictum liquorē acceperint:nam ea mellis est natura,ut coërceat uitia,nec serpere ea patiatur,qua ex causa etiam exanimum corpus hominis per annos plurimos innoxium conseruat: itaq; poßunt alia genera malorum sicuti orbiculata,sestiana,melimela,matiana hoc liquore custodiri, sed quia uidentur in melle dulciora fieri sic condita,nec proprium saporem conseruare,arculæ fagineæ,uel etiam tiliaceæ, quales sunt,in quibus uestimenta forensia conduntur, huic rei paulò ampliores præparari debent,eæq; in tabulato frigidißimo,& siccißimo loco,quò neq; fumus,neq; teter perueniat odor, collocantur:deinde substrata prædicta poma sic componi,ut flosculi sursum,pediculi deorsum spectent. quemadmodum etiā in arbore nata sunt,& ne inter se alterum ab altero contingatur. Ita obseruandū est,ut unumquodq; genus separatim proprijs arculis reponatur: nam cùm unà clausa sunt diuersa genera, inter se discordant, & celerius uitiantur. Propter quod etiam conseminalium uinearum,non tam est firmum uinum,quàm si per se syncerum amineum,uel apianum,aut etiam fecinum cōdideris: uerùm sic,ut prædixi,cùm diligenter mala fuerint cōposita operculis arcularū cōtegantur,& ut luto paleato linātur opercula,ne introire spiritus poßit:atque ea ipsa nonnulli

sicut

sicut in alijs generibus, ut suprà iam diximus, populnea quidam, etiam abiegna scobe interposita, mala custodiunt. Hæc tamen poma non matura, sed acerbißima legi debent.

De conditura inulæ. CAP. XLVI.

INulæ cõditura sic fiet, cùm eius radicem mense Octob. (quo maximè matura est) è terra erueris, aspero linteolo, uel etiam cilicio detergito quicquid arenæ inhærebit: deinde acutißimo cultello summatim eradito, & quæ plenior radicula fuerit, pro modo craßitudinis in duas, uel plures partes digiti longitudine diffindito: deinde ex aceto modicè in cacabo æneo coquito, ita ne taleolæ inuri poßint. Post hæc in umbra triduo siccentur, & ita in fideliam picatam recondantur, adiecto passo uel defruto, quod supernatet, spißamentoq; cunilæ imposito contectũ uas pelliculetur. Alia inulæ cõditura. Cũ radices eius raseris, taleolas, ut suprà facito, & in umbra triduo, uel etiam quatriduo siccato: deinde siccatas in uasis sine pice, interiecta cunila conijcito, cunila imposita, sex partibus aceti una pars sapæ misceatur cũ hemina salis cocti, ut hoc iure macerentur taleolæ, donec quàm minimũ amaritudinis respiant. Posteà exemptæ iterum siccentur per dies quinq; in umbra: tum craßamentum uini feculenti, nec minus, si sit, mulsi, & utriusq; eorum quartam partẽ boni defruti confundito in ollam, quæ cum inferbuerit taleolas inulæ adijcito, & statim ab igne remoueto, ac rudicula lignea peragitato, donec perfectè refrigescant. Posteà transfundito in fideliam picatam, operculo tegito, tumq; pelliculato. Tertia eiusdem inulæ conditura, Cum radiculas diligenter eraseris, minutè concisas in muria dura macerato, donec amaritudinem dimittant: deinde effusa muria sorba quàm optima, & maturißima semine detracto contere, & cum

inula

inula misce, tum siue passum, seu quàm optimum defrutum adijcito, & uas obturato. Quidam cum condiuerunt inulam, muriaq́; macerauerunt, exsiccant, & malis cydoneis tritis, quæ in defruto, uel melle decoxerant, miscent, atque ita superfundunt passum, uel defrutum, & uas operculatum pelliculant.

Sampsa quemadmodum fiat. CAP. XLVII.

ACerbam pauseam mense Septembri, uel Octobri, dum adhuc uindemia est, contunde, & aqua calida paululum maceratam exprime, fœniculiq́; seminibus, & lentisci cum cocto sale modicè permistam reconde in fideliam, & mustũ quam recentissimũ infunde. Tum fasciculum uiridis fœniculi superpositum merge, ut oliuæ premantur, & ius supereemineat. Sic curata oliua tertio die possis uti. Albam pauseam, uel orchitem, uel radiolum, uel regiam dum contundes, primũ quanq;, ne decoloretur, in frigidam muriã demerge, cuius cum tantum paratæ habueris, quantũ satis fuerit implendæ amphoræ, fœniculi aridi fasciculum substerne in imo: deinde uiridis fœniculi semina, & lentisci districta & purgata in urceolo habeto: tum exemptam de muria oliuã exprimito, & permistam prædictis seminibus in uas adijcito: deinde, cum ad fauces peruenerit eius, fœniculi aridi fasciculos superponito, & ita recentis musti duas partes, & unam duræ muriæ permistas adijcito. Hac conditura compositis oliuis toto anno commodè uteris. Quidam oliuam non contundunt, sed acuta arundine insecant, idq́; operosius quidem, sed melius est, quia hæc candidior est oliua, quàm ea, quæ ex contusione liuorem contrahit. Alij siue contuderint, siue insecuerint oliuas, modico sale cocto, & prædictis seminibus immiscent: deinde sapam, uel passum, uel si est facultas, mellã infundunt. Mela autem

la autē quomodo fiat, paulò antè hoc ipso libro præcepimus. Cætera omnia similiter administrant. Posias oliuas, uel regias sine macula quàm cādidißimas manu districtas eligito: deinde substrato fœniculo arido in amphorā conijcito, intermistis seminibus lētisci, nec minus fœniculi, & cum ad fauces uas repleueris, adijcito muriam durā: tum spissamento facto de arundinum folijs, oliuam premito, ut infra ius mersa sit: & iterū infundito muriā duram, dum ad summū amphoræ labrum perueniat. At hæc oliua per se parum iucunda est, sed ad eas condituras, quæ lautioribus mensis adhibētur, idonea maximè est: nam cū res exigit, de amphora promitur, & cōtusa recipit quācunq; uoluerís conditurā. Pleriq; tamen sectiuum porrū, & rutam cum apio tenero, & mentam minutè cōcidunt, & cōtusis oliuis miscent, deinde exiguū aceti piperati, & pluscusū mellis, aut mulsi adijciunt, oleoq; uiridi irrorant, atq; ita fasciculo apij uiridis contegitur. Quidā sic lectæ oliuæ in modios singulos ternas heminas salis permiscent, & adiectis seminibus lentisci, fœniculoq; substrato amphorā usq; ad fauces replent oliuis: deinde aceto non acerrimo infundunt, & cum iam penè amphoram impleuerunt, fœniculi spissamento deprimunt baccam, & rursus acetum usq; ad summū labrum adijciunt. Posteà quadragesimo die omne ius defundunt, & sapæ, uel defruti tres partes cum aceti una permiscent, & amphorā replent. Est & illa probata cōpositio, ut cum muria dura pausea alba maturuerit, omne ius defundatur, & immistis duabus partibus defruti, cum aceti una, repleatur amphora. Eadē conditura posset etiam regia componi, uel orchita. Quidam unam partem muriæ, et duas aceti miscēt, eoq; iure oliuas poscas colymbadas faciunt: quibus si per se quis uti uelit, satis iucūdas

experietur, quãuis & hæ cum exeunt de muria, conditu=ram qualemcũq; recipere poßunt. Oliuæ posea, cum iam decolorãtur, antequàm mitescant, cum petiolo leguntur, & oleo quã optimo seruãtur. Hæc maximè nota etiã post annum repræsentat uiridem saporem oliuarum. Nonnulli etiam cum de oleo exemerũt, trito sale aspersas pro nouis apponũt. Est & illud conditura genus, quod in ciuitati=bus Græcis plerũq; usurpatur, idq; uocant epityrũ. Oliua pausea, uel orchita cùm primùm ex albo decoloratur, fitq; luteola, sereno cœlo manu distringitur, & in uannis uno die sub umbra expanditur: & siqui adhærent pediculi, fo liáq;, aut surculi leguntur: postero die cribratur, & nouo fisco inclusa prælo supponitur, uehemẽterq; premitur, ut exudet quantulũcũq; habet amurcæ. Patimur autẽ non=nunquam tota nocte, & postero die pondere pressam bac cam uelut exaniari, tum resolutis corticulis eximimus eã, et in singulos modios oliuæ triti salis cocti singulos sexta rios infundimus: itemq; lẽtisci semen, rutæq;, & fœniculi folia sub umbra siccata, quæ uti satis uidẽtur concisa mi=nutè, admiscemus, patimurq; horis tribus, dũ aliquatenus bacca salem combibat: tum superfundimus boni saporis oleũ, ita ut obruat oliuam, & fœniculi aridi fasciculũ de=primimus, ita ut ius supernatet. Huic autẽ cõditura uasa noua fictilia sine pice præparãtur: quæ ne poßint oleum sorbere, tanquam oliuariæ metretæ imbuuntur liquamine, tum demũ & aßiccantur. Sequitur autem frigus hyemis, per quod oliuitas, sicut uindemia, curam uillicæ repetit.

Nigræ oliuæ conditura. CAP. XLVIII.

PRius itaq; (quoniã inchoauimus) de cõditturis oliuarũ præcipiemus, ac statim conficiendi olei rationẽ sub=ijciemus. Pauseæ baccæ, uel orchitæ nonnullis regionibus

etiam

etiam næuiæ cõuiuiorum epulis præparantur. Has igitur, *cùm iam nigruerint, nec adhuc tamen permaturæ fuerint, sereno cœlo distringere manu conuenit, lectasq́; cribrare, & secernere, quæcunq; maculosæ, seu uitiosæ, minoris'ue incrementi uidebuntur: deinde in singulos modios oliuæ salis integri ternas heminas adijcere, & in uimineos qualos confundere superposito copioso sale, ita uti oliuas cõtegat, sicq́; triginta dies pati consudascere, atq; omnem amurcam extillare, posteà in alueum diffundere, mundaq́; spongia salem, ne permaneat, detergere: tum in uas adijcere; & sapa, uel defruto amphoram replere superposito spissamento aridi fœniculi, quod oliuam deprimat.* Pleriq; *tamẽ tres partes defruti, aut mellis, & unã miscent aceti, aliqui duas partes, & unam aceti, & eo, quo cõdiunt, iure.* Quidam, *cùm oliuam nigram legerũt, eadem portione, qua suprà, saliunt, & sic collocãt in qualis, ut immistis seminibus lentisci alterna tabulata oliuarum, & salis usq; in summum cõponũt: deinde post quadraginta dies cùm oliua quicquid habuit amurcæ exsudauit, in alueũ defundũt, & cribratam separant ab seminibus lentisci, spõgiaq́; detergẽt, nequid adhæreat salis: tum in amphorã cõfundunt adiecto defruto, uel sapa, uel etiam melle, si est copia, cæteraq́; similiter faciũt.* In *singulos modios oliuæ singulos sextarios maturi seminis anisi, lentiscíq́;, & ternos cyathos seminis fœniculi: si id nõ est, ipsum fœniculum cõcisum quãtum satis uidebitur, adijci oportet: deinde in singulis modijs oliuarum salis cocti, & nõ moliti ternas heminas admisceri, & ita in amphoris condi, easq́; fasciculis fœniculi obturari, & quotidie per terram uolutari: deinde tertio quoq; aut quarto die quicquid amurcæ inest mitti.* Post XL. *dies in alueum diffũdi, & à sale tãtummodo*

 separari,

separari, sic ne spongia detergeantur oliuæ, sed ita ut erunt exemptæ, massulis salis mistis in amphoram condantur, & spissamentis impositis ad usus in cellam reponantur. Maturam oliuã in statura factam colymbadẽ, de muria tollito, spongia tergito: deinde canna uiridi scindito duobus, uel tribus locis, & triduo in aceto habeto, quarto die spõgia extergito, in urceum, aut cacabum nouũ mittito substrato apio et modica ruta. Cõcisis deinde pleno uase oliuis immitte defrutũ usq; ad os. Lauri turiones in hoc usu mittito, ut oliuas deprimant: post dies uiginti utere.

Sirapa quomodo fiat. CAP. XLIX.

OLiua nigra maturißima sereno cœlo legitur, eaq; sub umbra uno die in cannis porrigitur, & quæcũq; est uitiosa bacca, separatur. Item siqui adhæserãt pediculi, adimuntur, foliaq;, & surculi, quicunq; sunt inter musti, eximuntur. Postero die diligẽter cribratur, ut siquid inest stercoris separetur: deide intrita oliua nouo fisco includitur, et prælo subijcitur, ut tota nocte exprimatur. Postero die inijcitur quammundißimis molis suspẽsis, ne nucleus frãgatur. Et cùm est in sampsam redacta, tunc sal coctus, tritusq; manu permiscetur cũ cæteris aridis condimẽtis. Hæc autem sunt, carenũ, cyminum, semẽ fœniculi, anisum ægyptium. Sat erit autem totidẽ heminas salis adijcere, quot sunt modij oliuarũ, & oleũ superfundere, ne exarescat. Idq; fieri debebit, quotiescũq; uidebitur aßiccari. Nec dubiũ est, quin optimi saporis sit, quæ ex oliua posia facta est. Cæterum supra duos menses sapor eius non permanet integer. Videntur autem alia genera huic rei magis esse idonea, sicut liciniæ, & culmineæ. Veruntamen habetur præcipua in hos usus olea calabrica, quam quidam propter similitudinem oleastellum uocant.

Oleum

Oleum quemadmodum fiat. CAP. L.

MEdia est oliuitas plerunq; initium mensis Decembris. Nam & ante hoc tempus acerbum oleum conficitur, quod uocatur æstiuũ, & circa hunc mensem uiride premitur, deinde posteà maturũ. Sed acerbum oleum facere patris familiâs rationibus nõ conducit, quoniã exiguũ fluit, nisi bacca tẽpestatibus in terrã decidit, et necesse est eam sublegere, ne à domesticis pecudibus, feris'ue cõsumatur. Viridis autem notæ cõficere uel maximè expedit, cùm & satis fluit, et pretio pènè duplicat domini redditũ. Sed si uasta sunt olİueta, necesse est, ut aliqua pars eorum maturo fructui reseruetur. Locus autem in quo cõfici oleum debeat, etiam descriptus est priore uolumine. Pauca tamen ad rem pertinentia commemoranda sunt, quæ prius omiseram. Tabulatum, quò feratur olea, necessarium est, quamuis præceptũ habeamus, ut uniuscuiusq; diei fructus molis, & prælo statim subijciatur. Verũtamen quia interdum immodica multitudo baccæ torculariorũ uincit laborẽ (si labor est) esse oportet pensile horreũ, quò imponãtur fructus, idq; tabulatum simile esse debet granario, & habere lacusculos tã multos, quàm postulabit modus oliuæ, ut separetur, & seorsum reponatur uniuscuiusq; diei coactura. Horum lacusculorum solum lapide, uel tegulis oportet cõsterni, et ita decliue fieri, ut celeriter omnis humor per canales, aut fistulas defluat. Nam est inimicißima oleo amurca, quæ si remãsit in bacca saporẽ olei corrũpit. Itaq; cùm lacus, quemadmodum diximus, extruxeris, asserculos inter se distantes semipedalibus spatijs supra solũ ponito, & cannas diligenter spißè textas inijcito, ita ut ne baccã transmittere queãt, & oliuæ pondus poßint sustinere. Iuxta omnes autẽ lacusculos, ea parte, qua defluet amurca,

ſub ipſis fiſtulis in modum foßularũ concauum pauimentum, uel cauum lapidem eſſe oportebit, in quo conſiſtat, & unde exhauriri poßit quicquid defluxerit. Præterea lacus, uel dolia præparata ſub tecto habere oportebit, quæ ſeorſum recipiant ſui cuiuſq; generis amurcam, ſiue quæ ſyncera defluxerit, ſiue etiã quæ ſalẽ receperit: nam utraq; uſibus plurimis idonea eſt. Oleo autẽ conficiendo molæ utiliores ſunt, quàm trapetum: trapetum, quàm canalis, & ſolea. Molæ quàm facilimam patiuntur adminiſtrationẽ: quoniam pro magnitudine baccarũ uel ſubmitti, uel etiã eleuari poſſunt, ne nucleus, qui ſaporẽ olei uitiat, cõfringatur. Rurſus trapetum plus operis, faciliusq;, quàm ſolea, & canalis efficit. Eſt & organum erectæ tribulæ ſimile, quod tudicula uocatur: idq; non incommodè opus efficit, niſi quòd frequenter uitiatur, & ſi baccæ pluſculum ingeſſeris, impeditur. Pro conditione tamẽ, & regionum conſuetudine prædictæ machinæ exercentur. Sed eſt optima molarũ, tum etiam trapeti. Hæc antè, quàm de oleo cõficiendo diſſererem, præfari neceſſe habui. Nunc ad ipſam rem ueniendum eſt, quãquàm multa omiſſa ſint, quæ ſicut ante uindemiam, ſic ante oliuitatem præparãda ſunt, tanquàm lignorũ copia, quæ multò antè apportanda eſt, ne cum res deſiderauerit, operæ auocentur. Tum ſcalæ, corbulæ, decẽmodiæ, trimodiæ ſatoriæ, quibus diſtricta bacca ſuſcipitur, fiſci, funes canabini, & ſpartei, conchæ ferreæ, quibus depletur oleum, opercula, quibus uaſa olearia conteguntur, ſpongiæ maiores, & minores, urceoli, quibus oleũ progeritur, canneæ tegetes, quibus oliua excipitur, & ſi qua ſunt alia, quæ nunc memoriã meã refugiunt. Hæc omnia, & multò plura eſſe debent, quoniam in uſu depereunt, & pauciora fiunt, quorum ſiquid

ſuo

suo tēpore defuerit, opus intermittitur. Sed iam quod pol licitus sum exequar. Cùm primū baccæ uariare cœperint, & iam quædā nigræ fuerint, plures tamē albæ sereno cœlo manibus distringi oliuā oportebit, & substratis tegetibus, aut cannis cribrari, & purgari. Tum diligēter mundatā protinus in torcular deferri, & integrā in fiscinis nouis includi, prælisq; subijci, ut quantum poßit paulisper exprimatur. Posteà resolutis corticulis emolliri debebunt, adiectis binis sextarijs integri salis in singulos modios. Et aut regulis, si cōsuetudo erit regionis, aut certè nouis fiscinis sampsæ exprimi. Quod deinde primū defluxerit in rotundū labrum (nam id melius est, quàm plumbeū quadratū, uel structile gemellar) protinus capulator depleat, et in fictilia labra huic usui præparata defundat. Sint autem in cella olearia tres labrorum ordines, ut unus primæ notæ, id est primæ pressuræ oleū recipiat, alter secūdæ, tertius tertiæ. Nam plurimū refert non miscere iterationē, multoq; minus tertiationē cum prima pressura, quoniam longè melioris saporis est, quod minore ui præli, quasi lixiuiū defluxerit. cum deinde paululū in labris primis cōstiterit oleū, eliquare id capulator in secunda labra debebit, & deinde in sequētia usq; ad ultima. Nam quāto sæpius trāslatione ipsa uentilatur, & quasi exercetur, tanto fit liquidius, & amurca liberatur. Sat erit autē in singulis ordinibus tricena componi labra, nisi uasta fuerint oliueta, & maiorē numerum desyderauerint. Quòd si frigoribus oleum cum amurca cōgelabitur, plusculo sale cocto utiq; utendū erit. Ea res resoluit oleum, & separat ab omni uitio. Neq; uerendum est, ne salsum fiat. Nam quantūcunq; adieceris salis, nihilominus saporem nō recipit oleum. Solet autem ne sic quidē resolui, cum maiora frigora incesserunt,

ferunt, itaq; nitrum torretur, & contritũ inspergitur, & cõmiscetur. Ea res eliquat amurcã. Quidam, quamuis diligentes olearij baccam integrã prælo non subijciũt, quòd existimant aliquid olei deperire. Nam cum præli pondus accepit, non sola exprimitur amurca, sed & aliquid secũ pinguitudinis attrahit. Illud autẽ in totum præcipiendũ habeo, ut neq; fumus, neque fuligo quandiu uiride oleum conficitur, in torcular admittatur, aut in cellam oleariam. Nam est utraq; res inimica huic rei, peritissimiq; olearij uix patiuntur ad unam lucernam opus fieri. Quapropter ad eum statũ cœli & torcular, & cella olearia cõstituenda est, qui maximè à frigidis uentis auersus est, quoniam minime uapor ignis desyderatur. Dolia autem, & seriæ, in quibus oleum reponitur, non tantũ eo tempore curãda sunt, cum fructus necessitas cogit, sed ubi fuerint à mercatore uacuata, confestim uillica debet adhibere curam, ut si quæ fæces, aut amurcæ in fundis uasorum subsederint, statim emundẽtur, & non calidissima lixiuia, ne uasa ceram remittant, sed semel, atq; iterum eluẽtur, deinde aqua tepida leuiter manibus defricentur, & sæpius eluãtur, atq; ita spõgia omnis humor assiccetur. Sunt qui cretam figularẽ in modũ liquidæ fæcis aqua resoluãt, & cũ uasa lauerint, hoc quasi iure intrinsecus oblinant, & patiãtur arescere. Postea cum res exigit, pura eluunt aqua, nonnulli prius amurca, deinde aqua uasa perluunt, & assiccãt, tum considerant nunquid ceram nouam dolia desyderent. Nam ferè sexta quaq; oliuitate cerari oportere antiqui dixerũt, quod fieri posse nõ intelligo. Nam quemadmodum noua uasa si calefiant, liquidam cerã facile recipiant, sic uetera non crediderim propter olei succũ, ceraturã pati. Quam tamen & ipsam ceraturã nostrorum temporum agricolæ

repud

repudiauerunt, existimaueruntq́; satius esse noua dolia liquida gummi perluere, siccataq́; suffumigare alba cera, ne pallorē capiant. Eamq́; suffitionē semper faciendam iudicant quotiescunq; uel noua, uel uetera uasa curantur, & oleo nouo præparantur. Multi cum semel noua dolia, uel serias crassa gummi liuerunt, una in perpetuū gummitione contenti sunt. Et sanè quæ semel oleum testa combibit, alteram gummitionē non recipit. Respuit enim olei pinguitudo talē materiā, qualis est gummi. Post mensem Decembrem circa Calēdas Ianuarias eadem ratione, qua superius, distringenda erit olea, & statim exprimēda. Nam si reposita in tabulatū fuerit, celeriter concalescet, quoniā hyemalibus pluuijs amurcæ plus concipit, quæ est cōtraria huic rei. Cauendum est itaq;, ne ex ea fiat oleum cibarium quod uno modo uitari poterit: si protinus illata de agro bacca cōmolita, et expressa erit, quæ sic administrata fuerit, ut suprà diximus. Pleriq; agricolarū crediderunt, si sub tecto bacca deponatur, oleum in tabulato crescere, quod tam falsum est, quàm in area frumenta crescere: idq́; mendaciū uetus ille Porcius Cato sic refellit. Ait enim in tabulato corrugari oliuā, minoremq́; fieri. Propter quod cum facti unius mensurā rusticus sub tecto reposuerit, & post multos dies eam molere uoluerit, oblitus prioris mensuræ quā intulerat, ex alio aceruo similiter seposito quantum cuiq; mēsuræ defuit supplet. Eoq́; facto uidetur plus olei quieta, quàm recens bacca reddere, cum longè plures modios acceperit. Attamē si id maximè uerū esset, nihilominus ex pretio uiridis olei plus quàm multitudine mali contrahitur, quod & Cato dixit. Et sic quidem quicquid ponderis, aut mensuræ oleo accedit, si portionem uelis in factum adiectæ baccæ computare, non prouentum, sed

detrimentum senties. Quapropter dubitare non debemus lectam oliuam, primo quoque tempore commolere, praeloq; subijcere. Nec ignoro etiam cibarium oleum esse faciendum. Nam ubi exesa uermiculis oliua decidit, uel tempestatibus, & pluuijs in lutum defluxit, ad praesidium aquae calidae decurritur, ahenumq́; calefieri debet, ut immundae baccae eluãtur. Sed id non feruẽtißima fieri oportet, uerũ modicè calida, quò cõmodior gustus olei fiat: nã si excoctus est etiam uermiculorũ, caeterarumq́; immunditiarum saporẽ trahit. Sed cum fuerit oliua elota, reliqua, sicut suprà praecepimus, fieri debebunt. Fiscis autem non iisdem improbũ & cibariũ oleum premi oportebit. Nam ueteres ad caducam oliuam, noui autem ordinario aptari oleo, semperq́; cùm expresserint facta statim feruentißima debent aqua bis, aut ter elui: deinde si sit profluens, impositis lapidibus, ut pondere preßi detineantur immergi: uel si nec flumẽ est, in lacu, aut piscina quampurißimae aquae macerari, & posteà uirgis uerberari, ut sordes, fecesq́; decidant, & iterum elui, siccariq́;.

De oleo gleucino. CAP. LI.

QVamuis non erat huius temporis olei gleucini cõpositio, tamen huic parti uoluminis reseruata est, ne parum opportunè uini cõditionibus interponeretur: hac autem ratione cõfici debet. Vas oleariũ quàmmaximũ, & aut nouũ, aut certè bene solidũ praeparari oportet: deinde per uindemiam musti quamoptimi generis, & quàm recentißimi sextarios sexaginta cùm olei põdo octoginta in id confundi: tum aromata nõ cribrata, sed ne minutè quidem contusa, uerùm leuiter cõfracta in reticulum iunceũ, aut lineum adijci, & ita cum saxi põdusculo in olei, atq; musti partem demitti. Sin autem ijs portionibus pensata,

quas

quas infrà subijcimus, calami, schoeni, cardomomi, xilobalsami, corticis de palma foeni Graeci uetere uino macerati, & posteà siccati, atq; etiã torrefacti, iũci radicis, tum etiã iridis graecae, nec minus anisi aegyptij pari pondere, id est, uniuscuiusq; libram, & quadrãtem, ut suprà diximus, reticulo inclusa demittito, & metretam linito: post septimũ diem, aut nonum per se metretae siquid fecis, aut spurcitiae faucibus inhaerebit, manu eximito, & detergito: deinde oleũ eliquato, nouisq; uasis recõdito, mox reticulũ eximito, & aromata in pila quãmundissimè cõtundito, tritaq; in candẽ metretã reponito, & tantundem olei quantum prius infundito, & obturato, in sole ponito. Post septimũ diem oleum depleto, & quod reliquum est musti picato cado recondito. Nam id si nõ exhauseris medicamentum, dabitur potatum imbecillis bubus, & caetero pecori.

Oleum ad unguenta quemadmodum facias. CAP. LII.

OLeum autem secundarium non insuauis odoris quotidianam unctionẽ praebere poterit dolore neruorũ laborantibus: antè, quàm oliua nigrescat, cùm primùm decolorari coeperit, nec tamen adhuc uaria fuerit, maximè licinianı, si erit, si minus, regiã, si nec haec fuerit, tunc culminiam baccam manu stringito, & statim purgatam praelo integram subijcito, & amurcam exprimito, deinde suspensa mola oliuam frangito, eamq; uel in regulas, uel in nouo fisco adijcito, subiectamq; praelo sic premito, ne uasa intorqueas, sed tantũ ipsius praeli pondere quãtulumcunq; exprimi patiaris: deinde cùm sic fluxerit, protinus capulator amurca separare, & diligenter seorsum in noua labra transferat, eiusq; eliquet reliquum olei: quod posteà fuerit expressum, poterit ad escam uel cum alia nota mistum

ta mistum, uel per se approbari.

De salsura suillæ carnis. CAP. LIII.

HActenus de oleo abunde diximus, nunc ad minora redeamus: omne pecus, & præcipuè suem pridie quàm occidatur, potione prohiberi oportet, quò sit caro siccior. Nam si biberit, plus humoris salsura habebit: ergo sitientē cùm occideris, bene exossato. Nā ea res minus uitiosam, & magis durabilē salsurā facit: deinde cùm exossaueris, cocto sale, nec nimium minuto, sed suspensa mola infracto diligēter salito, & maximè in eas partes, quibus ossa relicta sunt, largū salē infarcito, cōpositisq; supra tabulatū tergoribus, aut frustis uasta pondera imponito, ut exanietur. Tertio die pondera remoueto, & manibus diligēter salsurā fricato, eamq; cùm uoles reponere, minuto, & trito sale aspergito, atq; ita reponito: nec desieris eius quotidie salsurā fricare, donec matura sit: quòd si serenitas fuerit ijs diebus, quibus perfricatur caro, patieris eam sale cōspersam esse nouem diebus: at si nubilū, aut pluuiæ, undecima, uel duodecima die ad lacum salsurā deferri oportebit, & salē prius excuti, deinde aqua dulci diligēter perlui: necubi sal inhæreat, & paululū aßiccatam in carnario suspendi, quò modicus fumus perueniat, qui siqd humoris adhuc cōtinetur, siccare eum poßit. Hæc salsura luna decrescēte maximè per brumā, sed etiam mense Februario ante Idus commodè fiet. Est & alia salsura, quæ etiā locis calidis omni tempore anni potest usurpari, quæ talis est. Cùm ab aqua pridie sues prohibiti sunt, postero die mactantur, & uel aqua candente, uel ex tenuibus lignis flammula facta glabrātur (nam utroq; modo pili detrahuntur) caro in libraria frusta cōciditur: deinde in seriam substernitur sal coctum, sed modicè (ut suprà diximus

mus) infractum: deinde offulæ carnis spiſsè cōponuntur, & alternis ſal ingeritur: ſed cùm ad fauces ſeriæ peruentum eſt, ſale reliqua pars repletur, & impoſitis ponderibus in uas comprimitur: eaq; caro ſemper conſeruatur, & tanquam ſalſamentum in muria ſua permanet.

Rapa, & napos quemadmodum condias. CAP. LIIII.

R*Aporum quàm rotundiſsima ſumito, eaq;, ſi ſunt lutoſa, detergito, & ſummā cutem nouacula decerpito: deinde (ſicut cōſueuerūt Salgamarij) decuſſatim ferramēto lunato incidito. Sed caueto, ne uſq; ad imū præcidas rapū. Tum ſalē inter inciſuras raporū non nimiū minutū aſpergito, & rapa in alueo, aut ſeria cōponito, & ſale pluſculo aſperſa triduo ſinito, dum exudēt: poſt tertiā diē mediā fibrā rapi guſtato, ſi receperit ſalē.* Deinde *cùm uidebitur ſatis recepiſſe, exemptis omnibus, ſingula ſuo ſibi iure eluito: uel ſi nō multū liquoris fuerit, muriā durā adijcito, & ita eluito: & poſteà in quadratā ciſtam uimineā, quæ neq; ſpiſsè, ſolidè tamē, & craſsis uiminibus cōtexta ſit, rapa cōponito: deinde ſic aptatam tabulā ſuperponito, ut uſq; ad fundū, ſi res exigat, intra ciſtā deprimi poſsint. Cum autē eam tabulā ſic aptaueris: grauia pondera ſuperponito, & ſinito nocte tota, et uno die ſiccari. Tum in dolio picato fictili, uel in uitreo cōponito, & ſic infundito ſinapi, & aceto, ut à iure contegantur.* N*api quoq;, ſed integri, ſi minuti ſunt, maiores autē inſecti, eodē iure, quo rapa cōdiri poſſunt: ſed curandū eſt, ut hæc utraq; antequàm caulē, aut cymā faciāt, dum ſunt tenera, cōponantur.* N*apos minutos integros, aut rurſus amplos in tres, aut quatuor partes diuiſos in uas cōijcito, & aceto infundito, ſalis quoq; cocti unum ſextariū in*

congium

congium aceti adijcito: post trigesimũ diem uti poteris.

Sinapim quemadmodum facias. CAP. LV.

SEmen sinapis diligenter purgato, & cribrato: deinde aqua frigida eluito, & cum fuerit bene lotum, duabus horis in aqua sinito: Posteà tollito, & manibus expressum in mortarium nouum, aut bene emundatum conijcito, & pistillis conterito, cum contritũ fuerit, totam intritam ad medium mortariũ contrahito, et comprimito manu plana: deinde cum compresseris, sacrificato, & impositis paucis carbonibus uiuis aquam nitratam suffundito, ut omnem amaritudinem eius, & pallorem exaniet: deinde statim mortarium erigito, ut omnis humor eliquetur. Post hoc album acre acetũ adijcito, & pistillo permisceto, colatoq́;. Hoc ius ad rapa condienda optimè facit. Cæterũ si uelis ad usum cõuiuiorũ præparare, cũ exanieris sinapi, nucleos pineos quamrecentißimos, et amygdalũ adijcito, diligẽterq́; cõterito infuso aceto. Cætera, ut suprà dixi, facito. Hoc sinapi ad embammata nõ solum idoneo, sed etiã speciosο uteris: nã est cãdoris eximij, si sit curiose factũ.

Oleris atri & siseris radicem quemadmodum condias. CAP. LVI.

PRiusquàm olus atrum coliculum agat, radicem eius exerito mense Ianuario, uel etiam Februario, & diligenter defricato, nequid terreni habeat, & in aceto, & sale componito: deinde post diem trigesimum eximito, & corticem eius delibratum abijcito. Cæterum medullã eius concisam in fideliam uitream, uel nouam fictilem conijcito, & adijcito ius, quod sicut infrà scriptum est fieri debebit. Sumito mentam, & uuam passam, & exiguam cepã aridam, eamq́; cum torrido farre, & exiguo melle subteri to: quæ cũ fuerit bene trita, sapæ, uel defruti duas partes,

& aceti

& aceti unam permiſceto:atq; ita in eandẽ fideliam confundito,eamq́; operculo contectam pelliculato:cum deinde uti uoles,cum ſuo iure conciſas radiculas promito, & oleum adijcito: hoc ipſo tempore ſiſeris radicem poteris eadẽ ratione,qua ſuprà cõdire:ſed cum exegerit uſus,exi mes de fidelia,& oxymelli,cum exiguo oleo ſuperfunde.

Moretum oxyporum,uel ut alij,oxygarum quemadmodũ componas. CAP. LVII.

ADdito in mortarium ſatureiam,mentam,rutam, coriandrum,apium,porrum ſectiuum,aut ſi non erit uiridem cepam:folia lactucæ,folia erucæ,thymum uiride,uel nepetam,tum etiam uiride puleium,& caſeum recentem, & ſalſum: ea omnia pariter conterito, acetiq́; piperati exiguum permiſceto. Hanc miſturam cum in catillo compoſueris,oleum ſuperfundito. Cum uiridia, quæ ſuprà dicta ſunt,contriueris, nuces iuglandes purgatas quantum ſatis uidebitur,inſerito,acetiq́; piperati exiguum permiſceto, & oleum infundito. Seſamum leuiter torrefactum cum ijs uiridibus, quæ ſuprà dicta ſunt, conterito. Item aceti piperati exiguum permiſceto, cui ſuprà oleum ſuperfundito. Caſeum gallicum,uel cuiuſcunq; notæ uolueris minutatim concidito, & conterito, nucleosq́; pineos, ſi eorum copia fuerit,ſi minus,nuces auellanas torrefactas adempta cute,uel amygdalas æquè ſupra condimenta pariter miſceto, acetiq́; piperati exiguum adijcito, & permiſceto, compoſitumq́; oleo ſuperfundito. Si condimenta uiridia non erunt,puleium aridum,uel thymum, uel origanum, aut aridam ſatureiam cum caſeo conterito, acetumq́; piperatum, & oleum adijcito. Poſſunt tamen hæc arida, ſi reliquorum non ſit poteſtas,etiam ſingula caſeo miſceri. Piperis albi ſi ſit, ſi minus, nigri unciæ tres, apij

ſeminis

seminis unciæ duæ, laseris radicis, quod σίλφιον Græci uocant, sescunciam, casei sextantem. Hæc cōtusa & cribrata melli permisceto, & in olla noua seruato: deinde cum exegerit usus, quantulumcunque ex eo uidebitur aceto, & garo diluito. Ligustici unciam, passæ uuæ detractis uinaceis sextantem, piperis albi, uel nigri quadrantem. Hæc, si maiorem impensam uitabis, possunt melli admisceri, & ita seruari: at si pretiosius oxyporum facere uoles, hæc eadem cum superiore compositione miscebis, & ita in usum repones: quòd si etiam cum laser non habueris, pro silphio, mellis adijcies pondo semunciam.

CLausulam peracti operis mei P. Siluine non alienum puto indicem lecturis, si modò fuerint, qui dignentur ista cognoscere: nihil dubitasse me penè infinita esse, quæ potuerint huic inseri materiæ: uerùm ea, quæ maximè uidebantur necessaria, memoriæ tradenda censuisse: nec tamen canis natura dedit cunctarum rerum prudentiam: nam etiam quicunque sunt habiti mortalium sapientissimi, multa scisse dicuntur, non omnia.

L. IVN.

L. IVN. MODERATI COLVMELLAE LIBER DE ARBORIBVS.

Qui cum tertius eius de re rustica librorũ haberetur, tum ex ipsius Columellæ uerbis, tum alijs argumentis, temerè in alienum locum irrupisse deprehensus est, neq; inter illos annumerandus.

De uitiario faciendo. CAP. I.

VONIAM de cultu agrorũ abunde primo uolumine præcepisse uidemur, nõ intempestiua erit arborũ, uirgultorumq; cura, quæ uel maxima pars habetur rei rusticæ. Placet igitur, sicuti Vergilio, nobis quoq; duo esse genera surculorũ, quorum alterũ sua sponte gignitur, alterum cura mortalium procedit. Illud, quod non ope humana prouenit, materiæ est magis aptũ: hoc cui labor adhibetur, idoneum fructibus: unũ hoc itaq; præcipuum est, atq; id ipsum genus tripartitò diuiditur: nam ex surculo uel arbor procedit, ut olea, ficus, uel frutex, ut rosæ arundines: uel tertium quiddam, quod neq; arborẽ, neq; fruticem propriè dixerimus, sicuti est uitis. Arborum, & fruticum docebimus cultum, si prius de uitibus præceperimus. Qui uineã uel arbustum constituere uolet, seminaria prius facere debebit, sic enim sciet cuius generis uitem positurus est: nam quæ pretio parata disponitur, certam generositatis fidem non habet, quoniam dubium est, an is, qui uendidit, legendis seminibus adhibuerit diligentiam: tum etiam quod ex longinquo petitur, parum familiariter nostro solo uenit, propter quod difficilius conualescit alienũ exteræ regionis. Optimũ est itaq; eodem agro, quo uitem dispositurus es, uel certè uicino

facere seminarium: idq; multum refert loci natura. Nam si colles uineis, uel arbustis occupaturus es, prouidendum est, ut siccißimo loco fiat seminariũ, & iam quasi ab incunabulis uitis exiguo assuescat humori: aliter cùm trãstuleris de humido in aridum locum, uiduata pristino alimento deficiet: at si campestres, & uliginosos agros poßidebis, proderit quoq; seminariũ simili loco facere, & uitem largo consuescere humori: nãq; exilis, cùm in aquosum agrũ transfertur, utcunq; putrescit: ipsum autẽ agrum, quẽ seminario destinaueris planũ, & succosum, sat erit bipalio uertere: quod uocãt rustici sestertiũ, ea repastinatio altitudinis habet plus sesquipede, minus tamẽ quàm duos pedes. Eiusmodi bipalio iugerum agri uertitur operis quinquaginta. Collem autẽ, & cliuum modum iugeri cõtinentẽ, si ne minus duobus pedibus altè repastinabis operis sexaginta: uel si eodẽ loco, quo uineã ordinaturus es, facere uoles seminariũ, tribus pedibus altè repastinabis iugerũ opis octoginta: ita tamẽ si neq; lapis, neq; tophus, aut alia materia difficilior interuenerit: quæ res quot operas absumat, parum certum est. Nos autem de terreno loquimur.

Qualia semina, & quando legas. CAP. II.

P*Eracta repastinatione, mense Februario, uel prima parte Martij semina legito: sunt autem optima, quæ de uitibus notatis legũtur. Nã cui cordi est bona seminaria facere, circa uindemiã uites, quæ & magnũ, & incorruptum fructum ad maturitatẽ perduxerint, rubrica cum aceto (ne pluuijs abluatur) permista denotat, nec hoc uno tantummodo anno facit, sed continuis tribus, uel pluribus uindemijs easdem uites inspicit: an perseuerent esse fœcundæ. Sic enim manifestum est generositate uitium, non anni ubertate fructũ prouenire. Si compluribus uindemijs eundem*

dem

dem tenorem seruarint, ex eiusmodi uitibus lecta semina multum bonumq; uinum praebebunt: nanq; qualiscunque generis uuae, quae incorruptae ad maturitatem proueniunt, longè melioris saporis uinum faciunt, quàm quae praeripiuntur aestu, aut alia de causa.

Quemadmodum semina eligas, & de habitu terrae. CAP. III.

SE*mina autem eligito grandi acino, tenui folliculo, paucis, minutisq; uinaceis, dulci sapore. Optima habetur à lũbis: secũda ab humeris: tertia summa in uite lecta, quae celerrimè comprehendunt, & sunt feraciora, sed & quàm celerrimè senescunt. Pampinaria sarmenta deponi nõ placet: quia sterilia sunt. Locis pinguibus, & planis, & humidis praecoques uites serito raris acinis, breuibus nodis imbecillas: nã tali generi uitium eiusmodi ager aptus est. Locis aridis, & macris, & siccis uitem fere natura feracem, & ualidam, crebrisq; acinis. quòd si pingui agro ualidas uites deposueris, pãpinis magis eluxuriabuntur, & qualencunq; fructũ tulerint, ad maturitatẽ nõ perducent. Rursus imbecillae exili agro celeriter deficiẽt, exiguumq; fructum dabunt. Vnumquodque genus uitium separatim serito: ita suo quodque tempore putabis, & uindemiabis. Semina nouella cum uetere sarmento deposita citò comprehendunt, & ualenter crescunt, sed celeriter senescunt: at quae uetere sarmento panguntur, tardius conualescunt, sed tardius deficiunt: semina quàm recẽtissima terrae mandare conuenit. Si tamen mora interuenerit, quò minus statim serantur, quàm diligentissimè obrui tota oportet eo loco, unde neq; pluuias, neq; uentos sentire possint: plãtaria facito ab exoriente, & à decima luna, & à uigesima. Haec melior est uitibus satio. Sed cùm seris, frigidos uẽtos*

uitato. Malleolū sic deponito: uirgam malleolarem nō amplius, quàm sex gemmarū esse conuenit, ita tamen sunt, si breuia internodia habent: eius imam partē, quam in terrā demissurus es, acutißima falce iuxta nodum, sic ne gemmā lædas, rotunda plaga amputato, & statim fimo bubulo linito: tum in terram bene pastinatam, & stercoratam rectū sarmentum defigito, ita ne minus quatuor gemmæ abscondantur. Pedale quoquouersus spatiū sat erit inter semina relinqui: cùm comprehenderint, identidem pampinentur, ne plura sarmenta quàm debent, enutriant. Item quàm sæpißimè fodiantur: ferro ne tangātur. Vigesimo & quarto mense resecentur: post trigesimū, & sextū mensem transferantur. In agro requieto uineā ponito. Nam ubi uinea fuerit, quod citius decimo anno seueris: ægrius comprehendet, nec unquā roborabitur. Agrū antè, quàm uineis obseras, explorato qualis saporis sit, talem enim etiam gustus uini præbebit. Sapor autem (sicuti primo docuimus uolumine) comprehendetur, si terrā aqua diluas, & cū colaueris, tum demum aquā degustes: aptißima uitibus terra est arenosa, sub qua consistit dulcis humor: probus consimilis ager cui subest tophus. Aequè utilis congesta, & mota terra. Sabulum quoq;, cui subest dulcis argilla, uitibus cōuenit: omnis autē qui per æstatē finditur ager, uitibus, arboribusq; inutilis: terra inferior alit uitē, & arborē superior custodit. Saxa summa parte terræ, et uites, et arbores lædunt, ima parte refrigerant: & mediocri raritudine optima est uitibus terra: sed ea, quæ transmittit imbres, aut rursus in summo diu retinet, uitanda est. Vtilißima est autem superior modicè rara, circa radices densa. Montibus, cliuisq; difficulter uineæ conualescunt, sed firmū, probūq; saporem uini præbent. Humidis, & planis locis robustißimæ,

mæ,sed infirmi saporis uinũ,nec perenne faciunt. Et *quoniam de seminibus, atq; habitu soli præcepimus, nunc de genere uinearum disputabimus.*

De generibus uinearum. CAP. IIII.

V*Ites maximè gaudent arboribus, quia naturaliter in sublimè procedunt,tũ & materias ampliores creant, & fructum æqualiter percoquunt.* Hoc *genus uitũ arbu stiuũ uocamus,de quo pluribus suo loco dicemus.* Vi*nearum autem ferè genera in usu tria sunt,iugata,humi proiecta, & deinde tertia,quæ est à terra subrecta, more arborum in se consistens.* Id *genus comparatũ iugatæ quadam parte deficitur,quadam superat.* Iu*gata plus aëris recipit,& altius fructum fert, & æqualius concoquit, sed difficilor est eius cultus.* At *hæc ita constituta est, ut etiam arari poßit,eoq; ubertatem maiorem consequitur, quòd sæpius,& minore impensa excolitur.* At *quæ protinus in terram proiecta est,multum sed non bonæ notæ uinum facit.* V*inea optimè repastinato agro reponitur.* N*onnunquam tamen uel melius quibusdã locis,sulcis committitur.* I*nterdum etiam scrobibus deponitur,sed ut dixi,repastinabitur iugerum in altitudinem pedum triũ operis octoginta.* S*ulcum autem terrenum pedum duorum altum, & longũ septuaginta,una opera effodit.* S*crobes ternarios, id est quoquouersus pedũ trium,una opera facit* XVIII. V*el sicui cordi est laxius uites ponere, scrobes quaternarios,id est quoquouersus pedum quaternum, una opera* XII. *facit.* V*el bipedaneos quoquouersus una opera* XX. *effodit.* C*urandum autem est,ut locis aridis & cliuosis altius uites deponantur,quàm si humidis,& planis.* I*tem si scrobibus,aut sulcis uineam posituri erimus, optimũ erit, ante annum scrobes, uel sulcos facere.* V*inea,quæ angu-*

stißimè conseritur, quoquouersus quinq; pedũ spatio interposito ponitur, laxius uerò inter pedes VII. *uel* VIII. *Sed quæ rarißimè (ut etiã facilè arari poßit) inter denos pedes constituitur. Hæc positio uinearum modum sine dubio agri maiorem occupat, sed ualẽtißima, & fructuosißima est. Cum semina depones, imum scrobem, uel sulcum bidentibus fodito, mollemq́; reddito. Vitem, quam ponis, fac ut ad orientem spectet adminiculo religata. In Imo scrobe lapides circa pondo quinq; ita ponito, ne uitẽ premãt, sed tamen iuxta radices sint. Præterea post hæc uinaceæ heminã uuæ albæ in nigra, uuæ nigræ in alba ponito, atq; ita scrobem, uel sulcũ cum stercorata terra ad medium cõpleto. Triennio deinde proximo paulatim scrobẽ, uel sulcum usq; in summum completo. sic uites consuescent radices deorsum agere. Spatium autem radicibus, quà repant, lapides præbent, et hyeme aquam repellunt, æstate humorem præbent uinaceæ, quæ & radices agere cogunt. Quoniam præcepimus quemdmodum uites ponendæ sint, nunc culturam earum docebimus.*

Quemadmodum uites coli debeant. CAP. V.

VIneam nouellam omneis gemmas agere sinito, simul atq; pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato, & duas materias relinquito, alteram, quam uitis constituendæ causa submittas, alterã subsidio habeas, si fortè illa ordinaria interierit: hanc rustici custodem uocant: proximo deinde anno, cum putabis uitẽ, meliorem unã uirgam relinquito. tertio anno uitem, in quã formam uoles, dum tenera est, componito. Si iugatam erimus facturi, unam materiã submittito, ita ut duas gemmas, quæ sunt proximæ à terra, falce acuta radas, ne poßint germinare, deinde tres sequentes relinquas, reliquã par-

tem

tem uirgæ amputes. Sin autem uitem in se consistere uoles, sicuti arbori brachia submitti patieris, & dabis operam, ut in orbem quàm rectißimè formetur. Nam præterquàm quòd speciē habet sic composita, tum etiā minus laborat, cum undiq; uelut æquilibrio stabilita in se requiescit. Sat erit autē, cùm primò brachia submittentur, singulas gemmas singulis sarmentis relinqui, ne protinus onere grauetur. Post hanc putationem lectis sarmentis, bidētibus altè, & æqualiter uineam fodito: uel, si ita latè disposita erit, arato. Ab Idibus Octobris ablaqueare incipito, ante brumam ablaqueatam habeto. Per brumam uitem ne colito, nisi si uoles eas radices, quæ in ablaqueatione apparebūt, persequi: tum demū optimè amputabis, sed ita ne codicē lædas, sed potius instar digiti unius à matre relinquas, & ita radicem reseces. Nam quæ propius abraditur, præterquàm quòd uulnus uiti præbet, eóq; nocet, tum etiam de ipsa cicatrice plures radices prorepunt. Itaq; optimū est exiguam partē relinqui, atq; ita summas partes, quas æstiuas rustici appellant, resecare, quæ sic resectæ inolescunt: nec ultrà uitibus obsunt. Possunt etiam soboles per brumam cædi, eò magis q̃ frigoribus extirpatæ minus recreātur. Peracta ablaqueatione ante brumā tertio quóq; anno macerati stercoris, ne minus sextarijs binis ad radices uitiū posuisse conueniet, præterquàm columbinū, quo siquid amplius, quàm heminam posueris, uiti nocebit. Post brumā deinde ablaqueationē circunfodito. Ante æquinoctium uernum, quod est Octauo Cal. April. ablaqueationē adæquato. Post Idus Aprilis terrā ad uitē aggerato, æstate deinde quàm potes sæpißimè occato. Iugerum uineæ quinq; operis ablaqueatur, quinque foditur, tribus occatur. Iugerū ualētis, & iam cōstitutæ uineæ quatuor ope-

ris putatur, sex alligatur. Arbusto nihil eiusmodi potest aptè finiri, quoniã inæqualitas arborũ nõ patitur operis iusta comprehendi. Quibusdã placet uitẽ proximo anno translatam non putare, sequenti deinde anno purgare, & unam uirgã, quam submittamus, ad tertiam gẽmam resecare: tertio deinde, si uitis rectè cõualuerit, una plus gẽma submittere: quarto duas gẽmas proximæ putationi adijcere, atq; in quinto demum anno uitem iugare. Hũc eundem ordinem culturæ nos quoq; experti cõprobauimus.

De resecanda uinea uetere, & propaganda. CAP. VI.

VEterem uineam si in summo radices habebit, resecare nolito: alioquin etiam nouella uinea, quæ ex resectione enata fuerit, uim inutilẽ habebit, summa parte terræ natantibus radicibus, quamobrem neque fructum uberem percipies, & nihilo minus celeriter cõsenescet. Eiusmodi itaq; uinea, si non aridos in corpore habet truncos, & flecti potest, factis sulcis optimè sternitur, atq; ita renouellatur. Sin autem eo usq; exaruit, ut curuari non possit, primo anno summatim, ita ne radices eruas, aut lædas, ablaqueato, & stercus ad radices addito, atq; ita putato, ut paucas, & certas materias relinquas, & fodias diligẽter, & sæpius pampines, ne omnino superuacua sarmenta nutriat. Sic exculta, firmas & longas materias creabit, quas sequenti anno scrobibus inter ordines factis propagabis: ac deinde per triennium pòst dum conualescet sæpius fodies, matremq; ipsam enecabis, nihil in posterum prospiciens ei, quam sublaturus es. In postremum annum matrem radicitus tolles, atq; ita nouellam uineam ordinabis. Sin autem uetus uinea duntaxat generis boni radices in alto sitas habebit, ita ut ablaqueatæ non cõspiciantur, eã

uineam circa Cal. Martias antè quàm resceces ablaqueato, & protinus cũ altè ablaqueaueris, resecato. Quatuor digitos ab radicibus truncum relinquito, & si fieri poterit, iuxta aliquem nodum serrula desecato, & plagã acutißimo ferro deleuato, deinde minutam terram mediocriter stercoratã ita superponito, ut adobruto trunco ne minus tres digiti terræ super plaga sint. Hoc iccirco ne sole inarescat, & ut melius materias det ex percepto humore, quem terra præbet: at quæ mali generis, & infructuosa uinea est, summasq; partes & mucidas, & exesas habet, si radices eius satis altè positæ sunt, optimè inseretur ita ut ablaqueata, & nudata pars ima secundum terrã sic amputetur, ne cum aggerata fuerit, supra terram extet.

De propagatione. CAP. VII.

PRopagationũ genera tria sunt in usu maximè: unũ, quo uirga edita à matre sulco committitur: alterum, quo ipsa mater prosternitur, atque in pluréis palos per suas uirgas diuiditur. Tertiũ, quo uitis scinditur in duas, uel tres partes, si diuersis ordinibus diducenda est. Hoc genus tardißimè conualescit, quia uitis diuisa medullam amittit. Et quoniã genera proposuimus, unũquodq; qualiter faciendum sit, demõstremus. Virgam cùm à matre in terrã deprimere uoles, scrobẽ quoquouersus quatuor pedum facito ita, ut propago nõ lædatur alterius radicibus. Deinde quatuor gẽmas, quæ in imum scrobẽ perueniant, relinquito, ut ex ijs radices citentur, reliquam partẽ, quæ cõtinens matri est, abradito, ne superuacua sarmẽta procreet. Diuersæ autem, quæ supra terram extare debent, ne passus fueris plus, quàm duas, aut ut maximè tres gemmas habere. Reliquas, quæ in terram absconduntur, exceptis quatuor imis, sic abradas, ne in summo radices uitis citet:

hoc modo propagata celeriter conualeſcet, & tertio anno à matre ſeparabitur. Sin autē ipſam uitem ſternere uoles, iuxta radicē ita, ne ipſam lædas, curioſè fodito, & uitē ita ſupplātato, ne radicē abrumpas: cùm eam ſtraueris, & uideris quouſq; poſsit pertingere, ſulcum facies unum, in quem uitem integram dimittas: deinde ex eo ſulco, quaſi ramos foſſarum facies, per quos uti quæq; uirga poſtulauerit, propagetur, atq; ita terra adoperies. Sin autē uitis exiguam materiam habebit, & in diuerſos ordines diducenda erit, neq; aliter potuerit palos, ad quos perducitur pertingere, quàm ut diffluat, curabis, ut quàm acutiſsima falce ab ea parte, qua bifurca eſt, findas, & eodem ferro acuto plagā emendes, ſicubi inæqualiter findi uidebitur: ſic diducta poterit in plures ordines diuidi. Non inutilis eſt etiam illa propagatio, quam nos reperimus, ſi quando in ordinē uitis deeſt, neq; eſt tam procera uirga, quæ cùm in imum ſcrobē demiſſa fuerit, retorqueri, & erigi ſupra terram poſsit. Breuitatem ne reformidaueris, ſed qualemcūq; uirgā, cuius cacumen in imū ſcrobē peruenit, deprimito, & obruito: deinde gēmas, quæ ſecundum ipſam matrem ſunt, ſubmittito, ut materias à ſuperiore parte citēt. Tum demum poſt trienniū à matre amputato, & ad ſuum palū eam partē, quā à matre præcideris, reducito, & caput uitis facito. Propaginis ſcrobem ne minus triēnio paulatim completo: ſummas radices præcidito: crebrò fodito.

De inſitionibus fructuoſis, quæ uites fœcundas faciunt. CAP. VIII.

CVm uitem inſerere uoles, optimi generis ſarmēta fructuaria tum, cùm gemmas agere incipiēt, uento auſtro à matre præcidito. Sarmentum, quod inſeris, de ſumma uite ſit rotundum, bonis, crebriſq; nodis. Tres deinde nodos

nodos integerrimos relinquito infra tertiam gemmam ex utraq; parte duorum digitorum spatium in modum cunei tenuißimè scapello acuto, ita ne medullã lædas, adradito. Vitem deinde, quam insiturus es resecato, & plagam leuato, atq; ita findito, & paratos surculos in fißuram demittito, eatenus qua adrasi sunt, ita ut cortex surculi corticem uitis æqualiter contingat: quicquid inserueris uiti, diligenter libro ligato, atq; luto subacto paleato oblinito, operitoq; plagam, & ita alligato, ne aqua, uentus'ue penetrare poßit: deinde supra lutum muscum imponito, & ita religato: ea res præbet humorẽ, nec inarescere sinit: infra insitionem, & alligaturam falce acuta leuiter uitem uulnerato ex utraq; parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quàm ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos cõprehendere. Quibusdam antiquorum terebrari uitẽ placet, atq; ita leuiter adrasos surculos demitti. Sed nos meliore ratione hoc idem fecimus: nã antiqua terebra scobẽ facit, propter hoc urit eam partem, quam perforat: perusta autem perraro unquã cõprehendit insertos surculos. Nos rursus terebram, quam gallicam dicimus, huic insitioni aptauimus: ea excauat, nec urit, quod nõ scobem, sed ramenta facit. Itaq; cauatũ foramẽ cùm purgauimus, undiq; adrasos surculos inserimus, atq; ita circũlinimus. Talis insitio facilimè conualescit. Igitur secundum æquinoctiũ perfectam uitiũ insitionem habeto, humida loca, de uua alba: sicca, de nigra inserito. Infructuosas uites fœcundas sic facito. Vites, quæ exiguũ dant fructum, aceto acri cũ cinere rigato, ipsumq; codicem eodem cinere linito. At si quæ fructum, quem ostendũt, ad maturitatẽ nõ perducunt, sed priusquàm mitescant uuæ, inarescunt, hoc modo emendabuntur, cùm sci-

piones

piones amplitudinem acini habuerint, radice tenus uitem præcidito; plagam acri aceto pariter, ac lotio ueteri permistu terra linito, eodẽq; radices rigato, sæpe fodito. Hæc materias citant, uuæq; succum perferunt.

Vt uua cõplura genera acinorũ habeat. CAP. IX.

Est etiã genus insitionis, quod uuas tales creat, in quibus uarij generis colorisq; reperiuntur acini. Hoc autem ratione tali efficitur: quatuor, uel quinq;, siue etiam plures uoles, uirgas diuersi generis sumito, easq; diligenter, & æqualiter compositas colligato, deinde in tubulũ fictilem, uel cornu arctè inserito, ita ut aliquantum extẽt ab utraq; parte, easq; partes, quæ extabunt resoluito, in scrobem deinde imponito, & terra stercorata obruito, & rigato, donec gemmas agant. Cùm inter se uirgæ cohæserint, post biennium, aut triennium facta iam unitate, dissolues tubulum, & circa medium ferè crus, ubi maximè uidebuntur coisse, uitem serra præcidito, & plagam leuato, terramq; minutam aggerato, ita ut tribus digitis altè plagam operiat, ex eo codice cum egerit coles, duos optimos submittito, reliquos deijcito, sic uuæ nascentur, quales proposuimus. Vt autem uuæ sine uinaceis nascantur, malleolum scindito ita, ne gemmæ lædantur, medullamq; omnem eradito, tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas, atq; ita terra stercorata deponito, et rigato: cum coles agere cœperit, sæpe, & altè refodito. Adulta uitis tales uuas sine uinaceis creabit.

Vindemiam quomodo putes. CAP. X.

Vindemia facta statim putare incipito ferramentis q̃ optimis, & acutissimis, ita plagæ leues fient, neque in uite aqua consistere poterit, quæ simulatq; immorata est corumpit uitẽ, uermesq;, & alia creat animalia, quæ

mate

materiam exedunt:plagas autem rotundas facito:nam celerius cicatricem ducunt. Sarmenta lata,uetera, male nata,contorta,omnia haec praecidito : nouella, & fructuaria & interdum sobolem idoneā,si iam superficies parum ualebit,submittito,brachiaq; conseruato:quamcelerrime poteris putationem perficito:arida,& uetera,falce quae amputari nō poßunt,acuta dolabra abradito:in agro macro, & sicco uineam imbecillam à bruma amputato:quam partem non deputaueris,circa Calend. Februa. repetito : ab Idibus Decemb.ad Idus Ianuarias ferro tangi uitem, & arborem non conuenit. Cum uitē putabis,inter duas gemmas secato:nam si iuxta ipsam gemmā secueris, laborabit, nec materiam citabit. Cicatrix autē semper deorsum spectet,ita neq; aqua,neq; sole laborabit,humoreq; rectè capiet:in agro crasso,ualidaq; uinea plures gemmas,& palmas relinquito,in exili pauciores. Sicubi in uite brachium desyderabis,falce acuta semel, aut bis eo loco altè instar digiti mucrone ferito.Brachium quamuis longum caue totum tollas,nisi totum aruerit: uineam nouellam ante brumam ablaqueatam habeto, ut omnes imbres, limumq; concipiat. Vites,arboresq;,quò citius ablaqueaueris,erūt ualentiores.Sed quaecunq; in cliuis erunt positae,ita ablaqueandae sunt,ut à superiore parte secundum codicem lacusculi fiant,ab inferiore autē puluinuli altiores excitētur,quo plus aquae,limiq; contineant. Vinea uetus neque ablaqueanda est,ne radices,quas in summo habet, inarescant,neq; aranda,ne radices abrumpantur. Bidentibus saepe,& altè fodito aequaliter,& stercore, uel palea conspergito solum ante brumam,uel cum circum ipsam uitē summatim ablaqueaueris,stercorato.

De pampinatione. CAP. XI.

Vineā

VIneam quàm bene putare, tam diligenter pampinare utile est, nam & materiæ, quæ fructũ habent melius cõualescunt, & putatio sequentis anni expeditius, tũ etiã uitis minus cicatricosa fit, quoniã quod uiride, & tenerũ decerpitur, protinus conualescit. Super hæc quoq; melius uuæ maturescunt ante dies decem, quàm uinea florere incipit, pampinatam habeto: quicquid superuacui enatũ fuerit, tollito: quod in cacumine, aut in brachijs natũ erit decerpito, duntaxat, quæ uuã non habebũt. Cacumina uirgarum, ne luxurientur, demutilato. Vuas, quæ meridiem, aut occidentẽ spectabũt, ne perurãtur suo sibi pãpino tegito.

De fossura. CAP XII.

SImulatq; uua uariari cœperit, fodito tertiam fossurã, & cum iam maturescet, ante meridiẽ priusquàm calere incipiet, & cũ desierit, post meridiẽ fodito, puluerem'q; excitato: ea res & à sole, & à nebula maxime uuam defendit. Lutulẽtam terrã, neq; arare, neq; fodere oportet, quia ualde durescit, & finditur. Bidentibus terram uertere utilius est, quàm aratro. Bidens æqualiter totam terram uertit: aratrum præterquàm quòd scamna facit, tũ etiam boues, qui arant, aliquantulum uirgarum, et interdum totas uites frangunt. Finis autem fodiendi uineã nullus est, nam quanto sæpius foderis, tanto uberiorem fructum reperies.

Ne rubigo uineam uexet. CAP. XIII.

PAlearum aceruos inter ordines uerno tempore positos habeto in uinea: cum frigus contra tẽporis consuetudinem intellexeris, omneis aceruos incendito, ita fumus nebulam, & rubiginem remouebit.

Ne formica uitẽ ascendat. CAP. XIIII.

LVpinum terito, & cum fracibus misceto, eoq; imam lineа uitẽ circumlinito: uel bitumẽ cum oleo coquito,

co

eo quoq; imas uites tangito, formicæ non exedent.

Ne sorices, aut uolucra uitem lædat. CAP. XV.

V*ites, quæ secundũ ædificia sunt, à soricibus, aut muribus infestantur: id ne fiat plenam lunã obseruabimus, cum erit in signo leonis, uel scorpionis, uel sagittarij, uel tauri, & noctu ad lunã putabimus.* Genus est animalis, uolucra appellatur, id ferè prærodit teneros adhuc pampinos, & uuas: quod ne fiat, falces, quibus uineã putaueris, peracta putatione sanguine ursino linito: uel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quoties falcẽ acueris, ea pelle aciẽ detergito, atq; ita putare incipito. Quoniam de uineis abunde diximus, de arbustis præcipiamus.

De arbustis. CAP. XVI.

V*Item maximè opulus alit, deinde ulmus, deinde fraxinus. Opulus quoniam frondem non idoneã habet, à plerisq; improbatur.* Vlmus autem, quam atiniam uocant rustici, generosissima est, & lætissima, multamq; frondem habet, eaq; maximè serenda est locis pinguibus, uel etiã mediocribus: sed si aspera, & siticulosa loca arboribus obserenda erunt, neq; opulus, neq; ulmus tam idoneæ sunt quàm orni: eæ syluestres fraxini sunt paulò latioribus tamẽ folijs q̃ cæteræ fraxini, nec deteriorem frondem, quàm ulmi præstant. Capræ quidẽ, & oues libentius etiã hanc frondẽ appetũt. Igitur qui arbustũ cõstituere uolẽt, ante annũ quã deponãt arbores, scrobes faciant quatuor pedũ quoquouersus, deinde circa Cal. Mart. in eandẽ scrobẽ ulmũ, et opulũ, uel fraxinũ deponãt, ut si ulmus deficerit, opulus, uel fraxinus locũ obtineãt: si autẽ utraq; uixerint, altera eximatur, & alio loco deponatur. Arbustum inter quadragenos pedes dispositũ esse conuenit: sic enim

& ipsæ

& ipsæ arbores, & appositæ uites melius conualescent, fructumq; meliorẽ dabunt. Segetes etiam, quæ in eo erũt, minus umbra laborabũt: arborẽ, quam deposueris, sæpius circunfodito, quò celerius adolescat, & citra trienniũ ferro ne tetigeris. Completis sex & triginta mẽsibus ad recipiendã uitẽ formabis, & superuacuos ramos amputabis, altera brachia in modum scalarum relinquens, alternisq; annis, sexto anno, si iã firma uidebitur, maritabis hoc modo: ab ipso arboris crure pedale spatiũ intermittito, deinde sulcum in quatuor pedes longum, in tres altum, in dupõdium, & semissem latũ cũ feceris, patiere minime duobus mensibus cum tẽpestatibus uerberari: tum demũ circa Cal. Martias uitem, de seminario, ne minorẽ quidẽ decem pedũ sternito, & adminiculato, arboriq; iungito: eã proximo anno ne putaueris: tertio uerò ad unã uirgã redigito, paucasq; gẽmas relinquito, ne antequàm inualuerit, in altitudinẽ repat: deinde ubi amplũ incrementũ habuerit, p omnia arboris tabulata disponito eius materias, ita tamẽ ne uitẽ oneres, sed certa, & robustißima flagella submittas, arbustiuã uitem quàm putare, tam alligare diligenter oportet: nam in ea fructus maximè uis cõsistit, diutiusq; perẽnat, quæ firmis toris & idoneis locis religata est: itaq; omnibus annis cõuenit subsequi putationẽ, ita ut tori renouentur, & uitis per idoneos ramos disponatur.

De oliuetis. CAP. XVII.

OLea maximè collibus siccis, & argillosis gaudet, at humidis cãpis, & pinguibus lætas frõdes sine fructu affert. Melius autẽ truncis quàm plantis oliuetũ cõstituitur. Magoni autẽ placet siccis locis oliuam, aut mox post æquinoctium seri, aut ante brumã. Nostræ ætatis agricolæ ferè uernum tempus circa Calen. Maias seruãt. Oportet autem

tet autem scrobem oleæ quoquouersus pedes quaternos patêre, in imum scrobē lapidē, glareamq́; abijcere, deinde super terram quatuor digitorum inijcere, tum arbusculam deponere ita rectam, ut quod à scrobe extiterit, in medium sit: arbusculum autem à tempestatibus tueri diligenter oportet adminiculando, & terræ, quæ in scrobe reponitur, stercora immiscendo. Oleam decet inter sexagenos pedes disponi, ut spatium in latitudinē crescendi habeat: nam quæ in proceritatem extenduntur, euanidæ fiunt, parumq́; fructus ferunt. Optima est olea liciniana, pausia secunda oleo, escæ orchis. Sunt & regiæ, & radij, quæ neque specie, neq; oleo sunt, tam gratæ, quàm quas suprà diximus. Si oleam posueris eo loco, unde quercus effossa est, morietur, ideo quòd uermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur, & educantur, ijq́; maximè semina oleæ consumunt: si in olea unus ramus aliquanto cæteris lætior est, nisi eum recideris, arbor tota fiet retorrida. Omnes arbusculas prius quàm trāsferantur, rubrica notare conuenit, ut cùm serentur, easdem cœli partes aspiciant, quas etiam in seminario conspexerant, alioquin frigore, uel calore laborabunt ab ijs partibus, quas præter cōsuetudinem sub alio tractu expositas habuerint.

De pomario constituendo. CAP. XVIII.

PRiusquam pomarium constituas, quàm magnum habere uoles circummunito maccria, aut fossa, ita ut non solùm pecori, sed ne homini quidem transitus sit, nisi per ostium, dum adolescant semina: nam si prius cacumina manu perfracta, aut à pecore prærosa fuerint, quàm adolescāt, in perpetuū corrumpuntur. Generatim autem arbores disponere utilius, maximè ne imbecillæ à ualētioribus premātur, quæ nec uiribus, nec magnitudine sunt pa

res,neq; pariter crescunt: terra quæ uitibus apta est, eadem quoq; utilis est arboribus.

De scrobibus faciendis. CAP. XIX.

ANte annum,quàm pomaria disponere uoles,scrobes fodito,ita sole,pluuiáq; macerabuntur, & quod posueris citò comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris etiam semina ponere uoles,minimum ante duos me[n]ses fodito scrobes,posteà stramentis eos completo, & incendito. Quò latiores,patētioresq; scrobes feceris, eò lætiores erunt,uberioresq; fructus. Scrobs clibano similis esse debet,imus quàm summus patētior,ut laxius radices euagētur,ac minus frigoris hyeme, minusq; æstate uaporis per angustū os terræ admittant. Tum etiā cliuosis locis terra, quæ in eum congesta est,pluuijs non abluitur. Arbores paribus interuallis serito,ut cùm creuerint,spatium habeāt, quò ramos extendant:nam si spissè posueris, neque infrà quicquam serere poteris:nec sic ipsæ fructuosæ erūt,nisi eas interraseris. Itaq; placet inter ordines quadragenos pedes,minimumq; tricenos relinqui uersuris.

Quomodo semina legas. CAP. XX.

SEmina lege,ne minus crassa,quàm manubriū est bidentis,recta,leuia,procera, sine ulceribus,integro libro: ea bene,& celeriter comprehendunt. Semina si ex arboribus sumes,de ijs potissimum sumito,quæ omnibus annis bonos,& uberes ferunt fructus. Obseruabis autem ab humeris, qui sunt contra solem orientem, ut eosdem decerpas. Si cum radice plantam posueris,incrementum eius futurum,quod & cæteris,quas feceris,arboribus. Arbos insita fructuosior est, quàm quæ insita non est, id est, quàm quæ cum ramis,aut plantis ponitur. Priusquàm arbusculas trāsferas,rubrica,uel alia qualibet re signato, ut ijsdē

uentis,

uentis, quibus ante steterunt, constituas eas, curamq́; adhibeto, ut ab superiore, & ficciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas. Semina trifurca maxime ponito: ea extent supra terram tribus pedibus. In eodem scrobe, si duas aut tres arbusculas ponere uoles, curato ne inter se contingant: Nam ita uermibus interimuntur. Cùm semina depones, dextra, ac sinistra singulis usq; in imum scrobem fasciculos sarmentorum brachij humani craßitudine deponito, ita ut supra terrã paululum extent, per quos æstate paruo labore aquam radicibus subministres. Arbores, aut radicata semina autumno serito circa Idus Octob. Taleas, & ramos uere antè, quã germinare arbores incipiant, deponito. Sed ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem taleam lentisci, ita ut cacumen eius deorsum spectet, obruito.

Quando ficus serenda sit. CAP. XXI.

F*Icum frigoribus ne serito: loca aprica, calculosa, glareosa, interdum & saxosa amat. Eiusmodi agro citò conualescit, si scrobes amplos, & idoneos feceris. Ficorũ genera etiam si sapore, & habitu differunt; tamen uno modo, sed dispari differentia agri seruntur. Locis frigidis, et autumni temporibus aquosis, præcoques serito, ut ante pluuiam fructũ deligas. Locis calidis hybernas serotinas serito. At si uoles ficum quamuis non naturà serã facere, cùm grossuli minuti erũt, fructũ decutito. Iterũ alterũ edet fructum, & in hyemem serã differet maturitatẽ. Nonnunquam etiã, cùm frondere cœperint arbores, cacumina fici acutißimo ferramẽto summa amputare prodest. Sic firmiores arbores, & feraciores fiunt: semper proderit simulac folia agere cœperit ficus, rubricã amurca diluere, et cùm stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit ube-*

riorem fructum, & farctum fici speciosius & plenius.

De nuce serenda. CAP. XXII.

NVcem græcam serito arcturi signo, uel circa Cal. Feb: quæ pruinam nescit. Agrum calidum, durum, et siccum desyderat. Nam in locis diuersis natura eiusmodi si posueris nucem, protinus putrescet. Antè quàm nucem deponas, in aqua mulsa, nec nimis dulci macerato, ita iucundioris saporis fructum, cùm adoleuerit, præbebit, & interim melius, atq; celerius nascetur. Ternas nuces in trigonum statuito, parsq; acutior inferior sit, quia inde radices mittit, nuxq; à nuce minimè palmo absit, & anceps ad fauonium spectet. Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cùm ad scrobis solum radix peruenit, duritia humi coërcita recuruatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit. Nucem græcam, & auellanam Tarentinam hoc modo facere poteris. In quo scrobe destinaueris nucem serere, terram minutam in modum semipedis ponito, ibiq; semẽ ferulæ repangito. Cùm ferula fuerit enata, eam findito, & in medullam eius sine putamine nucem græcam, uel auellanam abscondito, et ita adobruito: hoc ante Cal. Mart. facito. uel etiam inter Nonas, & Idus Martias. Hoc eodem tempore iuglandem, et pineam, & castaneam serere oportet.

De malo punico serendo. CAP. XXIII.

MAlum punicum uere usq; in Cal. Apriles rectè seritur. Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret hoc modo emendabitur. Stercore suillo, & humano, & lotio humano ueteri radices rigato: ea res & fertilem arborem reddet, & primitiuos annos fructum uinosum, posteà uerò etiam dulcem, et apyrenũ facit. Nos exiguum admodum laser cyrenaicũ uino diluimus, & ita cacumina

arbo

arboris summa obleuimus, ea res emendauit acorē malorum. Mala punica ne rumpantur in arbore, remedio sunt lapides tres, si cum seres arborem, ad radicem ipsam collo caueris. At si iam arborem satam habueris, scyllam secundum radices arboris serito: alio modo cū iam matura mala fuerint, antè quàm rumpantur, peciolos, quibus pendent, intorqueto. Eo modo seruabuntur etiam anno toto.

De pyro. CAP. XXIIII.

P*Yros autumno ante brumā serito, ita ut minimè dies quinq; & uiginti ad brumam supersint, quæ ut sint feraces, cum iam adoleuerint, altè ablaqueato, & iuxta ipsam radicem truncum findito, et in fissuram cuneum pineum tedæ adijcito, & ibi relinquito: deinde obruta ablaqueatione cinerem supra terram spargito.*

De malis serendis. CAP. XXV.

M*Ala æstiua cydonea, sorba, pruna, post mediam hyemē usq; in Idus Fe. serito. Morū ab Idib. Fe. usq; in æquinoctium uernum rectè seres. Siliquam græcam, quam quidam κεράτιον uocant, deinde persicum ante brumā per autumnum serito. Amygdala, si parum feracia erunt, per foratam arborem lapidem adigito. Ita librum arboris inolescere finito. Omnium autem generum ramos circa Cal. Mar. in hortis, ubi & subacta & stercorata terra est, per puluinos arearum disponere conuenit: deinde cum creuerint, danda est opera, ut dū teneros ramulos habēt, ueluti pampinentur, & ad unum stylum primo anno semina redigantur: et cum autumnus incesserit, antequàm frigus cacumina adurat, omnia folia decerpere expediet: et ita crassis arundinibus, quæ ab una parte nodos integros habēt, quasi pileolos induere, atq; ita à frigore, & gelicidijs teneras adhuc uirgas tueri. Post quartum & uigesimū de*

inde mensem, siue transferre, & disponere in ordinem uo lēs, seu inserere, satis tutò utrunq; facies.

De insitione arborum. CAP. XXVI.

OMnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, dißimilis cortice: si uerò fructū etiam eodem tempore fert, sine ullo scrupulo optimè inseritur. Tria autem genera insitionū antiqui tradiderunt. Vnum, quod resecta, & fissa arbore recipit insertos surculos: Alterum, quod resecta inter librū, et materiam admittit semina, quæ utraq; genera uerni temporis sunt: Tertiū, quod ipsas gemmas, cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam uocant agricolæ emplastrationem. Hoc genus æstatis est. Quarū insitionum rationem cum tradiderimus, à nobis quoq; repertam aliā docebimus. Omnes arbores simulatq; gēmas agere cœperint, Luna crescente inserito, oliuam autem circa æquinoctium uernum usq; in Idus Aprilis. Ex qua arbore inserere uoles, & surculos ad insitionem sumpturus es, uideto ut sit tenera, et ferax, nodisq; crebris. Et cùm primùm germina tumebūt de ramulis anniculis, qui solis ortum spectabunt, & integri erunt, eos legito. Craßitudine minimi digiti surculi sint bisulci. Arborem, quam inserere uoles, serra diligenter exsecato ea parte, quæ maximè nitida, & sine cicatrice est. dabisq; operam, ne librum lædas. Cum deinde truncū reciderıs, acuto ferramento plagam leuato: deinde cuneum ferreum, uel oßeum inter corticem, & materiem, ne minus digitos tres: sed leniter demittito, ne lædas, aut rūpas corticem. Postea surculos, quos inserere uoles, falce acuta ab una parte eradito tam altè quàm cuneum demisisti, sed ita ne medullam, ne'ue alterius partis corticem lædas: ubi surculos paratos habueris, cuneum uellito: statimq; surculos

demittito

demittito in ea foramina, quæ cuneo addacto inter corticẽ, & materiem facta sunt. Ea autem fine, qua adraseris, surculos demittito ita, ut sex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos, aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternûm digitorũ inter eos sit spatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi, uel uimine arborẽ astringito: posteà paleato luto bene subacto oblinito totam plagã, & spatium, quod est inter surculos usq; eò, ut duobus digitis insita extent: supra lutum muscum imponito, & ita alligato, ne pluuia dilabatur. Si pusillam arborẽ inserere uoles, iuxta terram abscindito, ita ut sexquipedẽ à terra extet. Cũ deinde abscideris, plagã diligenter leuato, & mediũ truncum acuto scalpro modicè findito, ita ut fissura triũ digitorũ sit. In eã deinde cuneum quoad patietur, inserito, & surculos ex utraq; parte adrasos demittito, ita ut librum seminis libro arboris æqualem facias: cũ surculos diligenter aptaueris, cuneum uellito: deinde arborẽ, ut suprà dixi, alligato, & oblinito: dein terrã circa arborẽ aggerato usq; ad ipsum insitum: ea res à uento, & calore maximè tuebitur. Tertium genus insitionis, cum sit subtilissimum, non omni generi idoneum est: & ferè eæ recipiunt talem insitionem, quæ humidum, succosumq;, & ualidum librum habẽt, sicuti ficus: Nam & lactis plurimum remittit, & corticem robustum habet: optimè itaq; ea inseritur tali ratione. Ex qua arbore inserere uoles, in ea quæsito nouellos, & nitidos ramos: in his deinde obseruato gẽmam, quæ bene apparebit, certamq; spem germinis habebit: eam duobus digitis quadratis circunsignato, ut medio gemma sit, & ita acuto scalpello circũcidito, delibratoq; diligẽter, ne gem-

mam lædas: deinde ex qua arbore inserere uoles, in ea nitidißimum ramum eligito, & eiusdem spatij corticem circuncidito, & materiem delibrato, & in eam partẽ, quam nudaueras, gemmam hanc, quam ex altera arbore sumpseras, aptato ita, ut emplastrum circuncisæ parti conueniat: ubi hæc feceris, circa gemmam bene uincito, ita ne lædas: deinde commissuras, & uincula luto oblinito spatio relicto, qua gemma liberè geminet. Materia, quã inseueris, si sobolẽ, uel superiores ramos habebit, omnia præcidito, nequid sit, quo poßit succus euocari, aut cui magis, quàm insito seruiat. Post unum & uigesimum diem soluito emplastrũ. Hoc genere etiam optimè olea inseritur. Quartum illud genus insitionis iam docuimus, cùm de uitibus disputauimus: itaq; superuacuum est hoc loco repetere iam traditam rationem terebrationis.

Quòd omnium generum surculi, omnibus arboribus inseri poßint. CAP. XXVII.

SEd cùm antiqui negauerint posse omne genus surculorum in omnem arborẽ inseri, & illam quasi finitionem, qua nos paulò antè usi sumus, ueluti quandam legẽ sanxerint, eos tantũ surculos posse coalescere, qui sint cortice, ac libro, & fructu cõsimiles ijs arboribus, quibus inseruntur, existimauimus errorẽ huius opinionis discutiendum, tradendamq; posteris rationem, qua poßit omne genus surculi, omni generi arboris inseri: quod ne longiori exordio legentes fatigemus, unum quasi exemplũ subijciemus, qua similitudine quisq; quod genus uolet omni arbori poterit inserere. Scrobem quoquouersus pedũ quatuor ab arbore oliuæ tam longè fodito, ut extremi rami oleæ poßint eam contingere: in scrobem deinde fici arbusculã deponito, diligentiamq; adhibeto, ut robusta, & nitida fiat. Post

fiat. Post triennium, aut quinquẽnium, cùm iam satis amplum incrementum ceperit, ramum oliuæ, qui uidebitur nitidißimus deflecte, & ad crus arboris ficulneæ religa: atq; ita amputatis cæteris ramulis, ea tãtũ cacumina, quæ inserere uoles, relinquito: tum arborẽ fici detrũcato: plagamq; leuato, & mediã cuneo findito. Cacumina deinde oliuæ sicuti matri inhærent, utraq; parte adradito, & ita fissuræ fici aptato, cuneũq; eximito, & diligẽter colligato, ne qua ui reuellantur. Sic interposito triẽnio coalescet ficus oliuæ: & tum demum quarto anno, cùm bene coierint, uelut propagines, ramulos oliuæ à matre resecabis. Hoc modo omne genus in omnem arborem inseritur.

De cythiso. CAP. XXVIII.

*CYthisum, quem Græci aut * ζίας, aut * χορνίκην, aut * τρυφόδὴν uocant, quamplurimum habere expedit, quod gallinis, apibus, ouibus, capris quoq;, & omni generi pecudum utilißimus est, quòd ex eo citò pinguescit, & lactis plurimum præbet ouibus: tum etiam quòd octo mensibus uiridi eo pabulo uti, & posteà arido poßis. Prætereà in quolibet agro, quamuis macerrimo celeriter comprehendit, omnemq; iniuriã sine noxa patitur. Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, cùm tota nocte permaduerit: postero die expreßi succi ternas heminas permisceri modico uino, atq; ita potandum dari, sic & ipsæ ualebunt, & pueri abundantia lactis confirmabuntur. Satio autem cythisi uel autumno circa Idus Octob. uel uere fieri potest. Cùm terram bene subegeris, in modum horti areas facito, ibiq; uelut ocymum semen cythisi autumno serito: plantas deinde uere disposito, ut inter se quoquouersus quatuor pedum spatio distent. Si semen non habueris, cacumina cy-*

thiſorum uere diſponito. Stercoratam terram circa aggerato: ſi pluuia nõ inceſſerit, rigato XV. *proximis diebus: ſimul ac nouam frondem agere cœperit, ſarrito. Poſt triennium deinde cædito, & pecori præbeto. Equo abunde eſt uiridis pondo* XV. *boui pondo* XX. *cæteriſq; pecudibus pro portione uirium. Poteſt autem etiam circa Septẽbrem ramis ſeri. Aridum ſi dabis, exiguum dato, quoniam maiores uires habet, priuſq; aqua macerato, & exemptum paleis permiſceto. Cythiſum, quod aridum facere uoles, circa menſem Septembris, cùm ſemen eius grã deſcere incipiet, cædito. Paucis deinde horis, dum flacceſcat, in ſole habeto: deinde in umbra adſiccato, & ita condito.*

De ſalice, & geniſta, & arundíne.

CAP. XXIX.

SAlicem, & geniſtam creſcente luna uere circa Calendas Martias ſerito. Salix humida loca deſyderat, geniſta etiam ſicca, utraq; tamen circa uineã opportunè ſeruntur, quoniam palmitibus idonea præbẽt uincula. Arũdo optimè ſeritur, quos alij bulbos, alij oculos uocãt. Simul atq; terrã bipalio repaſtinaueris, radicem arundinis acuta falce præſectam impendenti pluuia diſponito. Sunt qui arundines integras ſternant, quoniã ex omnibus nodis ſatæ arundines emittunt, ſed ferè hoc genus euanidã, exilemq́;, & humilem arundinem affert. Melior itaq; ſatio eſt ea, quam prius demonſtrauimus. Placet autẽ omnibus annis ſimulac arundinem cecideris, locum altè, & æqualiter fodere, atq; ita rigare.

De uiola, & roſa. CAP. XXX.

VIolam qui facturus eſt, terram ſtercoratam, & repaſtinatam minimum altè pedem in puluinos redigat. Atque ita plantas hornotinas ſcrobiculis pedalibus

factis

factis ante Cal. Mart. dispositas habeat. Semen autem uiolæ sicut olerũ in areis duobus temporibus seritur uere, uel autumno. Colitur autem eo modo, quo & cætera olera, ut rũcetur, ut sarriatur, ut interdum etiã rigetur. Rosam fruticibus, ac surculis disponi per surculos pedales conuenit per idẽ tempus, quo & uiola. Sed omnibus annis fodiri ante Calen. Mart. & interputari oportet. Hoc modo culta multis annis perennat.

FINIS.

INDEX OMNIVM

FERE' QVAE IN HISCE Columellæ libris scitu digna reperiuntur.

A

Bra

Contu

Effœtum

Frigus

Machina

Ortho

Semina

FINIS.

